

Anne-Baba,
Öğretmen
ve Medya
Çalışanları için
El Kitabı

Çocuk Hakları ve Medya

ÇOCUK VAKFI
YAYINLARI

Hazırlayan
Mustafa Ruhi Şirin



1. TÜRKİYE
ÇOCUK HAKLARI
KONGRESİ

ÇOCUK HAKLARI VE MEDYA EL KİTABI
ANNE BABA, ÖĞRETMEN VE MEDYA ÇALIŞANLARI İÇİN



Hazırlayan
Mustafa Ruhi Şirin

ÇOCUK VAKFI

YAYINLARI

ÇOCUK VAKFI YAYINLARI: 88
I. TÜRKİYE ÇOCUK HAKLARI KONGRESİ
YAYIN DİZİSİ: 13

Yayın yönetmeni : Mustafa Ruhi Şirin
Kapak ve iç tasarım : Lokomotif
Redaksiyon ve tashih : Yüksel Kanar
Baskı-cilt : Erkam Matbaası-0212 671 07 00
Baskı tarihi : Şubat 2011
Birinci baskı : 2000 adet

ISBN: 978-975-552-077-3

Bu kitap, Başbakanlık Tanıtım Fonu'nun katkılarıyla yayımlanmıştır.

Kapak fotoğrafı için Ara Güler'e teşekkürlerimizle...

ÇOCUK VAKFI YAYINLARI

Zafer Sokağı No 17

34371 Nişantaşı – İstanbul

Telefon : 0 212 240 41 96 – 240 23 83

Belgegeçer : 0 212 230 01 25

elektronik posta : bilgi@cocukvakfi.org.tr

internet sitesi : www.cocukvakfi.org.tr

ÇOCUK HAKLARI VE MEDYA EL KİTABI
ANNE BABA, ÖĞRETMEN VE MEDYA ÇALIŞANLARI İÇİN



Hazırlayan
Mustafa Ruhi Şirin

Yazı Kurulu

Artun Avcı, Doç. Dr. Ayşen Akkor Gül
Dr. Derya Nacaroğlu, Doç. Dr. Erol Nezh Orhon
Ezgi Koman, Doç. Dr. Gülcan Seçkin
Gülgün Müftü, H. Esra Arcan
Doç. Dr. Kemal İnal, Prof. Dr. Mine Gencil Bek
Mustafa Ruhi Şirin (editör), Doç. Dr. Nilgün Tatal Cheviron
Doç. Dr. Nilüfer Timisi, Doç. Dr. Nurdan Akıner
Yrd. Doç. Dr. Pınar Seden Meral, Ragıp Duran
Dr. Serdar Karakaya, Prof. Dr. Şermin Tekinalp
Prof. Dr. Yasemin İnceoğlu, Doç. Dr. Yıldız Dilek Ertürk

*Yüksel Kanar ve
Doç. Dr. Yıldız Dilek Ertürk'e
özel teşekkürlerimizle...*

1. Türkiye Çocuk Hakları Kongresi



İstanbul, Şubat 2011

İÇİNDEKİLER

Kongre'nin Sunuşu	7
Giriş	
Çocuk Hakları ve Medya Üzerine Bir Ön Bakış / Mustafa Ruhi Şirin	11

BİRİNCİ BÖLÜM ÇOCUK HAKLARI VE MEDYA

Prof. Dr. Mine Gencel Bek	23
Medyada Çocuk Hakları ve Etik İlkeler	
Yrd. Doç. Dr. Yıldız Dilek Ertürk	49
Çocukluk Çağı Gelişim Dönemlerine Göre Medya Kullanımı	
Dr. Artun Avcı	89
Çocuk Haklarının Medya Boyutu – Sözleşmeler ve Yasal Düzenlemeler	

İKİNCİ BÖLÜM MEDYADA ÇOCUK HAKLARI İSTİSMARI

Prof. Dr. Yasemin İnceoğlu / Prof. Dr. Nurdan Akıner	111
Medya ve Çeşitlilik Kılavuzu: Çocuklarla İlgili İçerik Üretiminde Medya İçin Özdenetim	
Doç. Dr. Nilüfer Timisi	141
Medyada Çocukları Koruyucu Önlemler	
Mustafa Ruhi Şirin	163
Şiddet, Televizyon ve Çocuk Dostu Medya	
Doç. Dr. Nilgün Tatal Cheviron	185
Medyanın Şiddete Dayalı İşleyişi ve Çocukların Maruz Kaldığı Olumsuzluklar	
Dr. Derya Nacaroğlu	209
Yazılı Basın ve İnternet Gazetelerinde Çocuklara Yönelik Cinsel Şiddet Haberlerinin Sunumu	
Doç. Dr. Gülcan Seçkin	235
Popüler Çocuk Dergileri ve Tüketici Çocuğun İnşası / Pazarlanması	
H. Esra Arcan	249
Medya Bağlamında Çocuk Hakları	
Gülğün Müftü	265
Çocuk Haklarının Yaygınlaştırılması İçin Medya Sorumluluğu	

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
MEDYA VE ÇOCUĞUN KATILIMI

Ragıp Duran	289
Çocuk ve Medya: Çocuklarla Söyleşi Yaparken	
Ezgi Koman	305
Çocuklarla Birlikte Başka Bir Medya	

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
REKLAM VE ÇOCUK

Yrd. Doç. Dr. Pınar Seden Meral	319
Televizyonun Çocuğa Yönelik Reklamları Bağlamında Yasal Düzenlemeler	

BEŞİNCİ BÖLÜM
SİNEMA VE ÇOCUK HAKLARI

Dr. Serdar Karakaya	359
Türk ve Dünya Sinemasında Çocuk ve Çocuk Hakları İhlalleri	

ALTINCI BÖLÜM
ÇOCUK VE MEDYA OKURYAZARLIĞI

Doç. Dr. Erol Nezh Orhon	379
Çocuklar İçin Eleştirel Medya Okuryazarlığı	
Prof. Dr. Şermin Tekinalp & Doç. Dr. Ayşen Akkor Gül	395
Eleştirel Medya Okuryazarlığında Anahtar Kavramlar: Okullarımızdaki Medya Okuryazarlığı Programı	
Doç. Dr. Kemal İnal	417
Çocuklar Niçin Medya Okuryazarı Olmalı?	

Kongre'nin Sunuğu

I. Türkiye Çocuk Hakları Kongresi, başlangıcından sonuçlanıncaya kadar, çocuk ve yetişkinlerin kendilerini ifade ettiği, görüşlerini açıkladığı ve eleştirilerinin dikkate alındığı uzun bir sürecin sonunda gerçekleşti. Kongre, Türkiye'de ilk kez düzenlenmiş olmasına rağmen, hiçbir aşamasında çocuklar adına hareket edilmedi ve kongrenin kozası, çocuklar dinlenerek örüldü. Kongre, Türkiye genelinde 6230 öğrenci ve çocuk meclisi üyesinin görüşlerinden oluşan *Sesimizi Kim Duyacak! 2010 Çocuk Görüşü Raporu*'nu 23 Nisan 2010 tarihinde açıklayarak ülke ölçekli bu büyük çocuk ödeline başladı. Kongre, çocuk konusunda açılımı önermekle kalmadı, yetişkinlerle birlikte yönetilecek bir kongre geleneğini de başlatmış oldu. Bu yönüyle Kongre, çocuk hakları bağlamında yalnızca ülkemizde değil, dünyada da bir ilk.

I. Türkiye Çocuk Hakları Kongresi'nin çocuk tarihimize düştüğü en önemli kayıtlardan biri ise, merkezini çocuk hakları kültürünün oluşturduğu, çocuk ve yetişkinlere yönelik yayınlarla gerçekleşti. Çocuk ve yetişkin bildiri kitapları yanında, 2010 yılı boyunca hazırlanan yayınlarla da iz bırakmayı amaçlamıştır bu kongre. 2012-2016 yıllarını kapsayacak *I. Türkiye Çocuk Hakları Stratejisi Belgesi*'nin birinci taslağını hazırlayarak Kongre Genel Kurulu'na sunulması ise, Türkiye'nin çocuk tarihinde tam bir dönüm noktasıdır...

Son çeyrek yüzyılda çocuk araştırmalarındaki artış dikkatlerden kaçmasa da, Türkiye’de çocuk hakları çalışmaları hiçbir kök çocuk sorununun çözümlüne yönelecek kuşatıcılıkta değildir henüz. Bu açmazın nedeni, üniversitelerin çocuk konusunda çok alanlı çalışma anlayışından uzak olmasıdır. Türkiye’nin öğrenmesi ve aşması gereken asıl mesele ise, çocuk sorunlarının tek başına çözülemeyeceği gerçeğini bir an önce fark etmesidir. Aileden soyutlanmış çocuk yaklaşımının çözümsüzlük sarmalının genişlemesinden başka bir sonuç doğurmayacağı da ortada. Kongrenin, çocuk hakları kültürüyle ilgili bütün yayınlarında aile, çocuk, toplum, *Devlet* odaklı yaklaşımın tercih edilmesinin nedeni ise bütün yönleriyle çocukla ve çocuk gerçeğiyle yüzleşme çabası olarak kabul edilebilir.

I. Türkiye Çocuk Hakları Kongresi yayınlarının kalıcılığı ve çok yönlülüğü, çocuk, çocukluk ve çocuk hakları kültürü konusunun edebiyat ve sanat boyutu ile sağlanmıştış. Çocuk edebiyatı ve yetişkin edebiyatının yetkin kalemlerinin çocuk hakları kültürüne dayalı yeni yazılmış metinleri bu kongreyi daha da kalıcı duruma getirmiştir. Kongre, çeviri yoluyla kitap yayımlama kolaycılığını değil, yerli birikime dayanarak çok önemli bir potansiyeli harekete geçirmiştir.

I. Türkiye Çocuk Hakları Kongresi’nin amacı ve işlevinde vurgulandığı gibi, kongre, çocuk hakları konusunu medeniyet ölçekli bir anlayışla okumayı öneren düşünçenin ilk uygulamasıdır. Kongrenin ana fikri, yalnızca çocuk konusunun değil, birey, toplum ve *Devlet* sorunlarının medeniyete dayalı bir yaklaşımla çözüleceği düşünçesine dayanmaktadır. Çünkü, hiçbir çocuk sorunu tek başına varolmamıştır ve çözüldüğünde de tekrarlanmayacağı iddia edilemez.

I. Türkiye Çocuk Hakları Kongresi, çocukların hayata iyi bir baş-

langıç yapabilmesi için önce yetişkinlerin sorumluluklarını hatırlatıyor bireylere, topluma ve *Devlete*. Bu yönüyle çocuk hakları öğretimi, önce anne-baba merkezlidir. Bu konuda ülke olarak sormamız gereken üç ana soru ise şunlardır: *Çocuklarımızın haklarını bilerek büyümelerini ve gelişmelerini istiyor muyuz? Toplum olarak çocuklarımızla hayatı paylaşmaya hazır mıyız? Devlet, çocukların esenliği için görev ve sorumluluklarını nasıl yerine getirecek?*

Bu üç ana sorunun Kongre yayınlarında bütün yönleriyle cevabı yok elbette. Ancak Kongre medeniyet, aile, çocuk, toplum ve *Devlet* bağlamında yetişkinlere çocuk hakları kültürü kaynaklarını sunarak yeni bir çocuk okuması yapılmasını öneriyor: Hazır mısınız?..

Mustafa Ruhi Şirin

Çocuk Vakfı Başkanı
Kongre Genel Yönetmeni

Prof. Dr. Aydın Gülan

Kongre Başkanı

GİRİŞ

Çocuk Hakları ve Medya Üzerine Bir Ön Bakış

Mustafa Ruhi ŞİRİN

Çocuk, çocuk hakları ve medya kavramlarının evreni çok geniş. Dünya nüfusunun üçte ikisi çocuk. Her medeniyet dairesinde yaşanan çocukluk, dün olduğu gibi bugün de farklı. Çocuk haklarının gündeme gelmesi, yalnızca çocukla sınırlı olmayan, aynı zamanda dünyanın geleceğiyle ilgili kaygıya dayanıyor. *BM Çocuk Hakları Sözleşmesi*'nin geniş katılımı kabulü de, bu iki kaygının belgesi olarak kabul edilebilir.

Medya kavramı da çocuk ve çocuk hakları kavramları gibi, kendi içinde çok katmanlı ve sorunlu bir alan. Bu, dünyayı sesli, görüntülü ve basılı yayın ağlarıyla kuşatmış ve içine almış sanal bir evren. Ülkelere, kültürlere ve tüketicilerine göre farklı okumayı gerektirse de, bütün okumaların ucu açık. Yeni dünyada medya ile ilgili ortak kabuller çok az ve güvenle güvensizlik yan yana.

Çocuk hakları ve medya konusunun da ucu bucağı yok. Medya ve çocuğun gelişim hakkı gibi çocuğun medyada nasıl yer aldığı da çocuk hakları kültürüyle birebir ilişkili. Çocuk ve medya ilişkisi ülkelerle de sınırlı değil. Yaşadığımız dünyada medya, aynı zamanda küresel bir insanlık sorunudur artık.

Çocuk, Çocuk Hakları ve Medya

İletişim pedagoglarının ilgilendiği üç önemli soru, çocuk ve medya sarmalını anlamaya yönelmek için önemli: *İletişim araçları-*

na bu derece güven duymak doğru mudur? Bu araçları kullanırken çocukların yeterli bilgileri var mıdır? İletişim araçları çocuğun sosyalleşmesi ve entelektüel gelişimine katkıda bulunacak kadar ehil ve olgunlaşmış mıdır? Ne yazık ki bu üç sorunun ortak kabulleri içeren cevabı henüz bulunamamıştır ve bulunması ihtimali de yoktur.

Tek başına hiçbir iletişim aracı çocuğu yetiştirmeye ne ehildir, ne de sosyalleşmeyi gerçekleştirecek kadar olgunlaşmıştır. Bu nedenle hiçbir iletişim aracı çocuğun sosyalleşmesi ve entelektüel düzeyinden sorumlu tutulamaz. Görsel iletişim araçlarının çocukların ve gençlerin psikososyal gelişimlerini özendirici değil, engelleyici yönleri olduğu yönündeki görüşü de gözden uzak tutmamak gerekir.

Çocuk hakları alanının en girift ve çözümsüz çerçevesini, çocuğun iletişim araçlarını kullanma ve bu araçlardan eşitlikçi olarak yararlanma hakkı oluşturuyor. Dünya çocuklarının kullandığı iletişim araçları hem benzer değil, hem de aralarında nicel eşitlik yok. Buna karşılık çocuk medyası her geçen gün sürekli çeşitleniyor ve evriliyor. Her türlü iletişim aracını kullanan çocuk ile, geleneksel kültürle büyüyen çocuk dünyası gerçeğiyle de karşı karşıya dünya.

Medya-çocuk haritasının en belirgin odağı ise televizyonla ilgilidir. Yazılı, görsel, işitsel ve dijital iletişim araçlarına erişim imkânı olan çocuklar, merkez medya olan televizyonu giderek daha az kullanıyorlar. Diğer medya türlerini kullanmayan çocukların televizyon izleme oranlarının yükselmesi ise kaçınılmaz bir sonuçtur.

İletişim psikologları ve sosyologlarının vurguladığı gibi, medyanın yansıttığı çocuk kültürü, dünya çocuklarını dönüştüren en etkili süreç. Buna karşılık çocuk, dünya medyasında yüzde beşler düzeyinde yer almaktadır. Çocukların medyada temsili ise başlı başına sorunludur ve bu el kitabının hazırlanmasının amaçlarından biri de medya-çocuk fotoğrafının çekilmesine yöneliktir.

Çocuk Hakları Sözleşmesi ve Medya

BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'ni medeni, sosyal, ekonomik ve kültürel haklar başlıkları altında sıralayabiliriz. *Sözleşme*'nin çocuğun öncelikli yüksek yararı temelinde yaşama ve sağlığını koruma, gelişme ve yeteneklerini geliştirme, korunma ve bakılma ve çocuğun görüşünün alınması ölçütleri yanında, çocuğa karşı her tür ayrımcılığın önlenmesi ilkesi çerçevesinde de yorumlanması mümkün. Prof. Eugeen Verhellen, *Sözleşme*'yi üç hak kümelemesi içinde yorumlar: Tedbir; çocuğun eğitim, sağlık, yeterli bir standartta yaşama ve sosyal korunma gibi temel ihtiyaç ve hizmetlere erişim hakları. Koruma; çocuğun kötü muamele, istismar ve sömürü gibi şiddetin her türüsünden korunma hakkı. Katılım; çocuğun sesini duyurma ve karar verme süreçlerinde yer alma hakkı (2009-2011: 2). Çocuk hakları haritası tedbir, koruma ve katılım bağlamında ve bütüncül bir düzlemde hazırlansa da, içeriğin bütününe çocuk bakış açısı yansımadıkça medyanın çocuk hakları kültürüne katkısı sağlanamaz.

Thomas Hammarberg'in 7 Ekim 1996 *Çocuklar BM Sözleşmesi ve Medya Raporu*, *Çocuk Hakları Sözleşmesi*'nin Hükümetlere yönelik olduğunu ve medyanın bağımsızlığına müdahale etmediğini vurgulamaktadır: Bununla birlikte *Sözleşme*, medya kuruluşlarına, varlıklarından ve etkilerinden söz etmenin ötesine geçen bir mesaj da iletmektedir. Basının ve diğer kitle iletişim araçlarının, genel olarak İnsan Hakları'nda olduğu gibi, kişinin haklarını koruyup geliştirmede önemli görevleri vardır... Bu görevler arasında Hükümetler'in ihlâl niteliği taşıyan girişimleriyle diğer girişimlerin izlenmesi de yer almaktadır. Çocuğun hakları, medyaya önemli görevler yüklemektedir. Thomas Hammarberg'in raporunun devamında çocuk-medya ekseninde iki ana eğilime de işaret ediliyor: Bunlardan biri ifade ve medyaya erişim özgürlüğü, diğeri ise medyaya eğitici bir araç olarak bakılması. Birbirinden ayrı

bile olsalar, bu iki yön arasında ilişki vardır (Hodgkin, Newell: 1998: 213).

BM Çocuk Hakları Komitesi, “çocuk ve medya” konulu raporunda *BM Çocuk Hakları Sözleşmesi*'nin tanınmasında, benimsenmesinde, uygulanmasında ve izlenmesinde medyanın merkezi bir rol oynayabileceği belirtilmiştir. *Sözleşme*'nin 17. maddesi bir yandan kitle iletişim araçlarının çocuk hakları bağlamındaki rolü üzerine odaklanmakta, diğer yandan ise Taraf Devletler'e yükümlülükler getirmektedir: Taraf Devlet'ler, çocukların çeşitli kaynaklardan bilgi ve belgelere, bu arada özellikle çocukların esenliği ile bedensel ve zihinsel sağlıklarını geliştirici olanlara ulaşmalarını sağlayacaklardır. Bu, çocuğun ifade (madde 13) ve azami gelişme (madde 6) haklarıyla yakından ilişkili bir konudur. Medya, çocuklara yarar sağlayacak olumlu ve 29. maddede belirtilen eğitimin ayrıntılı amaçlarına uygun belgeler dağıtmaya özendirilmelidir. Ayrıca medya, çocuklar için erişilebilir olmalı, çocukların görüşlerine değer veren (madde 12) katılımcı hakları geliştirip bu haklara saygı gösterilmelidir (Hodghin, Newell: 1998: 211).

Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin kitle iletişim araçlarına odaklanan 17. maddesi “çocuğun gerek duyduğu bilgilere erişimi” başlığı altında düzenlenmiştir. BM Çocuk Hakları Komitesi Nisan 1997'de UNESCO Merkezinde bir araya gelerek çocuk ve medya başlığı altında şu 12 tavsiyeden oluşan Birinci Aşama Eylem Planı'nı kabul etmiştir: 1) Çocuk medyası, 2) İnternet'te çocuk forumu. 3) Aktif çocuk kütüphaneleri. 4) Medya eğitimi. 5) Çocuk medyasına çocuk desteği. 6) Çocukların zararlı etkilere karşı korunması için medya kuruluşlarıyla yapıcı çalışmalar. 7) Ana-babaları medya piyasasında güçlendirmeye yönelik kapsamlı ulusal planlar. 8) *BM Çocuk Hakları Sözleşmesi*'nin 17. maddesinin uygulanması konusunda tavsiye. 9) Çocuk istismarına ilişkin haberlerin verilmesini yönlendiren özel ilkeler. 10) Medya çalışanlarının çocuk haklarına ilişkin eğitimi için materyal. 11) Medya izle-

me grupları ağı. 12) Çocuk hakları muhabirlerine yönelik hizmet (Çocuklar ve Medya Çalışma Grubu, Mayıs 1997). Çocuk hakları ve medya bağlamının içeriğini bu konular etrafında değerlendirmek gerekir. Bu noktadan hareketle medyanın sorumluluğunun yalnızca *Sözleşme* ile sınırlı olmadığı, bütün yayınlarında çocuğun öncelikli yüksek yararı temelinde çocuğa karşı sorumlu olduğu dikkatten uzak tutulmamalıdır.

Çocuk dostu medya düzeni

Çocuk dostu medya düzeni yaklaşımı, medya hareketinin en oylumlu parçasıdır. Dünya nüfusunun üçte biri 0-18 yaş grubu çocuklardan oluşmaktadır. Buna karşılık medyada çocuk konusuna ancak yüzde 5 oranında yer verilmektedir. Güç koşullardaki çocuklar ise, haber konuları arasında ilk sırada yer almaktadır. Medya çocuk hakları kültürüne dayalı bir işlevi benimsemedikçe, çocuk dostu medya düzeni kurulamayacağı gibi çocuk ihmali ve istismarının önlenmesinde de olumlu bir işlevi yerine getiremez. Çocuk dostu medya düzenine yönelik etkin sistem arayışı yanında, medya okuryazarlığını yan yana ve birbirini bütünleyen bir yapıda öngörmek gerekir. Hiç kuşkusuz bu yapının anahtar kavramı çocuk hakları kültürüdür...

Bireyi ve toplumu medyanın olumsuz etkilerinden koruma sistemleri üzerine yöntem ve araçlar bakımından tartışmalar bugün de sürdürülüyor. Görüşleri iki grupta özetlemek mümkündür: Medyadan uzak olma, medyanın tamamen ortadan kaldırılması ve dağıtılması, bir. Alternatif medya ağlarının kurulması, iki. Medya sorunu küresel boyutlarda gündeme geldiği dönemden bu yana, her iki görüşün savunucuları çabalarını insan hakları ve çocuk hakları eksenli Beyanname ve Sözleşme'ler yanında, BM kararları ve bağımsız kuruluşların düzenlemelerine dayalı ilkeler etrafında sürdürse de, henüz medyadan korunma sistemle-

rinin mutlak bir başarısından söz edilemez. Çünkü medya sarmalı, egemen dünya düzeninden soyutlanarak çözümlenemez. Bu yönüyle medya ve medya-çocuk gerçeği bugünün olduğu gibi, geleceğin de sorunudur.

Medyanın olumsuz etkilerinden çocuğun, ailenin ve toplumun korunması, medya çalışanlarının çocuk ve medya bağlamındaki istismarı önleyici, koruyucu ve geliştirici etik ilkelere uymasıyla bir ölçüde mümkün olabilir. Medyadan önce toplumun çocuk algısı değişmeden medyada zihniyet değişikliğini beklemek de saflık olur. Bireylerin ve toplumun medya eleştirisi ve medya okuryazarlığı bağlamında bilinç ve farkındalık geliştirmesi yanında, bütün bu çabalar örgütlenmeyle ilişkilendirilmedikçe medyanın dönüşmesi imkânsızdır. Ülke ve dünya ölçekli medya hareketinin başlaması halinde medya gerçeğiyle yüzleşme çabalarından sonuç alınabileceği düşüncesi ise henüz hayata geçememiştir.

Medyayı çocuk merkezli değerlendirmek istediğimizde ise, çocuk hakları kavramı merkezi bir konuma yükselmektedir. Neil Postman'a göre, değişen çocukluk yaklaşımına uygun olarak iki farklı çocuk hakları anlayışı söz konusu: Çocukluğun incinebilir olmasına rağmen arzulanır olduğuna inanan, çocukları ihmal ve istismardan korumak isteyen görüş, on dokuzuncu yüzyıla kadar uzanıyor. Ailenin sorumluluğu başarısızlığa uğradığı zaman, kamu otoritesinin müdahalesini savunan yaklaşım ise “çocuk emeği yasalarına, çocuk suçluluğu düzenlemelerine ve diğer insani korumalara yol açan geniş bir görüş açısı”dır. İkinci çocuk hakları anlayışı ise “yetişkinlerin çocuklara nezaret etmesini ve onları denetlemesini reddetmekte ve çocukluğun sona erdiğini haklı çıkarmak için” bir felsefe önermektedir (Postman, 1995: 176).

Postman'ın özetlediği birinci görüş çerçevesinde, öngörülen çocuk dostu medya düzeninin yakın bir gelecekte kurulması ihtimali yok. İkinci görüş ise ileri sürüldüğü günden bu yana hep

azınlıkta kaldı. Nedeni ise açık: İkinci görüşün toplumsal karşılığı yok henüz...

Çocuk dostu medya düzeni, Çocuğun öncelikli yüksek yararına, çocuk bakışına ve çocuğa saygıya dayalı bir anlayışı ortaya koyma, izleme ve çok yönlü medya okuryazarlığı çabasıdır. Çocuk ve medya ilişkisinin düzenlenmesinde model kadar, ilgili tarafların rolü ve düzenlemenin konusu ve içeriği de belirleyicidir. Daha açık ifade ile, çocukları medyadan koruyucu düzenlemeden önce, medyanın içeriğinde çocuğun yüksek yararına dayalı düzenlemelerin yapılması gerekir. Burada sorulması gereken ana soru şudur: Çocuk bakışına ve çocuk haklarına dayalı çocuk dostu iletişim ortamının hazırlanması için hangi düzenlemeler yapılmalıdır? Ulusal ve uluslararası belgelerde koruma, medyaya erişimi sınırlandırmacı değil, zararlı içerikten korumaya yöneliktir. Bu bağlamda çocuk ve medya ilişkisinin etik ve hukuki olduğu kadar, pedagojik boyutunu paralel düşünmek ve değerlendirmek gerekir.

Sonsöz

Çocuk Hakları ve Medya El Kitabı, çocuk ve yetişkin bireyi, toplumu, *Devlet*'i, yerel ve küresel dünyayı merkeze alarak medyayı çocuk hakları kültürü bağlamında değerlendiren yazılardan oluşuyor. Kısa süre içinde yazılmış olması nedeniyle önemli bazı konular kitapta yer alamadı. Hiç kuşku yok ki, medya-çocuk ilişkisi çok boyutlu ve tam anlamıyla küresel bir evren. Medyaya yönelik yerel okuma çabası ne sorunu küçültür ne de çözer. Elinizdeki el kitabının, ülkemizde medyanın çocuk hakları bağlamında irdelendiği ilk çalışma olduğunun bilinmesi bile bizim için yeterli.

Çocuğun hemen her yönüyle görünür olduğu bir çağda, medya-çocuk sarmalının iletişim kuramları ekseninde sınanması bir ölçüde medya okuryazarlığı çalışması olarak da kabul edilebilir.

Çocuğu nesneleştiren medyanın görünümüleri haberle de sınırlı değil. Dizilerden reklamlara, eğlence programlarından sinemaya, çocuk hakları temelli eleştirel medya okuryazarlığı çabası da bu el kitabının işlevleri arasında yer almaktadır.

Çocukların medyada temsili yanında, çocuklarla ilgili içerik üretiminde özdenetime yönelik zihniyeti ve yapıları değerlendirecek entelektüel birikime ihtiyaç var. Bu nedenle medya üretim süreçlerine çocuğun katılımı konusunun çocuk hakları bağlamında irdelemesi çocuk-medya ilişkisinin önemli bir bölümünü oluşturuyor.

Çocuk Hakları ve Medya El Kitabı, ülkemizde çocuk hakları bağlamında medya konusuna eğilen ilk çalışmalardan biri. Kitaptaki yazılarda, bir yandan çocuk hakları, diğer yandan medya kuramları çerçevesinde çocuk hakları ve medya yorumu yapıldı. Etik kurallardan çocuğun medyaya katılımına, yerelden siber medya bağlamı içinde medyanın eleştirel boyutlarda yorumlanmasına kadar hemen her konu ele alındı. Kısa süre içinde hazırlanmış olması yanında, ilk olması bakımından da kuşkusuz kaçınılmaz bazı eksiklikleri taşıyor. Ülkemizde çocuk hakları-medya bağlamında henüz paralel çalışmaların oylumlu şekilde yapılmamış olmasının da önemli bir eksiklik olduğunu unutmamalıyız.

KAYNAKLAR

BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşme (20 Kasım 1989), (www.cocukvakfi.org.tr)

Çocuklar İçin ve Çocuklarla Birlikte Avrupa İnşası, Avrupa Konseyi 2009-2011 Çocuk Hakları Stratejisi, çev. Hatice Çolak Yentürk.

Hodgkin, R.-Newell, P. (1998), *Çocuk Haklarına Dair Sözleşme*, (Uygulama El Kitabı), UNICEF Yayını, Ankara.

Postman, N. (1995), *Çocukluğun Yokoluşu*, çev. Kemal İnal, İmge Kitabevi, Ankara.

BİRİNCİ BÖLÜM



ÇOCUK HAKLARI VE MEDYA



Prof. Dr. Mine Gencil Bek

MİNE GENCEL BEK

Prof. Dr., Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi

1969 yılında Ankara’da doğdu. Ankara Üniversitesi Basın Yayın Yüksek Okulu Radyo Televizyon Bölümü’nden 1990 yılında mezun oldu. Yüksek lisans çalışmalarını Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde, doktoraasını 1999’da Loughborough Üniversitesi’nde tamamladı. 2004 yılında doçent, 2010 yılında profesör unvanını aldı. Halen Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi’nde öğretim üyesi olarak çalışmalarına devam eden Gencil Bek, UNICEF ve Dublin Teknoloji Enstitüsü işbirliği ile gerçekleştirilen Medya ve Çocuk Hakları dersinin içeriğinin geliştirilmesi ve uygulamaya geçirilmesi ile ilgili çalışmalara katkıda bulunmuştur. 2009 yılından itibaren de Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi’nde seçimsel ders olarak “Medya ve Çocuk Hakları” dersini yürütmektedir. Ankara Üniversitesi Çocuk Kültürü Araştırma Uygulama Merkezi Yönetim Kurulu üyesidir.

British Council’in TGC ve BBC işbirliği ile gerçekleştirdiği Medya ve Çeşitlilik programında araştırmacı ve danışmanlık yaparak medya profesyonelleri için Çocuklar ve Medya, Medyanın Üretim Süreci ve İçeriğini Çocukların Yararına Dönüştürme İçin Kılavuz’un üretilmesinde, BBC tarafından geliştirilen gazetecilere yönelik on-line eğitim programındaki derslerin uyarlanmasında görev almıştır.

En son Mutlu Binark ile yazdıkları Eleştirel Medya Okuryazarlığı; Kuramsal Tartışmalar ve Uygulamalar kitabında (Kalkedon yayınları, 2007) da odaklandığı çocuk ve medya ilişkisi konusunda sunuşları ve Çoluk Çocuk ve İlköğretmen Eğitimci dergilerinde yazıları bulunmaktadır.

En son çalışması, derlediği ve yazar olarak da katkıda bulunduğu, baskıda olan AB, UNFPA ve KSGM tarafından desteklenen Aile içi Şiddet ve Medya araştırmasıdır.

MEDYADA ÇOCUK HAKLARI VE ETİK İLKELER

Bu yazıda, benden istendiği üzere, 2006 yılında başlayan, araştırmacı ve danışman olarak katkıda bulunduğum *British Council, Türkiye Gazeteciler Cemiyeti ve BBC* ortaklığıyla gerçekleştirilen Medya ve Toplumsal Katılım projesinin çocuklarla (diğerleri kadınlar, cinsel yönelimler ve farklı kültürel kimlikler) ilgili bölümünde yaptığımız çalışmaları özetleyeceğim.

Medya ve Çeşitlilik Kılavuzu'nu hazırlamak için TGC, BBC ve British Council çalışanları, medya profesyonelleri (editörler, okur temsilcileri, gazeteciler, televizyoncular) ve ilgili sivil toplum kuruluşu temsilcileri ile akademisyenlerin katılımıyla, 20 Ocak 2007'de İstanbul'da bir ilke geliştirme toplantısı yapıldı. Bu proje kapsamında yapılan toplantılarda rolüm, medyada çocukların temsili ile ilgili metin analizinin bulgularını özetlemek; medyada çocuklarla ilgili uluslararası kuruluşların, çeşitli ülkelerdeki ve Türkiye'deki meslek örgütlerinin ve medya kuruluşlarının ilkelelerini derleyerek tartışmaya temel oluşturmaktı. Toplantılarda, sorumlu, ilkeli, kamu çıkarını öne alan gazeteciliğin önündeki engeller incelendi ve yapılması gerekenler tartışıldı. Bu doğrultuda toplantı sürecinde oluşturulan ilkeler, tekrar katılımcıların görüşüne sunulurken geliştirilen taslak üzerinden e-posta ve telefon yoluyla çalışmalar devam etti¹.

1) Çalışmanın ilke geliştirme aşamasında arkadaşım Doç. Dr. Abdülrezak Altun, British Council'dan Esra Çanakçı ve TGC'den Turgay Olcayto'ya, birlikte çalışmaktan büyük zevk aldığımı belirterek kendilerine teşekkür ederim.

Tarihi bina tinerci işgali altında

Kadıköy'ün göbeğindeki, tarihi ahşap binayı işgal eden tinerciler, mahallelide huzur bırakmadı. Evinin yakılıp kendisinin de öldürülmesi korkusuyla yaşadığını belirten bina sahibi, "Beni ve evimi kurtarmı" dedi

Kadıköy Yeldeğirmeni İşkele Sokak'taki tarihi bina tinercilerin işgali altında. Rıhtım Caddesi'nin hemen başındaki ahşap bina, Kadıköy'ün günümüze kadar sağlam gelebilmiş en eski evlerinden biri. Hemen önünde, Osmanlı döneminde inşa edilmiş bir kâbleğâh, yani açık hava mesjidi bulunuyor.

Binanın sahibi 73 yaşındaki Beria Kızlağaç, hâlâ tarihi binada yaşamını sürdürüyor. Ancak, Kızlağaç uzun zamandır evini zorla işgal eden tinerciler nedeniyle ölüm korkusuyla yaşıyor. Beria Kızlağaç, "Ne olur beni bunlardan kurtarm. Kendi evimde tutsak gibiyim. Tinerciler evimi işgal etti. Birgün beni öldürüp evimi de yakmalarından korkuyorum" diye yalvarıyor. Kızlağaç, Cumhuriyet Sarıcağı ve polis merkezine dilekçe verdiğini ancak bir türlü önlem alınmadığını belirtti.

Tinercilerin saldıkları nedeniyle hayatlarının kabusa döndüğünü belirten mahalle sakinleri ise, "Özellikle geceleri sokaktan geçemeye korkuyoruz. Arabalarımızı sokağa park edemiyoruz. Yolunuza kesip, para istiyorlar. Vermediğiniz zaman



Mahallelinin korkulu rüyası olan gençler de kurtarılmayı bekliyor.

Beria Kızlağaç, uzun süredir evini zorla işgal eden tinerciler nedeniyle korku içinde yaşıyor.

si'nde bakıcı kadınların 2-6 yaşlarındaki yavrulara uyguladığı şiddet insanların kanını dondurdu.

ZULÜM YUVASI!

■ Ekranında Naziler'in toplama kamplarını aratmayan görüntüler vardı. Bir bakıcı kulaklarından tuttuğu 2 yavrunun kafalarını birbirine çarpıyor, bir diğeri çırılçıklak banyoya soktuğu çocukların üzerine kaynar su döküyor.

HALK GALEYANA GELDİ

■ Televizyonda yayınlanan görüntülerden sonra, yüzlerce Malatyalı zulmün yaşandığı yuvaya doğru yürüyüşe geçti. Öfkeli kalabalığı polis engelledi. Bütün TV'ler yayına girince tepki dün tüm yurda dağıldı. 15'TE



Her yurda bir kamera koyun bu rezalet bitsin

MUSTAFA MUTLU YAZIYOR... 17'DE

Hepimiz gözyaşı döktük!

"Bir ay önce Malatyalı bir vatandaşımız bizi arayıp çocuklara eziyet edildiğini bildirdi. Malatya'da 3 hafta kaldık. İçeride olanları büyük bir uğraşla belgeledik. Görüntüleri izlerken tüm ekibimiz gözyaşı döktü. Ben de 3 çocuk babasıyım. Bir aylık bebeğim var. Yavrulara yapılanlar taş kalplileri bile ağlatır."

İşkence gören çocuklar: Ne olur bizi de götürün

VATAN muhabiri Alper Uruş korku yuvasına girdi, dayak yiyen miniklerle konuştu. İşte izlenimler

■ 3 yaşındaki Abdülkadir'in yavaş yavaş kan akıyordu. Ne olduğunu sorduk "Osman



Sırayla, bu kitapta ayrılan sınırlı yerde, bu yazıda öncelikle çocukların medyada temsiline dair durum tanımlaması yapan metin analizine değinilecek, ardından uluslararası ölçekte ve Türkiye’de konuyla ilgili var olan ilkeler sıralanacak ve son olarak bu proje çerçevesinde geliştirilen etik ilkelere yer verilecektir.

1. Medyada çocukların temsiline dair araştırma

Ocak-Ekim 2005 tarihlerinde Hürriyet, Sabah, Akşam ve Vatan gazetelerinde yayınlanan çocuklarla ilgili haberlere uygulanan içerik analizi² sonucunda, haberlerde *çocuklar* daha çok suç/şiddet mağduru (% 24.9) olarak karşımıza çıkmaktadır. Afet, kaza, trajedilerin de oldukça yüksek olduğu (% 15.8) haberlerde çocuklarla ilgili en az işlenen konu (% 0.5), çocuk işçiliği meselesidir. Ünlülerin çocuklarıyla ilgili haberlerin bile % 5.1 olduğu gazetelerde, bu veri daha da anlam kazanmaktadır. Eğitim, sokakta yaşayan kimsesiz çocukların oranı da ünlü çocuklarından ancak 1 oranında daha fazla yer bulabilmiştir (her biri % 6).

O yıl aynı zamanda yoğun olarak “tinerci çocuk” haberlerinin yapıldığı bir yıldır. Çocukların suçlu görülüp suça itilme nedenlerinin, koşullarının ele alınmadığı bu haberlere örnek olarak “*Tarihi Bina Tinerci İşgali Altında*” haberi gösterilebilir. Burada değerli olan tarihi bina, zarar veren ise ‘tinerci’ çocuklar olarak görülür.

2005 yılında önemli bir haber de, *Malatya Çocuk Yuvası*’nda yaşanan şiddet olaylarına ilişkindir. Çocuk yuvasında yaşananlar, “utanç fotoğrafları” diye fotoğraflanan görüntüler, kuşkusuz yüreklere ve vicdanlara seslendiği için olumlu bir potansiyel barındırabilir. Ama medyanın görevi, sadece ağlama ve ağlatma etkisi ile sınırlı kalmamalı (‘Hepimiz gözyaşı döktük’, ‘Ağlaya ağlaya haber yaptık’). Mesele, oradaki üç-beş bakıcı kadınla sınırlı, dar bir

2) Analizde kodlamayı Şerife Çam, Aylin Aydoğan, Çağla Kubilay ve Tezcan Durna, SPSS analizini ise Esra İlkay Keloğlu gerçekleştirmiştir.

YUVAYA BARBARLARLA üneyi ayağa kaldırdı

Malatya'daki kimsesiz çocuklar yuvasında gizli kamerayla çekilen dehşet görüntüleri Türkiye'yi şoke etti. Yüzlerce Malatyalı zülmün yaşadığı yuvaya yürüdü. Tepki tüm yurda dağıldı. 5 görevli açığa alındı, 2 bakıcı tutuklandı

VATAN 'VAHŞET YUVASI'NA GİRDİ

Malatya'daki kimsesiz çocuklar yuvasında gizli kamerayla çekilen dehşet görüntüleri Türkiye'yi şoke etti. Yüzlerce Malatyalı zülmün yaşadığı yuvaya yürüdü. Tepki tüm yurda dağıldı. 5 görevli açığa alındı, 2 bakıcı tutuklandı

'NSANLAR AŞAĞILIK OLUYOR'
Malatya'daki kimsesiz çocuklar yuvasında gizli kamerayla çekilen dehşet görüntüleri Türkiye'yi şoke etti. Yüzlerce Malatyalı zülmün yaşadığı yuvaya yürüdü. Tepki tüm yurda dağıldı. 5 görevli açığa alındı, 2 bakıcı tutuklandı

KOCULUKLA İZMİRİNE GİTİRDİLER
Malatya'daki kimsesiz çocuklar yuvasında gizli kamerayla çekilen dehşet görüntüleri Türkiye'yi şoke etti. Yüzlerce Malatyalı zülmün yaşadığı yuvaya yürüdü. Tepki tüm yurda dağıldı. 5 görevli açığa alındı, 2 bakıcı tutuklandı

KORKUNU İDDİA
Malatya'daki kimsesiz çocuklar yuvasında gizli kamerayla çekilen dehşet görüntüleri Türkiye'yi şoke etti. Yüzlerce Malatyalı zülmün yaşadığı yuvaya yürüdü. Tepki tüm yurda dağıldı. 5 görevli açığa alındı, 2 bakıcı tutuklandı

PROGRAMI İZMİRİNE MEHMET ADI-ONEL
Malatya'daki kimsesiz çocuklar yuvasında gizli kamerayla çekilen dehşet görüntüleri Türkiye'yi şoke etti. Yüzlerce Malatyalı zülmün yaşadığı yuvaya yürüdü. Tepki tüm yurda dağıldı. 5 görevli açığa alındı, 2 bakıcı tutuklandı

STAR TV'YE
Malatya'daki kimsesiz çocuklar yuvasında gizli kamerayla çekilen dehşet görüntüleri Türkiye'yi şoke etti. Yüzlerce Malatyalı zülmün yaşadığı yuvaya yürüdü. Tepki tüm yurda dağıldı. 5 görevli açığa alındı, 2 bakıcı tutuklandı

SKANDAL MECLİS'E TAŞINYOR
Malatya'daki kimsesiz çocuklar yuvasında gizli kamerayla çekilen dehşet görüntüleri Türkiye'yi şoke etti. Yüzlerce Malatyalı zülmün yaşadığı yuvaya yürüdü. Tepki tüm yurda dağıldı. 5 görevli açığa alındı, 2 bakıcı tutuklandı

ADALET BAKANI: KABUL EDİLEMEZ
Malatya'daki kimsesiz çocuklar yuvasında gizli kamerayla çekilen dehşet görüntüleri Türkiye'yi şoke etti. Yüzlerce Malatyalı zülmün yaşadığı yuvaya yürüdü. Tepki tüm yurda dağıldı. 5 görevli açığa alındı, 2 bakıcı tutuklandı

ETİF BİNALI TUTUKLANDI
Malatya'daki kimsesiz çocuklar yuvasında gizli kamerayla çekilen dehşet görüntüleri Türkiye'yi şoke etti. Yüzlerce Malatyalı zülmün yaşadığı yuvaya yürüdü. Tepki tüm yurda dağıldı. 5 görevli açığa alındı, 2 bakıcı tutuklandı

KULAK ÇEKME, TEKME, TOKAT, KUFOR
Malatya'daki kimsesiz çocuklar yuvasında gizli kamerayla çekilen dehşet görüntüleri Türkiye'yi şoke etti. Yüzlerce Malatyalı zülmün yaşadığı yuvaya yürüdü. Tepki tüm yurda dağıldı. 5 görevli açığa alındı, 2 bakıcı tutuklandı

Hadi sev beni!
Malatya'daki kimsesiz çocuklar yuvasında gizli kamerayla çekilen dehşet görüntüleri Türkiye'yi şoke etti. Yüzlerce Malatyalı zülmün yaşadığı yuvaya yürüdü. Tepki tüm yurda dağıldı. 5 görevli açığa alındı, 2 bakıcı tutuklandı

KAPALARI TOKURURAA
Malatya'daki kimsesiz çocuklar yuvasında gizli kamerayla çekilen dehşet görüntüleri Türkiye'yi şoke etti. Yüzlerce Malatyalı zülmün yaşadığı yuvaya yürüdü. Tepki tüm yurda dağıldı. 5 görevli açığa alındı, 2 bakıcı tutuklandı



Şefika Solmazgil tutuklandı



ETİF BİNALI tutuklandı



KULAK ÇEKME, TEKME, TOKAT, KUFOR



KAPALARI TOKURURAA



CARESİZCE YARDIM İSTEDİLER...

'Abi bizi d götürün'

Bir anda etrafından saran minik çocuk "Abi bizi de buradan götürün, yarıncı gelelim" haykışları gazetemizi yastırdı

Alper UZUN / MALATYA
Türkiye'nin en ünlü haber kanalı olan CNN Türk malatyalı yarıncıların yaşadığı yuvaya girdi. Ünlü haber kanalı CNN Türk malatyalı yarıncıların yaşadığı yuvaya girdi. Ünlü haber kanalı CNN Türk malatyalı yarıncıların yaşadığı yuvaya girdi.

AGLAMA SESİ DUYULORDU
CNN Türk malatyalı yarıncıların yaşadığı yuvaya girdi. Ünlü haber kanalı CNN Türk malatyalı yarıncıların yaşadığı yuvaya girdi.

ÇOCUKLAR OLAYI ANLATMAYA KORKUYOR
CNN Türk malatyalı yarıncıların yaşadığı yuvaya girdi. Ünlü haber kanalı CNN Türk malatyalı yarıncıların yaşadığı yuvaya girdi.

biçimde tartışılmamalı. Meselenin kökeni, çözüm yolları üzerinde bir kamusal tartışma yaratmalı ve meslele çözümlenene kadar konuyu takip etmeli.

Bir diğer örnek ise, medyanın belli bir tacizci tipi olduğunu ortaya koyuyor, belli iyileri, kötülere olduğu gibi. Çocuklara yönelik gerçekleştirilen bir taciz çalışmada gazetenin uygun bulunduğu manşet ise "Bu Surata Nasıl Kandımız?" ve "Bu adamdan hiç mi şüphelenilmeli."



lenmediniz?” idi. Esmer, sakallı biri tacizci olabilir de sarışın, iyi giyimli, atletik vs. biri tacizci olamaz mı?

Çocuk tacizcisi hakkında basında bir ideal tip var besbelli. Burada çocuk hakkı ihlalden başka ihlaller de var.

Ne yazık ki, çocukların medyadaki temsiline ilişkin sorunlar, tecavüz ve işkenceye uğrayan 17 aylık bebeğin bedeninin TV ekranlarında gösterilmesi ve cinsel olarak objeleştirilmesinde de görüldüğü gibi, yeni örneklerle devam ediyor. Taciz ve tecavüz eylemleri haberleştirilirken (sadece çocuklar değil, kadınlar için de geçerli bu) haberin tacizcinin diline, açıklamasına çok fazla yer vererek neredeyse tekrar mağdurun bu kez haberler yoluyla cinsel obje haline getirilmesine sıklıkla rastlanıyor (Örneğin, 13 yaşındaki kıza toplu tecavüz, 13 yaşındaki kıza 5 kişi tecavüz etti, 12’lik kıza aile boyu tecavüz, Cinsel organını parçalamış, Ablası tuttu, kendisi tecavüz etti, 7 yaşındaki kıza defalarca tecavüz ettiler vb. manşetlerde de görülebileceği gibi, bkz. Sargın, 2006). Haberlerde, dizilerde ve gündüz kuşağında yayınlanan “kadın” programlarında, aile içi şiddetin temsili ve üretim pratiklerine dair gerçekleştirdiğimiz çalışmada da bu teyid edildi. Bunun, ataerkilliğin ve piyasanın yanı sıra üretim süreci ve meslek pratikleriyle yakından ilişkisi var. Zira polis adliye muhabirleri, ancak polis telsizinden alınca bu olayları haberleştirmekte ve doğrudan şüphelinin polise verdiği ifadelere dayanarak neredeyse onun açıklamalarını meşrulaştırmaktadır (Gencel Bek, baskıda).

1.1. Uluslararası ölçekte medya ve çocuklarla ilgili etik ilkeler

Uluslararası boyutta konuyla ilgili kurumlar, çeşitli medya kuruluşları ve meslek örgütleri tarafından geliştirilen etik ilkelerden başlıcaları burada sıralanacaktır. En başta *BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşme*'de, medyanın öneminin ve çocukların medyaya katılımının çeşitli maddelerde ele alındığını da belirtmek gerekir³.

Uluslararası Gazeteciler Federasyonu, bu konudaki en gelişkin ilkeleri hazırlayan kuruluşlardan birisidir. Federasyon'un "Çocuklarla ilgili Konularda Haber Yapmada Gözetilecek Yollar ve İlkeler" metni, 1998 yılında 70 ülkeden gazeteci kuruluşlarının katıldığı uluslararası konferansın ardından 2001 yılında Seul'deki yıllık kongrede kabul edildi. Metinde benimsenen ilkeler şöyledir (<http://www.ifj.org/en>):

- Çocuklarla ilgili herhangi bir materyalin yol açabileceği sonuçları önceden titizlikle gözetmek ve böylece çocukların maruz kalabilecekleri zararı asgari düzeyde tutmak;
- Bunun kamu yararına olacağına ilişkin net veriler bulunmadıkça, ilgili çocukların görsel sunumundan ve çocukların teşhisine imkân verecek yollardan kaçınmak;
- Mümkün olduğu durumlarda ve herhangi bir zorlama olmaksızın, çocuklara kendi görüşlerini ifade etmek üzere medyaya erişim imkânları sağlamak;
- Çocuklar tarafından sağlanan bilgilerin bağımsız yollardan teyidini sağlamak ve bu teyit işleminin bilgi veren çocukları riske sokmadan gerçekleşmesini güvence altına almak;
- Çocukların cinsellik içeren görüntülerini kullanmaktan kaçınmak;

3) Sözleşmenin 17. maddesi, çocuğun bilgiye erişim hakkını vurgular. 12. madde, çocukların kendilerini ilgilendiren konularda görüş bildirme hakkını tanıır. Madde 16 ise özel yaşam, aile yaşamı veya haberleşmeye, onur ve itibara müdahale veya saldırıya karşı korumaya ilişkindir.

- Resimler bulurken adil, açık ve doğrudan yöntemlere başvurmak ve mümkün olduğu durumlarda bu resimleri çocukların veya sorumlu bir yetişkin veya vasi/nezaretçinin bilgisi ve onayı dahilinde elde etmek;
- Çocuklar adına konuştuğunu veya çocukların çıkarlarını gözettiğini iddia eden kuruluşların konum ve durumlarını doğrulamak;
- Çocuğa yarar sağlayacağıın açıkça görüldüğü durumlar dışında, çocukların esenliğı ile ilgili materyaller karşısında çocuklara veya çocukların ana-babalarına veya vasilerine herhangi bir ödeme yapmamak.

Federasyona göre haberciler, buldukları ülkede hükümetin ÇHS'nin uygulanmasına ilişkin olarak sundukları raporları ve bu yöndeki savları eleştirel bir gözle değerlendirmelidir. Medya, çocukların içinde buldukları koşulları yalnızca bir “olay” merceğinden ele alıp bildirmemeli, ayrıca bu olayların ortaya çıkmasına yol açabilecek veya fiilen açan süreçler üzerinde de sürekli durmalıdır.

UNICEF'in ilkeleri⁴ ise şöyledir:

Her çocuğun onurlu bir yaşam sürme ve her koşulda kendisine saygı gösterilmesi hakkı vardır.

Çocuklarla mülakat yaparken ve çocuklarla ilgili haber yaparken, her çocuğun özel hayat ve mahremiyet hakkına, görüşlerini ifade etme hakkına, kendilerini ilgilendiren konularda katılımında bulunma hakkına ve potansiyel de olsa, zarardan ve cezadan korunma hakkına özel özen gösterilmelidir.

Her çocuğun yüksek yararı, çocuk hakları konusunda savunuculuk ve çocuk haklarının tanıtılması da dâhil olmak üzere, her şeyin üzerinde korunacaktır.

4) UNICEF'in ilkeleri ve diğer bu konudaki kapsamlı ilkeler için bkz. UNICEF-Dublin Teknoloji Enstitüsü (2007). Çocuk Hakları ve Gazetecilik Uygulamaları, Hak Temelli Perspektif, Dublin. (Türkçe baskısı hazırlanıyor).

Çocuğun yüksek yararını belirlemeye çalışırken, çocukların kendi görüşlerinin dikkate alınması hakkına, çocuğun yaşı ve olgunluğu dikkate alınarak ağırlık verilecektir.

Çocuğun durumuna en yakın ve onu en iyi değerlendirebilecek kişilere, herhangi bir haberin siyasi, sosyal veya kültürel yansımaları konusunda danışılacaktır.

İsimler değiştirilmiş, gizlenmiş ve hatta kullanılmamış olsa bile, çocuğu, kardeşlerini veya akranlarını riske atacak görüntüleri veya haberleri yayımlamayın.

Çocuk Hakları Bilgi Ağı CRIN'in belirlediği, çocuklarla ilgili haber yaparken başvurulacak etik ilkeler ise şöyle sıralanabilir (<http://www.crin.org/resources/infoDetail.asp?ID=20150&flag=report>)⁵:

- İsimler değiştirilmiş, gizlenmiş ve hatta kullanılmamış olsa bile, çocuğu, kardeşlerini veya akranlarını riske atacak görüntüleri veya haberleri yayımlamayın.
- Hiçbir çocuğa zarar vermeyin; yargılayıcı, kültürel değerlere duyarsız, çocuğu tehlikeye atan veya küçük düşüren, ya da çocuğun travmatik olaylara ilişkin acı ve üzüntüsünü tekrar canlandırarak soru, tavır ve yorumlardan kaçının.
- Mülakat yapılacak çocukları seçerken cinsiyet, ırk, yaş, din, statü, eğitim geçmişi veya fiziksel yetenekleri nedeniyle ayrımcılık yapmayın.
- Çocuklarla ilgili haber malzemelerinin reklamını yapmak için stereotipleri kullanmaktan ve sansasyonel sunum yapmaktan kaçının.
- Sahneye koymayın: çocuklardan, kendi geçmişlerinin bir parçası olmayan bir öyküyü anlatmalarını veya bir harekette bulunmalarını istemeyin.

5) Ayrıca bkz. UNICEF-Dublin Teknoloji Enstitüsü (2007). *Çocuk Hakları ve Gazetecilik Uygulamaları, Hak Temelli Perspektif*, Dublin (Türkçe baskısı hazırlanıyor).

- Çocuk ya da velinin bir gazeteciyle konuştuğunu bildiğinden emin olun. Mülakatın amacını ve nerede kullanılacağını açıklayın.
- Her türlü mülakat, video çekimi ve mümkün olduğunda belgesel fotoğraf için çocuktan ve velisinden izin alın. Mümkün ve uygun olduğunda, bu iznin yazılı olarak verilmesi gerekmektedir. Çocuk ve velinin herhangi bir şekilde zorlanmadan izinlerinin alınması gerekmektedir ve yerel veya küresel olarak yayılabilecek bir haberde yer aldıklarını anlamaları sağlanmalıdır. Bu genellikle, izin çocuğun kendi dilinde alınır ve karar çocuğun güvendiği bir yetişkinle birlikte verildiğinde sağlanabilmektedir.
- Mülakat yapanların ve fotoğrafçıların sayısını sınırlı tutun. Çocukların rahat olduğundan ve öykülerini baskı olmaksızın anlatabildiklerinden emin olun.
- Çocukların öyküsünün veya görüntüsünün yer aldığı daima konuya uygun bir bağlam sunun.
- Aşağıdaki durumlarda çocuğun adını değiştirin veya görüntüsünü gizleyin:
 - çocuk cinsel istismar veya sömürü mağduruysa,
 - çocuk fiziksel veya cinsel istismarın failiyse,
 - çocuğun kendisi, anne babası veya velisi tam bilgilendirilmiş rıza vermediği takdirde çocuğun HIV-pozitif ya da AIDS olduğu durumlarda
 - çocuk bir suçla suçlanıyor veya hüküm giymiş ise.
- Başka çocuklarla veya bir yetişkinle, tercihen her ikisiyle birlikte, çocuğun söyleyeceği şeyin doğruluğunu teyit edin.
- Bir çocuğun risk altında olup olmadığı konusunda emin değilseniz, haber değeri ne kadar yüksek olursa olsun, tek bir çocukla ilgili haber yapmak yerine çocukların genel olarak durumlarıyla ilgili haber yapın.

BBC, bu konuda görebildiğim kadarıyla en kapsamlı ilkeleri geliştiren yayın kurumudur. BBC'nin ilkeleri şöyledir (Türkçe versiyonu için bkz. http://www.bbc.co.uk/turkish/europe/story/2006/10/061031_ilkeler_press_release.shtml#ilkeler):

- Kendileri, velileri veya ebeveyn sıfatını taşıyan başka insanların rızası her ne yönde olursa olsun, on sekiz yaşın altındaki insanların, özellikle de on beş yaşın altındaki çocukların, fiziksel ve duygusal refahlarının ve onurlarının, programların ve on-line içeriğin hazırlanması sırasında korunmasını sağlamalıyız.
- Programlarda yer aldıkları için veya bu programların yayınlanmasından dolayı çocukların ve gençlerin gereksiz heyecan veya üzüntü duymamalarını sağlamalıyız. Çocukların bu tür programlara dahil olması yayıncılık açısından net bir şekilde haklı olmalı ve gerektiğinde onlara destek verilmelidir. Çocukları ve gençleri uygunsuz içeriğe karşı koruma sorumluluğumuzu onların ifade özgürlüğü ve bilgi alma hakkı ile dengelemeliyiz.

Çocuklar ve rıza

- Çocuklar veya gençlerle mülakat yapmadan önce, ya da onları habere dahil etmeden önce normal koşullarda anne babalarının veya yasal vasilerinin, ya da on sekiz yaşın üstünde ebeveyn konumundaki kişilerin rızasını almalıyız. Çocuk ne kadar küçük ve savunmasız ve içerik ne kadar hassassa rıza almak o kadar önemlidir. Çocuklara özellikle rıza verilmediği takdirde, uygun cevap verme kapasitelerinin olmadığı konularda görüşleri sorulmamalıdır.
- Ürünlerinde çocuklara ve gençlere yer veren içerik yapımcıları aşağıdakileri yerine getirmelidir:
 - Çocuğun ve gerektiğinde ebeveyn/veli veya on sekiz yaş ve üstü ebeveyn konumundaki kişilerin programın niteliği-

ni anlamaları ve bilgilendirilmiş rızalarını verebilmeleri sağlanmalıdır.

- Çocuğun ve gencin rızası alınmalı ve haberde yer almayı reddettikleri takdirde saygı gösterilmelidir. Bir çocuğun rıza gösterip gösteremeyeceğine karar verirken, çocuğun gelişim derecesi, anlayış derecesi ve yaşı dikkate alınmalıdır.

- Normal koşullarda çocukların katılımı veya katkısıyla ilgili olarak ebeveynlerin/veli/ebeveyn konumundaki diğer kişilerin rızası alınmalıdır; ancak cep harçlığı veya en çok sevilen şarkıcılar gibi ihtilaflı olmayan konularda çocukların ses kayıtlarının yapılması bir istisna olabilir.

- Ebeveynlerin rıza vermediği durumlarda gazeteci durumu üst düzey editöre bildirmeli veya bağımsız gazetecilik yapıyorsa, haberi talep eden editöre bildirmelidir; editör yayıncılık politikaları doğrultusunda karar vermelidir. Ebeveyn rızası olmadan haber yapma kararı, normalde açık bir kamu yararı olması durumunda veya çocuğun, ya da gencin kendini ifade etme hakkı kapsamında haklı gösterilebilir; bu hak, kendi sesini duyurma hakkını da kapsamaktadır.

- Çocuğun katılımından kaynaklanabilecek makul bir şekilde öngörülebilir sonuçların açıkça ifade edilmesi gerekmektedir; örneğin, kendisine kabadayılık edilme ihtimali.
- Rıza almak için çocuğa veya ebeveyn/veliye maddi teşvikte bulunulmamalıdır. Makul ve meşru olduğu sürece maliyetlerin karşılanması kabul edilebilir.
- Okul saatleri içinde, okul tesislerinde görüntü çekmek veya mülakat yapmak için müdürden izin alınmalıdır. Kanuna göre, Yerel Eğitim Makamları okul saatleri içinde çocukların her türlü performansına izin vermektedir.
- Çocuklardan internetten kişisel bilgi istediğimizde, ebeveyn izninin ne derece gerekli ve uygun olduğunu düşünmeliyiz.

- Rızası olmaksızın bir çocuğun kişisel bilgilerinin üçüncü taraflara açıklanması yolundaki teklifler durumunda bu teklif -örneğin, çocuk istismarından şüpheleniyorsak- üst düzey editöre veya bağımsız gazeteciler için, haberin yapılmasını isteyen editöre bildirilmelidir ki, Yayın Politikası Kontrolüne veya Program Hukuk Danışmanına danışabilsin.
- Telefon yoluyla çocukların bizimle etkileşime geçmesi için onları aradığımızda, onlara telefon açmadan önce ebeveynlerinin iznini, ya da telefon faturasını ödeyen kişinin rızasını almalarını söylemeliyiz. İstisnai durumlarda, telefon görüşmeleri bir dakikadan uzun sürüyorsa, izin alınması gerektiği çocuklara mutlaka söylenmelidir. Çocuklara verilen bütün hizmetlerde telefon indirimleri kullanılmalı ve çocuk hizmetleri için yapılan telefon görüşmelerinin maliyeti normalde mektup masrafından fazla olmamalıdır.

Çocuklar ve gençlerin katkıları

- Çocukların katıldığı her türlü yapımın etkisini ve olası sonuçlarını yapım süresi boyunca ve yayın ardından dikkatle düşünmemiz gerekir Bu, ebeveyn rızası alınsa da alınmasa da geçerlidir. Çocuklar genellikle yayınlarımıza katkıda bulunmaya heveslidirler, ama çoğu bunun yaşamlarını uzun vadede nasıl etkileyeceğini düşünüp değerlendirecek olgunlukta değildir.
- Çocuklar arasında, yasadışı uyuşturucu kullanımı, istismar, beslenme bozuklukları ve zorbalık gibi anti-sosyal, zararlı ya da yasadışı faaliyetleri işlerken mülakatları nasıl yapmamız gerektiğini ve çocukların duyacağı sıkıntıyı nasıl en aza indirebileceğimizi uzmanlara danışmalıyız
- Bir çocukla hassas konular tartışılacağı zaman, bir akraba, aile dostu ya da öğretmen gibi üçüncü bir kişinin orada bulundurulması da tavsiye edilir. Bu sayede aşına oldukları ve çıkarlarını koruyabilecek birinin yanlarında olması sağlanır.

- Çocuklara ve gençlere söz hakkı tanınmasını sağlamamız gereklidir, ama çocukların yaşadıklarını abarttığı, hoşla gitmeye çalıştığı ve dedikodu ya da söylentileri geçmiş gibi anlattığı durumlara karşı tetikte olmalıyız. Suç niteliğinde olan veya anti-sosyal davranışlar mutlaka sorgulanmalıdır.

Kimlik gizleme

- Anti-sosyal davranış ya da suça bulaşmış çocukların uzun vadeli yararları açısından kimliğini açıklamanın mı, gizlemenin mi daha doğru olacağına karar verirken karşımıza çetin etik sorunlar çıkar. Haklı bir yayın gerekçesi yoksa bu tür davranışları örneklemek için ekrana getirdiğimiz çocukların kimliğini, normal olarak açıklamamalıyız. Nasıl davranmanız gerektiğinden emin değilseniz, daima üst düzeyde bir editörün ya da bağımsız gazetecileri görevlendiren editörün önerisine başvurmalısınız.
- Hakkında mahkeme tarafından Anti-Sosyal Davranış hükmü verilmiş bir çocuğun kimliğini açıklamanın mümkün olup olmadığı Program Hukuk Danışmanlığına sorulmalıdır.
- Anne babaları anti-sosyal davranış gösteren, ya da suç işleyen çocuklarla çalışma, onları konu etme, ya da kimliklerini açıklama kararı ancak çocuğun gönencini olumsuz etkilemeyecekse ve haklı yayın gerekçeleri varsa verilmelidir. Bu çocuklar, risk altındaysa örneğin, alkolik bir anne/babayla oturuyor, ya da yasadışı uyuşturuculara kuryelik etmeye zorlanıyorsa özellikle önemlidir.

İnternette çocukların korunması

- Değişen teknolojilerimizden yararlanan çocukların ve gençlerin karşılaşabilecekleri olası riskleri ve bunları nasıl en aza indirebileceklerini anlamalarını sağlamayı hedefleriz. İnternette çocukların korunması BBC'nin, ebeveynin/velinin ve çocuğun paylaşması gereken ortak bir sorumluluktur.

- Dijital kimlikleri güvenilir biçimde gösterecek bir yöntem geliştirilene kadar, kimliği belirsiz kişilerin düzenli olarak girip bilgi alışverişinde bulunduğu özel internet alanları çocuklara uygun değildir, çünkü bu alanları çocuk kullanıcıları korumak üzere denetlemek mümkün olamaz. Aksine hareket etme önerileri Yeni Medya ve Teknoloji Bölümü Başkasına danışılmalıdır.
- BBC sitesinin neresinde olursa olsun, çocuklar hakkında ne kadar kişisel bilgi topladığımıza, açıkladığımıza ve sakladığımıza dikkat etmemiz gerekir. Haklarında çok fazla bilgi yayınlanması çocukları tehlikeye atabilir.

Çocuklar, internet içeriği ve linkler

- Çok sayıda çocuk ve gence çekici gelecek web sitelerinin içeriğinin uygunluğundan emin olmalıyız.
- BBC ana sayfasındaki her şey, çocuklar da dahil, genel izleyicilere uygun olmalı ve normal olarak, BBC ana sayfasından ilk tıklanan link, kullanıcıyı doğrudan doğruya, genel izleyicilere uygun olmayan malzeme içeren bir sayfaya götürmemelidir.
- Çocuk izleyicileri çekmek üzere düşünülmüş bir radyo ya da televizyon programı için düzenlenmiş bir siteden, çocuklar için uygun olmayan içeriğe sahip bir radyo ya da televizyon programını konu alan başka bir siteye link verilmemelidir.
- Ana sayfada tanıtımı yapılan ve internetten indirilebilen canlı TV görüntüleri, normal olarak, ailelerin izleyebileceği türden olmalıdır.
- Üçüncü kişilere ait sitelerin içeriğini kontrol etmeli ve oradan nerelere gidilebileceğine dikkat etmeliyiz.
- Çocuk izleyiciler için açılmış, ancak moderatörü olmayan sohbet odalarına link vermemeliyiz.
- Çocukları çekecek ve kullanıcıların yarattığı içeriğin sergilendiği sitelerin yanı sıra kullanıcıları yayınlamak üzere resim göndermeye davet eden alanları ön-moderasyona tabi tutarız.

BBC'nin yanısıra Britanya'da başka kurumların da etik ilkelerinin de var olduğunu söylemek gerekir. PCC, bunlardan birisidir. 1992'de kurulan World Association of Press Councils'ın (WAPC) kurucu üyesi, ama 2000 yılında çekildi. PCC, WAPC'nin küresel etik kodlar kurarak sınırları aşarak şikayetlerin yapılmasına olanak tanınmasına ilişkin planlarına otoriter yönetimler tarafından kötüye kullanılacağını öne sürerek karşı çıktı. PCC, 1999 yılında da Alliance of Independent Press Councils of Europe (AIPCE) kurucu üyeliğini yaptı. Küresel kodlar yerine AIPCE Avrupa'da bağımsız, öz-düzenlemeye dayalı Basın Konseyleri'nin oluşturduğu daha gevşek bir gruplaşma olarak tanımlandı. Press Complaints Commission'ın (PCC) ilkelerinde çocuklarla ilgili bölümler şöyledir (<http://www.pcc.org.uk>):

- Çocuğun refahıyla ilgili konularda ailesi olmadan, ya da ailesinin izni olmadan 16 yaş altındakilerin fotoğrafı çekilemez, görüşme yapılamaz. Okuldayken de okul görevlilerinin onayı olmadan yaklaşılamaz, fotoğrafı çekilemez.
- Çocuklarıyla ilgili malzemeler için ailelerine, ya da çocuklara ödeme yapılamaz.
- Eğer çocuğun özel yaşamı yayınlanıyorsa, ailesinin ünü, pozisyonu dışında bir nedenle olmalıdır.
- Yasa yasaklamasa da, basın 16 yaşından küçüklerin karıştığı cinsel suçlarda (kurban da, tanık da olsa) kimlik göstermemelidir.

Yayıncılık alanında etkinlik gösteren Broadcasting Standards Commission'da (www.bsc.org.uk, şimdi Ofcom'un parçası) 18 yaşın altındakilerin korunmasıyla ilgili özel bir bölüm vardır.

Çocuklarla ilgili dünya çapında geliştirilen ilkelerin hepsini bu yazı kapsamında ele almak mümkün görünmemektedir⁶. Burada ağırlıklı olarak uluslararası ölçek ve Britanya'ya değinilebilmiştir. Yazının kalan kısmında Türkiye'deki durum özetlenmeye çalışılacaktır.

6) Ülke bazında etik ilkelere ilişkin veri tabanı için bkz. http://www.mediawise.org.uk/display_page.php?id=40

1.2. Türkiye’de medya ve çocuklarla ilgili etik ilkeler

Türkiye’ye bakacak olursak, çalışmanın sonunda ele alınacak Medya ve Çeşitlilik Kılavuzu’nu bir yanda tutacak olursak, ne yazık ki çocuklarla ilgili geliştirilen etik ilkelerde kapsamlı, ayrıntılı bir içerikle karşılaşmıyoruz. *Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Türkiye Gazetecileri Hak ve Sorumluluk Bildirgesi*’nde çocukların haberleştirilmesi konusu şöyle yer alır:

“İlgili suçlarda ve cinsel saldırılarda sanık, tanık ya da mağdur (maktul) olsun, 18 yaşından küçüklerin açık isimleri ve fotoğrafları yayınlanmamalıdır. Çocuğun kişiliğini ve davranışlarını etkileyebilecek durumlarda, gazeteci, bir aile büyüğünün veya çocuktan sorumlu bir başkasının izni olmaksızın çocukla röportaj yapmamalı veya görüntüsünü almaya çalışmamalıdır” (www.tgc.org.tr).

Doğan Medya Grubu Yayın İlkeleri’nin 17. maddesinde ise şöyle denilir: “Şiddet ve zorbalığı özendirici veya kışkırtıcı; çocukları cinsel konularda olumsuz yönde etkileyici, bireyler, topluluklar ve uluslar arasında nefret ve düşmanlığı körükleyici yayın yapmaktan kaçınılır”. DMG ilkeleri yanı sıra *Hürriyet Gazeteciliği* adlı kitapçıkta, şiddet bölümünde şu cümleler yer alır: “Herhangi bir biçimde şiddeti teşvik eden, özendiren veya doğal karşılayan haber veya detaylara yer verilmemelidir. Özellikle, çocuklara ve kadınlara yönelik şiddet haberlerinde, herhangi bir meşrulaştırmaya yol açabilecek ifadelerden kesinlikle kaçınılmalıdır” (Kaplan, 2003: 130-132).

Doğuş Yayın Grubu İlkeler Ve Çalışma Yönetmeliği’nin Çocuklara Özen başlığında ise şöyle yazar:

“Haber ve program yapımcıları, yayınlarda yer alan çocuklara karşı özenli davranırlar. Hazırlanırken ve yayımlandıktan sonra, haber ya da programın, katılan ya da izleyen herhangi bir çocuğun üzerinde bırakacağı olası etki dikkatle göz önünde bulundurulur”.

Etik ilkeler başlığında ele alınmasa da, TRT yayın ilkelerinin (www.trt.gov.tr) çocuklarla ilgili vurgularını ise dört başlıkta şöyle özetlemem mümkün:

- Devlet ve milli değerlere vurgu yapan ilkeler⁷
- Aileyi vurgulayan ilkeler⁸
- Paternalist/eğitsel ilkeler⁹
- Korumacı ilkeler¹⁰

7) Çocuğun, Atatürk ilke ve inkılâplarının temel unsurlarını kavramasına, Çocuğun, dil yeteneğinin gelişmesine, Türkçe'yi doğru ve güzel kullanmasına, Çocuğun, yurdunu, milletini ve tarihini tanımasına, yurt, millet ve bayrak sevgisi ile vatandaşlık bilinci kazanmasına; milli birlik ve beraberlik duygularının güçlenmesine, irtica, terör ve bölücülüğe karşı bilinçlendirilmesine, milli kültür değerlerimizi benimsemesine,

Çocukları okumaya teşvik eden, Türk çocuk edebiyatını tanıtan ve evrensel barış mesajları veren programlara ağırlık verilecek, milli motiflerimizi kazandırmak ve eğitimlerine katkıda bulunmak için, Türk masal ve hikâyeleri (Keloğlan, Dede Korkut, Köroğlu, Nasrettin Hoca vb.) ile başta Atatürk olmak üzere Türk büyüklerini tanıtıcı programların yayınlanmasına ve bu programların çocukların ilgisini çekecek biçimde hazırlanmasına özen gösterilecektir.

Programlarda toplumumuzun ortak özellikleri, davranış biçimleri, dinî inançları, gelenekleri ve değer yargıları göz önünde bulundurulacak, yabancılaşmalarına sebep olacak konulara yer verilmeyecektir.

8) Çocuğa aile ve toplum içindeki yeri ve değeri olduğu bilincinin verilmesine, kendisine ve çevresine olan güvenin pekiştirilmesine, ana, baba, kardeş, yakın akraba, özürü ve yaşlılara sevgi ve saygının bir vazife olduğu benimsenmesine, çocuğun kişilik ve ahlâk gelişimi konusunda eğitilmesine,

Programlarda örnek aile yaşantıları canlandırılacak, çocukların aileleri dışında bir hayat yaşamaya özendirilmemesine özellikle titizlik gösterilecek, olumsuzluklarla başa çıkma ve doğru kaynaklardan bilgi alma yolları teşvik edilecektir.

9) Çocuğun din, dil, sosyal-duygusal, zihinsel ve fiziksel yönden yeni bilgi ve davranışlar kazanmasına, bilgi edinme kaynakları ve yolları konusunda aydınlatılmasına, temel değerlerimize ve evrensel değerlere uyum sağlamasına,

Çocuğun, yanlış beslenme alışkanlığı edinmemesi, sağlığını koruması, temizliğe dikkat etmesi, kaza ve tehlikelerden korunabilmesi yolunda bilgilendirilmesine,

Çocuğun, serbest zamanlarını faydalı ve verimli bir biçimde değerlendirmesine, yeteneklerinin ortaya çıkarılmasına, sporun çocuk gelişimindeki yerinin ve öneminin belirtilmesine,

Çocuğa okul, kütüphane ve kitap sevgisi aşılmasına, güzel sanatlara yönlendirilmesine, müzik ve tiyatro zevkinin geliştirilmesine yardımcı olunacaktır.

Okul öncesi çağı çocuklarına yönelik programlara özel önem gösterilecek, oyunun ve oyuncağın, çocuğun kişilik ve beceri yeteneklerinin gelişiminde önemli rolü olduğu göz önünde tutulacak, eğlenerek öğrenme ve eğitime biçimindeki uygulamalara ağırlık verilecektir.

10) Tacize karşı çocuğu koruyan, tacizi engelleyen yapımlar üretilcektir.

Programlar, çocukların yaş ve gelişim düzeyleri, ilgi ve ihtiyaçlarına uygun olacak,

Dolayısıyla, burada çocuk haklarına dair kavrayışın ağırlıkta olmadığını söylemek gerekir. Resmi ideolojiyi, korumacı mantığı ön plana alan benzer kavrayışa RTÜK'ün medya okuryazarlığı çalışmalarında da rastlanmaktadır (Binark ve Gencil Bek, 2007)¹¹.

Medya ve Çeşitlilik Kılavuzu'nun çocuklarla ilgili etik ilkele-ri ise, yukarıda da belirtildiği gibi, sektörden, STK'lardan ve akademi-yenlerden ilgililerin katılımı ve müzakeresiyle gerçekleşti. BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin yaşama, korunma, geliş-me ve katılım haklarını temel alan ve özellikle belirten kılavuz ile Türkiye Gazeteciler Cemiyeti'nin yayınladığı Türkiye Gazetecile-ri Hak ve Sorumluluk Bildirgesi'nde kısaca belirtilen ilkelerin kap-samının genişletilmesi ve yaygınlaştırılması da hedeflendi. Sadece medya içeriğinin nasıl olması, ya da olmaması gerektiğiyle sınır-lı kalmayan kılavuzda ayrıca üretim sürecinde değişikliklerin ya-pılması ve sadece tek tek çalışan boyutunda değil, aynı zamanda medya kuruluşlarınca gerekli mekanizmaların devreye sokularak gerçekleştirilmesi gereğinin altı çizildi. Atölye çalışmalarında özel-likle medya profesyonelleri tarafından “iyi ama nasıl olacak bu?” sorusuyla dirençle karşılaşılan çocukların medyaya aktif katılımı konusu ise, özellikle çocuk hakları savunucusu STK'ların ve hu-kukçuların büyük çabasıyla gerçekleştirilen müzakare süreci so-nunda kılavuza eklendi.

Kılavuzun çocuklarla ilgili bölümünün içeriği aşağıda ikinci alt başlık kapsamında aktarılmıştır:

programlarda çocuğu gerçek hayattan uzaklaştıracak unsurlar içeren, ruhsal ve zihin-sel gelişimi olumsuz etkileyen konuların seçilmemesine özen gösterilecektir.

Çocuğu karamsarlığa, pasifliğe, bencillığe ve çıkarıcılığa yöneltecek türde imajlardan kaçınılacak, bireysel sorumluluk duygularını ve katılımlarını artıracak, düşündüre-cek, yeteneklerinin ortaya çıkmasını ve gelişmesini sağlayacak programların yapımı-na ve yayımına öncelik verilecektir.

11) Ayrıca bkz. Mine Gencil Bek, “Türkiye’de Medya Okuryazarlığı Tartışmalarına Eleştirel Bakış”, *İlköğretmen Eğitimci Dergisi*, Şubat 2008, s. 27-29

2. Çocuklar ve medya

2.1. Medyanın üretim süreci ve içeriğini çocukların yararına dönüştürme için kılavuz

2.1.1.Hedefler

Medya kuruluşları, çocukların, Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde yer alan haklarının ihlalleri ile ilgili davranışlar karşısında yasal yaptırımlardan gücünü alan koruma girişimlerine ek olarak çocukların bedensel ve ruhsal refahlarının korunması ve geliştirilmesi için üzerine düşen bütün sorumlulukları iyi niyetle ve yüksek düzeyde yerine getirmeyi bir görev bilmelidir.

Bu bağlamda, medya kuruluşları bütün edimlerini Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi ile ilişkilendirerek, yasalara göre çocuk kabul edilen 0-18 yaş arasındaki tüm bireylerde, demokratik kültür ve iletişim biçimlerine ilişkin model oluşturmayı hedef olarak benimsemelidir.

Gazete, dergi, radyo, televizyon ve interneti kullanarak, kamuoyuna bilgi ve görüşler sunan medya ortamında mesleki faaliyet gösterenler, yaptıkları iş ne olursa olsun, sonuçta ürettikleri içeriğin öncelikle çocuklara ulaştığının bilinciyle ve bunun gerektirdiği sorumlulukla hareket etmelidir.

2.1.2. Medya kuruluşlarına düşen temel görevler

Bu çerçevede, Türkiye'de faaliyet gösteren bütün medya kuruluşları, çocukların uluslararası ve ulusal sözleşme ve yasalarda yer alan yaşama, korunma, gelişme ve katılım hakları ile ilgili kuralardan hareket ederek, kendine özgü özdenetim politikaları ve mekanizmalarını oluşturarak kamuoyuna duyurmalıdır.

Medya kuruluşları, kabul ettikleri yayın ilkelerinin uygulanıp uygulanmadığı konusunda iç denetimi sağlayacak bir sistem oluş-

turmalıdır. Bu sistem, medya içeriğinde çocuklar ile ilgili konularda öneri geliştirebilecek danışma organlarını da barındırmalıdır.

Okur-izleyici-dinleyici temsilcileri (ombudsmanlar) aracılığıyla, sivil toplum örgütlerinin de katılımıyla oluşturulacak ebeveyn-okuyucu-izleyici konseyleri düzenli aralıklarla toplanarak, medya içeriği ile ilgili şikâyetleri kurum içinde ve kurum için değerlendirmelidir. Bu değerlendirmeler, medya kuruluşlarında ombudsmanların yönetiminde meslek içi eğitime dönük bir etkinliğe temel oluşturmalıdır.

Medya kuruluşları, çocuklara haber ve programlarında yer verirken gereken profesyonel bakış açısını yakalayabilmek için çocuk muhabirliği ve programcılığının özel bir uzmanlık alanı olarak geliştirilmesini öncelikli bir hedef olarak benimsemelidir. Bu alanda çalışacak medya profesyonellerine hukuk, psikoloji ve pedagoji disiplinlerinin ışığında çocuk konusuyla ilgili eğitim alma ve kendini geliştirme imkânı sağlanmalıdır.

Görevi ne olursa olsun, medya sektöründe çalışacak bütün profesyonellerin mesleğe kabulünde çocuk hakları ve koruma politikalarına uygun davranacaklarına ilişkin bir taahhütname imzalamaları sağlanmalıdır. Bu önlem, medya kuruluşlarının toplumsal sorumluluklarının bir parçası olarak benimsenmeli ve uygulanmalıdır.

Çocukların seçmeli ve bilinçli okuma, izleme ve dinleme alışkanlıklarını geliştirecek eleştirel medya okuryazarlığı projeleri desteklenmelidir. Bu konuda medya kuruluşları da eğitim sektörü, iletişim alanındaki düzenleyici kuruluşlar ve ilgili STK'larla işbirliği içerisinde olmalıdır.

Medya kuruluşları cinsellik, şiddet, olumsuz örnek oluşturabilecek davranışlar vb.lerini kapsayan içerikten çocukların korunması konusunda aileleri bilgilendirme ve uyarmanın temel sorumluluklarından biri olduğunu daima göz önünde bulundurmalıdır.

Medya içeriğinde yer alan herhangi bir materyalin çocuklar üzerinde yaratacağı etkiler gözetilerek içerikle ilgili gerekli bilgilendirme ve uyarılar yapılmalıdır. Görsel-işitsel medya içeriğinde yetişkinlere yönelik malzemenin yayın akışı, izleyici/dinleyici/okuyucuların arasında çocukların da olabileceği ihtimali göz önünde bulundurularak düzenlenmelidir.

2.1.3. Medya profesyonellerine düşen temel görevler

Üretim sırasında göz önünde bulundurulması gerekenler

Çocuklarla ilgili konularda haber ve yorum hazırlarken, doğruluk ve duyarlılık bakımından en yüksek mükemmellik standartlarına ulaşmaya çalışmak, medya profesyonellerinin temel hedefi olmalıdır.

Çocuklara yönelik hazırlanan içerikte, onlara zararlı olabilecek unsurların yer almasını engellemek için gereken özen gösterilmelidir.

Herhangi bir medya içeriğinde söz konusu edilen, ya da katkısı sağlanan çocuğun maddi ve manevi güvenliğinin sağlanması, öncelikle medya kuruluşlarının ve profesyonellerin sorumluluğu kapsamındadır.

Çocukların medya içeriğine katılımının sağlanması

Medya profesyonelleri çocukların bakış açılarını araştırmaya yönlendirilmelidir. Ayrıca olanaklar dahilinde çocukların medya içeriğine üretim yoluyla katkı sağlamaları da teşvik edilmelidir.

Çocuklarla çalışırken şu noktalara dikkat edilmelidir:

- Öncelikle katılımı sağlanacak çocuğun ve ana-babasının veya hukuken gözetiminde bulunduğu kişinin rızası alınmalıdır.
- Çocuğun birey olarak mahremiyetine saygı gösterilmeli, onu zihinsel karmaşaya sürükleyecek yaklaşımlardan kaçınılmalıdır.

- Durumun kamu yararına olacağına ilişkin açık veriler bulunmadıkça, ister fail ister mağdur olsun, çocukların görsel sunumundan ve onların teşhisine ve teşhirine yol açacak uygulamalardan kaçınılmalıdır.
- Çocukların kimliğinin tespitine yol açacak bilgilerin verilmesinden kaçınılmalıdır.
- Çocukların görüntülerinin alınmasının gerekli olduğu hallerde açık ve doğrudan yöntemlere başvurulmalıdır. Mümkün olduğu durumlarda görüntüler çocukların ve sorumlu bir yetişkinin bilgisi ve onayı dahilinde elde edilmelidir.
- Tartışmalı konularda ve olaylarda çocuklar tarafından sağlanan bilgiler farklı kaynaklardan doğrulattırılmalı ve bu doğrultma işlemi bilgi veren çocukları riske sokmadan yapılmalıdır.
- Çocukların medya içeriğinde cinselliği çağrıştıracak şekilde konumlandırılmasından ve görselleştirilmesinden kaçınılmalıdır.
- Medya içeriğinde yer alan ürünlerin üretimine katılımları karşılığında çocuklara, ana-babalarına veya vasilerine herhangi bir ödeme yapılmamalıdır. Bu kural elbette dizi, reklam vb.de olduğu gibi, doğrudan üretimde rol alarak para kazanan çocukları içermez. Medya sektöründe çalışan çocuklar için ise çalışma saatleri ve koşulları onların eğitim, sağlık ve güvenlik gereksinimlerine uygun olarak düzenlenmelidir.

Medya içeriğinde çocuklara yaklaşım

Yaş, cinsiyet, sakatlık, ırk ya da etnik köken, dini inanç, sosyal ve ekonomik statü farkına bakılmaksızın medya içeriğinde çocuklar arasında ayrımcılığı önlemek ve onurlarının korunması konusunda gerekli duyarlılığı göstermek bütün medya çalışanlarının görevi olmalıdır.

Özellikle suça karışan çocuklarla ilgili haberlerde sadece söz konusu olayın sonuçlarına değil, nedenlerine de yer verilmelidir.

Bütün medya profesyonelleri etiket ve sıfatlar yoluyla çocuklarla ilgili yaratılabilecek olumsuz kalıpyargılar konusunda duyarlı olmalıdır.

Çocuğa yönelik şiddet, hiçbir biçimde meşru gösterilmemelidir. Özendirici olabileceği göz önünde bulundurularak, çocuğa yönelik şiddet ve taciz haberlerinde bu eylemleri uygulayanların eyleme dair uzun açıklamalarına yer verilmemeli, bu açıklamalar mümkün olduğunca kısa tutularak ve eleştirilerek aktarılmalıdır.

Haberciliğin, olumsuzluklara odaklanan yaygın anlayışının dışına çıkılarak, çocuklarla ilgili olumlu gelişmelere ve onların başarı öykülerine de yer verilmelidir.

Çocukların yaşamında rol modeli olacak örneklerin daha çok temsil edilmesi için çaba gösterilmelidir.

Sonsöz

Medya ve Çeşitlilik Kılavuzu, toplumda daha dezavantajlı konumda olan grupların medyada daha kapsayıcı ve adil biçimde temsil edilmesine yönelik genel ilkeleri içermektedir. Bu yazıda odağımız sadece çocuklardı. Bu gruplara yenilerinin eklenerek çalışmanın genişletilmesi ve mevcut metnin güncellenerek yeniden düzenlenmesi mümkündür. Medya kuruluşlarının kurum içi çeşitli mekanizmaları kurmasıyla bu ilkelerin hayata geçirilmesinden söz etmeye başlayabiliriz.

Bu kılavuzun etkisini ölçmek için katılımcılarla yapılan görüşmelerde bunların medya profesyonelleri tarafından kullanıldığına dair somut bir örneğe erişemedik. Bu kılavuzun en yaygın ve etkili bir biçimde kullanıldığı yerler ise, üniversiteler ve ilgili STK'lar oldu. Görüşülen medya profesyonellerinden bazıları bu ilkeler bir yana, medya kuruluşlarının bu yazıda da sıralanan kendi temel ilkelerini bile uygulamadıklarından şikâyet ettiler. Bu kılavuz geliştirme sürecinin bile medya çalışanları arasında eksik olan tartışma

ve öz-eleştiri sürecine katkıda sağlayacağını söyleyenler oldu. Bu kılavuzun önemli bir başlangıç olduğunu, ama etkisini kısa vadede beklememek gerektiğini vurgulayanlar oldu.

Etik ilkeler kuşkusuz tek başına sihirli bir çözüm sunamaz. Siyasal kültür ve ekonomi-politik yapının etkisi çok önemlidir. Ama en azından medya profesyonelleri arasında neyi yapmaları gerektiğine ama yapmadıklarına işaret ederek bir tartışma ve sorgulama başlatabilir. Olayların haberleştirilmesinden sonra öz-eleştiri sürecini başlatmak ve tekrar başka bir olayda benzer yanlışlıkları sürdürmek yerine, medyanın bu ilkeleri uygulamaya ve içselleştirmeye çalışması dileğiyle...

KAYNAKLAR

- Alankuş, S. (Haz.) (2007), *Çocuk Odaklı Habercilik*, IPS İletişim Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Binark M. ve Gencil Bek M. (2007). *Eleştirel Medya Okuryazarlığı, Kuramsal Tartışmalar ve Uygulamalar*, İstanbul: Kalkedon.
- Gencil Bek, M. (baskıda), *Ataerkillik, Piyasa ve Mesleki Değerler: Medyada Aile içi Şiddetin Temsili ve Üretim Pratikleri*. AB, UNFPA ve KSGM, Ankara.
- Doğuş Yayın Grubu İlkeler Ve Çalışma Yönetmeliği*, Ocak 2004.
- Kaplan, S. (2003), 'Cinsiyetçilik-Irkçılık-Kutsallar-Şiddet', *Hürriyet Gazeteciliği*, İstanbul.
- Sargın, A. (2006), www.bianet.org (1.11.2006).
- UNICEF-Dublin Teknoloji Enstitüsü (2007), *Çocuk Hakları ve Gazetecilik Uygulamaları, Hak Temelli Perspektif*, Dublin (Türkçesi baskıda).



Yrd. Doç. Dr. Yıldız Dilek Ertürk

YILDIZ DİLEK ERTÜRK

Yard. Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü Öğretim Üyesi, Psikolog

1983-1987 yılları arasında, Hacettepe Üniversitesi Psikoloji bölümünü bitirerek, Gazi Üniversitesi Psikolojik Danışma ve Rehberlik Bölümünde, 1990 yılında yüksek lisans, 1995 yılında doktora çalışmalarını tamamladı. 1987-1997 yılları arasında, Gazi Üniversitesi Tıp Fakültesi Psikiyatri ve Çocuk Psikiyatrisi Anabilim Dallarında uzman psikolog, 1996-2003 yılları arasında aynı üniversitenin Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümünde öğretim üyesi olarak görev yaptı. Halen İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü öğretim üyesidir. İletişim Teknolojilerinin Çocuk Gelişimine Etkileri, Görsel Anne Baba Eğitimi Programları, Çocuk Hakları Açısından Kitle İletişim Araçları, Çocuk ve Kitle İletişim Araçları Etkileşiminde Aile, Reklamlar ve Tüketici Çocuk, Çocukluk ve Ergenlik Dönemi İletişim Sorunları, Kişilerarası İletişim Kuramları, Etkili İletişim Becerileri gibi alanlarda akademik çalışmalarını sürdürmektedir.

ÇOCUKLUK ÇAĞI GELİŞİM DÖNEMLERİNE GÖRE MEDYA KULLANIMI

*BEN BİR ÇOCUĞUM
SENİN GİBİ HAKLARIM VAR
AMA DAHA ÇOK KÜÇÜĞÜM
HAKLARIMI KORUMAK TA SENİN GÖREVİN
PEKİ HAKLARIMI BİLİYOR MUSUN?*

Çocuklarımızı yarının yetişkinleri olarak görebildiğimiz ölçüde, gelecekte onlardan almak istediklerimizi, şimdiden onlara sunmayı başarabiliriz. Çocuklar, yetişkinlere göre daha yönlendirilebilir ve etki altına alınabilir olmaları, onların ileride karşımıza çıkacak yetişkin zevkinin belirleyicisi olacakları gerçeğiyle birlikte değerlendirilmelidir. Bir çocuk aile içinde büyür, öğrenir, olgunlaşır. Aile ise toplum içinde beslenir, şekillenir, değişir, gelişir. Toplumsallaşma süreci, insan yavrusunun toplumun bir üyesi haline gelme süreci olarak ele alınır. Çocuğun gelişim sürecine etki eden toplumsal değişkenler içindeki *medya etkisi* artık kaçınılmaz olarak baş köşedeki yerini almıştır. Bugün teknolojideki sürekli ve hızlı değişim paralelinde, medyanın yetişkine hitap ettiği kanısı, yerini çocukların da gözardı edilmemesi gerekliliği bilgisine dönüştürmüştür. Medyaya katılım hakkı olan çocuğun, *medya kullanımının* ve *medyada kullanımının* önemine vurgu yapılmaya başlanmıştır.

1. Medyanın teknolojik açılımı

Teknolojik gelişmelerin etkisiyle, toplumsal değişme çok hızlı gelişmekte ve yayılmaktadır. Teknolojik gelişmeler çoğunlukla toplumsal diğer değişim ve gelişim unsurlarının önünde gitmektedir. Teknoloji alanında meydana gelen gelişmeler, her şeyden önce iletişim alanında kendini göstermektedir. İletişim ve enformasyon tabanlı olgu-süreçleri toplumsal yapıyı giderek daha fazla belirlemektedir (Atabek, 2001). Doğal olarak çocuk gelişimi açısından da bu değişimin etkisi görülmektedir. Bu hızlı değişim, hiçbir zaman ebeveynin kendi gelişim dönemine paralellik göstermemektedir. Ebeveyn genellikle kendi gelişim döneminde ki toplumsal gelişimin daha iyi ve doğru olduğu inancıyla, teknolojik gelişmelerin çocuğun doğal gelişimini olumsuz yönde etkilediğini düşünmektedir. Bu hızlı gelişimin kontrolsüz bir şekilde yaşama girmesi, teknolojik gelişimin¹ nasıl yönetilmesi gerektiğinin bilinemesinden kaynaklanmaktadır.

İnsan kaynaklı tüm teknoloji ürünleri gibi, bu zaman sürecinde medyanın teknolojik açılımı olumlu ve olumsuz pek çok katkısı ile tartışılmıştır. Çocuklar ve gençler arasında halen devam eden 'oyun deliliği', internetin yayma etkisi ile büyük kitlelere ulaş-

1)Televizyon 60'lı yıllarda Amerikan toplumunda, 70' lerde Avrupa'da, 80' li yılların sonunda da Türkiye'de, diğer medyaların önüne geçmiştir. 1980'ler, Türkiye'nin aynı anda bilgisayarla tanıştığı dönemdir ki, bu dönem dünyada ev bilgisayarlarının kullanım sıklığının arttığı bir dönemdir. Bilgisayar teknolojilerinin gelişimi, 1620'lerde Pascal'ın bir oda büyüklüğünde, sadece toplama yapabilen mekanik bir cihaz geliştirmesine bağlanır. 1850 yılında sadece 1 ve 0 rakamlarının kullanıldığı Boole Cebiri sistemi, bilgisayarların işletim gelişimi üzerinde önemli rol oynamıştır. Bu sistem günümüzün bilgisayarlarından, game boy, play station gibi tüm oyun konsollarına kadar, gelişmiş cihazların ana temelini oluşturmuştur. 1930'larda elektronik bir dönüşümle ilk analog bilgisayar ve ilk sayısal bilgisayarların üretimi ile hızlı gelişmeleri izlenmiştir. 1958'den itibaren daha küçük, hafif ve daha az ısınan bilgisayarlar pazarlanarak 1964 yılında daha hızlı, güvenilir ve maliyeti daha ucuz bilgisayarlar üretilmeye başlanmıştır. Kişisel bilgisayarların eve girişi 1980'lere rastlamaktadır. 1900'lerden itibaren İnternet, teknoloji harikalarından biri olarak yaşam içinde yerini almış, gelişen sosyal ağlar iletişim yayıcıları içinde önemli bir yeri tutmaya başlamıştır.

mıştır. Bilgisayar teknolojilerinde üretilen pek çok küçük boy el oyuncuğu, küçük bilgisayar donanımlarıyla çocukların oyun dünyasında yerini almıştır. İnternet bağlantılı oyunlar çocukları farklı ülke ve kültürden de olsa birbirlerini tanımadan sanal oyun ortamları yaratmaya başlamıştır (Dill, 2007). Televizyon, gazete, dergi, radyo gibi pek çok iletişim mecrası, bilgisayar, cep telefonu vb pekçok farklı teknolojiler ile takip edilebilir duruma gelmiştir. Bu gelişmeler sonucu bilgisayarların ve dolayısıyla internetin eve girişi ile, teknolojik gelişmelerin etkisi, çocuk doğduğu andan, hatta anne karnında iken gelişim dönemlerine etki etmeye başlamıştır.

2. Gelişim dönemleri

Çocukluk dönemi bir bütünlük gibi algılsa da, kendi içinde farklılıklardan oluşan içiçe geçmiş pek çok yeti ve kazanımın gözlendiği küçük aralıklı dönemlerden oluşur. İnsan yaşamı ve gelişimi sürekli olduğundan, yaşam sürerken ayrı ayrı dönemleri farketmeden yaşarız. Gelişimin dönemlere ayrılması yapay bir ayırımdır. Bu dönemler, her çocuk için keskin çizgilerle ayırım göstermese de, olgunluk ve gelişme kavramları kapsamında genel bir içerik oluşturur. *Gelişim* ya da *Gelişme* kavramı, insanlardaki ilerleyici değişiklikleri anlatan bir kavramdır.

Gelişim, organizmada iç ve dış etkenler sonucu, birbirine bağlı ve düzenli biçimde ortaya çıkan, ilerleyici bir dizi değişiklikler olarak tanımlanır. Zaman içinde yapıda, düşüncede veya biyolojik ve çevresel etkilere bağlı olarak insan davranışındaki değişimler ve süreklilik olarak karşımıza çıkar. Büyümeden ayrı olarak *gelişme*, yeni beliren yetenekler ve davranış örüntüleriyle gerçekleşir. Bu tanımdan anlaşılacağı gibi, gelişimin göstergesi davranıştır ve gelişim bir bütündür (Yörükoğlu, 1981: 61). Gelişim, organizmada iç ve dış etkenler sonucu, birbirine bağlı ve düzenli biçimde ortaya çıkan, ilerleyici bir dizi değişiklikler olarak tanımlanır. Her

canlı türünde belirli bir sıra izler ve gelişim hızı türlere göre değişiklik gösterir. İnsan gelişim süreci aracılığıyla yeni yetiler kazanır ve gelişimi hayat boyu sürer.

Geleneksel görüşler ve yeni kuramcılarının açıklamaları birlik-teliğinde baktığımızda, gelişim kavramının yaşlanma sürecinin, çevresel ve biyolojik değişikliklerin doğal bir sonucu olarak gerçekleştiğini görürüz.

Gelişim ve değişim kelimeleri karıştırılmamalıdır. *Gelişme* kelimesi ile, zaman içinde, yapıda, düşüncede veya biyolojik ve çevresel etkilere bağlı olarak insan davranışlarındaki sürekli değişimler tanımlanır. Bu değişimler bir birikimsel süreçle *olgunlaşmaya* dönüşür. *Değişme* ile ise, kişinin kendi kararıyla ve isteyerek yaptığı davranış *değiştirme* eylemi kastedilmektedir. *Değiştirme*, en uygun davranışı kazanmak için müdahale etmeyi kapsayan bir kavramdır. Gelişim üzerine etki eden etkenler biyolojik (olgunlaşma) ve çevresel etkenler (sosyalleşme/toplumsallaşma) olarak sınıflanmaktadır.

Gelişim dönemlerinin kendilerine özgü özellikleri, problemleri, çözümleri ve kazanılan yetileri vardır. Doğumdan yetişkinliğe kadar şekillenen bu dönemler, bilişsel, duygusal ve davranışsal basamaklarda ruhsal ve fiziksel sağlık, kişilerarası iletişim ve sosyal başarıdaki önem gibi pek çok farklı alanda, kuramcılar tarafından ele alınmış, farklı bakış açılarıyla değerlendirilmiştir. Gelişim genel anlamda *bilişsel*, *psikososyal* ve *fiziksel* olmak üzere üç alanda oluşur. Çocuk bu üç alandaki etkileşim sonucu gelişimini tamamlamaktadır. Bu gelişim alanlarını kısaca tanımlamak gerekirse (Bayhan ve Artan, 2004: 10):

Bilişsel (zihinsel-algısal) Alan: Tüm zihin yetenekleri ve aktiviteleri, hatta düşünce organizasyonunu içeren düşünme ve problem çözüme ile ilgili zihnin süreçlerini kapsar. Algılama, bellek, nedensellik, yaratıcılık, hafıza ve dil gelişimini içerir.

Psikososyal (duyusal) Alan: Kişisel özellikler ve sosyal becerilerle ilgilidir. Sosyal koşullara karşı çocuğun kendine özgü davranışlarını, duygularını ve tepkilerini içerir. Kişilik ve kişilerarası gelişim becerilerini kapsar. Sosyal beceriler ve davranışlar gibi kişisel kavramları ve duyguları içerir.

Fiziksel (davranışsal) Alan: Duyusal kapasiteler, motor beceriler, fiziksel özelliklerle ilgilidir. Bireyin bedenindeki temel gelişim ve değişimi kapsar. Bu değişimler uzunluk, ağırlık gibi dış değişimler, kaslardaki değişimlerdir.

Bu üç alan, aynı zamanda tutumların temel öğeleri olarak ele alınmaktadır. Bilişsel olarak çocuk, yaş ilerlemesine paralel olarak bir durumda yapılması, ya da aksi doğru olan şey hakkında fikir yürütmeyi öğrenir. Düşüncelerine göre bir duygu hisseder ve bunu ayırt etmeye çalışır. Davranışsal olarak, akıl yürütmeleri ve duygularıyla tutarlı olan, ya da olmayan bir biçimde hareket eder. Bu duygular, düşünceleri ve davranışlarına uygun düşebilir veya düşmeyebilir. Bu denge, zaman içinde kazanılır.

3. Teknoloji tabanlı medya etkileri ve çocuk gelişimi süreci

Medya, çocuk gelişimine çevresel etkenler kategorisinde etki etmektedir. Bronfenbrenner (1979)'in "Ekolojik Sistem Teorisine" göre medya araçları bir ekosistem ögesi olarak büyük bir çevrenin bir parçasını oluşturmakta ve çocuğun sosyalleşme kanallarından biri olarak gelişiminde çevresel bir etki yaratmaktadır. Bu etki çocukların giyim tarzında, oynadıkları oyunlar ve oyuncaklarda, canlandırdıkları karakterlerde, yedikleri şekerlemelerde kendini göstermektedir. Kitle iletişim araçları, yaptıkları yayınlarla düşünceleri etkileyebilmekte, duyguları yönlendirebilmekte ve davranışlarda değişikliği yol açabilmektedir (Singer ve Singer,1998).

Yaş dönemlerine göre çocukların korku ve kaygıları da değiş-

mektedir. Küçük çocuklar genellikle duygu ve düşüncelerini ayırmaz ve gerçeği değerlendirme yetileri yaşla birlikte gelişir. Yaşantı ve deneyimlerinin azlığı nedeniyle çevresindeki olayları gerçeğe uygun olarak algılamayan çocuk, medyadan kendisine ulaşan verileri, kendi hayal gücüne ve korkularına göre şekillendirir. Çocuklar korku ve kaygılarını abartılı olarak algılar, bir yetişkinden daha farklı olarak bu duyguları hissederler (Hoffner, 1997). Zihin ve dil gelişimleri hızlı bir şekilde gelişirken, mantıklı işleyişinin henüz tam olarak gelişmemesi, duygu ve düşüncelerini ifade edememeleri, gelişimlerinin gelişen medya teknolojilerinin hızına paralel gitmediğinin bir göstergesidir. Genellikle kullanılan medya içerikleri, yetişkin algısına uygun bir akış içermekte, hızlı geçiş ve soyut kavramlar çocukların algısal yapılanmalarına henüz hitap etmemektedir.

Gelişimsel süreci, erken çocukluk döneminden başlayarak çocuk için kitle iletişim araçları açısından değerlendirecek olursak, kitle iletişim araçlarının *davranışsal etkileri* “katarsis, taklit ve duyarlılık-duyarsızlık” içermekte; *duygusal etkileri*, heyecansal geçişler, korku ve kaygı ifade etmekte; *bilişsel etkileri ise*, yerleştirmekte oldukları inançları, değerleri ve düşünce içeriklerini kapsamaktadır.

Rahatlama ve kaçış etkisi nedeniyle *davranışsal*; kolay ulaşılabilirliği ve gereksinimi duyulan duygunun tatmin edebilme aracı olması nedeniyle *duygusal*; hazır gündemin takibi, inanç ve değer sistemlerini yerleştirme gücü nedeniyle *bilişsel* olarak teknolojik gelişimlerle donatılmış mecralara karşı bağımlılık kolay olmaktadır.

Araştırmacılara göre, televizyon gibi teknoloji tabanlı medya mecralarının çoğu çocukların fiziksel gelişimlerini ve davranışlarını, düşünme, konuşma becerileri, okuma alışkanlıkları gibi bilişsel gelişimlerini, kişilik gelişimlerini, kimlik duygusu ile hayal güçlerini ve sosyalleşme süreçleri gibi sosyal ve duygusal gelişimleri üzerinde etkilidir (Bickham, Vandewater ve ark., 2003; Bronson, 2000; Jordan, 2004). Bu bağlamda değerlendirecek olursak duygu-

sal gelişim, bilişsel-algısal gelişim, sosyal gelişim ve ahlak gelişimi; medya etkisi bağlamında tek tek ele alınarak incelenmektedir.

3.1. Duygusal gelişim ve medya

Duygular, insan olmanın en önemli unsurlarıdır. Bazı araştırmacılar mutluluk, şaşkınlık, korku, kızgınlık ve üzüntü gibi bazı temel duyguların yaşamın ilk birkaç haftasında bile varolduğunu ve bunun bebeğin yüz ifadelerinde açıkça görülebildiğini belirtmektedirler (Bayhan ve Artan, 2004).

0-3 yaş duygusal gelişim ve medya etkileri

Öğrenme ve hatırlama becerisi, yaşamın ilk haftalarından itibaren mevcuttur. Ebeveyne ve diğerlerine bağlılık, ilk yılın sonlarına doğru oluşur. Kişisel farkındalık ikinci yılda gelişir (Bayhan ve Artan, 2004: 15). 0-3 yaş arasındaki çocukla birlikte paylaşılan zaman, onun kişilerarası iletişime alışmasına ve yavaş yavaş sosyal çevresini tanımasına yol açar. İletişimin temel esası olan konuşma becerilerinin temelini bu dönemde atar. Bu dönemde aşırı miktarda medya etkisine maruz kalan çocuk duygusal ve sosyal iletişime geçmede zorlanabilir. Örneğin televizyon karşısında çocuğu besleme, uyutma gibi davranışlar ileride oluşacak yeme bozuklukları, uyum sorunlarının temelini oluşturabilir. Sosyal duygusal gelişim içinde, duyguların şekillenmesine baktığımızda bebeklerin ilk sosyal davranışı olarak anneye bağlanma ve anneden kopma görülür (Morgan,1981).

Anne ve çocuk arasındaki ilk sevgi temasları, “dokunmanın verdiği rahatlık” gereksinimi, çocuğun temel güvenin oluşmasında birinci sırayı oluşturur. Bu nedenle bebekler için sevgi, duygusal ilgi ve birlikte paylaşılacak zaman çok önemlidir. Ebeveynin teknoloji kökenli medya tutkusu çocuğa ayrılacak zamanın bu şekilde paylaşılması veya çocuğun algılamasını karıştıran ortamda açık olarak bulunan medya ortamları, bağlanma koşullanmasını olumsuz yönde etkileyebilmektedir (Rideout ve Hamel, 2006). Bu

dönem, kontrolün en yüksek düzeyde tutulduğu bir medya kullanım sıklığını gerektirmektedir.

3-7 yaş duygusal gelişim ve medya etkisi

Diğer çocuklara karşı ilginin artmasına rağmen, aile hâlâ yaşamın odağıdır. Bağımsızlık, kişisel kontrol ve özbakım bu dönemde artar. Oyun yaratıcılık ve hayal etme daha detaylı hale gelir (Bayhan ve Artan, 2004: 15). 3-7 yaş arasında öncelikli olarak dil gelişimi kazanımıyla birlikte, çocuk her gün yeni kelimeler öğrenerek dile hakim olmaya başlar. Televizyon izlemenin çocukta dil gelişimini arttırdığı, kelime haznesini geliştirdiği yönünde çalışma bulguları olmakla birlikte, eğer çocuk kontrolsüz bir şekilde televizyona maruz kalırsa, çocuğun sosyalleşmesi, yakınları ile diyalog kurması, sosyal adaptasyonu ve dil gelişiminde sorunlar yaşanabildiği yolunda araştırmalarda mevcuttur (Pasquier, Buzzi ve ark., 1998).

Özellikle korku, kaygı gibi duygular çocukluk döneminin en önemli duygusal işlevleridir. Bu dönemde korkularla ilgili pek çok yaklaşım vardır. Bazı korkular bir filminden, bir masaldan etkilenmeleri sonucu oluşurken, bazı korkuların kaynağı da çocukların hayal güçleridir (Bayhan ve Artan, 2004). Eğer çocuk fazla televizyon seyrederse, Gerbner ve Gross (1976)'un da belirttiği gibi, dünyayı korkutucu bir yer olarak algılayabilmektedir. Fazla televizyon seyreden çocukların, az televizyon izleyenlere göre daha kaygılı ve saldırgan davranışlar sergilemesi, saldırganlık ögesi yoğun televizyonun korkutucu hayaller için hazırladığı zemindir (Wei, 2007). Oysa bu dönemde çocuğun gereksinimi olan şeyler, yapıcı ve gelişimini hızlandırıcı hayallerdir.

7-12 yaş duygusal gelişim ve medya etkisi

'Ben' kavramının gelişimiyle birlikte, çocuğun benlik yapısı bu dönemde yetişkin düzeye ulaşma çabasıdadır. Çocuk için kendi deneyimleri önem kazanmaya başlar. 7-12 yaş arası dönemde,

okul artık aile ile geçirilen zamanın önüne geçmeye başlamıştır. Okul yıllarında çocuklar arkadaşlarıyla beraber çeşitli çalışmalar yaparlar, kendilerinin ve diğerlerinin kapasitelerini fark ederler, sorumluluk duygusu geliştirirler. Çocuklar medyadan model aldıkları yetişkinlerin tepkileri düzeyinde etkilenmeye başlamışlardır. Özellikle aileyle birlikte medya kullanımı sırasında ailenin korku kaygıları çocuklara yansımaktadır. Bu yaş çocukları artık dünyayı daha iyi tanımakta ve gerçekleri daha iyi bilmektedirler. Bu nedenle soyulmak, bıçaklanmak, vurulmak, ya da kitle iletişim araçlarından yansıyan, sık sık karşılaştıkları savaş, doğal afetler gibi durumlardan korkabilirler (Bayhan ve Artan, 2004).

11 yaş sonrasında da bu korku ve kaygılar, yerini biraz daha mantıksal düşünce zeminine bırakma eğilimi gösterir. Çocukların bu yaşlardan itibaren medya üzerinden kazanımları eğer iyi yönlendirilir ve seçici davranılırsa devam eder. Eğer, duygu boyutunda bilişsel gelişmeye paralel bir gelişim hızı söz konusu değilse, aradaki tutarsızlık davranışa yansiyacak ve çocuk üzerinde izlediklerinin etkisi yetişkinden farklı şekillenebilecektir. Örneğin, bu dönemin çocuğu ailesiyle birlikte izlediği haber görüntülerinin, bilgilendirici nitelikte olduğunu büyük ölçüde fark eder, ancak bir yetişkin kadar yaşam deneyimine sahip olmadığı ve bilişsel, duyuşsal gelişimini henüz tamamlamadığı için, şiddet içeren, korku ve gerilime neden olan içerikler onun kaygı duymasını ve güvensizlik hissetmesini sağlayarak, kazanmış olduğu pek çok gelişimsel özellikte gerilemeye yol açabilir. Çocuk, görüntülerin etkisiyle evde yalnız kalamamaya başlar ve anne bağımlılığına, okul korkusuna yol açabilen sosyal gelişimsel gerilikler yaşayabilir (Valkenburg, Cantor ve ark., 2000). Aşırı medya kullanımı durumunda, iletişim ve sosyal uyum üzerinde oluşabilecek olumsuz etkiler, çocuğun sosyal etkinliklerine, arkadaş ilişkilerine, ders başarısına, sportif faaliyetlerine, ya da yaşına uygun becerilerinin gelişmesinde sorunlarla karşılaşmasına yol açabilir.

3.2. Bilişsel gelişim ve medya

Biliş terimi, dünyamızı anlamayı ve öğrenmeyi içeren zihinsel etkinlikler anlamına gelir. Yaklaşık olarak düşünme ile eş anlamlıdır (Morgan, 1981). Biliş başlığı altına, dil gelişimi, okuma ve yazma, problem çözme, akıl, yaratıcılık; dikkat, algı, bellek, vb. birçok alan girmektedir (Bayhan ve Artan, 2004).

“Bilişsel gelişim” konusunda İsviçreli psikolog ve filozof Jean Piaget’in² kuramı, çağımızda da geçerliliğini korumakta ve yaygın olarak kullanılmaktadır (Morgan, 1981). Piaget, çocuğun dünya hakkındaki bilgisi şekillendikçe, birbirine bağlı zihinsel gelişim evrelerinden geçtiğini savunur. Bilişsel gelişim, büyüme ve gelişmeyi sağlayan biyolojik etkenlerden çocuğun yaşantılarıyla etkileşmesi sonucunda ortaya çıkar (Yavuzer,1998). Piaget’e göre zihinsel, ya da bilişsel süreçler çocuğun dünyayı anlamasını sağlar, bunlar çocuğun dünyayı anlamasını sağlayan bilişsel süreçlerdir. Çocuklar yalnızca kendi keşfettikleri şeyleri gerçek anlamda kavrayabilirler. Değişik yaşlardaki çocukların olgunlaşma hızına ve özel yaşantılarına dayalı olarak, zihinsel yeteneklerinde değişme ve yenilik görülür. Gelişimlerinin her döneminde, becerilerinin el verdiği ölçüde dünyayı anlama yeteneğine sahiptirler (Morgan, 1981).

0-2 yaş bilişsel gelişim ve medya etkisi

Piaget’in ilk dönemi olan duyu-motor döneminde (0-2 yaş) bebeğin düşünceleri, onun fiziksel aktivitelerine dayalıdır. Doğduğumuz andan itibaren, dünyayı kavramamıza çerçeve oluşturacak bilişsel şemalar geliştirmekteyiz. Şemalar; ilkel zihinsel yapı-

2) “...1900’lerin başlarında genç bir bilim adamı olan Jean Piaget, Baldwin’in çalışmalarını dikkatle inceliyordu. Aslında bir biyolog ve doğa bilimcisi olan Piaget, çalışmalarını sürdürürken büyük çocukların, küçüklere göre soruları daha farklı algıladığını farketti. Bu da onu, “problem durumlar” hakkında büyük çocukların küçük çocuklardan daha farklı düşündükleri sonucuna götürdü. Bu sonuç Piaget’yi, insanın bilişsel gelişimi hakkında çalışmaya teşvik etti. Bu alanda yıllarca yaptığı çalışmalar onu, çağımızın en çok okunan ve saygı duyulan bilim adamlarından biri konumuna getirdi” (Bayhan ve Artan, 2004).

lar, bilginin en temel birimleridir. Çok çeşitli ve karmaşık olan bilişsel şemanın gelişimiyle birlikte bebek, dokunabilirim, yiyebilirim gibi düşüncelerini organize edebilir ve zamanla davranışları arasında seçici olmayı öğrenir (Bayhan ve Artan, 2004). Medyanın ilk bozucu etkisi bu şema gelişiminin oluşum sürecinde ortaya çıkar. Örneğin televizyona bakarak ilgisini odaklayan çocuk, hızlı ve akıcı görüntülerden etkilenir ve zihnin kalıcı şemasal alışkanlıkları oluşturmasını güçleştirebilir. Bu dönem çocuğunun daha durağan ve sakin zihinsel işlemlere gereksinimi vardır. Ancak dönem sonuna doğru, duyuşsal motor yolla, karmaşık olmayan zihinsel faaliyetlere ulaşılır. Böylece bebek istemli olmayan hareketlerde bulunabilir. Bellek az gelişmiş olmakla beraber, bazı durumları ve nesnelere yordamaya başlar. Gelişim ilk olarak duyuşların kullanılması ile başlar, ikinci sırada motor hareketler ve devamında üçüncü olarak da duyuşsal-motor yeteneklerin koordinasyonu başlar. Bebek bu dönemin sonunda basit zihinsel faaliyetlerde bulunabilir (Morgan,1981).

Bu basit zihinsel faaliyetler, henüz gelişmekte olan beyin fonksiyonlarına bağlı olarak artar. Gelişmekte olan beyin, henüz bir yetişkinin beyinsel işlevlerini gerçekleştirememektedir. Bu nedenle erken çocukluk dönemi, beyin gelişimi açısından çok önemlidir. Örneğin, yetişkin algısına uygun bir akış içermekte olan televizyon, hızlı geçişleri ve soyut yapısıyla bu dönem çocukların algılarına uygun değildir. Çocuk içsel olarak anlamlar kuramadığı için, birşeyler inşa edememeye başlar, böylece kopuk ve kesik dikkat aralıkları geliştirir. Medya ortamlarının, bebeğin etkili bağlantılar kurmasını sağlayan fiziksel beyin gelişimini etkileyerek, dikkatin sürekliliği üzerinde bozucu etki oluşturması söz konusudur. Böylece çocuk ileriki dönemlerde gelişmekte olan dikkatini yoğunlaştırma sürelerini ve beyinsel işlevlerini tembelliğe alıştırmaktadır (DeGaetano, 2003). Çocuklar için iki boyutlu sanal bir dünyaya bakmaları, üç boyutlu gerçek dünyayı-yaşamı algılamalarından

daha kolaydır. Sürekli değişen görüntüler, beyin işlevlerinin erken uyarılmasına, bu da çocuğun inşa ettiği üç boyutlu algı sisteminin bozularak dikkat dağınıklığı oluşmasına zemin hazırlamaktadır. Çocukların dikkatlerini toparlayabilme süreleri kısadır. Örneğin fragmanlar, reklamlarda görülen bombardıman şeklinde hızlı geçişler, çocuğun hızlı geçişler yapmasına ve yapılanmamış yanlış malzemeler almasına neden olur. Bu dönemde çocuklar dinging ve üç boyutlu yaşanan dünya algılarını öğrenmelidir. Bu nedenle baby tv gibi daha yumuşak ve tekrarlı, bebek algısına hitap eden tematik televizyon kanalları üretilmiştir. Aynı şekilde dvd, mp3 görüntüleri de bu döneme özgü olarak hazırlanmaya başlanmıştır. Böylece bebeğin bilgi işleme süreci yeteneğindeki gelişimi ile birlikte, medya içerikleri hakkında bilgilenmesi, bütünü parçalarını tamamlamasını sağlayacaktır (Murray ve Murray, 2008). Zaman içinde çocuklar bir resmi, nesneyi, görüntüyü, sesi ayırt edebilme becerilerini kazanırlar.

Zaman sınırı olmadan medya ürünleri ile karşı karşıya kalma durumunda, bu yaş dönemindeki çocuklarda, konuşma, anlamlı jest ve mimikler, heceleme, agulama, ses çıkarma, cümle kurma gibi gerekli olan fonksiyonların gelişiminde gecikmeler veya yetersizlikler görülebilmektedir. Konuşmasını bilmeden televizyona bakan çocuk, ileriki yıllarda okumayı öğrenmek için fazla çaba göstermemekte, zihinsel imgeleme yaratıcılığını azaltmaktadır (AAP, 1995).

Araştırmalar, dikat gelişimi paralelinde hazırlanacak çocuk programlarının, çocuğun zihinsel gelişimine yardımcı olabileceğini de ortaya koymaktadır. Buradaki ince çizgi, yetişkin ve çocuk beyin yapısı ve dolayısıyla dikkat ve algı süreçlerinin farklılığıdır. Çocukların dikkatini, kamera hareketleri, müzik, özel efektler gibi, reklamlarda ve fragmanlarda yer alan uyarılarla ekran karşısına çekmenin ters etki yaratacağı vurgulanmaktadır. Oysa, çocukta oluşması istenen etki; içeriğin anlaşılması, konuşulanların

tekrar edilebilmesi, ekrana yapışıp kalmadan istedikleri zaman izlemeyi kesebilmeleri yolunda geliştirilen yaratıcı eğitsel programlarla gerçekleştirilir (Singer ve Singer, 1998). Ebeveynlerin bebeklerini eğlendirilip eğitilmesi konularında etkin ve güvenli araçlara gereksinim duymaları, özel çocuk ve bebek televizyon yayınlarının/kanallarının oluşması durumunu getirmiştir.

2-7 yaş bilişsel gelişim ve medya etkisi

Bu dönemi takip eden döneme, yani 2-7 yaş arasına Piaget ve arkadaşları, “İşlem Öncesi Dönem” adını vermişlerdir (Morgan, 1981). Bu evrede çocuk, dile ve sembolik düşünce yeteneğine sahiptir (1998). Ancak işlem öncesi düşünce henüz iyi organize edilmemiştir. Semboller ilkel kullanımlarından, daha karmaşık kullanımlara bu dönem içinde geçmeye başlar, ancak yine de gerçek anlamda işlemden söz edilemez. Bu dönem çocuğunda analiz ve sentez yeteneği gelişmemiştir. Somutluk, dönemin en belirgin özelliğidir (Bayhan ve Artan, 2004). 3-4 yaşlarda çocuklar, dış dünyayı büyük ölçüde zihni semboller halinde tasarımıyabilecek güçtedir. Yetişkin ve yaşantıları ile serbestçe etkileşimde bulunabilirler, ancak bu etkileşim benmerkezcidir. Zihinsel olarak kendi üzerinde yoğunlaşmışlardır, başkalarının görüş açılarını kavrayamazlar. Piaget bu dönemden, mantık öncesi olarak söz eder (Yavuzer, 1998). İşlem öncesi çocuk geriye dönüşebilirliği yapamamaktadır, yani bu dönemde bulunan çocuklar korunum, ya da tersine (geri) dönebilirlik işlemi için gerekli olan mantıksal düşünme yeteneğinden yoksundur (Morgan, 1981).

Görüldüğü gibi hâlâ zihinsel yeterliliğin tamamlanmadığı bu gelişimsel dönemde de, kontrolsüz medya kullanımı zararlı olacaktır. Burada önemle üzerinde durulan konu, çocukların bilişsel ve dil gelişimlerinin televizyondan doğrudan etkilenmekte olduğudur. Erken çocuklukta, çok fazla televizyon izleyenlerin kelime öğrenme süresi, kötü yönde etkilenmektedir. Çocuklar 7 yaşından

önce ne televizyonu, ne kelimeleri, ne de karmaşık öykü yapısını algılayabilmektedirler (Singer ve Singer, 1998). Örneğin bu dönemde çocuklar televizyonda gördükleri görüntüleri tamamen somut olarak yorumlarlar. Yani çocuklarda henüz soyut düşünce gelişmediği için, televizyondan çocuğa doğru akan görüntüler, olduğu gibi algılanır. Her şeyin kendi etrafında şekillendiği düşüncesi ne sahip olan çocuk, algıladığı kadarıyla gördüklerini olduğu gibi yapmaya çalışabilir. Geri dönüşebilirlik ve değişmezlik kavramları henüz gelişmediği için, gördüklerinin bir film veya hayal olduğunu anlaması oldukça zordur. Onun için bu görüntüler gerçektir. Hatta bazı şeylerin nedeni olduğunu veya o öyle düşündüğü için televizyonda bu sahnelerin gerçekleştiğini düşünebilir. Bu dönemde çocuktaki etkilenmeler hayat boyu çocuk için çok önemli izler taşıyabilmektedir (Hargreaves ve Hargreaves, 1997; Thorn, 2008). Özellikle şiddet ve korku öğeleri soyutlaştırılmadığı için ve gerçekleştiklerinde çocuk tarafından geri dönüşü imkânsız olarak algılandığından bu durum, akla gelen görüntüler ve düşünceler ile günlerce onları rahatsız edebilir.

7-12 yaş bilişsel gelişim ve medya etkisi

Piaget'nin "Somut İşlemler Dönemi" olarak adlandırdığı 7-12 yaşlar arası çocuk, düşüncelerinde önceki döneme göre daha esnek ve düşünce süreçlerinde daha mantıklıdır. Artık kendi bakış açısıyla, bir başkasının bakış açısı arasında bağlantılar kurabilmeye başlamış ve nedensel farklılıkları ayırt edebilmekte; ancak, kimi zaman halen mantıksal sonuçlar çıkarmakta zorlanabilmektedir (Bayhan ve Artan 2004). 7-12 yaşlar arası çocuk, gelişmeye başlayan soyut düşüncenin etkisiyle, televizyondaki görüntüleri erişkin düzeyine yakın bir biçimde yakalamaya başlar. Çocuğun bilişsel ve sosyal düzeydeki büyük değişimi, algısal düşünceden sembolik düşünceye kayması ve bilgi işleme süreci yeteneğindeki gelişimi ile birlikte, medya içerikleri hakkında bilgilenme-

si bütünü parçalarını tamamlamasını sağlayacaktır. Analiz yeteneğinin gelişmesiyle birlikte ise, birden fazla tutum, ya da boyut temelinde ayrımlanır ve genellemeler çocuğun kendi yaşantılarından yola çıkarak belirlenir.

Özellikle okul dönemi çocukların, televizyonu sevilen bir eğlence aracı olarak da gördüğünü belirten Kapferer (1985), televizyon izlemenin dil gelişimini arttırdığı, kelime haznesi geliştirdiği, belli bilgileri kazandırdığı, küreselleşmeyi oluşturduğu gibi, çocuk gelişimindeki olumlu etkilerini öne çıkarmaktadır.

Televizyonun çocuk ve gençlerin okuma alışkanlıkları üzerindeki etkilerini inceledikleri çalışmalarında Beentjes ve Tom Van der Voort, televizyonun okumaya ayrılan zamanı daraltmakla birlikte, çocukları meraklandırarak onları okumaya yönlendirebileceğini iddia etmektedirler (1989: 70). Dikkat edilmesi gereken olumlu araştırma sonuçlarının, okul çağı çocuklardan alındığıdır. Televizyon ve kitap okuma arasındaki ilişkiyi inceleyen birçok araştırma, televizyonun kitap okumaya ayrılan zamanı alması durumunda olumsuz etkiye dönüştüğü yolundadır. Televizyon izleme, bilgisayar ve benzeri ortamlarda oyun oynama, çocuğun okumaya karşı olan ilgisini azaltabilir, çünkü medya ortamlarından anlatılan bir öyküyü izlemek daha kolaydır. Burada üzerinde önemle durulan nokta, hayal sürecidir. Medya ortamları genellikle, hayali de kurgulamış olarak çocuğa sunmaktadır. Oysa kelimeler, düşünceleri hayale dönüştürür. Çocuk bir şeyi okurken, kelimeleri ve harfleri tanır. İsterse tekrar okuyabilir, isterse durabilir, hayal edip okumaya devam edebilir (Singer ve Singer, 1998). Artık çocukların kitap okumak için bile, bilgisayarlarını veya küçük elektronik araçlarını tercih ettikleri görülmektedir.

Bilişsel süreçler daha çok soyut bir düzeye doğru gelişirken, soyut içerikler hakkındaki bilgiler şekillenir. Bu dönem, aile ya da arkadaşların bakışı ve yorumlarıyla, düşünme yeteneğinin şekillenebildiği bir süreçtir. Bu nedenle televizyon izleme davranışı sı-

rasında ailenin verdiği tepkiler, çocuğun bilişsel akıcılığını şekillendirebilecektir. Dolayısıyla, 7-12 yaş grubu çocukların, bilişsel ve duyuşsal gelişimlerine göre, stres etkenlerinin etkisinde kalışları arasında farklılıklar göze çarpabilmektedir. Örneğin 7 yaşındaki bir çocuk, 11 yaş sonlarına doğru şekillenmeye başlayacak olan soyut işlemler dönemine henüz girmedeği için, beklenmedik olaylar, haberler karşısında bir yetişkine göre daha çok şaşırarak, panik olacaktır. Öte yandan 12 yaş sonrasında, bilişsel ve duyuşsal gelişimlerine göre, görüntüleri daha mantıklı bir biçimde değerlendirebilecektir (Slater ve ark., 2004). 12 yaş ve sonrasında çocuk, bir yetişkinin bilişsel yapısına paralel bir döneme girmiş, muhakeme yeteneği gelişmiştir. Deneyimlerinin artması ile yetişkin olma yolunda adımlar atmaya başlamıştır.

Çocukların zihinsel gelişimlerinin yetişkinler kadar ileri düzeyde olmadığını anlatırken, televizyon izleyerek zihinsel becerilerini etkisizleştiren yetişkinler de gözardı edilmemelidir. Şirin'in (1999) aktardığı gibi, "televizyona getirdiği eleştirel bakışla adından söz ettiren Neil Postman ve Martin Esslin gibi iletişimciler açısından televizyonda çocuk ve yetişkin arasında ayırım yapmamız gereksizdir. Zaten mentaliteleri türdeş hale getirmek, televizyonun doğasında vardır. Televizyon programlarının on iki yaş mentalitesi için tasarımılandığı sözündeki kinaye, esas kitlesi aile olması gereken televizyonun neden on iki yaş çocuğunun biliş düzeyini dikkate alarak programlandığı parodoksunu gündeme getirmektedir".

3.3. Sosyal gelişim ve medya

Diğer insanlara nasıl davranılacağını öğrenmek, bir başka deyişle sosyal gelişim (sosyalleşme), insan yaşamının önemli bir yönüdür (Morgan, 1981: 73). Çocuğun toplumun bir üyesi haline gelmesi süreci olan sosyalleşme, bebeğin kendinin farkına varması, içine doğduğu ortamda kişilik ve yaşama ilişkin donanım ka-

zanması anlamına gelir. Sosyalleşme kavramının daha çok sosyologlar tarafından kullanıldığını vurgulayan Kağıtcıbaşı, sosyal psikologların sosyal gelişim kavramını tercih ettiklerini hatırlatmaktadır (2004: 325). Çocuğun gelişimindeki önemli süreçlerden biri olan sosyalleşme, onun belirli bir grubun işlevsel üyesi haline gelerek, ötekilerin değer, davranış ve inançlarını kazandığı süreçtir. Çocuk, yetişkin düzeyinde bir olgunluğa ulaşıncaya kadar bilişsel, duygusal ve davranışsal gelişimi, kişisel donanımıyla paralel olarak farklılıklar gösterir, olaylar arasında geçiş ve bağlantılar kurabilmesi, algısal gelişiminin beraberinde gelir (Morgan, 1981).

Bir sosyalleşme aracı olarak karşımıza çıkan medya ürünleri, aynı zamanda çocuğun yaşamadığı deneyimleri de ona sunabilen ve bunu kendi deneyimi gibi algılamasına yol açan araçlardır. İşte bu nokta, erken çocukluktan itibaren medya ile tanışma, kültürel bir yayılmaya da yol açmaktadır. Jull (1980)'un aktardığı gibi sosyaleşmede, aile ve toplumsal değerler, diğer sosyalleşme ajanlarına göre hem zamansal, hem de teknolojik üstünlüklerinden dolayı kitle iletişim kanallarından gelen kültürel kodlardan etkilenmektedir. Örneğin boş zaman etkinliklerinde; spor, müzik, çocuk oyunları, televizyon, video ve film... vb. alanlarda yaratılan etkinlikler, çocuğun yaşadığı ortamın yerleşik kültürlerini de değiştirmektedir (Signorielli, 2004).

Çocukların becerileri, ilgi ve merakları, onların belli konulara yönelmesine neden olsa da, çevresel faktörler ve ailelerinin onlara sunduklarıyla sınırlıdır. Yetişkinlerin öncelikle kendileri, dolayısıyla çocuklar için ürettiği bir kullanım kültürü olarak karşımıza çıkan medya, hem aileleri, hem de çocukların sosyalleşme sürecini etkilemektedir. Yetişkinler tarafından yaratılan kullanım kültürünün bir ürünü olan iletişim teknolojileri, çocuğun oyunlarında, tekerlemelerinde, kendisi için yarattığı kültüre dönüşebilmektedir. Odak noktasında yer almasa da, çocuk kültürünün oluşması yoluyla, gelişim sürecini etkilemektedir (Ferguson, 2006).

Araştırmacılar sosyalleşme olgusunu çeşitli yönleriyle ele almışlardır. Örneğin, bağımlılık, saldırganlık, başarı güdüsü, rollerin öğretilmesi ve ahlak gelişmesi konularında sosyalleşme süreci etraflica incelenmiştir. Bu noktada kişilik gelişimi sosyal duygusal sürecin önemli bir parçasını oluşturmaktadır (Bronson, 2000). Kalıtsal yetileri ve becerileri, çocuğun sonradan çevresel kazandığı edinimler ile birleştiğinde, sosyalleşme sürecinin kişilik gelişimini belirlediğini görmekteyiz. Çocuk için uygun medya içeriğini belirlemek, yetişkinin sorumluluk alanına girmektedir. Yetişkin medya kullanımı ile, çocuğuna örnek teşkil edebilmektedir. İşte bu nokta çocuğun davranış öğretisini açıklayan gelişimsel bir kuramla açıklanabilir: “Sosyal Öğrenme Kuramı”.

Sosyal öğrenme kuramı

Öğrenme, deneyimlere dayalı olarak, davranışta gözlenen değişiklikler olarak tanımlanmaktadır. Sosyal öğrenme ise, bireysel ve sosyal adaptasyon sürecinde, sosyal ortamda gerçekteştirilen öğrenme olarak tanımlanabilir. İnsan davranışı, bilişsel, çevresel ve davranışsal faktörler arasındaki etkileşim sonucu ortaya çıkmaktadır (Bandura, 1977: 5). İnsanların kendileri ve sosyal çevreleri, birbirlerinin belirleyicisidirler.

Sosyal Öğrenme Kuramı’nda sözü edilen sosyal çevre ile, genellikle aile, okul ve akranlar anlaşılmaktadır. Ancak artık günümüzde, iletişim araç ve ortamları da sosyal çevre tanımına girmekte ve etkili birer sosyal süreç elemanı olmaktadırlar. Özellikle çocuklar ve hayatlarının artık vazgeçilmez birer parçası olan televizyon ve bilgisayar arasındaki etkileşim, onların davranışlarını oluşturmada ve değiştirmede önemli işlevler üstlenmektedir. Çocukların ve ebeveynlerin birbirlerine model oldukları bu öğrenme ortamında, sosyal etkileşim de kolaylıkla gerçekteşmektedir (Karasar ve Ertürk, 2001)

Sosyal Öğrenme Kuramı’na göre insan davranışı, bilişsel, çevresel ve davranışsal faktörler arasındaki etkileşim sonucu ortaya çık-

maktadır. İnsanların kendileri ve sosyal çevreleri, birbirlerinin belirleyicisidirler. Bu kuramın temel savlarından birine göre, insan davranışı, deneyimlerden olduğu kadar, gözlemlerden de etkilenmektedir. Ortamın kişiye sunduğu öğrenme olanakları, sürecinin önemli bir belirleyicisidir (Zimmerman ve Schunk, 2003).

1961 yılında “gözlemleyerek öğrenme” kavramını bir deneyle ispatlayan kuramın öncüsü Albert Bandura’nın yaptığı Bobo Doll Deneyi, sonuçlarının televizyon programları üzerinde günümüz medya ortamlarının çocuklar üzerindeki etkisine gönderme yapması açısından önem kazanmıştır.

Bobo Doll Deneyi: Bandura, deneyinde bazı çocuklara bir film izlettiriyor. İzlettirdiği filmde, “Bobo doll” adı verilen bir oyuncakla bağırıp söven, onu tekmeleyen bir ergin görülmekte. Bunu izleyen çocuklar, daha sonra teker teker oyuncakla dolu bir odaya alınıyorlar. Tam oyunlarının ortasında, biri gelerek bu oyuncaklarla artık başka bir çocuğun oynayacağını söylüyor. İlgi çekici bu odaya çıkarılan ve hayal kırıklığına uğratılan çocuk, içinde az oyuncakın bulunduğu bir başka odaya alınıyor. Bu odadaki oyuncakların arasında “Bobo doll” da bulunuyor. Filmi izleyen gruptaki çocukların, “Bobo doll” a daha saldırgan davrandıkları gözlemleniyor. Bandura, bir sonraki deneyinde, bir manipülasyon daha yapıyor. Şiddeti uygulayan kişi, bir grup çocuğa izletilen filmde ödüllendiriliyorken, diğer çocuklara izletilen filmde cezalandırılıyor. Sonunda ödül olan filmi izleyen çocuklarda, şiddet davranışı daha fazla gözlemleniyor. Ancak sonunda ceza gören birini izleyen çocuklar, davranışı yapmaktan kaçınıyor.

Bu deneyden yola çıkılarak şiddet ve medya kullanımı arasındaki bağı inceleyen pek çok araştırma gerçekleştirilmiştir. Örneğin televizyonda şiddet içerikli çizgi filmler izledikten sonra, çocukların daha farklı davrandıkları belirlenmiştir. 100 okulöncesi çocukla yapılan bir çalışmada, çocuklar TV izlemeden önce ve sonra gözlemlenmiştir. Bir grup, şiddet içerikli çizgi filmleri izle-

miş, diğer grup ise içeriğinde hiç saldırganlık olmayan çizgi filmleri izlemiştir. Şiddet içerikli filmleri izleyen çocukların, diğerlerine göre yaşlılarıyla daha fazla kavga ettiği, büyüklere daha fazla karşı geldiği ve daha sabırsız davrandıkları belirlenmiştir. İlk grup, bebeği yumruklamış, tekmelemiş, hırpalamış ve saldırgan yetişkinin söylediklerine benzer saldırgan yorumlarda bulunmuştur. Sharon Lovery bu durumu, “eğer televizyon seyircisi bir modeli çekici bulursa, ya da aynı model gibi olmak isterse, modeli tümüyle kendi kimliğine monte ediyor” diye açıklamıştır. W. Schramm, çocukların belli karakterlere benzemeye daha istekli olduklarını, ister kurgu, ister gerçek olsun, çocukların bir modeli zihinlerinde saklayıp ileri yaşlarda bile tekrarlayabildiklerini ortaya koymuştur (Heart, Kruttschnitt ve Ward, 1986, Lachlan, 2005). Benzer araştırmalar farklı cinsiyet ve yaş değişkenli gruplarla da tekrar edilmiş, video oyunlarından ve televizyondan etki eden şiddetin, pasif veya aktif saldırgan davranışa dönüşümü ve gelişimsel özellikler arasında bağlar araştırılmıştır (Meyers, 2002).

Belton (2001: 817)’un odak gruplarla yaptığı çalışmalarda, çocukların kişilik özelliklerine göre, medyadan değişik şekillerde etkilendiklerini; örneğin bazı çocukların televizyon izleme süreci sonrasında hayal gücü ve yaratıcılığın kısıtlandığını, buna karşılık bazı bilgisayar oyunlarının hayal gücünü diğerlerine oranla geliştirdiğini yazmıştır. Paik ve Comstock (1994), televizyon ekranına yansıyan şiddet görüntülerinin, çocuğun kişilik özelliklerine göre, farklı etkiler yaratacağını belirtmişlerdir. Bu tür görüntüler, çocuğu şiddete karşı duyarsızlaşmakta, ya da özdeşleşme yoluyla şiddet içerikli davranışlar ve tutumlar yerleşmesine yol açabilmektedir. Çocuk dünyayı gerçekte olduğundan daha kötü bir yer olarak algılamaya başladığında, ya kendini korumak için saldırgan davranışları benimseyecek, ya da aldırma bir tutumla duyarsızlaşabilecektir (Singer ve Singer, 1998). Slater, Kimberly ve arkadaşlarının ulaştıkları en önemli sonuç ise, şiddet içerikli medyanın, özellik-

le okuldan soğumuş, ailesi ve arkadaşları tarafından dışlandıklarını ve haksızlığa uğradıklarını hisseden çocuklar üzerinde olumsuz etkilere yol açabileceğidir (2004: 642). Krcmar ve Viera ise, ailenin önemini vurgulayarak, çocukla, şiddetle karşılaştığında nasıl davranması gerektiği hakkında konuşan, birlikte düşünmeyi alışkanlık haline getirmiş ailelerde, televizyonun olumsuz etkilerinin azaldığı; hatta bu çocukların bu tür içerikleri izlerken olayları veya kişileri yargılayıp, gerçek hayatta kullanabilecekleri yararlı davranış biçimleri geliştirdiklerini iddia etmektedirler (2005: 267-268).

Okul öncesi dönemde hareketlenen çocuk, yeni yeni insanlarla karşılaşmaya ve iletişim kurmaya başlar. Morgan (1981), “Acaba çocuk karşılaştığı bu insanlara nasıl davranacaktır? Onlarla işbirliği mi yapacak, yoksa saldırgan bir tepki mi gösterecektir?” diye sormakta ve bu durumu büyük ölçüde çocuğa sağlanan sosyal öğrenme yaşantıları ve örnek olarak gördüğü modellere bağlamaktadır. “Eğer saldırganlık modellerden öğreniliyorsa, televizyonun model olarak alınması söz konusu olmakta mıdır?” sorusu ile de saldırganlık-medya bağlantısına dikkat çekmektedir. Sorunu yine araştırma örnekleri ile açıklamakta ve televizyon görüntülerini seyreden çocuklarda saldırgan davranışların arttığını söyleyerek çocukların seyretmesi olası programların içeriğine dikkat edilmesi gerektiğini hatırlatmaktadır (1981: 71). Çocukların bu yaşlarda karşılaştıkları görüntüler onlarda kaygı, gerilim, korku, şiddete eğilim, uyku bozukluğu, yalnız kalmak istememe gibi duygusal sıkıntılara yol açabilmektedir. Oyun dönemi olarak da adlandırılan bu dönemde çocuğun televizyonla kurduğu ilişki, arkadaşlarından soyutlanmasına ve yeni oyunlara girip oyunu kurma, sürdürme ve arkadaşlarıyla paylaşım sürecini etkileyebilecektir. Ancak bilinen çizgi film kahramanlarının oyunlara taşınırken yeni oyun kurguları oluşturmasında, çocuğu yönlendirici ve katılımcı yaparak sosyalleştirebileceği (Belton, 2001; Kirsh, 2006) yönünde de bulgular vardır.

Sosyal gelişimin diğer önemli bir yönü de neyin doğru neyin yanlış olduğunu inceleyen ahlak gelişimidir. Ahlaki düşüncelerin gelişimi başkalarına nasıl davranacağımızı tayin etmede önemli bir rol oynar. Ahlak gelişimi bilişsel gelişimle paralel ilerler ve bazen bilişsel gelişimin bir parçası olarak düşünülür (Morgan,1981). Doğru ve yanlış davranış biçimi geliştirme ve ahlak gelişimi doğrultusunda bakıldığında ahlak gelişimi açısından medya etkilerini gözden geçirmek yararlı olacaktır.

3.4. Ahlak gelişimi ve medya

Çocukların sosyal davranışları, büyük ölçüde neyin doğru, neyin yanlış olduğuna ilişkin ahlaki (etik) değerleri tarafından tayin edilir. Her ne kadar sosyal kurallar ve ahlaki değerler, öğrenme sonucu kazanılmakta ise de, ahlaki eğitim özgül eğitim ve özgül kurallardan bağımsız görünmektedir. Çocuklar bilişsel yönden geliştikçe, ahlak gelişimi aşamaları belli bir sıra izler. Bu nedenle ahlak gelişmesine, bilişsel gelişmenin bir niteliği olarak da bakılabilir (Kohlberg, 1969'dan aktaran Morgan, 1981). Ahlak gelişimi, çocuğun küçük yaşlardan itibaren toplumca beğenilen iyi ve doğru davranışları öğrenerek yapmasıdır. Çevresel etmenlerle şekillenen davranışlara ilişkin ilk izlenim ve bilgiler, giderek ahlaki davranışlara ve ahlak kurallarına temel olur (Bayhan ve Artan, 1981).

Çocuğun ahlak değerlerinin oluşumu, toplumsal ve kişisel değerlerinden etkilenir. Yaşadığı toplumun kültürel yapısına, çevresinin inanç sistemine, aile içi iletişimine, kurduğu özdeşim modellerine ve rollerine bağlı olarak toplumsal değerlerden etkilenmesi beklenir. Ahlaki değerlerin oluşmasında yargılama yetisi gibi, kişisel değerlerin de önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. Yargılama (muhakeme) kapasitesi; zeka durumu, olabilecek sonucu önceden tahmin etme becerisi, dürtülerini ve özellikle saldırgan hayallerini denetleyebilmesi, başkası ile empati yapabilmesi, benlik saygı-

sı ve özgüven geliştirebilmesi gibi kişisel değişkenler, ahlak gelişimi sürecinde etkilidir.

Bu gelişim doğru ve yanlışın ne olduğunun kişisel olarak belirlendiği bir vicdan oluşum sürecidir. Ahlak gelişimi sürecine etki edecek en önemli araçlardan biri de günümüzde medyadır. Ahlak gelişimi, bilişsel gelişimle paralel ilerlerken, bir yandan da sosyal-duygusal gelişimin önemli bir boyutunu oluşturur. Piaget ve Kohlberg³, ahlak gelişimine bilişsel yaklaşımlarda bulunmuşlardır.

Piaget, çocukların ahlak gelişimi hakkında çalışan ilk araştırmacıdır. Ahlak kavramını iç ve dış ahlak olmak üzere iki kavramla açıklamaktadır. Okul öncesi çocuklarda, doğru ve yanlışla ilgili fikirler oldukça somuttur. Bu yaştaki çocuklar için uyulan kurallar iyi, uyulmayan kurallar kötüdür (Bayhan ve Artan, 1981). Televizyondaki dizi kahramanlarından, haberlerden, şiddet içeren çizgi filmlerden, gameboy/playstation/xbox gibi konsollardaki tercih edilen oyun kahramanlarından çocuğa ulaşan bilgi, kötülerin her zaman ceza görmemekte, hatta çoğu zaman kazanmakta olduklarıdır.

3) Piaget'in iç ve dış ahlak gelişimi açıklamasından sonra Lawrence Kohlberg (1969), ahlak gelişim basamaklarını tanımlayan bir teori geliştirmiştir. Kohlberg'in ahlak gelişimi devreleri giderek yükselen bir ahlak anlayışını içeren üç düzey ve bunların herbirindeki iki devre ile belirlenir:

1- Gelenek Öncesi Düzey: a) *İtaat ve Ceza Eğilimi (6-9 yaş):* Cezadan kaçınmak için kurallara itaat edilir. b) *Saf Çıkarıcı Yönelim (10 yaş):* Doğru davranış, kişinin gereksinimlerini tatmin eden davranıştır. Çocuk yapmaması gerekenleri bilir, fakat otoritenin görmediği yerde kuralları çiğner.

2- Geleneksel Ahlak Düzeyi: a) *İyi Çocuk Eğilimi (11 yaş):* Yaygın davranış normlarına uymadır. Takdir edilme ve beğenilme arzusu ile kurallara uyar. Güven, sadakat, saygı, karşılıklı ilişkilerin devamlılığı ve minnetkarlık önemlidir. b) *Kanun ve Düzen Eğilimi (12 yaş):* Yerleşmiş kurallar ve sosyal düzeni korumak önemlidir. Kanunlar kesindir. Otoriteye saygı göstermeli ve kural-yasalara uyulmalıdır. Görev sorumluluğu kazanılmıştır. Sosyal düzen, eleştirmeden kabul edilmektedir.

3- Gelenek Üstü (Özerk veya İlkeli) Ahlak Düzeyi: Yetişkin bireylerin çoğu 4. evrene takılabilir. a) *Sosyal Kontrat Eğilimi (17 yaş ve sonrası):* Doğru davranış; insan hakları ve toplum yararı gözetilerek, toplum tarafından incelenip kabul edilmiş ilkelere uygun davranıştır. Bireylerin değerlerinin ve fikirlerinin farkında olunur. b) *Evrensel Ahlak İlkeleri Eğilimi:* Kişinin kendi vicdanıyla ve kendi geliştirdiği ahlak ilkeleriyle tanımlanır. Bu ilkeler somut ahlak kuralları olmayıp genel soyut ilkelerdir. Evrensel adalet ilkeleri, insan hakları gibi.

Okul öncesi dönem (3-7 yaş), neyin hayal, neyin gerçek olduğunun ayırt edilemediği bir dönemdir. Saldırgan davranışlar sergileyen televizyon kahramanları filmin sonunda somut bir ceza almamakta, kanlı bilgisayar oyunlarındaki kahramanlar sürekli yeniden dirilerek savaşa devam etmektedir. Bu dönem çocukları henüz bilişsel gelişim olarak somut düzeyde oldukları için, yanlış davrandıkları ve toplum kurallarına uymadıkları için, ceza almaları gereken kahramanların, cezalandırıldıklarını görmedikleri için bunu somutlaştırılmazlar. Bu tür kahramanların davranışlarını örnek alıp modelleyebilir veya şiddet sahnelerinden dolayı korku ve kaygı yaşayabilirler (Silvern ve Williamson 2002).

Okul dönemine yaklaştıkça bu dönem çocuklarının kavramları değişmeye başlar. Anne babadan öğrenilen iyi- kötü ve doğru-yanlış yavaş yavaş düzenlenir. Çocuklar kuralların, durumsal gereksinimlere bağlı olarak değişebileceğine inanırlar. İç ahlak düzeyine ulaştıklarında, insanların bir şeyi akıl yoluyla çözmekte, tartışmakta ve değiştirmekte, kuralları yeniden yapmakta anlayabildiklerini anlayabilirler. Bu devre 7-8 yaşlarından 12 ve daha büyük yaşlara kadar sürer (Bayhan ve Artan, 1981). Çocuğun ahlak gelişimi, dışsal ve içsel süreçlerden etkilenirken, çocuğun ailesi, içsel bir yapılanmayla sosyalleşme sürecini hızlandırır; medya içinde yaşadığı toplumsal alanı temsil gücü ile dışsal bir yapılanma süreci oluşturur. Ahlaki düşüncelerin gelişimi başkalarına nasıl davranacağımızı tayin etmede önemli bir rol oynar. Medyada insanların diğerlerine nasıl davrandığını gösteren bir sürü ipucu vardır. Çocuğun ahlak gelişimi üzerinde etkili olabilecek yaşantılar, özellikle aile içi ve dışındaki kişilerarası iletişim süreçlerinden etkilenmektedir. Kendi dışındakileri diğerleri, ötekiler olarak tanımlayan çocuk için medya, aile ile eşdeğer bir öteki sorumluluğu taşımaya başlar. Evrensel ahlak ilkelerine henüz yetişkinlerin bile ulaşamadığı ve yetişkinler tarafından hazırlanan bir medya dünyasının çocuğa ideal ahlak ilkelerini ne kadar yansıttığı tartışılmalıdır.

4. Evrensel ahlak ilkelerinden biri olarak çocuk hakları ve medya etkisi

Çocukların medyanın kendilerine sundukları karşısında savunmasız ve beklentisiz olmaları, onların var olan haklarını gözardı etmeyi gerektirmemektedir. Günümüzde çocuklar tek yönlü iletişim ile, eğlence nesnelere yönelmekte, üç boyutlu olan gerçek dünya ve çift boyutlu olan sanal dünya kavramları, onların gelişim basamaklarında karmaşalar oluşturmaktadır. Bu noktada gerçek sorumluluk yetişkinlere düşmektedir. Kendini koruma yetisini henüz kazanmamış çocuklar için, bu çevresel kirlenmeye karşı içsel bir denetimle denetlenmesi zorunluluğu doğmaktadır. Çocukun gelişimsel süreci, kendisine sunulan iletişim araç ve ortamları arasından, bilinçli ve istekli olarak, istediğini seçmek konusunda serbest olmasını zorlaştırır. Çünkü karar verme ve hareketsel olarak uygulayabilme becerileri henüz gelişmekte olduğu için, kendi başına sağlıklı seçimler yapamaz, sadece, ailesinin ve arkadaş çevresinin ona sunduklarını kullanır. Çocuk için uygun medya kullanım içeriği belirlemek, yetişkinin sorumluluk alanına girmektedir. Yetişkin aynı zamanda, kendi seçme davranışı ile çocuğa örnek teşkil etmektedir. Önemli olan, teknolojik gelişmelerin ardından kalmadan onları doğru ve yerinde kullanma becerisini çocuklara kazandırabilmektir.

Medya ürünleri çocuklar hedeflenerek hazırlanmamış olabilir, ancak kamusal alan açıktır ve etkileri kalıcıdır. Çocuklar taklit ve özdeşim yoluyla gördüklerini ve yaşadıklarını içselleştirirken, bir yandan da bu medya ürünlerini örnek olarak alıp içselleştirebilirler. Eğer beğeni düzeyi, ahlaksal sorumluluk sınırlarında ve yüksek kültür düzeyinde tutulur ise ruhsal ve toplumsal sağlık kavramlarının da paralel gelişiminden söz edebiliriz. Türkiye nüfusunun üçte ikisini çocuk ve gençlerin oluşturduğu gerçeği, medya kullanımında çocukların unutulmaması gereğini sayısal olarak göster-

mektedir. Kitle iletişim araçları çocukların kimlik gelişimlerini etkileyerek, ahlaki değerlerin yanlış şemalandırılmasına fırsat vermektedir. Bilişsel ve duygusal olarak her türlü uyarana açık olan çocuk, karmaşık ve anlamadığı uyaranlarla kafasını karıştırmakta ve bilişsel toplumsal ve duygusal gelişimleri zarar görebilmektedir.

“Çocukla ilgili bütün eylemler çocuğun yüksek yararını tam olarak gözetmelidir” ilkesi çerçevesinde, istisnasız bütün çocuklar için geçerli olan sözleşmede yer alan haklar, kitle iletişim araçlarında çocuğun nasıl yer alması gerekliliği noktasında bir anahtar olarak ele alınmalıdır.

Kitle iletişim araçlarından yararlanma noktasında dikkate alınması belirlenen maddelerin (bkz: Son Not) yorumlanması:

Sözleşmede yer alan bütün haklar, istisnasız bütün çocuklar için geçerlidir.

Madde 2: Bu madde çocukların ayırimcılıktan korunmasına yönelik ilkelere dikkat çekmektedir. Çocukların herhangi bir hakkının ihlal edilmemesi, tersine bütün haklarının daha da genişletilerek *ayırım gözetmeme* adına olumlu adımlar atılmasını belirtmektedir.

Madde 3: Bu maddeye göre, çocukla ilgili bütün eylemler *çocuğun yüksek yararını tam olarak gözetmelidir*. Çocuklardan sorumlu olan kişi-kurumlar bu *sorumluluklarını yerine getirmediikleri durumlarda*, devlet çocuklara yeterli bakım ve özeni göstermelidir.

Madde 12: Bu maddeye göre, çocukların görüşlerini serbestçe ifade etme ve kendisini etkileyebilecek herhangi bir konuda *görüşlerinin dikkate alınmasını isteme hakları* vardır. Kişiler çocukların yaşı ve olgunluk derecelerine gereken özeni göstermelidir.

Madde 13: Bu maddeye göre çocukların da, tıpkı yetişkinler gibi *düşüncelerini serbestçe ifade edebilme özgürlükleri* vardır. Bu özgürlükleri, başkalarının haklarına saygılı olma çerçevesi içinde

geçerlidir. Bilgi edinme ve başkasına iletme hakları da bu ifade özgürlüğü maddesi kapsamındadır. Tüm medya araçlarını kullanma ve yararlanabilmesi için çocuğa gerekli özen gösterilmelidir.

Madde 14: Bu maddeye göre, başkalarının temel hak ve özgürlüklerine zarar vermediği ölçüde çocukların *düşünce, vicdan ve din özgürlüklerini* ifade edebilme şansları vardır. Bu konuda anne babalar gerekli yasalar çerçevesinde çocukları için gerekli özeni göstermelidir.

Madde 16: Bu maddeye göre, çocukların asılsız iftirallardan ve özel yaşamlarına yönelik müdahalelerden, *özel yaşamın korunması* çerçevesinde, korunma hakları vardır. Çocuğun özel yaşamına, ailesine, iletişimine yönelik müdahalelerden kaçınılmalı ve çocuğun asılsız suçlama ve iftirallardan korunması için özen gösterilmelidir.

Madde 17: Bu maddeye göre, çocukların bilgi gereksinimlerine hizmet etmek ve çocuğu zararlı metaryalden korumak amacıyla, *bilgiye erişim hakkının* korunması gerekmektedir. Bu amaçla, toplumsal ve kültürel yararları gözönüne alarak, uluslararası işbirliğini teşvik etme çerçevesinde çocukların dil, biliş ve duyuşsal gelişimlerinde, kültürel değerlere saygı duymasını sağlamada, çocuğun kişilik ve yeteneklerini geliştirmede ve çocuğun esenliğine zarar verebilecek bilgi ve belgelere karşı korunması için, *Medya* gereken özeni göstermelidir.

Madde 29: Bu madde çocuğun kişiliğinin, yeteneklerinin, geliştirilmesine; insan haklarına ve temel özgürlüklere duyarlılığın arttırılmasına, çocuğun ana-babasına, kültürel kimliğine, diline, ulusal değerlerine ve kendisinininkinden farklı uygarlıklara saygısının geliştirilmesine yöneliktir. Çocuğun anlayışı, *eşitlik ilkesine dayalı*, özgür bir toplumda, yaşantıyı sorumlulukla üstlenecek şekilde hazırlanması için gereken özen gösterilmelidir.

Madde 31: Bu maddeye göre, çocuğun dinlenme, boş zaman

değerlendirme, oynama ve yaşına uygun eğlence (etkinliklerinde) bulunma ve kültürel ve sanatsal yaşama serbestçe katılma hakkı vardır. Çocuklar için, *boş zamanı değerlendirmeye*, dinlenmeye, sanata ve kültürel etkinlikler konusunda uygun ve eşit fırsatların sağlanması için gereken özen gösterilmelidir.

Madde 32: Bu maddeye göre, çocuğun, *ekonomik sömürüye* ve her türlü tehlikeli işte, ya da eğitimine zarar verecek, ya da sağlığı veya bedensel, zihinsel, ruhsal, ahlaksal, ya da toplumsal gelişmesi için zararlı olabilecek nitelikte çalıştırılmasına *karşı korunma hakkı* vardır. Çocukların çalışması, çalıştırılması için asgari yaş sınırı, çalışma süresi ve koşullarının düzenlemesi için gerekli özen gösterilmelidir.

Madde 33: Bu maddeye göre, çocukların *uyuşturucu ve benzeri maddelerin kullanımına* karşı korunması ve çocukların bu tür maddelerin yasadışı üretimi ve kaçakçılığı alanında kullanılmasını önlemek amacıyla, yasal sosyal ve eğitsel niteliktekiler de dahil olmak üzere, her türlü uygun önlemleri almak için gerekli özen gösterilmelidir.

Madde 34: Bu maddeye göre çocuk, her türlü *cinsel sömürüye ve cinsel suistimale* karşı korunmalıdır. Çocukların cinsel sömürüsü ve malzeme olarak kullanımını önlemek için gerekli önlem alınmalı ve gerekli özen gösterilmelidir.

Madde 39: Bu maddeye göre, çocuğun sağlığını, özgüvenini ve saygınlığını geliştirmek için her türlü ihmal ve sömürüden korunması, bu duruma maruz kalan çocukların ise *yeniden toplumla bütünleşebilmesini* temin için uygun olan tüm önlemler alınmalıdır. Bu tür sağlığa kavuşturma ve toplumla bütünleştirme için gerekli özen gösterilmelidir.

Türkiye, 1995'de Çocuk Hakları Sözleşmesi'ni onayladıktan sonra, çocuk haklarının tanıtılması doğrultusunda çeşitli kampanyalar yapılmaya başlamıştır. Çocukların kendileriyle ilgili ko-

nular da söz sahibi olması gerekliliği ilkesi benimsenerek, ÷lke a-
pında ocuk hakları konusunda bir tanıtım çabasına girilmiştir.
Bu amaçla, çocukların ön planda olduğu, kendi haklarını tartiştı-
đı, bir Ulusal ocuk Kongresi yapılması kararlaştırılmıştır. Nisan
2000’de gerçekleşen Kongre, Kasım 2000’de yapılan Birinci ocuk
Forumu ve bunu takip eden yıllarda benzer etkinliklerle 1995’den
itibaren beş yıl için planlanan ocuk haklarının tanıtım kampan-
yası tamamlanmıştır. Bu s÷re içerisinde çalışan, kimsesiz ve so-
kak çocukları gibi her kesimden çocuğun da katılımıyla T÷rkiye
sınırları içindeki 81 ilde çalışacak komisyonlar kurularak, il sınır-
larındaki çocukların sorunları tartişılmıştır. Her ilin kendi temsil-
ci çocuğunu belirlemesi sonucu, 81 ocuk temsilci seçilmiştir. Bu
Çocuklarla gerçekleşen kongre sonucunda, çocuklar bir bildiri ya-
yınlamıřlar⁴ ve Cumhurbaşkanı’na sunmuşlardır. Bu zaman s÷re-
cinde gerçekleşen toplantılarda, T÷rkiye’deki medyanın durumu-
nun sorgulandığı “Medyada Sorunlar” başlıklı çalışma grubun-

4) ...Bizler, T÷rkiye’nin seksen bir ilinden gelen ocuk delegeleriz. D÷nyanın pek çok
÷lkesinde olduğu gibi, ocuk haklarının ÷lkemizde tanıtılması, yaygınlaştırılması
ve yaşama geçirilmesi için çalışıyoruz. Çalışmalarımıza geçen yıl bu tarihte
başladık. Önce tüm illerde Sosyal Hizmetler ve ocuk Esirgeme Kurumu (SHÇEK)
önc÷l÷ğünde, UNICEF, Milli Eğitim Bakanlığı (MEB), İçişleri Bakanlığı, Sağlık
Bakanlığı (SB), Adalet Bakanlığı, alışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı’nın ortak
abalarıyla ocuk komisyonlarımızı oluşturduk. Her ilde, farklı kesimlerden gelen
arkadaşlarımız ocuk Haklarına Dair Sözleşme (HS) ile tanıştılar, sorunlarını ve
isteklerini bu komisyonlarda dile getirdiler. 20-21 Nisan 2000’de, tüm illerdeki o-
cuk Komisyonu üyesi arkadaşlarımızla Birinci Ulusal ocuk Kongresi’nde bir araya
gelince, sorunlarımızın ne kadar ortak, bizlerden sorumlu olan kişi ve kuruluşlardan
beklentilerimizin ne kadar benzer olduğunu gördük. Kongre’de ortaya çıkan gör÷ř ve
isteklerimizi bildiri olarak hazırladık. Cumhurbaşkanı’na sunduk. Orada, devletin
en üst kademesinde, bize ve sorunlarımıza sahip çıkılacağına dair söz verildi. HS,
on sekiz yaşına kadar olan herkesin yaşama, gelişme, korunma ve katılım hakkında
yararlanmasını öngörüyor. Biz, haklarımızın önüne konan engellerin bir anda
kaldırılmayacağını, sıkıntılarımızın hemen giderilemeyeceğini biliyoruz. Ayrıca,
yetişkinlerin, sesimize kulak vermeden, bizi işin içine katmadan, bizi yok sayarak,
bizim için verdikleri kararların işe yaramayacağını da... İşte bu nedenle, 20-21 Kasım
2000 tarihinde yaptığımız ocuk Forumu’nun temasını, Ekim ayındaki hazırlık
toplantımızda Katılım Hakkı olarak belirledik. Ailede, okulda, medyada, yargıda ve
sağlıkta, bizi ilgilendiren kararlara bundan böyle katılmak istediğimizi açıkladık. Bu
alanlarda, katılım hakkımızın önündeki engellerin kaldırılması için ne yapılmalı, nasıl
yapılmalı, kimler yapmalı ve ne zaman yapmalı sorularına yanıtlar bulmaya çalıştık.

da, “çocuklar medyada katılım hakkına ne kadar sahiptir” sorusu doğrultusunda tartışmışlardır.

Çocuk hakları çerçevesinden medya ve katılım hakkı başlığında beş yıl boyunca yapılan bu çalışmalar, bugün medya okuryazarlığı dediğimiz çalışmalarla birleşmiştir.

Sonsöz

Çocuk Hakları maddelerini *Çocuk Gelişimi ve Medya* başlığı çerçevesinde değerlendirdiğimizde, şu sonuç ifadesine ulaşmaktayız:

Çocuk hakları açısından medyada, çocukların; “... ayırım gözetilmemesi ve görüşlerinin dikkate alınmasını isteme haklarına, düşüncelerini serbestçe ifade edebilme ve düşünce, vicdan ve din özgürlüklerine, özel yaşamlarının korunmasına, çocuğun zararlı metaryal ile karşılaşmamasına ve bilgiye erişim hakkının korunmasına, boş zamanı değerlendirmeye yönelik sağlıklı öneriler ortaya koymaya, eşit hakları olan çocukların ekonomik olarak sömürülmemesine, haksız kazançla çalıştırılmamasına, uyuşturucu ve benzeri maddelerin kullanımının önüne geçmeye, cinsel sömürüye ve cinsel suistimale meydan vermemeye ve çocukların yeniden toplumla bütünleşebilmesi...” için gereken özeni göstermeye çaba sarfedilmelidir.

Bugün, eleştirel bakışla, düzeyli medya kullanımı yaygınlaştırma çalışmaları giderek artmıştır. Çocuğun gelişim sürecine etki eden toplumsal değişkenler içindeki medya etkilerinin olumsuz yayılımını önleme, çocuk haklarına duyarlı, bilinçli bir kullanıcı kitleye dönüştürme çabaları halen devam etmektedir. Bu kitap bu çabanın somut bir ürünüdür. Kitabın bu bölümünü takip eden bölümleri bu süreci detaylı olarak ele almaktadır.

Son Not: İlgili Maddeler

Madde 2

1. Taraf Devletler, bu Sözleşmede yazılı olan hakları kendi yetkileri altında bulunan her çocuğa, kendilerinin, ana babalarının veya yasal vasilerinin sahip oldukları ırk, renk, cinsiyet, dil, siyasi ya da başka düşünceler, ulusal, etnik ve sosyal köken, mülkiyet, sakatlık, doğuş ve diğer statüler nedeniyle hiçbir ayırım gözetmeksizin tanır ve taahhüt ederler.

2. Taraf Devletler, çocuğun ana-babasının, yasal vasilerinin veya ailesinin öteki üyelerinin durumları, faaliyetleri, açıklanan düşünceleri veya inançları nedeniyle her türlü ayırma veya cezaya tabi tutulmasına karşı etkili biçimde korunması için gerekli tüm uygun önlemleri alırlar.

Madde 3

1. Kamusal ya da özel sosyal yardım kuruluşları, mahkemeler, idari makamlar veya yasama organları tarafından yapılan ve çocukları ilgilendiren bütün faaliyetlerde, çocuğun yararı temel düşüncedir.

2. Taraf Devletler, çocuğun ana-babasının, vasilerinin ya da kendisinden hukuken sorumlu olan diğer kişilerin hak ve ödevlerini de göz önünde tutarak, esenliği için gerekli bakım ve korumayı sağlamayı üstlenirler ve bu amaçla tüm uygun yasal ve idari önlemleri alırlar.

Madde 12

1. Taraf Devletler, görüşlerini oluşturma yeteneğine sahip çocuğun, kendini ilgilendiren her konuda görüşlerini serbestçe ifade etme hakkını bu görüşlere çocuğun yaşı ve olgunluk derecesine uygun olarak, gereken özen gösterilmek suretiyle tanırlar.

2. Bu amaçla, çocuğu etkileyen herhangi bir adli veya idari kovuşturmada çocuğun ya doğrudan doğruya veya bir temsilci ya da uygun bir makam yoluyla dinlenilmesi fırsatı, ulusal yasanın usule ilişkin kurallarına uygun olarak çocuğa, özellikle sağlanacaktır.

Madde 13

1. Çocuk, düşüncesini özgürce açıklama hakkına sahiptir; bu hak, ülke sınırları ile bağlı olmaksızın; yazılı, sözlü, basılı, sanatsal biçimde veya çocuğun seçeceği başka bir araçla her türlü haber ve düşüncelerin araştırılması, elde edilmesi ve verilmesi özgürlüğünü içerir.

2. Bu hakkın kullanılması yalnızca: a. Başkasının haklarına ve itibarına saygı, b. Millî güvenliğin, kamu düzeninin, kamu sağlığı ve ahlakın ko-

runması nedenleriyle ve kanun tarafından öngörülme ve gerekli olmak kaydıyla yapılan sınırlamalara konu olabilir.

Madde 14

1. Taraf Devletler, çocuğun düşünce, vicdan ve din özgürlükleri hakkına saygı gösterirler.

2. Taraf Devletler, ana-babanın ve gerekiyorsa yasal vasilerin; çocuğun yeteneklerinin gelişmesiyle bağdaşır biçimde haklarının kullanılmasında çocuğa yol gösterme konusundaki hak ve ödevlerine, saygı gösterirler.

3. Bir kimsenin dinini ve inançlarını açıklama özgürlüğü kanunla öngörülme ve gerekli olmak kaydıyla yalnızca kamu güvenliği, düzeni, sağlık ya da ahlaki ya da başkalarının temel hakları ve özgürlüklerini korumak gibi amaçlarla sınırlandırılabilir.

Madde 16

1. Hiçbir çocuğun özel yaşantısına, aile, konut ve iletişimine keyfi ya da haksız bir biçimde müdahale yapılamayacağı gibi, onur ve itibarına da haksız olarak saldırılamaz.

2. Çocuğun bu tür müdahale ve saldırılara karşı yasa tarafından korunmaya hakkı vardır.

Madde 17

Taraf Devletler, kitle iletişim araçlarının önemini kabul ederek çocuğun; özellikle toplumsal, ruhsal ve ahlaki esenliği ile bedensel ve zihinsel sağlığını geliştirmeye yönelik çeşitli ulusal ve uluslararası kaynaklardan bilgi ve belge edinmesini sağlarlar. Bu amaçla Taraf Devletler:

a. Kitle iletişim araçlarını çocuk bakımından toplumsal ve kültürel yararları olan ve 29. maddenin ruhuna uygun bilgi ve belgeyi yaymak için teşvik ederler;

b. Çeşitli kültürel, ulusal ve uluslararası kaynaklardan gelen bu türde bilgi ve belgelerin üretimi, değişimi ve yayımı amacıyla Uluslararası işbirliğini teşvik ederler;

c. Çocuk kitaplarının üretimini ve yayılmasını teşvik ederler;

d. Kitle iletişim araçlarını azınlık grubu veya bir yerli ahaliye mensup çocukların dil gereksinimlerine özel önem göstermeleri konusunda teşvik ederler;

e. 13 ve 18. Maddelerde yer alan kurallar göz önünde tutularak çocu-

ğun esenliğine zarar verebilecek bilgi ve belgelere karşı korunması için uygun yönlendirici ilkeler geliştirilmesini teşvik ederler.

Madde 29

1. Taraf Devletler çocuk eğitiminin aşağıdaki amaçlara yönelik olmasını kabul ederler; a. Çocuğun kişiliğinin, yeteneklerinin, zihinsel ve bedensel yeteneklerinin mümkün olduğunca geliştirilmesi; b. İnsan haklarına ve temel özgürlüklere, Birleşmiş Milletler Antlaşmasında benimsenen ilkelere saygısının geliştirilmesi; c. Çocuğun ana-babasına, kültürel kimliğine, dil ve değerlerine, çocuğun yaşadığı veya geldiği menşenin ulusal değerlerine ve kendisinininkinden farklı uygarlıklara saygısının geliştirilmesi; d. Çocuğun anlayışı, barış, hoşgörü, cinsler arası eşitlik ve ister etnik, ister ulusal, ister dini gruplardan, isterse yerli halktan olsun, tüm insanlar arasında dostluk ruhuyla, özgür bir toplumda, yaşantıyı, sorumlulukla üstlenecek şekilde hazırlanması; e. Doğal çevreye saygının geliştirilmesi.

2. Bu maddenin veya 28. maddenin hiçbir hükmü gerçek ve tüzel kişilerin öğretim kurumları kurmak ve yönetmek özgürlüğüne, bu maddenin 1. fıkrasında belirtilen ilkelere saygı gösterilmesi ve bu kurumlarda yapılan eğitimin Devlet tarafından konulmuş olan asgari kurallara uygun olması koşuluyla, aykırı sayılacak biçimde yorumlanmayacaktır. .

Madde 31

1. Taraf Devletler çocuğun dinlenme, boş zaman değerlendirme, oynama ve yaşına uygun eğlence (etkinliklerinde) bulunma ve kültürel ve sanatsal yaşama serbestçe katılma hakkını tanırlar.

2. Taraf Devletler, çocuğun kültürel ve sanatsal yaşama tam olarak katılma hakkını saygı duyarak tanırlar ve özendirirler ve çocuklar için, boş zamanı değerlendirmeye, dinlenmeye, sanata ve kültüre ilişkin (etkinlikler) konusunda uygun ve eşit fırsatların sağlanmasını teşvik ederler.

Madde 32

1. Taraf Devletler, çocuğun, ekonomik sömürüye ve her türlü tehlikeli işte ya da eğitime zarar verecek ya da sağlığı veya bedensel, zihinsel, ruhsal, ahlaksal ya da toplumsal gelişmesi için zararlı olabilecek nitelikte çalıştırılmasına karşı korunma hakkını kabul ederler.

2. Taraf Devletler bu maddenin uygulamaya konulmasını sağlamak için yasal, idari, toplumsal ve eğitsel her önlemleri alırlar. Bu amaçlar ve öteki Uluslararası belgelerin ilgili hükümleri göz önünde tutularak, Taraf Devletler özellikle şu önlemleri alırlar: a. İşe kabul için bir ya da bir-

den çok asgari yaş sınırı tespit ederler; b. Çalışmanın saat olarak süresi ve koşullarına ilişkin uygun düzenlemeleri yaparlar; c. Bu maddenin etkili biçimde uygulanmasını sağlamak için ceza veya başka uygun yaptırımlar öngörürler.

Madde 33

Taraf Devletler, çocukların uluslararası anlaşmalarda tanımladığı biçimde uyuşturucu ve psikotrop maddelerin yasadışı kullanımına karşı korunması ve çocukların bu tür maddelerin yasadışı üretimi ve kaçakçılığı alanında kullanılmasını önlemek amacıyla, yasal sosyal ve eğitsel niteliktekiler de dahil olmak üzere, her türlü uygun önlemleri alırlar.

Madde 34

Taraf Devletler, çocuğu, her türlü cinsel sömürüye ve cinsel suistimale karşı koruma güvencesi verirler. Bu amaçla Taraf Devletler özellikle: a. Çocuğun yasadışı bir cinsel faaliyete girişmek üzere kandırılması veya zorlanması; b. Çocukların fuhuş, ya da diğer yasadışı cinsel faaliyette bulundurulması; c. Çocukların pornografik nitelikli gösterilerde ve malzemede kullanılarak sömürülmesini; önlemek amacıyla ulusal düzeyde ve saygınlığını geliştirici bir ortamda gerçekleştirilir.

Madde 39

Taraf Devletler, her türlü ihmal, sömürü ya da suistimal, işkence ya da her türlü zalimce, insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele ya da ceza uygulaması ya da silahlı çatışma mağduru olan bir çocuğun, bedensel ve ruhsal bakımdan sağlığına yeniden kavuşması ve yeniden toplumla bütünleşebilmesini temin için uygun olan tüm önlemleri alırlar. Bu tür sağlığa kavuşturma ve toplumla bütünleştirme, çocuğun sağlığını, özgüvenini 3. Taraf Devletler, çocukların bakımı veya korunmasından sorumlu kurumların, hizmet ve faaliyetlerin özellikle güvenlik, sağlık, personel sayısı ve uygunluğu ve yönetimin yeterliliği açısından, yetkili makamlarca kontrol edilmesine taahhüt ederler.

KAYNAKLAR⁵

AAP (2002-2009), "A Guide for Parents: Television and Your Child, Department of Pediatrics Children's Hospital of Iowa." <http://www.vh.org/pediatric/patient/pediatrics/tvchildren>.

5) Doğrudan ve dolaylı alınan tüm okuma ve alıntılarını içermektedir. Detaylı bilgi için bkz. Ertürk, Y. D. ve Gül Akkor, A., *Çocuğunuzu Televizyona Teslim Etmeyin, Medya Okuryazarı Olun*, Nobel Yayınları, Ankara, 2006.

- American Academy of Child & Adolescent Psychiatry(2005). “Facts for Families: Children and the News” Mental Health Association <http://www.mhamc.org/html/special3.cfm>
- Atabek, Ü. (2001), “İletişim Araç ve Ortamları”, *İletişim ve Teknoloji*, s. 59-116, Seçkin Yayınevi, Ankara.
- Bandura, A. (1969), Social-Learning Theory of Identificatory Processes. *From Handbook of Socialization Theory and Research* (Ed. Goslin, D.A.), Chapter 3 Rand McNally & Company.
- Bandura, A. (1977), *Social Learning Theory*. NJ: Prentice-Hall.
- Bayhan, P. ve Artan, İ.(2004), *Çocuk Gelişimi ve Eğitimi*, Morpa Kültür Yayınları, İstanbul.
- Belton, T. (2001), “Television and Imagination: an investigation of the medium’s influence on children’s story-making” *Media, Culture and Society*,23: 799-820.
- Beentjes, J. W. J. ve Van der Voort, T. H. A.(1989), “Television and Young People’s Reading Behaviour: A Review of Research.” *European Journal of Communication*,4: 51-77.
- Bickham, D. S., Vandewater, E. A. & at all (2003), Predictors of children’s electronic media use: An examination of three ethnic groups. *Media Psychology*, 5(2):107-137.
- Bronson, M. B. (2000), Overview of Theoretical Perspectives on Self-Regulation (Chapter 1). *Self regulation in early childhood:Nature and Nature.*, pp.10-30The Guilford Press, New York, United States of America.
- De Gaetano, G. (2003), Visual Media and Young Children’s Attention Spans. *Pennsylvania Pathways Newsletter*, Number 27, Spring,<http://interact.uoregon.edu/MediaLit/mlr/readings/articles/degaetano/visualmedia.htm>.
- Dill, K. E. (2007), The Influence of Video Games on Youth:Implications for Learning in the New Millennium, The Influence of Videogames on Youth 1, <http://www.oecd.org/dataoecd/43/61/39414891.pdf>.
- Erdoğan, İ. ve Kormaz, A. (2002), *Öteki Kuram Kitle İletişimine Yaklaşımların Tarihsel ve Eleştirel Bir Değerlendirmesi*, Erk Yayınları.
- Ertürk, Y. D. (2003), “Çocuk ve Televizyon Etkileşiminde Aile”, *1. Uluslararası Çocuk ve İletişim Konferansı: Milenyumda Çocuk ve İletişim Bildiriler Kitabı*. İstanbul Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Dilek Ofset, 271-277.
- Ertürk, Y. D. (2003), “Çocuk Hakları Açısından Kitle İletişim Araçları”, *1. Uluslararası Çocuk ve İletişim Konferansı: Milenyumda Çocuk ve İletişim Bildiriler Kitabı*, s. 499-506, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi.
- Ertürk, Y. D. (2005), “Psikososyal ve Çevresel Felaketlerin Aktarıldığı Televizyon Haberlerinin, 7-12 Yaş Çocuklar Üzerindeki Stres Etkileri”, *2. Uluslararası Çocuk ve İletişim Kongresi Bildiri Özetleri Kitabı*, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi.
- Ertürk, Y. D. & Gül Akkor A. (2006), *Çocuğunuzu Televizyona Teslim Etmeyin. Medya Okuryazarı Olun*, Nobel Yayınevi, Ankara
- Ferguson, S. (2006), The Children’s Culture Industry and Globalization: Shifts in the Commodity Character of Toys, *International Symposium “Transformations in the Cultural and Media Industries*, September.

- Gerbner, G. ve Gross, L. ve ark. (1994), "Growing Up with Television: The Cultivation Perspective", In *Media effects: Advances in Theory and Research*, Jennings, B. & Dolf, Z. (Eds.: Erlbaum, L), 17-41.
- Hargreaves L. M. And D. J. Hargreaves (1997), Children's development 3-7 he learning relationship in early years (Chapter 2), Kitson and Merry (Eds.). *Teaching in the primary school a learning relationship*, First published by routledge, London.
- Heart, L, Kruttschnitt C., Ward, D. (1986), Television and Violent Criminal Behavior: Beyond the Bobo Doll, *Violence and Victims*, 1(3): 177-190(14).
- Hoffner, C. (1997), Children's Comforting of Frightened Coviewers: Real and Hypothetical Television-Viewing Situations, *Communication Research*, 24 (2): 136-152.
- Kağıçbaşı, Ç. (2004), *Yeni İnsan ve İnsanlar:Sosyal Psikolojiye Giriş*, Evrim Yayınevi, İstanbul.
- Karasar, Ş., Ertürk, Y. D. (2001), "İletişim Teknolojilerinin Çocuk Gelişimine Ekileri", *Çağdaş Eğitim Dergisi*, 279, s. 17-23, Eylül.
- Kirsh S. J. (2006). Cartoon violence and aggression in youth. *Aggression and Violent Behavior*, Volume 11, Issue 6, November - December Pages 547-557
- Krcmar,M. ve Viera,E.T.(2005). "Imitating Life Imitating Television: The Effects of Family and Television Models on Children's Moral Reasoning" *Communication Research*, 32(3):267-294.
- Jordan, A. (2004). The Role of Media in Children's Development: An Ecological Perspective. *Journal of Developmental & Behavioral Pediatrics*: June, Volume 25(3):196-206.
- Lachlan K.A.(2005). Models for Aggressive Behavior: The Attributes of Violent Characters in Popular Video Games, *Communication Studies*, December, Volume 56(4): 313 – 329.
- Meyers, K. S. (2002), Television and video game violence: Age differences and the combined effects of passive and interactive violent media. Unpublished doctoral dissertation. Baton Rouge: Louisiana State University.
- Morgan, T. C. (1981), *Psikolojiye Giriş* (Çev. Hüsni Arıcı, Işık Savaşır, Olcay İmamoğlu ve ark.). Ankara, Hacettepe Üniversitesi.
- Murray, J. P., Murray, A. D. (2008), Television İn İnfancy And Early Childhood--Uses & Effects, *Encyclopedia Of İnfant And Early Childhood Development*, 309-318 Elsevier/Academic Pres.
- Postman, N. (1995), *Çocukluğun Yok Oluşu* (Çev. İnal, K.). İstanbul, İmge Yayınevi.
- Pasquier, D., Buzzi, C., d'Haenens, L. & Sjöberg, U. (1998), Family Lifestyles and Media Use Patterns: An Analysis of Domestic Media among Flemish, French, Italian and Swedish Children and Teenagers. *European Journal of Communication*, 13 (4): 503-519.
- Rideout, V., Hamel E., (2006), *The Media Family: Electronic Media in The Lives of Infants, Toddlers, Preschoolers and Their Parents*, Kaiser Family Foundation, May.

- RTÜK (1998), “Ulusal Televizyonlar Anahaber Bültenleri İçerik Analizi ve Anahaberlerde Genel Şiddet Araştırması”, *Kamuoyu ve Yayın Araştırmaları Dairesi Başkanlığı*, Şubat.
- RTÜK (2005), “Televizyon Programlarındaki Şiddet İçeriğinin, Müstehcenliğin ve Mahremiyet İhlallerinin İzleyicilerin Ruh Sağlığı Üzerindeki Olumsuz Etkileri”, Özel Çalışma Grubu Raporu, <http://www.rtuk.org.tr/CalismaRap/SonucRaporu.doc>, (Erişim Tarihi: 1 Kasım, 2005).
- Slater M. D. & at all. (2004), Vulnerable Teens Vulnerable Times: How Sensation Seeking, Alienation, and Victimization Moderate the Violent Media Content-Aggressiveness Relation. *Communication Research*, December, 31 (6): 642-664.
- Signorielli, N. (2004), “Aging on Television: Message Relating to Gender, Race, and Occupation in Prime Time”, *Journal of Broadcasting and Electronic Media*, 48(2), 279-301.
- Silvern S. B. & Williamson P. A. (2002), The effects of video game play on young children's aggression, fantasy, and prosocial behavior, *Journal of Experimental Social Psychology*, Volume 38, Issue 3, May 2002, Pages, 283-290.
- Singer, D. G., & Singer, J. L. (1998), *Television İmagination and Aggression, A Study of Preschoolers*, Lawrence Erlbaum Associates. Place of Publication: Hillsdale, NJ.
- Şirin, R. (1999), *Televizyon, Çocuk ve Aile*, İz Yayıncılık, İstanbul.
- UNICEF (2005), Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, <http://www.unicef.org/ChildrenRightsInformationNetwork>, <http://www.crin.ch/Childhouse>, <http://www.childhouse.uio.no>; Childwatchnt., <http://childhou.seuio.no/childwatch>; Save The Children, <http://www.oneworld.org/scf>; ÇocukFormu <http://www.unicef.org/turkey/cf/cr18j.html>; *Peace Child Int.*, <http://www.oneworld.org/peacechild>
- Valkenburg, Joanne Cantor ve ark. (2000), Fright Reactions to Television: A Child Survey, *Communication Research*, 1(27) 82-99.
- Thorn, W. J. (2008), Preschool Children and the Media, *Communication Research Trend*, June.
- Wei R. (2007), Effects of Playing Violent Videogames on Chinese Adolescents' Pro-Violence Attitudes, Attitudes Toward Others, and Aggressive Behavior, *CyberPsychology & Behavior*, June 10(3): 371-380. doi:10.1089/cpb.2006.9942.
- Yavuzer, H. (1998), *Resimleriyle Çocuk*, 7. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Yörükoğlu, A. (1996), *Çocuk Ruh Sağlığı*, 20. Basım, Özgür Yayınları, Ankara.
- Zimmerman B. J. & Schunk, D. H. (2003), “Self Regulation and learning” (Chapter 4) 59-75, *Handbook of Psychology: Educational Psychology* (Ed. I. B. Weiner), *Volume Eds.* Reynolds, W. M, Miller G. E.), Volume 7, pp. 59-79. John Wiley & Sons, Inc. Hoboken, New Jersey, United States of America.



Dr. Artun Avcı

ARTUN AVCI

Dr., Marmara Üniversitesi Radyo Televizyon Bölümü

Lisans eğitimini Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde tamamladı ve bir süre İstanbul Barosu'na bağlı olarak avukatlık faaliyetlerini sürdürdü. Yüksek lisans eğitimini Marmara Üniversitesi İletişim Bilimleri Ana Bilim Dalı'nda "Modern İletişim Krizi ve Gerçeküstücü İletişim" isimli tez çalışması ile, doktorasını ise aynı üniversitede "Türkiye'de Kamusal Alan ve Televizyon: Vatandaş Televizyonundan Tüketici Televizyonuna Dönüşüm" isimli tez çalışması ile tamamladı. Artun Avcı'nın Varlık, Birikim, İmago gibi dergilerde yazı ve makaleleri yayınlanmıştır.

ÇOCUK HAKLARININ MEDYA BOYUTU -SÖZLEŞMELER VE YASAL DÜZENLEMELER-

Çocuk hakları, insan hakları düşüncesinin temelini oluşturur. Tüm yetişkin insanların bir zaman dilimi içinde çocuk oldukları düşünülürse, çocuk hakları insan haklarının kendi içindeki “ötekiliğe” yüklediği bir anlamdır. “Ötekisiz”, ya da başka varlıklar olmadan bir yaşam kurgusu mümkün olamadığı için, çocuk haklarına duyulan saygı ve ihtimam, aynı zamanda insan haklarına duyulan saygı ve anlayışı ifade eder. Çocukluk, yetişkin insanın ölünceye kadar taşıyacağı ötekilik olduğundan¹, çocuk haklarının öncelikle insan haklarının yapı taşı oluşturduğunu söylemek gerekir. Bu çalışmanın amacı, çocuk haklarına duyarlı bir medya, ya da habercilik anlayışının yerleşebilmesi için çocuk hakları alanında düzenlenen uluslararası ve ulusal belge ve kodları ortaya koymaktır. Elbette bu belgeler sunulurken akılda tutulması gereken önemli nokta, bu belgelerin ihlalinin sadece bir hukuk ihlali değil -söz konusu olan çocuklar olduğu için-, aynı zamanda ağır bir etik kod ihlali olduğudur.

1948 yılında kabul edilen Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Bildirgesi’ni, aynı zamanda çocuk haklarını içeren ilk uluslararası belge olarak nitelendirmek yanlış olmaz. Birleşmiş Millet-

1) “Çocukların farklılığına ve ötekiliğine saygı duymak demek aslında kendi içimizdeki farklıya/ötekiye, içimizdeki çocuğa, yaşlılığımıza saygı duymak demektir.” Levinas ve Derrida’nın etik anlayışları çerçevesinde çocuk haklarına yaklaşım açısından Bkz. Alankuş, Sevda, “*Neden Çocuk Odaklı Habercilik Kitabı?*”, Çocuk Odaklı Habercilik içinde, Hz. Alankuş, Sevda, IPS İletişim Vakfı yayınları, İstanbul, 2007.

ler, kuruluşundan itibaren çocuk haklarına özel bir önem vermiş ve 1946 yılında *Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF)* kurulmuştur. *UNICEF*, başlangıçta İkinci Dünya Savaşı sonrası, savaştan kötü etkilenen Avrupa ülkelerindeki çocuklara yardım etmek amacıyla kurulmuşsa da, 1953 yılından itibaren Birleşmiş Milletler içinde kalıcı bir örgüte dönüşmüş; çocukların sağlık, eğitim, korunma ve katılım haklarının uluslararası bir çerçevede hayata geçirilebilmesi için önemli adımlar atmaya başlamıştır.

1959 tarihli *Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Bildirgesi*, “yetişkin” insandan farklı olarak “çocuk” insanın haklarına özel bir vurgu yapan ilk metin olmasına karşılık hükümetleri bağlayıcı bir sözleşme niteliğinde değildi. 10 temel ilkenin kabul edildiği bildirmede, çocukların yetişkinlerden farklı özellikleri olduğu ve fiziksel, zihinsel, ahlaki, ruhsal ve toplumsal açıdan, toplumda özel olarak korunmaları gerektiği belirtilmekteydi. Hükümetlerin bu amaçla sunacakları yasa tekliflerinde çocukların en yüksek çıkarları gözetilmeliydi. Çocuğun kişiliğini özgürce geliştirebilmesi için bildirge, anne babalara, topluma ve hükümetlere özel sorumluluklar yükliyordu.

Çocuk haklarına ilişkin prensiplerin uluslararası bağlayıcı bir sözleşme haline dönüştürülmesi, 1989 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nda kabul edilen *Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi* ile olmuştur. Kısa bir süre sonra (1996) da Avrupa Konseyi tarafından kabul edilen *Çocuk Haklarının Kullanılmasına Dair Avrupa Sözleşmesi* imzalanmıştır.

Çocukların evrensel anayasası olan *Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi*, çocukların ekonomik, sosyal ve kültürel haklarının yanı sıra, onların sivil ve siyasi haklarının korunmasında hükümetlere özel sorumluluklar yüklemektedir. Hükümetler, yalnızca resmi görevlilerin gerçekleştireceği çocuk hakları ihlallerinden değil aynı zamanda aile ve toplumun çocuklara uygulayacağı ihmal ve suistimallerden de sorumludur. Günümüzde çocuk-

ların haklarını düzenleyen en önemli uluslararası belge olarak kabul edilen *Sözleşme*, Türkiye tarafından 1990 yılında imzalanmış; 1994 yılında TBMM tarafından çıkarılan bir kabul yasası ile onaylanmış ve 27 Ocak 1995'te Resmi Gazete'de yayınlanarak iç hukuk kuralı haline dönüştürülmüştür. Toplam 54 maddeden oluşan *Çocuk Hakları Sözleşmesi*, çocukların en iyi biçimde yaşamaları ve kendi kişiliklerini özgürce gerçekleştirebilmelerine dayanır. *Sözleşme*'nin en temel prensipleri “*çocuğun yaşaması ve gelişmesi*”, “*çocuğun korunması*”, “*çocuklara yönelik her türlü ayrımcılığın önlenmesi*” ve “*çocuğun kamusal alana katılımı*”, ya da “*çocukların medyaya katılımı*” oluşturmaktadır. *Sözleşme*'yi imzalayan hükümetler, yasaları yaparken, bütçe hazırlarken ve idari kararlar alırken, çocukların öncelikli yüksek yararı ilkesini ilk öncelik olarak dikkate almayı taahhüt etmiştir.

Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin (ÇHS) özelliği, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda temsil edilen ülkelerin neredeyse tamamı (birkaç ülke dışında) tarafından imzalanmasıdır. *Sözleşme*, çocuklara sivil, sosyal ve siyasal hakların birbirini tamamladığı bir yurttaşlık anlayışı ile yaklaşmaktadır. Çocuğun “öncelikli yüksek yararının” amaçlanması, çocuklara yönelik her türlü ayrımcılığın ortadan kaldırılması ve çocukların kamusal alana özgür iradeleri ile katılmalarının sağlanması -çocuk hakları ve medya ilişkisinin önemi bu noktada ortaya çıkar-, ÇHS'nin temel prensiplerini oluşturmaktadır. Kamusal alanda yurttaş olmak demek; demokratik bir siyasal kültür içerisinde varlığını sürdüren siyasal ve kamusal kararlarda söz ve yetki sahibi olmak, yani eleştirel bir siyasal bilinci olmak demektir. Bu noktada “yurttaş” çocukların kamusal alana katılımının modern toplumlarda medya dolayımı ile gerçekleşebileceği düşüncesi, çocuk hakları açısından medyanın önemini artırmaktadır. Medyanın önemi, yurttaşlığın etkinlik kazanmasında ve “*kamusal kılma*” yetisinde ortaya çıkar. Medyanın bu yetisi, zaman, uzam ve statü sınırlarını hızla, sürekli olarak ve kapsayıcı bi-

çimde aşan ve tarihsel olarak yeni kolektif düşünce ve eylem zeminlerini biçimlendiren bir yetidir. İşte bu yeti sayesinde özel bilgiler, ya da özel alanda kişilerce üretilen/oluşturulan bilgiler medya dolayısıyla kamusal bilgilere dönüşür². Kamusal bilgi, enformasyon ve fikir, zaman ve uzam sınırlarını aşan kolektif düşünce ve eylem zeminlerini biçimlendirir. Tarihsel-toplumsal koşulların elverişli olduğu ideal bir durumda medya, yurttaşların hak sahibi olmaları ve haklarını etkin bir özne olarak kullanabilmelerini olanaklı kılacak enformasyon ve bilgiye ulaşmalarını sağlayacak; siyasal tercih gerektiren alanlarda yurttaşların muhakeme yapabilmelerine, alternatif önermeler ileri sürmelerine imkân verecektir³. Özgür, rasyonel ve eleştirel iletişimin gerçekleştirilebilmesi, yurttaşların kamusal iletişim süreci içindeki tartışmalardan etkilenmesini mümkün kılacak araçlarla, yani medya ile sağlanır. Çocukların kamusal katılımının sağlanması ve kamuoyunda çocuk haklarına ilişkin bir farkındalık oluşabilmesi açısından, kitle iletişim sistemleri yaşamsal bir role sahiptir. Medya, tıpkı toplumun diğer kurumları gibi, çocukların haklarının korunması ve hakların kullanılarak geliştirilmesine destek olmak durumundadır. ÇHS, bu anlamda medyanın çocuk hakları konusundaki sorumluluğunu nasıl yerine getirebileceği konusunda temel birtakım prensipler sunmaktadır. ÇHS'nin çocukların medya dolayısıyla bilgi ve enformasyon edinme hakkını, yani iletişim özgürlüğünü düzenleyen belli başlı maddeleri aşağıdaki gibidir:

Madde 1, 18 yaşına kadar her insanın çocuk olarak kabul edilmesi gerektiğini belirtmektedir. Buna göre çocukluk tanımı uzun bir dönemi kapsamakta ve bir durumdan çok bir süreci çağırıştırılmaktadır.

Madde 3, çocuklara ilişkin uluslararası bir anayasa niteliği ka-

2) George Gerbner, "Kitle İletişim Araçları ve İletişim Kuramı", *Kitle İletişim Kuramları*, s. 94-95, (Der.&Çev.) Erol Mutlu, Ütopya Yayınevi, Ankara, 2005.

3) Golding&Murdock, "Kültür, İletişim ve Ekonomi Politik", *Medya Kültür Siyaset*, s. 60-61, Der. Süleyman İrvan, Ark Yayınları, Ankara, 1997.

zanan *Sözleşme*'nin en önemli maddelerinden biridir. Buna göre, *çocukları ilgilendiren tüm faaliyetlerde toplumun tüm kurumları çocuğun "öncelikli yüksek yararını" dikkate alacaktır.* Çocuklara özel bir ilgi gösterme gerekliliği, toplumun ve devletin tüm kurumlarının sorumluluğu olarak düzenlenmiştir.

Madde 12, çocuğun katılım hakkını düzenlemektedir. Buna göre: *"Taraf Devletler, görüşlerini oluşturma yeteneğine sahip çocuğun, kendini ilgilendiren her konuda görüşlerini serbestçe ifade etme hakkını bu görüşlere çocuğun yaşı ve olgunluk derecesine uygun olarak, gereken özen gösterilmek suretiyle tanır."*

Madde 13, çocukların ifade özgürlüğünü güvence altına almaktadır. *"Çocuk, düşüncesini özgürce açıklama hakkına sahiptir; bu hak, ülke sınırları ile bağlı olmaksızın; yazılı, sözlü, basılı, sanatsal biçimde veya çocuğun seçeceği başka bir araçla her türlü haber ve düşüncelerin araştırılması, elde edilmesi ve verilmesi özgürlüğünü içerir."* Bu madde çocukların anlatım özgürlüğünü ve görüşlerini açıklama özgürlüğünü düzenlemektedir. Güvence altına alınan bu hak ve özgürlük, demokratik bir ülkede demokrasinin başta gelen yaşamsal bir ögesini oluşturmaktadır. Bu yaşamsal güvenenin bir sonucu olarak çocuklar ülke sınırlarına bakılmaksızın haber, enformasyon ve düşünce elde etme şansına sahiptir. ÇHS 13. madde bu anlamda Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin ifade özgürlüğünü düzenleyen 10. maddesi ile bir paralellik içermekte ve ifade özgürlüğünü demokratik bir toplumu oluşturan en temel özgürlüklerden biri olarak kabul etmektedir. Çocuğun ifade özgürlüğü içinde *"haber, bilgi ve enformasyon alabilme ve yayabilme hakkı"* da sayılmıştır. Bu noktada hakkın "çekirdek özü" olan ifade özgürlüğü, kitle iletişim özgürlüğünün bir önkoşulu olarak vardır. "Yurttaş" çocukların medya aracılığıyla kamusal alana katılımının hukuki koşulunu oluşturduğundan, bu madde demokratik toplumu oluşturan en temel özgürlüklerden biridir. Tıpkı Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 10. maddesinin 2. fıkrasında da dü-

zenlendiği gibi, çocukların ifade özgürlüğünün ne zaman, nasıl ve hangi koşullarda sınırlandırılabilir, ya da bu özgürlüğün kullanılmasının koşullarının neler olduğu 13. maddenin ikinci paragrafında belirtilmiştir. Buna göre çocukların ifade özgürlüğü, meşru, kanuna dayalı ve demokratik bir toplum için zorunlu olmak şartlarının gerçekleşmesi ile kişilik haklarını ve kamusal çıkarları (milli güvenlik, kamu sağlığı vb.) korumak amacıyla sınırlamalara konu olabilir.

Madde 14, her çocuğun din, düşünce ve vicdan özgürlüğüne sahip olduğunu düzenlemektedir. *“Taraflar Devletler, çocuğun düşünce, vicdan ve din özgürlükleri hakkına saygı gösterirler. Taraflar Devletler, anne-babanın ve gerekiyorsa yasal vasilerin; çocuğun yeteneklerinin gelişmesiyle bağdaştır biçimde haklarının kullanılmasında çocuğa yol gösterme konusundaki hak ve ödevlerine, saygı gösterirler”*. 14. maddenin üçüncü paragrafı, tıpkı 13. maddenin ikinci paragrafı gibi, çocukların din ve vicdan özgürlüğünün hangi koşullarda sınırlandırılabilir, düzenlemektedir.

Madde 17, çocukların önceki maddelerde düzenlenen hak ve özgürlükleri hangi araçlarla kullanabileceğini belirttiği için önemlidir. Çocukların bu özgürlükleri kullanabilmesinin en önemli aracı medyadır. *“Taraflar Devletler, kitle iletişim araçlarının önemini kabul ederek çocuğun; özellikle toplumsal, ruhsal ve ahlaki esenliği ile bedensel ve zihinsel sağlığını geliştirmeye yönelik çeşitli ulusal ve uluslararası kaynaklardan bilgi ve belge edinmesini sağlarlar”*. 17. madde, çocukların bilgi edinme ve haberleşme hak ve özgürlüklerinin medya aracılığıyla gerçekleştirilebileceğini vurgulamakta ve sözleşmeyi imzalayan taraflar devletlerdeki medyaya çocuk haklarının özenli bir biçimde korunabilmesi için özel bir sorumluluk yüklemektedir. Buna göre medya, çocuk haklarının korunabilmesi için duyarlılık yaratmalı; çocukların toplumdaki olumlu rollerini öne çıkaran, çocuklar açısından toplumsal ve kültürel yararı olan bir yayıncılık politikası geliştirmelidir. Çocuk haklarına saygılı bir ha-

bercilik anlayışı ile çocuklara yönelik olumsuz haber (şiddet, uyuşturucu, pornografi vb.) söyleminden kaçınması gerekir. 17. maddede ayrıca, ulus-devlet içerisinde azınlık gruplarına mensup çocukların kendi anadillerini özgürce kullanabilmeleri konusunda medyanın özel bir önem göstermesi gerektiğini de düzenlemektedir.

Madde 29, Sözleşme'yi imzalayan taraf devletlerin (medya aracılığıyla da desteklenecek olan) çocuk eğitiminin amaçlarının, çocuklara yönelik öncelikli yüksek yararın gerçekleştirilmesini hedeflemesi gerektiğini belirtir. Buna göre çocuklara yönelik eğitim politikasının hedefi: *“Çocuğun kişiliğinin, yeteneklerinin, zihinsel ve bedensel yetilerinin mümkün olduğunca geliştirilmesi; insan haklarına ve temel özgürlüklere, Birleşmiş Milletler Antlaşmasında benimsenen ilkelere saygının geliştirilmesi; çocuğun anne-babasına, kültürel kimliğine, dil ve değerlerine, çocuğun yaşadığı, veya geldiği menşe ülkenin ulusal değerlerine ve kendisinininkinden farklı uygarlıklara saygının geliştirilmesi; çocuğun, anlayışı, barış, hoşgörü, cinsler arası eşitlik, ister etnik, ister ulusal, ister dini gruplardan, isterse yerli halktan olsun, tüm insanlar arasında dostluk ruhu ile özgür bir toplumda, yaşantıyı, sorumlulukla üstlenecek şekilde hazırlanması; doğal çevreye saygının geliştirilmesi”* olmalıdır.

Madde 30, bir ülkedeki azınlık gruplarına mensup çocukların ait olduğu azınlık topluluğunun diğer üyeleri ile birlikte kendi kültüründen yararlanabileceği, kendi dinine inanabileceği ve kendi dilini kullanma hakkından yoksun bırakılmayacağını düzenlemektedir. Böylece azınlık gruplarına mensup çocukların kendi anadillerini ve kültürünü özgürce ifade edebileceği hakkı ÇHS tarafından güvence altına alınmıştır.

T.C.Anayasası 90. maddesi gereğince *Çocuk Hakları Sözleşmesi* yasa hükmündedir ve iç hukuk normudur. Ancak Türkiye Cumhuriyeti hükümeti sözleşmeyi imzalarken “İhtirazi Kayıt”, yani çekince koymuştur. Bu çekince bildirimine göre Türkiye, *Sözleşme*'nin yukarıda belirtilen 17, 29 ve 30. maddeleri hükümle-

rini T. C. Anayasası ve 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Antlaşması hükümlerine göre uygun olarak yorumlama hakkını saklı tutmaktadır. Türkiye'nin çekince koyduğu maddeler, etnik azınlıklardan ve yerel halktan çocukların anadillerini medya aracılığıyla okullarda ve eğitim kurumlarında kullanma hakkını düzenlemektedir. Etnik azınlıkların anadillerini öğrenmeleri; anadillerinde eğitim görmeleri ve medyada anadillerini kullanarak kamusal katılım olanağı bulmalarını uluslararası hukukta tanınan demokratik bir hak olarak yorumlamak gerekir. ÇHS'nin ruhu "*çocuğun öncelikli yüksek yararını*" gerçekleştirmek olduğuna göre, etnik azınlıklara mensup çocukların kendi anadillerini de kullanarak kamusal alana katılımı konusunda duyarlılık ve anlayış geliştirilmesi gerekir. Kaldı ki Türkiye, Avrupa Birliği'ne uyum sürecinde çeşitli yasalarda değişiklik yapan 2003 tarihli 6. *Uyum Paketi* ile *Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Yasası*'nda yapılan değişiklikle Türk vatandaşlarınca günlük yaşamda geleneksel olarak kullanılan farklı dil ve lehçelerde yayın yapılması imkânının, hem kamu hem de özel radyo ve televizyon kuruluşları aracılığıyla sağlanmasını yasal güvenceye kavuşturmuştur. Bu noktada Türkiye'nin dil haritası içinde yer alan Ermenice, Rumca, İbranice, Kürtçe, Arapça, Zazaca, Gürcüce, Lazca, Abazaca, Boşnakça ve Kazakça anadillerini konuşan çocukların resmi dil Türkçe'nin yanı sıra, kendi anadili ile medyada kamusal katılımının sağlanması, ÇHS'nin temelini oluşturan "*çocuk odaklı bakış açısı*" anlayışı açısından önemlidir. 2004 yılında Anayasa'nın 90. maddesine eklenen "*usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası antlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası andlaşma hükümleri esas alınır*" fıkrası ile çocukların temel hak ve özgürlüklerini düzenleyen ÇHS hükümlerinin iç hukuk metinlerinden üstün tutulması

gerekmektedir⁴. ÇHS'nin tarafı olan ülkelerden düzenli aralıklarla raporlar alarak her ülkedeki çocuk haklarının durumunu izleyen *Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi*'nin 2001 *Türkiye Ülke Raporunda* eksiklikler arasında Türkiye'nin sözleşmenin 17, 29 ve 30. maddelerindeki çekincelerin kaldırılmamış ve ulusal mevzuatın *Sözleşme*'yle tam uyumlu hale gelmemiş olması sayılmaktadır⁵.

ÇHS Madde 40, ceza yasasını ihlal ettiği iddia edilen çocukların haklarını düzenlemektedir. Buna göre *Sözleşme*'yi imzalayan devletler, hakkında ceza kanununu ihlal iddiası veya ithamı bulunan her çocuğun başta "*masumiyet karinesi*" olmak üzere (hakkında suçlama yasal olarak sabit oluncaya kadar masum sayılmak), sanık çocuğun adil yargılanma güvencesini; adli kovuşturmayaya başvurmaya gerek kalmadan yasal çerçeve içinde müdahaleleri; sanık haklarının güvence altına alınması hususunda özeni; kovuşturmanın her aşamasında çocuğun özel hayatının gizliliğine tam saygı gösterilmesini; özgürlükten yoksun bırakmanın istisnai olarak uygulanmasını; cezai sorumluluk için asgari ve azami yaş sınırları; koruma tedbirleri, psikolojik danışmanlık; gözetim kararları vb. konularında çocukların iyiliği doğrultusunda kararlar verilmesini ve çocuğun özgürlüğünden yoksun bırakılmasının ancak en son başvurulacak önlem olması gibi ilkeleri sağlamalıdır.

ÇHS 40. madde ile paralel olarak 1996 yılında Avrupa Konseyi tarafından kabul edilen *Çocuk Haklarının Kullanılmasına Dair Avrupa Sözleşmesi*, çocukların kendilerini ilgilendiren davalarda yargılama usul hukuku açısından önemli hükümler içermektedir. *Sözleşme*'nin tanıdığı haklar ana hatlarıyla şu şekilde sıralanabilir: Çocukların doğrudan ve diğer kişiler veya organlar tarafından bir adli merci önünde temsil edilmeleri; kendilerini ilgilendiren dava-

4) Anayasa'nın 90/5. maddesinin değişiklik gerekçesinde ifade edilen "dünyada gelişen yeni demokratik açılımlara uyum sağlanması ve bu açılıma uygun bir şekilde temel hak ve hürriyetlerin, evrensel düzeyde kabul edilmiş standart ve normlar ile Avrupa Birliği kriterleri seviyesine çıkarılması amacıyla" temel hak ve özgürlüklere ilişkin uluslararası antlaşmaların üstünlüğü kabul edilmiştir.

5) www.shcek.gov.tr

lar hakkında bilgilendirilmeleri; davalara katılmalarına izin verilmesi ve görüşlerinin alınması ve özellikle velayet sorumluluklarına ilişkin davalarda çocukların *Sözleşme* ile tanınan haklarının kullanımınıdır. *Sözleşme*'nin amacı, yüksek çıkarlarının gerçekleştirilmesi için çocukların adli makamlar önünde haklarını genişletmektir.

Çocuk haklarının medya boyutunda temel olan husus, çocuk sanıkların yargılama sırasındaki haklarını koruma sisteminin yetişkinlere göre daha fazla duyarlılık ve hassasiyeti içermesidir. Çocuk sanıklar hakkında yapılan haberler, yetişkinlere yönelik haberlere göre daha fazla sınırlandırılır. Çocuklara özgü olan yargılama sisteminin tanınması ve uluslararası sözleşme ve hukuk ile güvence altına alınan çocuk haklarının korunmasına yönelik ilkelerin medya mensupları tarafından özümsemesi bu anlamda hayatidir. Bu nedenle UNICEF tarafından 2002 yılında yayınlanan *Çocuklar ve Gençlerle İlgili Etik Kurallar Çerçevesinde Habercilik İçin İlkeler ve Kılavuzlar* (Child Rights And Media: Guidelines for Journalists) isimli belge, çocuk hakları açısından medya mensuplarının ve özellikle gazetecilerin duyarlı ve hassas olması gereken etik ilkeleri ortaya koymaktadır. Medyanın çocuk hakları konusunda habercilik yapmasının hukuki bir zorunluluk kadar, etik bir sorumluluk içeren bir boyutu olduğunu vurgulayan belge aşağıdaki temel ilkeleri içermektedir:

- Çocukların mahremiyetine ve kimliğine saygı gösterilmesi (çocuklarla ilgili haberlerde, çocuğun kimliğini açık edecek, açık isminin, fotoğrafının, oturduğu semtin, adresinin, okuduğu okulun belirtilmemesi)
- Çocuklara medyaya erişme şansı verilmesi ve çocukların kamusal alana katılımının sağlanması
- Çocuklarla görüşülürken haber kaynağının gizliliği ilkesinin dikkate alınması
- Masumiyet ilkesine özen gösterilmesi

- Sorunlara çocuk odaklı habercilik anlayışı ile bakılabilmesi
- Çocuklara yönelik cinsiyetçi, şiddet içeren, kurban odaklı, sansasyonel habercilik anlayışından kesinlikle kaçınılması
- Çocukların görüşlerinin ilgili kişi, kurum ve kuruluşlara ulaşmasına aracı olunması
- Çocukların kendilerin ilgilendiren konular hakkında bilgi edinmelerinin sağlanmasıdır.

Türkiye'deki mevzuat

12 Eylül 2010 tarihli referandum sonucuyla birlikte, 1982 Anayasası'nın bazı maddeleri değişmiştir. Anayasanın kanun önünde eşitlik ilkesini düzenleyen 10. maddesi de, değiştirilen maddeler arasında yer almaktadır. Buna göre “kadın-erkek eşitliği konusunda alınacak tedbirler, Anayasa'nın eşitlik ilkesine aykırı olarak yorumlanamayacak, çocuklar, yaşlılar, özürlüler, harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleri ile malul ve gaziler için alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı sayılmayacaktır”. Bu hüküm kamu otoritesinin toplumun dezavantajlı gruplara mutlak bir eşitlik zihniyeti ile yaklaşılmasının yeterli olmadığını; eşitsizliklerin ortadan kaldırılabilmesi için dezavantajlı gruplara (kadınlar, yaşlılar, çocuklar vb.) pozitif ayrımcılık yapılmasını öngörmektedir. Bu hüküm çocuklar lehine avantajlar içeren kanunların ve düzenlemelerin yapılabilmesinin anayasal dayanağını oluşturmaktadır.

2005 yılında yürürlüğe giren 5237 sayılı Türk Ceza Kanununun 31. maddesine göre, “fili işlediği sırada oniki yaşını doldurmuş olan çocukların ceza sorumluluğu yoktur. Bu kişiler hakkında, ceza kovuşturması yapılamaz”. 12 yaşının altındaki çocukların eylemlerinden hiçbir biçimde “suç” olarak bahsedilemez. Kendilerine hiçbir biçimde “suçlu” denilemez. 31. maddenin ikinci fıkrasında “fili işlediği sırada oniki yaşını doldurmuş olup da onbeş yaşını doldurmamış olanların işlediği fiilin hukukî anlam ve sonuçları-

nı algılayamaması veya davranışlarını yönlendirme yeteneğinin yeterliince gelişmemiş olması hâlinde ceza sorumluluğu yoktur” demek suretiyle 12-15 yaş arasındaki çocukların eylemlerinin belirli koşullar altında “suç” olmadığını düzenlemektedir. Bu hükümden çıkan sonuç, çocuk kendi eyleminin anlamını kavrayacak durumda değilse, eyleminin suç olmadığıdır. Çocuklar hakkında medyada çıkan haberlerde en büyük hukuk ve etik kod ihlallerinin başında “suçlu çocuk”, “taş atan çocuk”, “suç işlemiş çocuk”, “çocuk çeteleleri”, “sokak çocuğu” vb. ifadeleri gelmektedir. Çocuğu damgalayan ve çocuğu suça iten nedenleri sorgulamayı göz ardı eden bu nitelermelerin yerine “suça itilen ya da sürüklenen çocuk”, “kanunla ihtilafı olan çocuk”, ya da Sözleşme’de belirtildiği gibi “ceza yasasını ihlal ettiği iddia edilen” çocuk ifadelerinin kullanılması gereklidir. Suça itilen çocukları, o suçun mağduru olarak görmek masumiyet ilkesinin bir gereğidir.

Ceza kanununda ayrıca ‘Çocukların cinsel istismarına ilişkin suçlar’, ayrı bir başlık ile düzenlenmiş; bazı suçların çocuklara karşı işlenmesini cezada ağırlaştırıcı neden olarak saymıştır. Çocuklarla ilgili cinsel suçlarda, Çocuk Hakları Sözleşmesi ve Çocuk Ticareti, Fuhuşu ve Pornografisinin Önlenmesine Dair Ek Protokol hükümleri dikkate alınmıştır.

2005 tarihinde yürürlüğe giren 5271 sayılı Ceza Muhakemeleeri Usulü Kanunu, mağdur çocuklar için önemli bir düzenleme getirmiş, önceki kanuna göre yalnızca suç işlediği iddia edilen çocuklar için zorunlu müdafilik söz konusu iken, yeni kanun ile tüm mağdur çocuklar için ‘zorunlu hukuki yardım’ düzenlemede yer almıştır.

2005 tarihli 5395 Sayılı Çocuk Koruma Kanunu, ÇHS’deki temel ilkelerin dikkate alınarak 1979 tarihli 2253 sayılı Çocuk Mahkemeleerinin Kuruluş, Görev ve Yargılama Usulleri Hakkındaki Kanun’da değişiklikler yapılması sonucu ortaya çıkmıştır. Amaç, çocuklara özgü bir kanun hazırlamak ve sözü edilen 5395 Sayılı Kanun’u da bu ka-

nun içinde yeniden yapılandırmaktır. Çocuk Koruma Kanunu, suçta sürüklenen çocukların korunmasına, haklarının ve esenliklerinin güvence altına alınmasına ilişkin usul ve esasları düzenlemektir. Kanun, 18 yaşına doldurmamış her kişiyi çocuk kabul etmektedir. Korunmaya ihtiyacı olan çocuğu bedensel, zihinsel, ahlaki, sosyal ve duygusal gelişimi ile kişisel güvenliği tehlikede olan, ihmal ve istismar edilen, ya da suç mağduru çocuklar olarak tanımlamıştır.

2004 yılında yürürlüğe giren ve AB uyum yasaları çerçevesinde medya alanındaki düzenlemelerden birini oluşturan 5187 sayılı Basın Kanunu'nun 21. maddesi “Cinsel istismar ve cinsel suç mağdurlarının ve 18 yaşından küçük suç faili, ya da mağdurlarının kimliklerini açıklayacak, ya da tanınmalarına yol açacak şekilde yayın yapmayı” yasaklamakta ve yayın yapanlar hakkında ağır para cezası öngörmektedir. Özellikle gazete ve dergilerde çocukları damgalayan haber söyleminin yer alması, masumiyet ilkesine uyulmaması, çocukların haberin nesnesi haline getirilerek sensasyonel biçimde kimliğinin teşhiri ile yargısız infaz yapılması gibi durumları kanun maddesi yasaklamaktadır.

1994 tarihli, kamuoyunda RTÜK yasası olarak da bilinen 3984 Sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanun, radyo ve televizyonların uymaları gereken yayın ilkeleri arasında saydığı 4. Maddesinin (u) bendi “kadınlara, güçsüzlere, özür-lülere ve çocuklara karşı şiddetin ve ayrımcılığın teşvik edilmemesini” ve (z) bendi de “gençlerin ve çocukların fiziksel, zihinsel ve ahlaki gelişimini zedeleyecek türden programların, bunların seyredilebileceği zaman ve saatlerde yayınlanmamasını” düzenlemektedir. Türkiye’de radyo ve televizyon faaliyetlerini düzenlemek amacıyla kamu tüzelkişiliği niteliğiyle görev yapan Radyo Televizyon Üst Kurulu (RTÜK), “Akıllı İşaretler” adı verilen, çocuk ve gençleri cinsellik, şiddet, olumsuz örnek oluşturabilecek davranışları (kötü dil kullanımı, sigara, alkol, kumar ve madde bağımlılığına özendirme, her türlü ayrımcılık ve intihar sahnelerinin gösterilmesi gibi) içeren

zararlı yayın içeriğine karşı korumak için geliştirilmiş olan görsel-ışitsel uyarı sisteminin uygulanmasını görsel-ışitsel medya için zorunlu tutmuştur. Buna göre programlardan etkilenme düzeylerine göre yaş grupları, Tüm izleyici, 7 yaş, 13 yaş ve 18 yaş olmak üzere dört grupta ele alınmış ve programların sınıflandırılmasının bu biçimde yapılması gerektiği öngörülmüştür.

RTÜK ile Televizyon Yayıncıları Derneği (TVYD) tarafından televizyon yayın kuruluşlarının etrafında uzlaşacakları ortak bir etik davranış zemini oluşturulması amacıyla hazırlanan ve 2007 yılında imzalanan “*Yayıncılık Etik İlkeleri*”, çocuk hakları konusunda televizyon habercileri için rehber niteliği taşımaktadır. Buna göre çocukların televizyon haberlerine konu edilmesinde uyulması zorunlu etik ilkeler şunlardır:

- Çocuklar haber konusunda olduğunda, temel haklarının korunmasına özen gösterilmeli,
- Trajik olaylara ilişkin haberlere çocukların katılımı istenmemeli,
 - Bu haberlerde çocuklarla röportaj yapılmamalı, stüdyoya konuk olarak getirilmemeli,
 - Haberin tek tanığı çocuklarsa, onların ruh sağlıklarına zarar vermeyecek şekilde konuşulmalı,
 - Bu durumlarda mutlaka ebeveynlerinden izin alınmalı,
- Suça karışmış, ya da problemlili çocuklarla ilgili haberlerde çocukların isimleri ve yüzleri gizli tutulmalı,
 - Çocukların karıştığı suçlarla ilgili haberlerde, “suçlu çocuk” yerine, “suça karışmış”, “suça itilmiş çocuk” ifadeleri tercih edilmeli,
- Çocukların yargılanmasına ilişkin haberlerde mutlaka uzmanların danışmanlığına başvurulmalı,
- Çocuklar televizyona konuşmaya hevesli olabilir; ancak söyledikleri uzun vadede kendilerinin yaşamını olumsuz etkileyecek, zarar verebilecek ifadelerse, kullanılmamalı,

Televizyon habercileri -çocuk izleyicileri dikkate alarak- haber bültenlerinin içeriğine ilişkin şu hususları dikkate almalıdır: Haber bültenlerinin, çocukların da ekran başında olduğu saatlerde yayınlandığı unutulmamalı; bu nedenle haber dilinde ve görüntülerde dikkatli ve özenli davranılmalı; çocukların izlemesinin zararlı olabileceği durumlarda, haber başlamadan önce çocukların ekran başından uzaklaştırılması için uyarı yapılmalı; çocukların da haberleri izlediği, haberlerden beklentileri olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Çocukların haber alma hak ve özgürlüğüne sahip oldukları unutulmamalıdır⁶.

2007 yılında yürürlüğe giren ve Youtube erişim yasağı nedeniyle çokça tartışılan *5651 sayılı İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun*'un genel gerekçesi olarak "aileyi, çocukları ve gençleri internet dahil elektronik iletişim araçlarının suiistimal edilmesi suretiyle uyuşturucu ve uyarıcı madde alışkanlığı, intihara yönlendirme, cinsel istismar, kumar ve benzeri kötü alışkanlıkları teşvik eden yayınların içeriklerinden korumak için gerekli önleyici tedbirlerin alınmasını ve elektronik ortamda çocuğa, gençliğe ve aileye yönelik ağır ve vahim nitelikteki saldırıların önlenmesi" belirtilmektedir. Bu amaçla Anayasa ve yasaların özel olarak korunmasını öngördüğü, aile, çocuklar ve gençler olmak üzere belirli sosyal kesimlere yönelik suçların kolayca işlenmesini engellemek amacıyla yeni bir kanun düzenlemesi yoluna gidilmiştir. Kanunun 7. Maddesi, çocukların internetteki zararlı içerikten korunması amacıyla, toplu kullanım sağlayıcıların (internet *cafelerinin*) çalışma esas ve usullerinin düzenlenmesini öngörmüş; çocukların cinsel istismarı, müstehcenlik ve fuhuş suçlarının içeriklerini taşıyan sitelere yönelik *filtreleme ve bloke etme* yazılım program ve donanımlarının kullanılmasını mecburi hale getirmiştir. Kanunun 8. maddesi, erişimin engellenmesi kararlarının alınmasını gerektiren internet

6) *Televizyon Haberciliğinde Etik*, Ed. Bülent Çaplı-Hakan Tuncel, Türkiye'de Etik Haberciliğin Geliştirilmesi Projesi, s. 329-359, Ankara, 2010.

ortamında yapılan ve içeriği açısından Türk Ceza Kanunu'nda yer alan bazı katalog suçlarını saymıştır. Çocukların cinsel istismarı, müstehcenlik, fuhuş, uyuşturucu ve uyarıcı madde kullanılmasını kolaylaştırma gibi suçların internet ortamında gerçekleşmesi halinde görevli mahkemeler ve görevli idari kurum başkanlığı “erişimin engellenmesi kararı” alabilecektir.

Dünya nüfusunun yaklaşık yarısını çocuklar oluşturdukları⁷ halde medyada yeterince temsil edilmedikleri bir gerçektir. Çocukların medyada temsil edilmeleri de çoğunlukla haklarının ihlal edilmesi olarak ortaya çıkmaktadır. Çocuklar medyada çoğunlukla ya “suçlu”, ya da “kurban” olarak damgalanmaktadır. Çalışmada ortaya konulan çocuk haklarının medya boyutunu düzenleyen tüm uluslararası ve ulusal kodları yalnızca hukuki kurallar olarak değil, aynı zamanda etik kodlar olarak yorumlamak gereklidir. Bu kodların ihlalinin ağır yaptırımlara konu olması “çocuğun öncelikli yüksek yararı” açısından gereklidir.

Çocukların evrensel anayasası olarak kabul edilen *BM Çocuk Hakları Sözleşmesi*'nin, medyaya çocuk odaklı bir bakışı içselleştirmesi sorumluluğu vermesi, çocuklara ilişkin duyarlılığın ve etik sorumluluğun bir sonucu olarak ortaya çıkar. Bu noktada ÇHS'nin Türk ulusal mevzuatıyla tam olarak uyumlu hale gelmesini ve *Sözleşme*'nin temel prensiplerinin tüm ülke çapında yaygınlaştırılmasını talep etmek gerekmektedir. Çocukların var olduğu hemen her alanda (medya, iş ortamı, okul, aile vb.) “çocuğun öncelikli yüksek yararı” ve “çocuğun görüşlerine saygı” ilkelerini hayata geçirmek gerekmektedir. “Yurttaş” çocuk haklarına ilişkin medyaya düşen sorumluluğu sürekli hatırlatacak kamusal denetleme, gözleme ve eleştiri mekanizmalarını oluşturmak zorunludur.

7) 2009 tarihli Çocuk Vakfı Güncel Dünya ve Türkiye Çocuk Bilgileri Raporu'na göre dünya nüfusu yaklaşık 6. 640. 000.000 kişiden oluşuyor. Dünya çocuk nüfusu (0-18 yaş) da yaklaşık olarak 2.850.000.000. www.cocukvakfi.org.tr

KAYNAKLAR

- Alankuş, Sevda (2007), *Çocuk Odaklı Habercilik* (Hz.), IPS İletişim Vakfı yayınları, İstanbul.
- Curran, James (1991), "Rethinking The Media as a Public Sphere", *Communication and Citizenship, Journalism And The Public Sphere*, (Eds) P. Dahlgren&C. Sparks, Routledge, London.
- Çaplı, B., Tuncel, H. (2010), *Televizyon Haberciliğinde Etik, Türkiye'de Etik Haberciliğin Geliştirilmesi Projesi*, (Ed.), Ankara.
- Dahlgren P. (1995), *Television and The Public Sphere- Citizenship, Democracy and the Media*, SAGE Publications, London.
- Gerbner, G. (2005), "Kitle İletişim Araçları ve İletişim Kuramı", *Kitle İletişim Kuramları*, Erol Mutlu (Der.&Çev.), Ütopya Yayınevi, Ankara.
- Golding&Murdoch (1997), "Kültür, İletişim ve Ekonomi Politik", *Medya Kültür Siyaset*, Süleyman İrvan (Der.), Ark Yayınları, Ankara.

İnternet

- www.cocukvakfi.org.tr
www.shcek.gov.tr
www.unicef.org/turkey

İKİNCİ BÖLÜM



MEDYADA ÇOCUK HAKLARI İSTİSMARI



Prof. Dr.
Yasemin İnceoğlu



Prof. Dr.
Nurdan Akiner

YASEMİN İNCEOĞLU

Prof. Dr., Galatasaray Üniversitesi İletişim Fakültesi

1983'de İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü'nden mezun olan İnceoğlu, Yüksek Lisans ve doktorasını (1990), doçentliğini (1993) ve profesörlüğünü (1999) de Marmara Üniversitesi Gazetecilik Bölümü'nden aldı. 2004'ten beri Galatasaray Üniversitesi İletişim Fakültesi'nde görev yapıyor. ILAD, UNESCO ve Amerikan Biyografi Enstitüsü gibi kuruluşlara üye. Avrupa Konseyi'nin medya okuryazarlığı toplantılarına "Avrupa Komisyonu Uzmanı" olarak katıldı. Columbia Üniversitesi (1994) ve Salzburg Seminerlerine (2003) burslu olarak davet edildi. "Medya Gözlem Platformu" ile Medya Tekzip Merkezi'nin kurucu üyelerinden. Kitaplarının yanında, uluslararası ve ulusal konferanslarda medya, savaş, dezenformasyon, etik konularında sunduğu makale ve bildirileri mevcuttur. Sosyal Değişim Derneği'nin Nisan 2010'da çıkardığı "Ulusal Basında Nefret Suçları:10 Yıl, 10 Örnek" adlı kitap projesinin Danışma Kurulu üyesidir. Kültür-sanat merkezi Garaj İstanbul'un bireysel destekçisi ve İstanbul Kadın Vakfı'nın Müttevelliler Heyeti üyesidir.

NURDAN AKİNER

Prof. Dr., Mersin Üniversitesi İletişim Fakültesi

Lise eğitimini 1991 yılında Nişantaşı Kız Lisesi'nde tamamladı. Ardından İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi'nin Gazetecilik Bölümü'nü bitirdi. Milliyet Gazetesi'nde profesyonel gazeteci olarak çalıştı. Marmara Üniversitesi'nin Sosyal Bilimler Enstitüsü Genel Gazetecilik Bilim Dalı'nda yüksek lisans ve doktora yaptı. Misafir öğretim üyesi olarak çalışmalarını 2007 yılında bir süreliğine University of Florida College of Journalism and Communications'da sürdürdü. Nurdan Akıner'in Düşman Değiliz-11 Eylül Saldırıları Ardından Amerikan Milliyetçiliği, Josephine: Aşkın Öldürdüğü İmparatoriçe (İngilizce'den Türkçe'ye çeviri), editörlüğünü Prof. Dr. Yasemin Giritli İnceoğlu ile birlikte üstlendiği Medya ve Çocuk Rehberi, One Minute Efsanesi/Siyasal Tarihin Kırılma Noktasına Medya Yoluyla Tanıklık ve Mersin'in Banliyölerinde Öfke Patlaması isimli kitapları bulunmaktadır. Öteki Mersin'den Suretler isimli bir fotoğraf albümü de bulunan Akıner, 2008 yılında Erasmus Öğretim Elemanı Değişim Programı ile bulunduğu Belçika'daki Plantijn Hogeschool'da Blogging and Citizen Journalism, International Corporate Communication isimli dersleri de verdi. Halen Mersin Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü'nde Doç. Dr. unvanıyla çalışmalarını sürdüren, aynı bölümde Gazetecilik Bölüm Başkanlığı görevini de yürüten Nurdan Akıner'in iki de gazetecilik ödülü vardır.

MEDYA VE ÇEŞİTLİLİK KILAVUZU: ÇOCUKLARLA İLGİLİ İÇERİK ÜRETİMİNDE MEDYA İÇİN ÖZDENETİM

Giriş

Günümüzde pek çok iletişim bilimci ve medya profesyoneli, iletişim alanının anlaşılabilmesi için, önce toplumsal çeşitliliği kavramanın gerekliliğine inanıyor. Amerika Birleşik Devletleri'nde iletişim bilimcilerin 2000'li yılların başından bu yana üzerinde yoğunlaştıkları “medya ve çeşitlilik” kavramı, medya endüstrisi ürünlerinde temsil edilen ve çoğunluğa göre korumasız kesim olarak kabul edilen çocukları, kadınları, toplumdaki ırk, etnik köken ve dini inanç grupları ile farklı cinsel tercihlere sahip bireyleri kapsamına alır. Toplumsal koşullara ve iletişim teknolojisindeki ilerlemelere paralel bir biçimde farklı isimler altında tanımlanabilecek yeni gruplar da zamanla bu çeşitlilikte yerini bulur.

Medya ve çeşitlilik kavramının uluslararası akademik yayınlarda daha çok yer bulmaya başladığı şu günlerde medya, demografik farklılıkları göz önüne alarak insan topluluklarını kendisi için hedef ve pazar haline getirmeye devam ediyor. Gerek ülkemizin gerekse dünyanın diğer ülkelerinin akademik araştırmalarının bizlere sunduğu bulgular kitle iletişim araçlarının, çeşitlilik kavramının kapsamına giren çocukları etkilediğini çok açık şekilde ortaya koymaktadır. Çocuklar medya endüstrisinin ürünlerinden etkilenmekte, mükemmel bir şekilde kurgulanan mesajlar sayesinde

de reklamı yapılan ürünü arzulamakta ve söz konusu ürüne karşı olumlu tutum geliştirmektedirler. Yüzyılın başından bu yana hız kazanan çalışmalar, bombardıman halini alan medya iletilerini çözümlenmekte en savunmasız gruplar olan çocukları hedeflemektedir. Şiddet, çatışma ve travma durumlarının mağdurları çocuklara dair haberlerde gelişmiş bir etik yaklaşım geliştirmek yönünde sivil toplum örgütleri, üniversiteler ve kimi ülkelerde devletin ilgili birimlerinin sergilediği çabalar, gazetecilikte yeni bir uzmanlık alanı da geliştirmiştir. Bu makale çocuklarla ilgili içerik üretimi için dünyanın çeşitli ülkelerinde geliştirilen modelleri inceleyip, çözüm önerisi sunmayı hedeflemektedir.

1. Çocuk Hakları kavramı

“Çocuk Hakları”, 18 yaş altındaki bireylerin haklarıdır. 1989’da benimsenen Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi (ÇHS), 18 yaşın altındaki herkesi çocuk olarak tanımlar; sözleşmede çocukların tüm insan haklarına sahip olduğu teyit edilir. Sözleşmeye göre 18 yaşın altındaki bireyler ırk, din veya yetenek farkı gözetmeksizin, düşüncesi veya söylediği her ne olursa olsun ve nasıl bir aileden gelirse gelsin bu haklara sahiptir¹.

20 Kasım 1989’da Birleşmiş Milletler, Çocuk Hakları Sözleşmesi’ni (ÇHS) kabul etmiştir. Her biri ayrı bir hakkı özetleyen 54 maddeden oluşan sözleşme, onaylayan devletlerin yasal olarak uyumaları gereken uluslararası bir anlaşmadır. İnsan haklarının her alanını bir araya getiren ilk bağlayıcı uluslararası yasal belgedir. Somali ve Amerika Birleşik Devletleri dışında bütün ülkeler bu sözleşmeyi onaylamışlardır. Tanınan bir devlet olmadığı için Somali, sözleşmenin onaylanması aşamasına geçememiştir. Amerika Birleşik Devletleri ise sözleşmeye imza koyarak onaylayacağı-

1) *Çocuk Haklarına Dair Sözleşme*, http://www.unicef.org/turkey/crc/_cr23a.html (Erişim tarihi: 21. 09. 2010)

na dair niyetini ifade etmiş, ancak henüz onaylamamıştır. Sözleşmeye göre, çocukların temel ihtiyaçlarının karşılanmasına ilişkin hakları vardır: yaşama, korunma, sağlık hizmetleri, gıda ve su. Ayrıca, tam potansiyellerine erişmelerine yardımcı olacak fırsatlara erişme hakları da vardır: eğitim, oyun, spor, görüşlerini ifade etme özgürlüğü ve kendilerini ilgilendiren konularda karara katılma hakkı.

BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde haklar dört gruba ayrılmıştır; bunlar hayatta kalma, korunma, gelişme ve katılmadır²:

Hayatta kalma hakkı, çocuğun yaşam hakkını ve var olmak için gereken temel ihtiyaçlarını vurgular. Bunlar arasında beslenme, barınma, yeterli bir yaşam standardı ve sağlık hizmetlerine erişim yer almaktadır.

Gelişme hakkı, çocukların tam potansiyellerine erişebilmeleri için neye ihtiyaç duyduklarını özetler; örneğin, eğitim, dinlenme, kültürel faaliyetler, bilgiye erişim, düşünce, vicdan ve din özgürlüğü gibi.

Korunma hakkı, çocukların her türlü istismar, ihmal ve sömürden korunmalarını gerektirir. Mülteci çocuklar için özel koruma, çalışan çocuklar için güvenceler, herhangi bir istismar veya sömürüye maruz kalmış çocukların korunması ve rehabilitasyonu gibi konuları ele almaktadır.

Katılım hakkı, çocukların toplumlarında ve topluluklarda aktif bir rol oynayabilmeleri gerektiğini kabul eder. Bu haklar, görüşlerini ifade etme ve yaşamlarını etkileyen konularda söz sahibi olma haklarını da kapsar. Yetenekleri geliştikçe, sorumluluk sahibi yetişkinliğe hazırlanmaları amacıyla, çocuklara daha çok katılma fırsatının verilmesi gerekir.

Sözleşmenin maddi hakları düzenleyen 41. maddesinden dördüne özel bir vurgu yapılmıştır, çünkü bunlar sözleşmedeki diğer

2) http://elearning-events.dit.ie/UNICEF-TK/unit1/1_2_4.htm (Erişim tarihi: 21. 09. 2010)

bütün hakların uygulanması için temel oluştururlar. Sözleşmenin “genel ilkeleri” olarak bilinen bu maddeler şöyledir:

Madde 2: Sözleşmenin güvence altına aldığı bütün hakların herhangi bir ayırım gözetilmeksizin bütün çocukları kapsamı gerekir.

Madde 3: Çocuklarla ilgili her türlü faaliyette çocuğun yüksek yararı temel düşünce olmalıdır.

Madde 6: Her çocuğun yaşama, hayatta kalma ve gelişme hakkı vardır.

Madde 12: Kendini ilgilendiren her konuda çocuğun görüşünün dinlenmesi ve dikkate alınması gerekir.

2. Haber söyleminde ilkelerle korunan çocuk

Gazetecilik etik ilkeleri dürüstlük, doğruluk, nesnellik, tarafsızlık, hakkaniyet, kamuoyuna hesap verme ve haber değeri olan bilgiye erişmek için kullanılan anonim kaynakların korunmasını kapsar. Başka pek çok etik sistemde olduğu gibi, gazetecilik etik ilkeleri de “zararın sınırlandırılması” prensibine dayanır. Bu ilke, özellikle çocuklar söz konusu olduğunda, gereksiz bilgilerin habere girmemesi; örneğin tecavüz gibi suçlarda mağdurun kimliğinin gizli tutulması, insanların itibarını zedeleyecek bilgilerin yayınlanmaması veya intihar edenlerin intihar yönteminin açıklanmaması gibi kurallar önerir.

Türkiye’de gazetecilerin, akademisyenlerin, sivil toplum örgütleri ve hak örgütleri temsilcilerinin ortak çalışmasıyla hazırlanan “Medya ve Çeşitlilik Kılavuzu” çocuk, kadın ve cinsel yönelim, kültürel çeşitlilik başlıklarında temel ilkeleri içerir. Ortaklarını Türkiye Gazeteciler Cemiyeti (TGC) ve BBC World Service Trust’ın oluşturduğu projenin ortaya çıkardığı kılavuz, toplumda daha dezavantajlı konumda olan grupların medyada daha kapsa-

yıcı ve adil biçimde temsil edilmesine yönelik genel ilkeleri içermektedir.

Ancak öznesi çocuk olan şiddeti haberleştirmeye çalışan gazeteciler için bir rehber, kılavuz, ilkeler silsilesi hazırlama çabası yıllar öncesine dayanır. Uluslararası Gazeteciler Federasyonu'nun çocuklara dair haberlerde benimsediği ilkeler, 1998 yılında Brezilya'da bir araya gelen 70 ülkeden gazetecilik organizasyonunun uzlaşımıyla oluşturulmuştur. Bütün gazeteciler ve medya profesyonelleri söz konusu toplantıda, haberlerinde *Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesine* uymayı taahhüt etmiştir³.

Ayrıca Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesinin 10. yıldönümünde, 20 Kasım 1999'da Oslo Çağrısı (The Oslo Challenge) beyan edilmiştir. Oslo Çağrısı, dünya genelinde kitle iletişim araçlarının çocukların yaşamlarında pozitif bir etki sağlamasının yeni yollarını araştırmak için medya sahipleri/çalışanları, öğretmenler, politikacılar ve çocukların da yer aldığı bir grup tarafından yapılan çağrıdır⁴.

Medya sahiplerini de kapsayan özel sektöre çağrı şu şekildedir⁵:

1. Yeni medya ürünleri ve teknolojilerin geliştirilmesinde, erişim, katılım, medya eğitimi ve zararlı içeriklerden koruma konusunda çocuk haklarını dikkate almak;

2. Ticari ve finansal başarıların elde edilmesi sürecinde çocukların azami faydayı sağlayabilmelerine öncelik verilmesi, böylece günümüz çocuklarının, tüm insanların korunduğu, saygı duyulduğu ve özgür olduğu evrensel bir toplumda yetişkin bireyler olabilmelerini sağlamak temel görevdir.

3) Lotte Hughes ve Sarah McCrum, *Interviewing Children: A Guide for Journalists and Others*, London, Save the Children, 2003, s. 40.

4) Marcus Leaning, *Issues in Information and Media Literacy: Criticism, History and Policy*, s. 202, Informing Science Press, 2009, California.

5) Leaning, a.g.e., s. 202-203.

2.1. Uluslararası Gazeteciler Federasyonu'nun çocuk haberciliğiyle ilgili rehber ilkeleri:

Gazeteciler ve medya kuruluşları, çocuklarla ilgili olayları aktarırken en yüksek etik davranış standartlarını korumak ve aşağıdaki kurallara uymak için çaba göstermelidir⁶:

1. Çocuklarla ilgili konuları haber yaparken doğruluk ve hassasiyet açısından mükemmeli hedeflemelidir.

2. Program ve yayınlarda çocuklar için zararlı görüntülerin, çocukların medya alanına girmesini engellemelidir.

3. Çocuklarla ilgili haber malzemelerinde stereotiplerin (kalıp yargıların) ve sansasyonel sunumların kullanılmasından kaçınılmalıdır.

4. Çocuklarla ilgili her türlü materyalin yayınlanmasının doğuracağı sonuçları dikkatlice değerlendirmeli ve çocuklara verilebilecek zarar en aza indirilmelidir.

5. Açıkça kamu yararı olmadığı sürece, çocukların görsel ya da başka bir şekilde kimliklerinin ortaya çıkmasını engellemelidir.

6. Mümkün olduğu yerlerde, herhangi bir baskı olmadan kendi görüşlerini ifade edebilmeleri için çocuklara medyaya erişim hakkı vermelidir.

7. Çocuklar tarafından verilen bilgileri bağımsız bir şekilde doğrulamalı ve bu doğrulamayı yaparken, ihbarda bulunan çocuklar riske atılmamalıdır.

8. Çocukları cinsellikle ilişkilendiren görüntüleri kullanmaktan kaçınılmalıdır.

9. Çocukların fotoğraflarını çekmek için adil, açık ve dürüst yöntemler kullanılmalı ve mümkün olduğunca bu fotoğrafları çocuğun veya ondan sorumlu bir yetişkinin, velinin veya vasinin rızasını alarak elde etmelidir.

6) Lotte Hughes ve Sarah McCrum, a.g.e., s. 40-41.

10. Çocuklar adına konuşan veya çocukların menfaatini temsil ettiğini söyleyen her türlü kuruluşun sicili teyit edilmelidir.

11. Açıkça çocuğun yararına olmadığı sürece, çocukların refahını ilgilendiren materyaller için çocuklara, ebeveynlere veya velilere ödeme yapılmamalıdır.

2.2. BBC - Çocuk haberciliğiyle ilgili rehber ilkeleri:⁷

1. Her çocuğun onurlu bir yaşam sürme ve her koşulda kendisine saygı gösterilmesi hakkı vardır.

2. Çocuklarla mülakat yaparken ve çocuklarla ilgili haber yaparken, her çocuğun özel hayat ve mahremiyet hakkında, görüşlerini ifade etme hakkına, kendilerini ilgilendiren konularda katılımda bulunma hakkına ve potansiyel de olsa, zarardan ve cezadan korunma hakkına özel özen gösterilmelidir.

3. Her çocuğun yüksek yararı, çocuk hakları konusunda savunuculuk ve çocuk haklarının tanıtılması da dâhil olmak üzere, her şeyin üzerinde korunacaktır.

4. Çocuğun yüksek yararını belirlemeye çalışırken, çocukların kendi görüşlerinin dikkate alınması hakkına, çocuğun yaşı ve olgunluğu dikkate alınarak ağırlık verilecektir.

5. Çocuğun durumuna en yakın ve onu en iyi değerlendirebilecek kişilere herhangi bir haberin siyasi, sosyal veya kültürel yansımaları konusunda danışılacaktır.

6. İsimler değiştirilmiş, gizlenmiş ve hatta kullanılmamış olsa bile, çocuğu, kardeşlerini veya akranlarını riske atacak görüntüleri veya haberleri yayımlamayın.

7) "Çocuk Odaklı Habercilik İçin Gazetecilere Rehber", <http://bianet.org/cocuk/ifade-ozgurlugu/123406-cocuk-odakli-habercilik-icin-gazetecilere-rehber> (21.09.2010).

2.3. Çocuk Hakları Bilgi Ağı (CRIN) - Çocuklarla ilgili haber yaparken başvurulacak etik ilkeler:⁸

1. İsimler değiştirilmiş, gizlenmiş ve hatta kullanılmamış olsa bile, çocuğu, kardeşlerini veya akranlarını riske atacaktır görüntüleri veya haberleri yayımlamayın.

2. Hiçbir çocuğa zarar vermeyin; yargılayıcı, kültürel değerlere duyarsız, çocuğu tehlikeye atan veya küçük düşüren, ya da çocuğun travmatik olaylara ilişkin acı ve üzüntüsünü tekrar canlandıracak soru, tavır ve yorumlardan kaçının.

3. Mülakat yapılacak çocukları seçerken cinsiyet, ırk, yaş, din, statü, eğitim geçmişı veya fiziksel yetenekleri nedeniyle ayrımcılık yapmayın.

4. Çocuklarla ilgili haber malzemelerinin reklamını yapmak için stereotipleri kullanmaktan ve sansasyonel sunum yapmaktan kaçının.

5. Çocuklardan, kendi geçmişlerinin parçası olmayan bir öyküyü anlatmalarını istemeyin.

6. Çocuk, ya da kendisinden sorumlu bir yakınına gazeteciyile konuştuğunu bildirin. Mülakatın amacını ve nerede kullanılacağını açıklayın.

7. Her türlü mülakat, video çekimi ve mümkün olduğunda belgesel fotoğraf için, çocuktan ve kendisinden sorumlu bir yakınından yazılı izin belgesi alın. İzin alınırken çocuk ve yakınına baskı uygulanmamalı, yerel veya küresel ölçekte de olsa haber konusu olabilecekleri kendilerine bildirilmelidir.

8. Mülakat yapanların ve fotoğrafçıların sayısını sınırlı tutun. Çocukların herhangi bir baskıya maruz kalmadan rahat bir ortamda konuşabilmesini sağlayın.

9. Çocuğun gerek anlattıkları, gerekse de görüntüsü, yer aldığı habere uygun bir bağlamda verilmelidir.

8) "Children's Rights and Journalism Practice: a rights based perspective", http://elearning-events.dit.ie/UNICEF-TK/index_1_1.htm (19.09.2010, 19.09.2010).

10. Aşağıdaki durumlarda çocuğun adını değiştirin veya görüntüsünü gizleyin:

- a. Çocuk cinsel istismar veya sömürü mağduruysa,
- b. Çocuk fiziksel veya cinsel istismarın failiyse,
- c. Çocuğun HIV-pozitif, ya da AIDS olduğu durumlarda (çocuk veya ailesi rıza vermediği takdirde)
- d. Çocuk bir suçla suçlanıyor veya hüküm giymiş ise.

10. Başka çocuklarla veya bir yetişkinle, tercihen her ikisiyle birlikte, çocuğun söyleyeceği şeyin doğruluğunu teyit edin.

11. Bir çocuğun risk altında olup olmadığı konusunda emin değilseniz, haber değeri ne kadar yüksek olursa olsun, tek bir çocukla ilgili haber yapmak yerine, çocukların genel durumlarıyla ilgili haber yapın.

2.4. Save The Children - çocuklarla mülakat için rehber ilkeler:⁹

a) Hazırlık

- Çocuklara karşı kendi tavırlarınızın farkında olun. Onlara büyüklük taslamayın ya da onlardan daha çok şey bildiğinizi ima etmeyin. Kendinizi onların yerine koyun ve onlara saygıyla yaklaşın.

- Ayrıntılı bir şekilde ne yaptığınızı ve onlarla neden konuşmak istediğinizi anlatın. Başka çocukların görüşlerinin sunulduğu başka yayınlar gösterin. Bu malzemeyi ne için kullanacağınızı anlatın ve onlardan izin isteyin. Yaptığınız iş konusunda dürüst olun ve beklentileri yükseltmeyin (örneğin; para, iş, tıbbi yardım).

- Eğer bir çevirmene ihtiyacınız varsa, çocuklarla iyi anlaşılan, onları ürkütmeyecek, mülakatın amacını anlayan birini tercih

9) "Children's Rights and Journalism Practice: a rights based perspective", a.g.e.

edin. Çevirmenden her şeyi çevirmesini isteyin, çocuğun en kötü kelimelerini bile aktarmasını, özet geçmemesini söyleyin.

- Bir kayıt cihazı kullanın (mükemmel not tutmuyorsanız). Aksi takdirde çocuğun dilinin orijinalliği ve ifadesi kaybolabilir.

- Çocuğun kendini rahat hissettiği sessiz ve uygun bir yer bulun (içeride veya dışarıda). Bu yeri çocuğun seçmesine izin verin.

- Yetişkinlerin ortalıkta olmadığından emin olun -çevirmen ve belki bir proje çalışanı, öğretmen ve çocuğun bildiği ve güvendiği bir yetişkin dışında-. İki ila beş kişi arasında küçük gruplardan oluşan çocuklarla mülakat yapmak daha kolay olabilir. Böylece, birbirlerinden fikir ve destek alırlar. Ancak kimin ne söylediğini karıştırmayın.

- Rahat bir ortam yaratmaya çalışın. Sohbet edin, oyun oynayın, kendilerini kayıt cihazında dinlemelerine izin verin. Onların seviyesine inin. Örneğin yerde onlarla beraber oturun.

- Yanınızda kişisel bir şey getirin, örneğin gördüklerinde bir tartışma başlatabilecekleri bir fotoğraf gibi.

b) Mülakat:

- Yeri onların seçmelerine ve hikâyeyi kendi istedikleri süre içinde anlatmalarına izin verin.

- Kullanmaktan hoşlandıkları, ya da kullandıkları etiketleri kullanmaktan kaçının (örneğin; “seks çalışanı” yerine “hayat kadını”).

- Önce kolay soruları sorun -örneğin; isimleri, yaşı, nerede yaşadıkları-. Onlara hitap ederken isimlerini sürekli kullanın.

- Açık uçlu sorular sorun. “Evet” ya da “hayır” cevabı verebilecekleri kapalı uçlu soru sormaktan kaçının. İhtiyacınız olan bilgiye ulaşana kadar, soruları birkaç farklı şekilde sormanız gerekebilir. Nazikçe ısrar etmek, bir konunun etrafından dolanmak ve hatta sorduğunuz sorularla ilgili düşünmesi için çocukları zorlamanız önemlidir.

- Çocuğun rahatsız olduğu durumların farkında olun ve hassas konularda onları çok fazla zorlamayın. Üzülürlerse mülakatı bitirmeye veya daha az hassas bir konuya geçmeye hazırlıklı olun.

2.5. MediaWise Trust - Savaş ve afet zamanlarında çocuklarla mülakat yapan muhabirler için rehber ilkeler:¹⁰

- Çocuğun yüksek yararını her şeyden üstün tutun. Haberlerinizin beklenmedik sonuçları olabilir, dolayısıyla sizi güdüleyen şeyin ne olduğunu, haberin sunulacağı şekli, çocuğa bu haberin etkisinin ne olacağını düşünün. Önemli konulardan bir tanesi çocukların kimliğidir. Örneğin, medyayla konuşan (eski) bir “çocuk asker”, yetişkinlerin suçlanmasına sebep olabilecek bilgiler veriyorsa, öldürülme riski taşır. Aynı şekilde dehşete tanık olmuş çocuklardan mülteci kamplarında bile intikam alınabilir.

- Mümkün olduğunda izin alın. Çocuklar sorumlu yetişkinlerin vesayetindeyse, onlarla konuşmadan önce durumları hakkında daha fazla bilgi alın. Ağır derecede travma geçiren çocuklarla mülakat yapmak kesinlikle uygun değildir ve çocuk ne kadar stres altındaysa onu tanıyan bir yetişkinin eşliğinde kendisiyle mülakat yapmak o kadar önemlidir. Daima kimliklerini tam olarak vermenin uygun olup olmayacağını kontrol edin (isim veya fotoğrafla).

- Tam kimlik vermenin iyi ve kötü yanlarını düşünün. Bir çocuğun kişisel kimlik bilgilerinin alınması, saygı gösterilmesi ve özgüven oluşması bakımından önemlidir, ancak bu bilginin kamuoyuna eksiksiz bir şekilde duyurulması uygun olmayabilir. Bu konuda çocuğun herhangi bir itirazı olmayabilir, ancak sorumluluk sahibi yetişkinler olarak bunun sonuçlarını düşünmek zorundasınız. Aileleriyle teması kopan çocuklarla mülakat yaparken bile, tam kimliklerinin ifşa edilmesi konusunda çekimser olun. Gerçek bir aile üyesinin onu tanımasına yetecek ipuçları verin, ancak onları ilave risk altına atmamak için, tam kimlik bilgisi vermeyin.

10) a. g. e.

Medyanın tamamı artık küreseldir. Dolayısıyla o çocuklarla temas geçmek için daha farklı nedenleri olan, başka yerlerde bulunan kişiler de haberinizi görebilir. Şüphe duyduğunuz durumlarda, çocuğun tanıdığı yetişkinlerden öneri alın. O fotoğrafı koymak gerçekten gerekli mi?

- Daima açıklama yapın. Çocukların ne yaptığınızı bildiğinden emin olmaya çalışın. Sizi dost olarak mı, yoksa düşman olarak mı gördüklerinden emin olamazsınız. Bu yüzden kim olduğunuzu, neden onlarla konuşmak istediğinizi ve aldığınız bilgilerle ne yapacağınızı, izleyicilerin veya okurun kimler olabileceğini anlatarak işe başlayın. Onlara kimliğinizi ve kullanacağınız teknik donanımınızın nasıl çalıştığını gösterin.

- Çocuklara zaman tanıyın. Gündeminiz çok sıkı bir teslim tarihine bağlı olabilir, ancak bu travma geçiren çocuklar için hiçbir anlam taşımaz. Mümkün olduğu durumlarda, birkaç günlüğüne bile olsa onların sizi tanımasını sağlayın. Onlara zaman vermeniz gerekir, eğer veremiyorsanız, onlarla görüşme konusunda bir kez daha düşünün. Onlar sizin için orada bulunmuyorlar; sizin bir yetişkin olarak onlar için orada olduğunuzu düşünüyorlar. Onların refahı ve hayatları “hikayelerinden” daha önemli. Ve size daha aşina hale geldikçe size açılma ihtimalleri daha yüksek. Her şeyden öte, “alıntı yapılabilecek” sözlerin peşine düşmek yerine ne söylediklerini gerçekten dinleyin. En iyi zamanlarda dahi, çocuklar bir grubu veya bir “tipi” temsil ediyormuş muamelesi görmekten hoşlanmazlar. Birkaç çocukla konuştuktan sonra bir genelleme yapabilirsiniz, ancak kriz durumundaki çocuklarla ilgili görüntü ve hikâyelerle “klişe” birtakım mesajlar aramak yerine onların kendilerine özgü deneyimlerini anlamaya çalışın.

- Mümkün olan her yerde iki kez kontrol edin. Çocuklar çok ilginç ve cazip tanıklar olabilirler, ancak deneyim ve kelime eksiklikleri kafa karışıklığına yol açabilir. Sizi memnun etmek için gerçekten bildikleri şeyler yerine, sizin duymak istediğiniz şey-

leri anlatabilirler. Travma geçiren çocuklar tarafından anlatılan hikâyeler, onların gerçekliğini olduğu kadar duygu ve korkularını da anlatabilir. Başka tanıklarla veya çocukların hikâyesini daha iyi bilen insanlarla kontrol etmeden onlara “somut deliller” gözüyle bakmayın.

- Yanlış beklentilere yol açmayın. Travma geçiren bir çocuk, bir yabancı kendisiyle özellikle ilgilendiğinde yanlış beklentiler, korkular içinde olabilir. Asla çocuklara rüşvet verip onları kandırmayın ve ne kadar sempati ve anlayış göstermek isterseniz isteyin, asla yalan vaatlerde bulunmayın. Medya ilgisini kaybettikten çok sonra da çocuklar kriz durumunda kalmaya devam etmektedir. Dolayısıyla, yerine getirilmeyen sözler, onların yetişkinlere güven duyma yetilerini daha da zedelemektedir. Belli çocuk ve ailelere farklı muamelede bulunmak, siz gittikten sonra sorunlara neden olabilir. Eğer yardım etmek istiyorsanız, kaynaklarınızı daha geniş bir grupla paylaşma konusunda meslektaşlarınızla bir yol bulun -belki güvenilir bir yerel kuruluş aracılığıyla bu yapılabilir.

- Temaslar kurun. Eğer bir çocuğun hikâyesini anlatıyorsanız, örneğin, bir yardım kuruluşundaki adını verdiğiniz bir kişi aracılığıyla mümkün olduğunca çocukla yeniden irtibat kurmanın yollarını arayın. Bu, sadece haberi takip açısından değil, aynı zamanda haberinizin çocuk için önemli olacak bazı tepkilere yol açması durumunda önemlidir (örneğin, ülke dışındaki akrabalarından).

- Olumlu olana odaklanın. Çocuğun tanık olduğu depresyon/savaş/yolculuktan açıkça bahsetmekten çekinmeyin ama özel hayatlarına çok fazla girmemeye çalışın. Umutsuzluk yerine, kişisel direnç ve kahramanlık hikâyeleri gibi umut veren hikâyeler bulmaya çalışın. Çocukların olağanüstü bir dayanma kapasiteleri vardır ve sadece olumlu hikâyeler anlatmak bile her şeyin kötü gözükütüğü bir ortamda rahatlatıcı olabilir.

- Hareket yerine konuşmak için alan ayırın. Çocuklar en iyi akranları arasında rahat etmektedirler. Dolayısıyla, onları teşvik et-

menin en iyi yolu, gruba dâhil olmaktır. Oyunlarına katılıp katılamayacağını sorun. Oyunun ne olduğunu size anlatmalarını isteyin, siz ilgi gösterdikten sonra belki de birbirleri hakkında bilgi vermek için sizin etrafınızı saracaklardır. Kelimenin tam anlamıyla daima onların seviyesinde olmaya çalışın, tepelerinde dikilmeyin veya uzakta kalmayın. Eğer yerde oturuyorlarsa onlara katılın. Eğer kayıt cihazlarınıza ilgi gösteriyorlarsa incelemelerine izin verin, dokunsunlar, hatta kullansınlar. En önemlisi, onların yeniden bir travma yaşamaması için sizin de bir sorumluluğunuz var. Onlar hikâyelerini anlattıkları zaman, eğer isteksizlerse ayrıntı almak için ısrar etmeyin. Anlatı ne kadar yavaş olursa olsun, duygusal istismar riskine girmektense bırakın. Bir çocuk kendi içine kapandığında, strese girdiğinde veya aşırı heyecanlandığında saygı gösterin ve geri çekilin; kendisinden sorumlu yetişkini olup bitenden haberdar edin.

2.6. UNICEF - Çocuklarla mülakat için rehber ilkeler¹¹

- Hiçbir çocuğa zarar vermeyin; yargılayıcı, kültürel değerlere duyarsız, çocuğu tehlikeye atan veya küçük düşüren, ya da çocuğun travmatik olaylara ilişkin acı ve üzüntüsünü tekrar canlandıracak soru, tavır ve yorumlardan kaçının.

- Mülakat yapılacak çocukları seçerken cinsiyet, ırk, yaş, din, statü, eğitim geçmişi veya fiziksel yetenekleri nedeniyle ayrımcılık yapmayın.

- Sahneye koymayın: Çocuklardan, kendi geçmişlerinin bir parçası olmayan bir hikâyeyi anlatmalarını veya bir harekette bulunmalarını istemeyin.

- Çocuk, ya da velinin bir gazeteciyle konuştuğunu bildiğinden emin olun. Mülakatın amacını ve nerede kullanılacağını açıklayın.

- Her türlü mülakat, video çekimi ve mümkün olduğunda bel-

11) a.g.e.

gesel fotoğraf için çocuktan ve velisinden izin alın. Mümkin ve uygun olduğunda, bu iznin yazılı olarak verilmesi gerekmektedir. Çocuk ve velinin herhangi bir şekilde zorlanmadan izinlerinin alınması gerekmektedir ve yerel veya küresel olarak yayılabilecek bir haberde yer aldıklarını anlamaları sağlanmalıdır. Bu, genellikle izin çocuğun kendi dilinde alınır ve karar çocuğun güvendiği bir yetişkinle birlikte verildiğinde sağlanabilmektedir.

- Mülakat yapanların ve fotoğrafçıların sayısını sınırlı tutun. Çocukların rahat olduğundan ve hikâyelerini baskı olmaksızın anlatabildiklerinden emin olun. Film, video ve radyo mülakatlarında, çocuğun yaşamı ve hikâyesinin ne tür bir arka planla verileceğine karar verin. Evi, içinde yaşadığı topluluk veya genel olarak nerede olduğu ortaya çıkarsa, çocuğun tehlikeye atılmayacağından emin olun.

Mülakattan sonra yapılması gerekenler:

- Ayırdıkları zaman ve sizinle konuştukları için onlara teşekkür edin.

- Size sormak istedikleri herhangi bir soru olup olmadığını öğrenin.

- Sizinle geçirdikleri zamanı onlar için telafi etmeye çalışın (örneğin, çalışan bir sokak çocuğu varsa), ancak bunun bir ödeme değil, ayrılan zaman için bir telafi olduğunu unutmayın. Haberler için para ödemek çarpıklıklara yol açabilir, çünkü insanlar genellikle gazeteciye istediğini düşündükleri haberleri aktarmaktadır, özellikle de sansasyonel haberler daha fazla para getiriyorsa.

- Makalenin nerede kullanılacağını bir kez daha anlatın.

- Dışarıda kalmasını istedikleri herhangi bir şey olup olmadığını, isimlerini veya başka bir ayrıntıyı değiştirmek isteyip istemeyeceklerini onlara sorun.

2.7. Türkiye Gazeteciler Cemiyeti'nin çocuklarla ilgili haberlerde uyulması gereken etik düzenlemesi¹²:

“Çocuklarla ilgili suçlarda ve cinsel saldırılarda sanık, tanık ya da mağdur (maktul) olsun, 18 yaşından küçüklerin açık isimleri ve fotoğrafları yayınlanmamalıdır. Çocuğun kişiliğini ve davranışlarını etkileyebilecek durumlarda, gazeteci, bir aile büyüğünün veya çocuktan sorumlu bir başkasının izni olmaksızın çocukla röportaj yapmamalı veya görüntüsünü almaya çalışmamalıdır.”

3. Travmanın iki yüzü: Gazeteciler ve çocuklar

Ruth Teichroeb 1863'te kurulan, ancak ekonomik sıkıntılardan dolayı 17 Mart 2009'dan itibaren yayınına internette devam etme kararı alan Seattle Post-Intelligencer isimli online gazetede çalışan ödüllü bir araştırmacı gazeteci. Sosyal olaylar konusunda uzmanlaşan Teichroeb, aynı zamanda evlat edinilmiş bir erkek çocuğunun intiharını konu eden *Mezarımdaki Çiçekler*'in (Flowers on My Grave) yazarıdır. The Dart Center for Journalism & Trauma için çalışan Teichroeb'in danışmanlığında hazırlanan rehber *Çocuk ve Travmayı Haberleştirme* (Covering Children and Trauma), ABD'de bu konuda yapılmış en detaylı çalışmaların başında gelmektedir. Özellikle 2001 yılında gerçekleşen 11 Eylül saldırılarından sonra çalışmalarına hız veren The Dart Center for Journalism & Trauma'nın önerdiği rehber ilkeler sadece çocuğu değil, olayı haberleştiren gazeteciyi de bu bağlamda önemseyip travma ile mücadelede öneriler sunmaktadır¹³.

The Dart Center for Journalism & Trauma, öğrenciler, eğiticiler, gazeteciler, gazeteciliğin bir başka uzmanlık alanı olan travma durumları ile ilgilenen haber organizasyonları için Washington Üniversitesi tarafından 1999'da kurulan araştırma merkezi ve

12) “Çocuk Odaklı Habercilik İçin Gazetecilere Rehber”, a.g.e.

13) Dart Center For Journalism and Trauma, www.dartcenter.org, 11. 09. 2010.

program geliştirici birimdir. The Dart Center, şiddet kurbanları ile ilgili haberlerde mükemmelliği hedefler ve gazetecileri travma konusunda eğitir. National Child Traumatic Stress Network (NCTSN) işbirliği ve kongre girişimiyle 2000 yılında kurulan merkez, travma ile mücadelede öncü kurumlardan biridir. Ulusal Çocuk Travmatik Stres Ağı (NCTSN), Madde Bağımlılığı ve Mental Sağlık Servisleri Yönetimi (Substance Abuse and Mental Health Services Administration) ile Amerikan Sağlık ve İnsan Hizmetleri Bakanlığı tarafından kurulmuştur.

Dart Center, Eylül 2009'da Columbia Üniversitesi Gazetecilik Okulu'nun bir projesi haline geldi. Şiddet, çatışma ve trajedi durumlarını haberleştirirken gazetecilerin etik bir yaklaşım geliştirmesini amaçlayan Dart Center'ın günümüzdeki merkezi New York'taki Columbia Üniversitesi'dir. Ancak merkezi Londra'da bulunan Dart Center in Avrupa, merkezi Melbourne'de bulunan Dart Centre Australasia, merkezi Washington Üniversitesi'nde bulunan Dart Center West de bulunmaktadır. Ayrıca Tulsa Üniversitesi'nde de bir araştırma birimi vardır. Dart Center düzenli olarak gazeteciler için seminerler, eğitim ve destek programları gerçekleştirir.

3.1. Ana hatlarıyla şiddeti haberleştirme rehberi:¹⁴

Çocukların güvenlik açığı, dünyanın her yanında artan koruma yasalarına rağmen daha fazla gizlilik hakkı gerektirmektedir. Gazeteciler habere ulaşma süreçlerinde karşı karşıya kaldıkları rekabet baskısına rağmen, travma durumlarında çocukların korunması için çaba sarf etmelidir.

a) Genel röportaj yöntemleri:

1. Ailesinden veya ebeveyninden röportaj veya fotoğraf çekiminden önce izin alınmalı. Eğer bu mümkün değilse, materyalleri

14) "Covering Children & Trauma Guide for Journalism Professionals", http://dart-center.org/files/covering_children_and_trauma_0.pdf, 11. 09. 2010.

kullanmadan önce yetişkin onayı alınmalı. Son dakika gelişen haberlerde, tek başına olaya karışan çocukların durumu veya olayla ilgili içerik sağlayan 13 ile 19 yaş arasındaki gençler ile röportajlar editör ile tartışılarak karara bağlanmalı.

2. Aileye ve çocuğa, kendileriyle yapılan röportajın hangi şekilde kullanılacağı izah edilmeli (birinci sayfa hikâyesi veya iç sayfalardaki öykülendirme tarzı röportaj gibi).

3. Eğer mümkünse, çocuklarla röportaj sırasında aile üyelerinden biri veya çocuğun tanıdığı biri bulunmalı.

4. Röportaj, çocuğun kendisini rahat hissedeceği sessiz bir ortamda gerçekleştirilmeli. Çocuğun güvenini kazanmak için onun hobilerinden ve ilgi alanlarından bahsedilmeli. Genç çocuklarla röportaj yaparken, onların göz hizasında durulmalı.

5. Gazeteci kendisini çocuğa tanıtmalı ve onun anlayabileceği bir dille ne iş yaptığını açıklamalı. Fotoğrafçı veya kameraman çocuğa fotoğraf makinesinin veya kameranın nasıl çalıştığını göstermeli.

6. Gazeteciler, çocuklarla yapılan röportajlar sırasında arkadaşmış gibi davranmaktan çekinmeli. Sadece işini yaptığını belirtmeli.

7. Gazeteciler çocuklarla neden konuşmak istediklerini açıklamalı ve röportajın hangi sayfada nasıl kullanılacağı konusunda bilgi vermeli.

8. Röportaj sırasında çocuklara isimlerinin ve fotoğraflarının gazete veya dergide yayımlanacağı, TV’de ekrana geleceği hatırlatılmalı. Ayrıca anlatacakları her şeyin haberde yer almayacağı da söylenmeli.

9. Mümkün olabildiği ölçüde röportajın denetimi çocuklarda olmalı: Örneğin, çocuğun yanıtlamak istemediği soruyu seçme ve gazeteciden hassas bilgileri kullanmasını istememe hakkının olduğu vurgulanmalı.

10. Röportaj sırasında ses kayıt cihazı, dizüstü bilgisayar veya

not defteri çocuğun görebileceği biçimde durmalı ve çocuk söylediklerinin kayıt altına alındığını görmeli.

11. Çocuklara kendi hayatlarını en iyi kendilerinin bildiği ve onlar için doğru ya da yanlış cevabın olmadığı söylenmeli. Aksi takdirde çocuklar dürüst olmaktansa, gazetecilerin duymak istediklerini söyleyeceklerdir.

12. Gazeteciler çocuklarla röportajlarda “Korktun mu?” gibi, kendi cevaplarını yansıtan soruların yerine “En ağır kısmı neydi?” gibi açık uçlu sorular sormalılar.

13. Çocuklara habere yaptıkları katkıdan dolayı teşekkür edilmeli. Kendisinin işbirliğinin ne kadar önemli olduğu bildirilmeli.

b) Suç ya da afet durumunda çocuklarla röportaj:

1. Suç veya afet durumu anında çocukların şokta olduğu gerçeğinden hareketle, soru sorulmamalı. The Columbus Dispatch Gazetesi’nde Ekim 2000’de yayımlanan makalesinde Washington Üniversitesi’nden Profesör Roger Simpson “kötü bir kazadan sonra çocuklar nasıl görünürlerse görünsünler iyi degillerdir; soruya değil rahatlamaya ihtiyaçları vardır” demiştir.

2. Gazeteci röportaj yapmaya karar verirse, çocukla yardım personelinin ve diğer kurbanların kargaşasından uzak, güvenli bir yerde konuşmalı.

3. Gazeteci kendini tanıtmalı ve çocuğun tanıdığı birini yanında buldurmalı.

4. Çocukların fotoğrafları ailelerinin izni olmadan yayımlanmamalı. Yaralanmış bir çocuk fotoğrafı dramatik ve incitcidir, ama aynı zamanda kurban için yaralayıcı ve utandırıcı olabilir.

5. Bazen haftalar veya aylar sürse de, kriz sonrası konuşmak için çocuk ve ailesi hazır oluncaya kadar beklenilmeli. Gazeteci bu durumda daha verimli bir röportaj gerçekleştirecektir.

c) Travma sonrası röportaj:

1. Olay hakkında daha fazla bilgi sahibi olabilmek için çocuğun ailesi, danışmanlar, öğretmenler ve tıp uzmanlarıyla konuşulmalı. Bilgiler tıpkı polis, ya da mahkeme kayıtlarında olduğu gibi titizlikle toplanmalı.

2. Röportaj öncesinde çocuğun ailesi veya yakınlarıyla, çocuğun değinmek istemeyeceği veya hassasiyet gerektiren konular hakkında konuşulmalı.

3. Gazeteci röportaj sırasında çocuk ile ebeveyninin yan yana oturmasına izin vermeli. Atlanta Journal Constitution'dan Jane Hansen'ın 11 yaşındaki tecavüz kurbanı erkek çocuk ile röportajı bu konuda örnek gösterilebilir. Röportaja başlamadan önce Hansen, çocuğun peluş oyuncaklarını da kendisine göstereceği yatak odasını görmek istedi. Jane Hansen, bir zamanlar kendisinin de peluş oyuncakları çok sevdiğini ve biriktirdiğini söyledi. Ardından koridorda yan yana oturup röportajı gerçekleştirdiler. Konuşurken gazetecinin yüzünü görmeyen çocuk böylece, kendisini evlat edinen babasının cinsel istismarına nasıl uğradığını anlatabildi.

4. Ne kadar küçük olurlarsa olsunlar gazeteciler çocukları hor görmemeli, yüksek sesle konuşmamalı. Onların duygularına ve başlarına gelen olayı aktarma biçimlerine saygı duyulmalı. Bunun yanında haberciler şaşırma hazırlıklı olmalı. Çünkü çocuklar başlarına gelen olayı, habercilerin kendilerinden beklediği şekilde kederlenerek, acı çekerek anlatmayabilirler. CNN'in haber editörü Kathy Slobog'un Mart 2005'te Casey Journalism Center'in web sayfasında yayımlanan makalesinde kendisini oldukça şaşırta bir röportajından bahsetti: "Bir grup çocukla röportaj yapıyordum. Pentagon'a 11 Eylül 2001'de çarpan uçakta yaşamını kaybeden arkadaşlarına dair anılarından neşe içinde bahsettiler. Çocukların ruh halinin bu kasvetli konuyla örtüşmediğini düşünen kameramanım beni uyardı. Bense röportaja devam ettim ve onla-

rın çocuk olduğunu, yaptıklarının da normal olduğunu söyledim”.

5. Gazeteciler röportaj sırasında çocukların söylediklerini tekrar etmeli ve onlara yaptıkları yanlışları düzeltme fırsatı vermeli.

6. Gazeteciler kendilerini travma ve çocuklar konusunda yetiştirmeli. Bu konudaki eğitim programlarına katılmalı, internet sitelerinden yararlanmalı. Ayrıca hangi sorunun farklı yaş gruplarındaki çocuklar için uygun olduğunu enine boyuna düşünüp taşınmalı. Örneğin daha küçük yaştaki çocuklar kronolojik olarak olayın detaylarını hatırlayamazlar da travma anını, o esnada hangi oyuncularıyla oynadıklarını anlatabilirler.

7. 13 yaşından küçük çocuklar ayrıntılı raporlar ve kanıtlar sağlayamazlar. Bu nedenle mümkün oldukça çocukları desteklemek için dokümanlar ve çeşitli kaynaklar kullanılmalı.

8. Gazeteciler çocuklarla konuşurken sorularında “Emniyet kemerini takmamış mıydın?” ya da “Geceleri hep yalnız mı yürürsün?” gibi suçlayıcı ifadeler kullanmamalı. Bu gibi sorular çocuğa kendini suçlu hissettirir ve toplum önünde aşağılar.

9. Gazeteciler, üzerinden yıllar geçse bile travmatik olayları yeniden anlatmanın hassas duyguları tetikleyeceğinin bilincinde olmalı. Bu nedenle gazeteciler güçlü tepkilerle başa çıkmaya hazırlıklı olmalı, ya da röportaj sırasında yanında mağdur kişinin aile üyelerinden güvenilir birini ya da bir rehberi bulundurmalı.

10. Röportajlar çocukların yaşına uygun uzunlukta olmalı. Süre 9 yaşından küçük çocuklar için 30, 10-14 yaş arasındaki çocuklar için 45 dakika, 15-18 yaş arasındaki çocuklar için bir saat olmalı.

11. Röportaj sırasında çocuklar sıkılırsa veya dikkatleri dağılırsa ara verilmeli. Bu durum gazeteciye çocuğun artık tükendiğinin işaretini verir.

12. Röportaj sırasında kendisi buna izin vermiş olsa bile, çocuğu incitecek veya utandıracak bilgiler kullanılmamalı. Çocuklar gazeteciye her şeyi anlatabilirler fakat bu durum çocukların an-

lattığı her şeyin yayımlanmak zorunda olduğu anlamına gelmez. Hikâyenin merkezinde olmadığı sürece çocukların yatak ısılatma ya da uyuşturucu kullanma gibi sorunları dile getirilmemeli.

13. Röportajı bitirdikten sonra çocuğa bir sorusu olup olmadığı sorulmalı ve ayrılırken yardımları için teşekkür edilmeli.

14. Röportaj bittikten sonra ebeveynler ve daha büyük çocuklarla konuşulmalı, ifadelerin nasıl kullanılacağı konusunda bilgi verilmeli; ne zaman yayımlanacağı belirtilmeli. Ayrıca hikâyenin bir kopyası da kaleme alındıktan sonra aileye gönderilmeli.

Seattle TV Şubat 2005'te bir pit bull tarafından çocuk bahçesinde oynarken saldırıya uğrayan genç bir kızın haberini yayınladı. Haberde, yaralı çocuk kanepenin üzerinde hıçkırarak ağlarken, köpeğin kendisini öldüreceğini sandığını anlatmaktadır. Çocuğun babası habercilerin röportaj talebini kabul etse de; travma geçiren çocuğun görüntülerini yayınlamak mesleki ahlak ve sorumlulukla bağdaşmaz.

d) Editörler için yol yöntem:

1. Çocuk travmaları konusundaki haberleri geliştirebilmek için editörlerin yapabileceği tek ve en iyi yol, gazetelerinde habercilerin düzenli olarak çocuklara dair haberler yapabilecekleri boşluklar veya televizyonlarında zaman yaratmaktır. Söz konusu durum, geleneksel gazetecilik eğitimindeki boşluğun doldurulmasına yardımcı olacaktır. Böylece gazetecilere sosyal politika, çocuklarla ilgili eğilimler veya aile sorunları gibi konularda uzmanlık kazanacakları alanlar sağlanmış olur. Uzman gazeteciler 13 yaşındaki bir çocuk ailesini katlettiğinde veya terk edilmiş bir bebek bulunduğu kimseyi arayacağını bilir.

2. Gazeteciler çalıştıkları gazetelerin veya televizyonların, çocuk kurbanlar veya şüphelilerin isimlerinin yazılıp yazılmaması konusunda özenli davranıp davranmadıklarından emin olmalıdırlar. Kamunun bilme hakkı ve haberin önemi arasında adil bir denge kurulmalı.

3. Gazeteciler çocuk mağdurların isimlerini yazıp yazmama-ya karar verirken hazır gazetecilik ifadelerini kullanmaktan kaçınmalıdır.

4. Bazı durumlarda çocukların isimlerinin yazılması konusunda esnek olunabilir. Örneğin evlat edinilmiş 16 yaşındaki bir çocuğun, hikâyesini anlatmak istemesine engel olmamak gerekir.

4. Gazeteciler hassas konulara dair fotoğraflar konusunda fotoğraf editörüyle beraber çalışmalı.

5. Doğal bir afet sonrası gazeteciler çocuklara yönelik şiddetin etkileri konusunda aileleri eğitecek ve travmaları en aza indirecek haberler kaleme almalı. Gazeteciler aileleri, çocuklarının medyaya maruz kalmasını en aza indirme konusunda yüreklendirmeli. Afet kurbanlarının hayatlarını yeniden kurabilmeleri için onları yüreklendirici haberler yayınlanmalı.

6. Şiddete dair başlık, fotoğraf ve detayların izleyici-dinleyici kitlesinin bir parçası olan çocukları olumsuz etkileyeceği dikkate alınmalı. Rahatsız edici grafik ve fotoğrafların, görüntülerin tekrar tekrar verilmesi çocuklarda travma sonrası strese neden olabilir.

7. Gazeteciler hikâyelerin yıldönümlerinde dikkatli olmalı. Hikâyenin acı dolu detaylarının kurbanlara tekrar aynı travmayı yaşatacağı unutulmamalı.

8. Gazeteciler, kurbanları haberleriyle poster çocuğuna çevirmekten kaçınmalı. Kurbanları kahramana çevirme davranışı, çocukların kendi durumlarını algılamada zorlanmalarına neden olur.

9. Çocuklara dair haberlerde fikri takip özenle yapılmalı. Bir okul servisi kazasında hayatını kaybeden çocukla ilgili haber, çok daha genel bir sorunun işareti olabilir.

10. Editörler, habercilere çocuklarla röportajlar için daha fazla zaman tanımalı.

11. Editörler çeşitli kurumları, çocuklarla ilgili bilgilere ulaşmada önlem almaya zorlamalı.

12. Editörler gazetecilerin, kameramanların ve foto muhabirlerinin çocuklarla ilgili haberlerde duygusallaşmasına izin vermemeli.

13. Editörler haber odalarında çocuklarla ilgili haberlerde danışılacak uzmanları istihdam etmeli, haberlerde bilimsel kaynakların kullanımını özendirilmeli.

3.2. Travma sonrası stres bozukluğu

Travma Sonrası Stres Bozukluğu ilk kez Amerikan Psikiyatri Derneği tarafından 1980 yılında tanımlanmış; günümüze kadar da bilim çevreleri tarafından genel kabul görmüş bir tanı halini almıştır. Şimdiye dek çocuklarla ilgili haberler için geliştirilen yerel ya da uluslar arası nitelikteki rehber ilkelerin değinmediği önemli bir sorun, şiddeti haberleştiren gazetecilerin de maruz kaldığı **travma sonrası stres bozukluğudur**. The Dart Center tarafından yapılan çalışmalar, şiddet kurbanları ile ilgili haberlerde mükemmelliği hedefler ve gazetecileri travma konusunda eğitir.

Travma nedir?

Duygusal travma, acı dolu şok ve hayal kırıklığı durumudur. Yaşanılan olay beynin derinliklerinde duygusal izler bırakır. Genel olarak, şiddete direkt maruz kalma duygusal zararların boyutunu arttırır. Travma, olayı izleyen günlerde veya haftalarda belirgin bir şekilde ortaya çıkar.

- 5 yaşın altındaki çocuklarda travma:

Tepkiler aileden uzak kalma korkusu, ağlama, çılglık, hareketsiz kalma, titreme olabilir.

Çocukların davranışlarında gerileme olabilir. Parmak emme, yatağı ıslatma ve karanlıktan korkma gibi davranışlar görülebilir. Çocuklar başlarına gelen olaya, ailelerinin verdiği tepkiden etkilenebilirler.

- Okul çağı çocuklarında travma:

Okul çağı çocukları yoğunlaşma konusunda zorluk çekerler. Geceleri kâbus görürler veya gerçek dışı korkuları vardır. Okula devam etmek istemezler, kavga ederler veya mide ağrılarından şikâyet ederler. Olayın gerçekleştiği mekândan uzak durmalıdırlar.

- Yetişkin çocuklarda travma:

Yetişkin çocuklar başlarına gelen olayları rüyalarında kâbus olarak görürler, depresyona girerler ve anti-sosyal olurlar. Söz konusu durum çocukları uyuşturucu ve alkole yönlendirebilir. Geleceğe dair umutları kalmaz ve intihar eğilimli hale gelebilirler.

3.3. Gazetecilerin travma ile mücadelesi

1- Gazeteciler olay sonrası hissettiklerini arkadaşları veya editörleriyle paylaşmalı. Gerekirse duygularını saklamaya çalışmadan ağlamalı.

2- Duygusal bir hikâye kaleme aldıktan sonra, gazeteciler işlerinden bir süre uzak durmalı. Gündelik yaşamlarında dengeyi bulmak için, kitap okumalı, bahçe ile ilgilenmeli, spor yapmalı, doğa sporları ile ilgilenmeli veya arkadaşlarını, yakınlarını yemeğe davet etmeli.

3- Gazeteciler travma sonrası stresle baş edebilme yolları konusunda kendilerini eğitmeli. Travma sonrası stresin belirtileri uyumada ve yemek yemede zorluk, işe yoğunlaşmada güçlük ile kendini gösterir. Böyle bir durumda gazeteciler işten bir süreliğine uzaklaşmalı ve konuyla ilgili bir uzmandan destek almalı.

4- Gazeteciler zaman zaman farklı nitelikteki öyküleri kaleme alıp, bir süreliğine uzmanlık alanlarından uzaklaşmalı.

Sonuç

“Çocuk Hakları”, 18 yaş altındaki bireylerin haklarıdır. 1989’da benimsenen Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi (ÇHS), 18 yaşın altındaki herkesi çocuk olarak tanımlar; sözleşmede çocukların tüm insan haklarına sahip olduğu teyit edilir. Sözleşmeye göre 18 yaşın altındaki bireyler ırk, din veya yetenek farkı gözetmeksizin, düşüncesi veya söylediği her ne olursa olsun ve nasıl bir aileden gelirse gelsin, bu haklara sahiptir

Sadece Türkiye’de değil, tüm dünyada gazeteciler, akademisyenler, sivil toplum örgütleri ve hak örgütleri temsilcileri uzunca bir süredir, toplumda daha dezavantajlı konumda olan çocukların medyada daha kapsayıcı ve adil biçimde temsil edilmesine yönelik genel ilkeleri oluşturmaya çalışmaktadır. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi’nin kılavuzluk ettiği ilkeler, öznesi çocuk olan şiddetli haberleştirmeye çalışan gazetecilere yöneliktir. Gazetecilik organizasyonlarının bu yöndeki ilk ve uluslararası nitelikteki adımı, 1998’de Brezilya’da atılmıştır. Günümüzde ise, BBC’den, Türkiye Gazeteciler Cemiyeti’ne kadar pek çok medya kuruluşu, sivil toplum örgütü ve meslek kuruluşunun bu konuda gösterdiği çabalar, oluşturdukları ilkelerde gözlemlenebilmektedir.

Dünyanın farklı coğrafyalarında oluşturulsalar da, adı geçen ilkelerle korunmaya çalışılan çocuklara dair en kapsamlı çalışma Washington Üniversitesi tarafından 1999’da kurulan araştırma merkezi ve program geliştirici birim The Dart Center for Journalism & Trauma tarafından yapılmıştır. The Dart Center, şiddet kurbanları ile ilgili haberlerde mükemmelliği hedefler ve gazetecileri travma konusunda eğitir.

Merkezin yaptığı çalışmaları diğerlerinden farklı kılan şey, travmayı iki yönüyle, hem travma geçiren, hem de travmayı haberleştiren boyutuyla mercek altına alması ve çözüm önerileri sunması. Çünkü travma sonrası stresi sadece çocuklar değil, olayı haberleş-

tiren gazeteciler de yaşamakta ve zaman zaman gündelik yaşamlarında dengelerini kaybetmekte.

Çocuğa yönelik önlemler sadece muhabir boyutuyla sınırlı kalmamalı; haber merkezlerinde bu yönde topluca önlemler alınmalı. Çocuk travmaları konusundaki haberleri geliştirebilmek için editörlerin izleyebileceği tek ve en iyi yol, gazetelerinde habercilerin düzenli olarak çocuklara dair haberler yapabilecekleri boşluklar veya televizyonlarında zaman yaratmaktır. Söz konusu durum, geleneksel gazetecilik eğitimindeki boşluğun doldurulmasına yardımcı olacaktır. Böylece gazetecilere sosyal politika, çocuklarla ilgili eğilimler veya aile sorunları gibi konularda uzmanlık kazanacakları alanlar sağlanmış olur. Uzman gazeteciler 13 yaşındaki bir çocuk ailesini katlettiğinde veya terk edilmiş bir bebek bulunduğu kimi arayacağını bilir. Çocukların güvenlik açığı, dünyanın her yanında artan koruma yasalarına rağmen daha fazla gizlilik hakkı gerektirmektedir. Gazeteciler habere ulaşma süreçlerinde üzerlerindeki rekabet baskısına rağmen, travma durumlarında çocukların korunması için çaba sarf etmelidir. Oluşturulan etik ilkeleri içselleştirmeli ve mesleki süreçlerinde uygulamalıdır.

KAYNAKÇA

“Children’s Rights and Journalism Practice: a rights based perspective”, http://elearning-events.dit.ie/UNICEF-TK/index_1_1.htm (19.09.2010).

“Covering Children & Trauma Guide for Journalism Professionals”, http://dartcenter.org/files/covering_children_and_trauma_0.pdf (11. 09. 2010).

“Çocuk Haklarına Dair Sözleşme”, http://www.unicef.org/turkey/crc/_cr23a.html (21. 09. 2010).

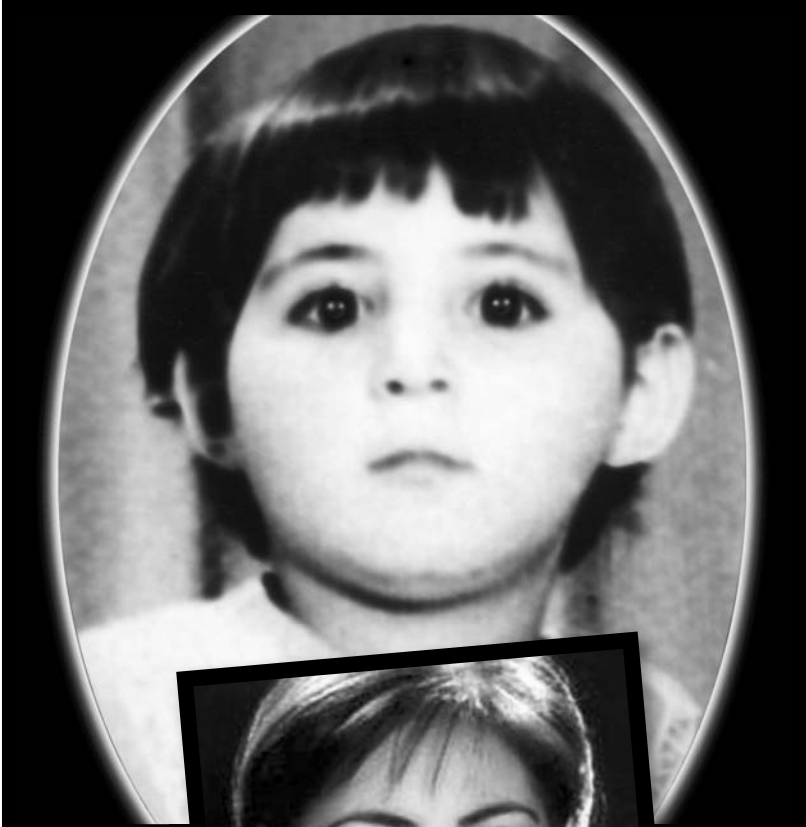
“Çocuk Odaklı Habercilik İçin Gazetecilere Rehber”, <http://bianet.org/cocuk/ifade-ozgurlugu/123406-cocuk-odakli-habercilik-icin-gazetecilere-rehber>, (21.09.2010).

Dart Center For Journalism and Trauma, www.dartcenter.org, (11. 09. 2010).

Lotte Hughes ve Sarah McCrum, *Interviewing Children: A Guide for Journalists and Others*, London, Save the Children, 2003, s. 40.

Marcus Leaning, *Issues in Information and Media Literacy: Criticism, History and Policy*, California, Informing Science Press, 2009, s. 202.

http://elearning-events.dit.ie/UNICEF-TK/unit1/1_2_4.htm (21. 09. 2010).



Doç. Dr. Nilüfer Timisi

NİLÜFER TİMİSİ

Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi

Ankara Üniversitesi Basın Yayın Yüksek Okulundan mezun oldu. 1999 yılında Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesinden “Yeni İletişim Teknolojileri ve Demokrasi: İnternet Ortamında Kamusal Katılım” konulu tezi ile doktor unvanını aldı. 2005 yılında İletişim Bilimleri alanında doçent oldu.

1988-2008 tarihleri arasında Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi Radyo Televizyon Sinema Bölümü’nde asistan, yardımcı doçent ve doçent olarak görev yaptı. Bu süre içerisinde ABD The State University of Rutgers’da doktora dersleri aldı ve tez çalışması yaptı, İngiltere Manchester Kadın Çalışmaları Merkezi’nde konuk öğretim üyesi ve araştırmacı olarak çalışmalarda bulundu. Doğu Akdeniz Üniversitesinde öğretim üyesi olarak çalıştı. Çok sayıda yurt dışı ve yurt içi kongre, yaz okulu ve eğitim çalışmalarına katıldı.

Çalışmaları medyada kamusal katılım ve temsil üzerine odaklandı. Bu çerçevede yeni iletişim teknolojileri, yerel medya ve egemen medyada kadın, çocuk ve azınlıkların temsili ve katılımı ve anadilde yayın üzerine kitap ve makaleleri yayınlandı.

2008 tarihinden bu yana, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Radyo Televizyon Sinema Bölümünde doçent olarak çalışmalarını sürdürüyor. İletişim kuramları, medya sosyolojisi, teknoloji felsefesi konusunda dersler veriyor.

MEDYADA ÇOCUKLARI KORUYUCU ÖNLEMLER

İletişim araçlarının toplumsal etkisi, akademik araştırmaların ve kamusal tartışmaların merkezi konularındandır. Fotoğraf-tan internete kadar, teknolojideki yenilikler bilgi ve enformasyon üzerindeki etkilerin ortadan kalkmasına ve birey ve toplumların özgürleşmesine katkıda bulunurken, bunların bir denetime konu olup olmayacağı, denetimin aktörlerinin kimler olacağı ve nasıl yapılacağına ilişkin tartışmalar da güncelliğini korumaktadır. İletişim ortamlarındaki içeriğin niteliğiyle, bunların muhatabı olan izleyici/dinleyici arasındaki ilişkinin nasıl olacağı, bir kamusal politika konusudur. Bu politika, tarihsel ve toplumsal olarak değişkenlik gösterir. Örneğin denetim aracı olan sansür ve öz-denetim arasındaki yelpaze çok değişkenli ilişkiler tarafından tarihsel olarak belirlenir. Sansür, günümüz iletişim ortamı için politik ve etik olarak kabul edilemez bir uygulamadır. Ancak şiddet, pornografi, ırkçı, faşist ve nefret söylemi gibi içeriklerin toplumsal dolaşıma girmemesi konusunda da bir oydaşma söz konusudur. İfade özgürlüğünün evrensel standartları bu özgürlüğün herkes için ve herkes adına olması gerektiğini söylerken, demokrasi tecrübesi hak eşitliğinden yararlanabilmek için özel önlemler alınması gereken toplumsal grupların olduğunu da göstermiştir. Azınlıklar, kadınlar, engelliler gibi belirli toplumsal gruplar genel bir eşitlik söylemi altında mağdur durumda kalabilmektedirler. Çocuk hakları perspektifinden bakıldığında, özgürlüklerinin tanınması yetmemekte, bunların kullanılabileceği bir toplumsallığın yaratılma-

sı gerekmektedir. Bu toplumsallığın yaratılabilmesi için ise, özellikle sorumluluk alınması ve bunların uygulanması da belirleyici olmaktadır.

Bu çalışmada, çocukları korumaya yönelik politikaların neler olduğu ele alınacaktır. Medyanın olumsuz etkilerine ve yapılanmasına karşı, düzenleyici politikaların yöneldiği temel hedef kitlelerden birini çocuklar ve gençler oluşturmaktadır. Yeni medyaların yaygınlık kazanması, enformasyon kanallarının ve miktarının artması, ulus devletin küresel dünya düzeni çerçevesinde giderek azalan gücü, medya alanının ticarileşmesi gibi nedenlerle çocukların medyaya karşı korunması konusunda politika üretmek bir küresel sorumluluk/zorunluluk halini almıştır. Bu alandaki politika süreci, çocukları insan yaşamının en korunmasız dönemi olarak ayrıcalıklı bir yere oturturken, özel önlemler almaya ve bunların uygulanmasını takip etmeye dayalıdır. Buradaki amaç çocukların toplumsal farklılığını korumaya ve onların müdahil olamadıkları bir dünya içerisinde etik normlar çerçevesinde yetişmelerini sağlamaya yöneliktir. Bu çalışmada çocukların medya karşısındaki konumlarının nasıl kavramsallaştırıldığı kısaca özetlendikten sonra, çocukları koruyucu medya düzenlemelerine ilişkin küresel oydaşmanın nasıl olduğu gözden geçirilecektir. Son olarak ise Türkiye’de medyaya karşı çocukları koruyucu düzenlemeler ele alınacaktır.

1. Medya karşısında çocuk: Pasif izleyiciden etkileşimli kullanıcıya

İletişim çalışmalarının başlangıcından itibaren araştırmaların etki sorusu üzerinden biçimlendiğini görmekteyiz. Medyanın düzenlenmesinin ardında yer alan düşünce de, medyanın varsayılan etkisinden kaynaklanmaktadır. İletişim araçlarının bireyler, toplumlar üzerinde az ya da çok, uzun süreli, ya da kısa süreli, güçlü, ya da zayıf etkileri olduğu varsayılr. Özellikle egemen iletişim

araştırmalarını yönlendiren bu yaklaşıma göre etki, maruz kalmanın süresine ve niteliğine göre ve izleyici grubunun özelliklerine göre değişebilmektedir. Başlangıçtaki iletişim araştırmaları medyanın çocukları pasif kıldığı ve yönlendirdiğini savunarak iletilerin sınırsız etkisinden söz ederken, 1960'tan itibaren ise medyanın etkilerinin sanıldığı kadar güçlü olmadığı, iki aşamalı, sınırlı olduğu, kanaat önderlerine ve bireysel farklılıklara göre değiştiği, seçici algının etkinin biçimini belirlediği ve izleyicinin aktif olduğu konusundaki araştırmalar yoğunlaşmıştır (Timisi, 1991: 40-48).

Günümüzde internet ise, “aktif izleyici” olarak tanımlanan medya-izleyici-etki ilişkisine yeni bir kavramla dahil olmuştur. Aktiflik kavramı etkileşimle yer değiştirmiş, izleyici kavramı da kullanıcı halini almıştır. Artık bilgisayar ekranı karşısındaki çocuk, “etkileşimci” kullanıcı olarak adlandırılmaktadır. Radyo ve televizyon gibi geleneksel iletişim araçları karşısında çocukların (yetişkinlerin de) iletişim sürecine müdahaleleri sınırlıdır. İnternette ise geleneksel medyadan farklı olarak, mesaj önceden belirli bir kaynak tarafından seçilip, hazırlanıp, denetlenerek değil, anında ve herhangi bir denetime tabi tutulmadan sunulmakta ve istenildiği zaman ulaşılabilmektedir. Bu anlamda internet, anonim, hızlı ve anında iletişime imkân vermiş ve çocukların kendilerini de bir içerik sağlayıcı haline getirmiştir. Bir enformasyon kaynağı olarak sınırsız veriye erişime imkân vermesinin yanında, internet, eğlence ve sosyal iletişim ortamıdır ve etkileri konusunda çok farklı yorumlar söz konusudur (Timisi, 2003). Ancak denetlenmesindeki zorluklar nedeniyle çocukların istenen içerikler yanında istenmeyen içeriklere de maruz kalmalarına neden olabilmektedir.

20. yy ortalarına kadar çocukluk insan yaşamının dış dünyaya karşı korunan bir dönemidir. Çocuk yetişkinden farklı giyinir, farklı davranır, kullandığı dil farklıdır. Çocuğun duyması istenmeyen sözcükler vardır. Son yıllarda ise televizyon sayesinde çocuk imajı ve rolü konusunda kesin bir dönüşüm yaşanmaktadır. Tama-

myla benzer olmasa bile, çocuk ve yetişkin arasında çok daha fazla benzer davranışlar görülmektedir (Meyrowitz, 1985: 228).

Geleneksel medya çevresi, aile merkezlidir ve çocukların ebeveynleri tarafından korunması politikasını ön plana çıkartmaktadır. Teknolojideki gelişmeler, medya izlemeyi bireysel bir etkinlik haline dönüştürmüştür. Bu durum çocukların enformasyon ve bilgiye erişim miktarını artırırken, Meyrowitz'in vurguladığı gibi, çocukluk ve yetişkinlik arasındaki bilgi/enformasyon gediğini azaltmıştır. Ancak çocuk yetişkin değildir. Çocukluğun gelişim süreçleri bu süreçlere uygun olmayan iletişime maruz kaldığında zarar görmektedir. Burada ortaya çıkan ikilem şudur: Bir taraftan bilgi, enformasyon ve her türlü içerik sağlama ve bundan yararlanmanın artması, diğer taraftan da bunların düzenlenmesi ve kontrol edilmesi gereği. Her ikisi de hakların, çocuk haklarının konusudur.

2. Çocukları koruyucu medya politikaları: Denetlemeden düzenlemeye

Enformasyonun sınırsız aktığı günümüzde, çocukların iletişim süreçlerini kontrol etmek, geçmişten daha önemli hale gelmiştir. İletişim alanında çocuğun iletişim araçlarına erişimlerinin kolaylaşması yanında, çocuk dostu bir iletişim ortamının yaratılması gerekmektedir. O halde sorulması gereken temel soru şudur: Çocuk haklarını merkezine alan çocuk dostu bir iletişim ortamının yaratılması için gerekli olan politikalar nelerdir ve bu politikaları hangi toplumsal aktörler belirleyip uygulayacaktır? Bu soruya verilecek olan yanıt, tarihsel olarak ve ekonomi/politik yapıya bağlı olarak değişmektedir. Ancak küreselleşme süreci toplumsal, ekonomik ve siyasal yapıları birbirine yakınlaştırmış, medya sistemleri arasındaki farklılıklar giderek ortadan kalkmış ve medyaya ilişkin standartlar, önlemler ve düzenlemeler uluslararası düzey-

de belirlenmeye başlanmıştır. Çocukları koruyucu politikalar ise, uluslararası kamuoyunun özellikle duyarlı olduğu bir konudur.

Düzenleme kavramı, demokrasinin gelişmesine bağlı olarak değişik anlamlara işaret ederken, devlet ve sivil toplumun nasıl tanımlandığına ilişkin kuramsal ve politik yaklaşımlardan etkilenmiştir. Medya, bu iki alan içerisinde en çok nerede tanımlanır? Medyaya atfedilen toplumsal roller nelerdir? Toplumların bu ve benzeri sorulara nasıl yanıt verdikleri tarihsel olarak konumlanmış iki medya sistemine bizi götürmektedir¹. Bunları *Ticari/özel* ve *Kamu* yayıncılığı olarak sınıflamak mümkündür. Her iki sistemin devlet-ekonomi-sivil toplum için öncelikleri farklı olmakla birlikte, çocukların medya içeriklerine karşı korunmasına yönelik politikalar arasında bir ortaklık söz konusu olabilmektedir. Günümüz demokrasilerinin gelişme düzeyi içerisinde sansür ve denetleme, yerini düzenleme kavramına bırakmıştır. Düzenleme, artık zorlamak yerine ikna etmeyi içermekte, devlet müdahalesinden toplumsal odayaşmaya yönelmektedir. Tek yönlü bir düzenlemeden çok yönlü bir düzenlemeye doğru geçiş söz konusudur. Devlet yanında sivil toplum, kamu yanında özel kesimler ve bireyler, yerel, ulusal, bölgesel ve ulusüstü aktörler, medya çevresinin düzenlenmesinde her biri söz sahibi olmaktadır.

Bu bağlamda Birleşmiş Milletler ve Avrupa Birliği'nin, çocukların medya çevresinin düzenlenmesine ilişkin temel belgeleri incelediğinde, önerilen modellerin devlet tarafından düzenleme yanında, endüstrinin öz-düzenlemesi ve ortak/paralel-düzenleme olarak sınıflandırıldığı görülmektedir. Öz-düzenleme, belirli bir alanda kamu çıkarını gerçekleştirmek üzere başvuruyla yönlendirici ilkeler ve kurallardır ve medya endüstrisindeki aktörlerin devlete bir düzenleyici olarak başvurmadan kendi problemlerini kendi aralarında çözebilmeleri anlamını taşır. ABD, öz-düzenlemeyi bir

1) İletişim araçlarının ve demokrasilerin gelişim tarihi içerisinde Otoriter, Liberal, Sovyet Sistemi, Sosyal Sorumluluk sistemi gibi farklı medya sistemleri sınıflandırması söz konusudur (Siebert, Peterson ve Schramm, 1956).

sivil toplum konusu olarak gören ve medya endüstrisinin çalışma kurallarını, etik ilkelerini ve yaptırımlarını bu alanda çalışan kurumların sorumluluğuna bırakan öncü ülkedir. Eğer devlet ve sivil toplum kuruluşları işbirliği yapıp birlikte hareket ederlerse, bu, “ortak/paralel düzenleme” olarak adlandırılmaktadır. Bu tarz bir düzenleme, devlet tarafından oluşturulmuş, ancak devlet dahil olmamışsa, bu, “düzenlenmiş-öz-düzenleme” olarak tanımlanmaktadır. Ortak düzenleme, yasal zemin üzerinden devletle birlikte devlet dışı aktörlerin gönüllü olarak, ya da kurumsallaştırılarak bir arada politika üretmesi olarak tanımlanabilir. Bu modelde medya çevresini oluşturan kamusal ve özel unsurların hepsi düzenleme pratiğinin gerçekleşmesinde eşit role sahiptir (Schulz ve Held, 2006: 49-63). Tarihsel olarak alınan önlemler dikkate alındığında çocukların medyadaki yasadışı ve zararlı içeriğe karşı korunmasında tek bir aktörün sorumluluğu yetmemekte, aile, öğretmen ve çocuğun kendisi de dahil olmak üzere çevresindeki aktörlerin tamamının, medyanın kendisinin, medyayı izlemeye talip medya dışı sivil toplum/aktörler ve resmi düzenleyici kurum/ların ortak/paralel-düzenleme bağlamında bir arada çalışması gerekmektedir (Schulz ve Held, 2006: 49-63). Hollanda, İngiltere ve Almanya ortak/paralel-düzenleme için gösterilen iyi örnekler arasındadır.

Çocukların medya çevresinin düzenlenmesinde hangi aktörlerin nasıl bir model içinde yer alacağı yanında, neyin düzenleme konusu olacağı da önemli bir konudur. Çocukları koruyucu medya düzenlemeleri, medyaya erişimin engellenmesine karşı değil, ancak medya içeriğindeki istenmeyen unsurlara karşı çocukları korumaya yoğunlaşmaktadır. Bu unsurlardan biri yasadışı içerik, diğeri ise zararlı içeriktir. Yasadışı içerik, pornografi gibi, çocukların herhangi bir nedenle maruz kalmasına, ya da pedofili gibi çocukların cinsel bir nesne olarak konu edilmelerine tolerans gösterilemeyecek olan ve ulusal ve uluslararası yasalar tarafından yasak olarak kabul edilen içeriktir. Zararlı içerik ise yasal olarak

yayınlanmasında herhangi bir engel bulunmayan, ancak maruz kalındığında çocukların gelişimi için uygun bulunmayan içeriktir. Şiddetin kimi biçimleri, olumsuz toplumsal davranışlar vb. gibi. Her iki içerik farklı problem kategorileri olarak farklı yaklaşım ve önlemleri içermektedir ve medya için bir düzenleme konusudur.

3. Medyaya karşı çocukların korunmasına ilişkin uluslararası düzenlemeler

3.1. Birleşmiş Milletler

Çocuğu bir birey olarak kabul eden ve toplum içerisindeki hak ve özgürlüklerini güvence altına alan temel metinler elbette *Çocuk Hakları Bildirgesi* (1959) ve *Çocuk Hakları Sözleşmesi*'dir (1989). "Çocuğun gerek bedensel gerekse zihinsel bakımdan tam erginliğe ulaşmamış olması nedeniyle doğum sonrasında olduğu kadar doğum öncesinde de uygun yasal korumayı da içeren özel güvence ve koruma gereksiniminin bulunduğu" her iki metnin de, temel felsefesini oluşturmaktadır. Bildirgenin ikinci ilkesi, bu felsefeyi şöyle ortaya koyar: "Çocuklar özel olarak korunmalı, yasa ve gerekli kurumların yardımı ile fiziksel, zihinsel, ahlaki, ruhsal ve toplumsal olarak sağlıklı normal koşullar altında özgür ve onurunun zedelenmeyecek şekilde yetişmesi sağlanmalıdır. Bu amaçla çıkarılacak yasalarda çocuğun en yüksek çıkarları gözetilmelidir" (BM Çocuk Hakları Bildirgesi, md. 2). BM Çocuk Hakları Sözleşmesi ise hakların uygulanması ve kullanılabilmesinin, bunları teşvik edici ve koruyucu önlemlerle mümkün olduğu ana fikri üzerine kurulmuştur. Sözleşme'nin 13, 14, 17 ve 18. maddeleri de özel olarak çocukların iletişim hak ve özgürlüklerini tanımlamaktadır².

2) 13. maddeye göre: 1. Çocuk, düşüncesini özgürce açıklama hakkına sahiptir; bu hak, ülke sınırlarına bağlı olmaksızın; yazılı, sözlü, basılı, sanatsal biçimde veya çocuğun seçeceği başka bir araçla her türlü haber ve düşüncelerin araştırılması, elde edilmesi ve verilmesi özgürlüğünü içerir. 2. Bu hakkın kullanılması yalnızca, a) başkasının haklarına ve itibarına saygı, b) milli güvenliğin, kamu düzeninin, kamu sağ-

Bu maddeler çocukların iletişim araçlarına erişme, düşünce ve ifade özgürlüğü konusundaki haklarını belirtirken, çocuğun esenliğine zarar verebilecek bilgi ve belgelere karşı korunması için uygun yönlendirici ilkeler geliştirilmesini teşvik etmek”, taraf devletlerin sorumluluğu” olarak belirtilmiştir (md. 17-e). Bu çerçevede aile, yasal vasiler, ulusal kurum ve kuruluşların sorumlulukları ile birlikte uluslararası işbirliği özellikle vurgulanmaktadır.

ÇHS'nin 34. maddesi, çocukların hangi tür medya içeriğine karşı korunması gerektiğini de belirtir: “Taraf Devletler çocuğu her türlü cinsel sömürüye ve cinsel suistimale karşı koruma güvencesi verirler”. Sözleşmeye göre Taraf Devletler özellikle “çocukların pornografik nitelikli gösterilerde ve malzemede kullanılarak sömürülmesini önlemek amacıyla ulusal, ikili ve çok taraflı ilişkilerde gerekli her türlü önlemi alırlar” (ÇHS, 34-e).

BM bünyesinde UNESCO ise benzer bir felsefeyle, özellikle medyadaki şiddet ve yeni iletişim teknolojilerinin gelişmesiyle birlikte içeriğin denetlenemez hale gelmesini 1997 tarihinden itibaren önemli bir gündem olarak benimsemiştir. UNESCO tarafından yapılan çok sayıda etkinlik ve alınan kararlar arasında sözedilmesi gerekenler *Çocuk ve Ekrandaki Şiddet (1997) Kalkınma için Kültürel Politikalar Eylem Planı (1998)*, şiddet ve nefret söylemiyi-

lığı ve ahlakın korunması nedenleriyle ve kanun tarafından öngörülmek ve gerekli olmak kaydıyla yapılan sınırlamalara konu olabilir. 17. Madde ise Taraf Devletler, kitle iletişim araçlarının önemini kabul ederek çocuğun; özellikle toplumsal, ruhsal ve ahlâki esenliği ile bedensel ve zihinsel sağlığını geliştirmeye yönelik çeşitli ulusal ve uluslararası kaynaklardan bilgi ve belge edinmesini sağlarlar demektedir. Bu çerçevede taraf devletlerin sorumlulukları da şöyle belirtilmiştir: a) Kitle iletişim araçlarını çocuk bakımından toplumsal ve kültürel yararı olan ve 29. maddenin ruhuna uygun bilgi ve belgeyi yaymak için teşvik ederler, b) çeşitli kültürel, ulusal ve uluslararası kaynaklardan gelen bu türde bilgi ve belgelerin üretimi, değişimi ve yayımı amacıyla uluslararası işbirliğini teşvik ederler, c) çocuk kitaplarının üretimini ve yayılmasını teşvik ederler, d) kitle iletişim araçlarını azınlık grubu veya bir yerli ahaliye mensup çocukların dil gereksinimlerine özel önem göstermeleri konusunda teşvik ederler, e) 13 ve 18. maddelerde yer alan kurallar göz önünde tutularak çocuğun esenliğine zarar verebilecek bilgi ve belgelere karşı korunması için uygun yönlendirici ilkeler geliştirilmesini teşvik ederler.

le mücadele etmek üzere önlemler alınmasını önermektedir. Bu metinler, ulusal düzenleyici kurumlar yanında medya endüstrisini öz-düzenlemeye ve devlet, endüstri ve aile işbirliğinin gerçekleştirilmesi bir ortak/paralel-düzenlemeye davet etmektedir. *İnternette Çocukların Cinsel İstismarı, Çocuk Pornografisi ve Pedofili için Eylem Planı ve Deklerasyonu* ise UNESCO tarafından 1999 tarihinde kabul edilmiştir. Bu deklarasyon, internette zararlı içeriğe karşı çocukların korunmasını bir sansür konusu olarak değerlendirmeyi eleştirmektedir. Çocuklar için güvenli bir internet çevresi yaratmak, ifade ve enformasyon özgürlüğü, özel hayatın/mahremiyetin korunması gibi temel hak ve özgürlükleri dikkate alarak zararlı ve yasadışı materyalden korunma hakkını da içerir. Bu çerçevede ulusal devletler tarafından ve uluslararası işbirliği çerçevesinde alınması gereken önlemler şöyle sıralanmıştır:

- Hedef düzenleme: çocuk pornografisi ve çocuk karşıtı pornografiye yönelik yasalar çıkarmak,
- Öz-düzenleme: endüstrinin geniş çaplı katılımı ile etik yönerge ve kodlar hazırlamak ve bunların uygulanmasını sağlamak,
- Ortak-düzenleme: hükümetler, sivil toplum kuruluşları, endüstri ve diğer ilgili tarafların ortak düzenlemelerini teşvik etmek.

Bu çerçevede gerçekleştirilecek eylemlerin niteliği de aşağıda çıkarılmıştır:

- *Engelleme: özellikle yasa yapım sürecindekileri harekete geçirerek çocukların korunması konusunda farkındalık yaratmak.*
- *Enformasyon Toplama: çocuk pornografisiyle ilgili bütün yasal enformasyonu toplamak.*
- *Enformasyonu yaymak: toplanan enformasyonu internet üzerinden mümkün olduğunca geniş bir kesime yaymak.*
- *Analizler: online çocuk pornografisi ile ilgili yasal konularda çalışmalar yapmak.*

- Zararlı içerikle mücadele etmek üzere teknik donanımın geliştirilmesine destek olmak ve kaynak yaratmak,
- Çocuk ve yetişkinlerin kullanmaları için içerik tarayıcı teknolojileri teşvik etmek
- Kamusal farkındalığı yaratmak üzere enformasyon kampanyaları düzenlemek³.

3.2. Avrupa Birliği

Avrupa Birliği Sınır Tanımayan Televizyon Direktifi (1989) ve *Avrupa Sınır Ötesi Televizyon Sözleşmesi* (1997) belgeleri ile televizyon yayıncılığında uyulması gereken ortak kurallar saptanmıştır. Sözleşme 2007 yılında ise dijital teknoloji dikkate alınarak *Görsel İşitsel Medya Hizmetleri Direktifi* (2007) adını almıştır.

Sınır Tanımayan Televizyon Direktifi'nin "Çocukların Korunması ve Kamu Düzeni" başlığı altındaki 5. bölümünün 22. madde ve 22a ve 22b paragrafları, ayrıntılı bir biçimde çocukların televizyon yayınlarından korunmasına ilişkin ilkeleri ve alınması gerekli önlemleri belirtir. 22. madde, üye ülkeleri çocukların fiziksel, zihinsel ve moral gelişmelerinde ciddi ve olumsuz etkiler bırakacak ve özellikle pornografi ve nedensiz şiddeti içerecek yayınların yer almasına ilişkin önlemler almakla yükümlü kılmıştır. Bu tür önlemler yalnızca çocuklara yönelik yayınlarla kısıtlanmamış, aynı zamanda genel izleyiciye yönelik programların içeriğinin de çocukları koruyucu nitelikte olmasına dikkat çekilmiştir. Bu tür programlar, çocukların yayın akışı içerisinde normal olarak erişemeyecekleri bir saatte, ya da herhangi bir teknik engelleme yoluna başvurularak yayınlanmalıdır. Bunun yanında bu tür yayınların şifresiz yayınlanması halinde, üye devletler, bu programlardan önce sesli

3) Bunların yanında araştırma programlarını, ortak çalışmalarını desteklemek üzere fonlar ayırmak, araştırmacılara ve örgütlere gerekli enformasyonu sunmak, internet için sözlük ve açıklayıcı bilgiler içeren materyal hazırlanmasına destek vermek, ebeveyn örgütlerinin iletişim stratejilerine yardımcı olmak, çocuk dostu bir kültürel iklim yaratmak ve sanal sivil toplumu bu doğrultuda yönlendirmek.

bir uyarının yapılmasını, ya da yayın süresince görsel bir sembolle tanımlanmasını sağlamakla yükümlü kılınmıştır. Bu maddenin “a” bendi, üye devletleri yayınların içeriğinde ırk, cinsiyet, dinsel ya da ulusal nefreti içerecek unsurlara yer verilmemesine ilişkin bir uzlaşmaya davet etmektedir. Maddenin “b” bendi ise, yukarıda sözü edilen önlemlerin alınmasına ilişkin düzenli araştırmalar yapılmasını ve çocukların izlediği programların içeriğinin kontrol edilmesinde, başta aile olmak üzere çocuktan sorumlu olanlara yardımcı olacak yeni önlemlerin hayata geçirilmesini önermektedir. Çocuklara ilişkin koruyucu önlemler, *Direktif*'te şöyle sıralanmıştır:

- Belirli programları filtreleme yeteneğine sahip teknik donanıma sahip televizyon cihazlarının üretilmesi,
- Uygun sınıflandırma sistemleri geliştirilmesi,
- Ailenin birlikte izleme politikasını güçlendirmesi ve diğer eğitsel ve farkındalık yaratıcı önlemlerin alınmasının teşvik edilmesi.

Direktif'in, 10, 15 ve 16. maddeleri ise televizyon reklamları, tele-alışveriş ve yanıltıcı reklamlarla ilgilidir. Bu maddelerde vurgulanan noktalar kısaca şöyledir: Reklam ve tele-alışverişin diğer program hizmetlerinden ayrılacak biçimde düzenlenmesi, bilinçaltı tekniklerin bu türlerde kullanılmaması, çocuklara yönelik ve çocukların kullanıldığı alkol ve uyuşturucu madde reklamlarına ilişkin önlemler, çocuklarda fiziksel ve ahlaki zararlara sebebiyet verecek şekilde reklam yayınının yapılmaması ve çocukları korumak için alınacak önlemler.

Avrupa Sınır Ötesi Televizyon Sözleşmesi (1997) ise, *Direktif*'in gözden geçirilmesiyle oluşturulmuştur. Sözleşme 7. maddesinde yayıncının sorumlulukları başlığı altında çocukları ve insan onurunu zedeleyecek yayınlara yönelik düzenlemelere yer vermiştir. Buna göre, program hizmetlerinin sunuş ve içerik bakımından bütün unsurları insan onuruna ve temel insan haklarına saygılı olacaktır. Program içerikleri öncelikle a) edebe aykırı olmaya-

cak ve pornografi içermeyecek, b) şiddet eğilimini körüklemeyecek ya da ırkçı nefret duygularını kışkırtıcı nitelikte olmayacaktır. Aynı maddenin 2. bendi, gençlerin ve çocukların fiziksel, zihinsel ve ahlaki gelişimini zedeleyebilecek tür program hizmetleri ve bunların seyredilebileceği zaman ve saatlerde yayınlanmayacaktır; 3. bendi, yayıncı haberlerde gerçekler ve olayların doğru olarak sunulmasını sağlayacak ve özgürce kanaat oluşumunu teşvik edecektir, demektedir. Sözleşme'nin II. Bölümü, reklamlar ve tele-alışverişe ilişkin standartları belirlemektedir. Buna göre çocuklara yönelik ve içinde çocukların kullanıldığı reklamlar, biçim ve içerik yanında, yayın biçimi ve saati açısından çocukların zarar görmeyeceği, anlayabileceği ve diğer yapım türlerinden ayırabileceği biçimde düzenlenmesini içermektedir.

Avrupa Birliği'nin bir diğer hukuki metni olan *Görsel-İşitsel Medya Hizmetleri Yönergesi*, izleyici/kullanıcının medya hizmetleri üzerindeki kontrolünü dikkate alarak medya içeriğinin nasıl düzenleneceğini belirtmiştir. Buna göre, medyaya ilişkin şikâyetler için üye ülkelerin düzenleyici kurumları sorumlu tutulmuştur. Geleneksel ve yeni medya arasında bir ayırım yaparak düzenlemeyi farklılaştırmıştır. Televizyon gibi geleneksel medya belirli bir yayıncı tarafından zamana bağlı olarak, eş-zamanlı yayın yapan, doğrusal hizmet olarak, dijital yayıncılık ve hizmetler ise kullanıcının istediği zaman talep ederek, isteğe bağlı yararlandığı, doğrusal olmayan hizmetler olarak sınıflandırılmıştır. Bu belgedeki "Küçükleri Koruyucu Önlemler" kısmında yapılan düzenleme şöyledir: Televizyon için,

a. *Çocuklara zararlı içerik, herhangi bir program içinde ve saatte yayınlanamaz, kesinlikle yasaktır (md. 27-1)*

b. *Çocuklar için zararlı olabilmesi ihtimal dahilinde olan içerik yayın saatinin seçilmesi ya da şifreleme gibi bir teknik önleme başvurusu çocukların göremeyeceği ve işitemeyeceği bir saat ve programlamada yayınlanabilir (md. 27-2-3).*

İsteğe bağlı hizmetler için,

a. Çocuklar için kesinlikle zararlı içerik, çocukların talep-edilen görsel-işitsel hizmetler içinde normalde kesinlikle görüp-işite-meyecekleri zaman mümkün olabilir (md. 12).

b. Çocuklar için zararlı olabilmesi ihtimal dahilinde olan içerik için bir sınırlama mevcut değildir.

Avrupa Birliği'ne ilişkin bir diğer önemli belge, tavsiye kararı niteliğindeki⁴ *Görsel-işitsel ve Enformasyon Hizmetlerinde Çocukların ve İnsan Onurunun Korunması ve Cevap Hakkı* (2006) dır. Ulusal yasalar için etik bir kılavuz niteliği taşıyan kararın önemi, geleneksel medyalar yanında interneti de kapsamlı bir biçimde ele almasıdır. Tavsiye kararı, çocukların ve insan onurunun korunması amacıyla iletişim endüstrisinde öz-düzenlemenin önemini vurgulamaktadır. Öz-düzenleme ise, üç temel unsura dayandırılmıştır: 1) yasalar ve uygulama kuralları oluşturmak üzere, hükümet, endüstri, hizmet ve erişim sağlayıcılar, kullanıcı birlikleri gibi çocukların iletişim çevresindeki bütün tarafların katılımını sağlamak, 2) yönetim kodlarının endüstri tarafından uygulanması, 3) alınan önlemlerin tarafların hepsi tarafından değerlendirilmesi. Bu tavsiye kararı ayrıca 1.) yayıncıların sorumluluğunu esas tutarak, ebeveyn kontrolünün daha etkin kılınması amacıyla yeni teknolojilerden yararlanılmasını (program kodlama, filtreleme programları, kontrol chipleri), 2.) internet servis sağlayıcılarının uygulama ilkeleri geliştirmelerini teşvik etmek amacıyla taşımaktadır.

İnternetin Güvenli Kullanımı için Avrupa Birliği Eylem Planı (1999) ise, internetin arzu edilmeyen içerikleri ile mücadele etmede Avrupa Birliği'nin çeşitli girişimlerini harekete geçirmektedir. Plan internet endüstrisi ve üye devletlerin hükümetleri ve kullanıcı-

4) "Görsel işitsel ve Enformasyon Hizmetlerinde Çocukların ve İnsan Onurunun Korunmasına dair Tavsiye Kararı". 28 Mart 1998 tarihinde Avrupa Konseyi tarafından kabul edilen tavsiye kararı, 2006 tarihinde gözden geçirilerek, Avrupa Konseyi ve Komisyonu tarafından "Görsel işitsel ve Enformasyon Hizmetlerinde Çocukların ve İnsan Onurunun Korunması ve Cevap Hakkı" olarak düzenlenmiştir.

cularının işbirliği ile hazırlanmış ve Avrupa Birliği'nde bir politik uzlaşmayı yaratmıştır. Planın amaçları:

- Aktörleri (kullanıcılar, endüstri) yeterli öz-düzenleme sistemleri geliştirmeleri ve uygulamaları için harekete geçirmek,
- Teknik çözüm uygulamalarının geliştirilmesi ve tanıtılmasını desteklemek
- Ebeveyn, öğretmen ve ilgili tarafları uyarmak ve bilgilendirmek,
- En iyi uygulamalar ve deneyim paylaşımı ve yardımlaşma için bir ortam hazırlamak
- Avrupa ve diğer bölgeler arasında alınan yaklaşımlar arasında bir eşgüdüm sağlamaktır.

Eylem planı, tanımladığı dört alanda etkili önlemlerin alınmasını öngörmektedir:

1. *Güvenli bir ortam yaratılması:* İnternet endüstrisinin öz-düzenleme yoluyla yönetim kodlarının hazırlanmasını ve şikâyet hatlarının geliştirilerek yasadışı içeriklerin tespit edilmesi ve bu konuda uluslararası bir anlayışın geliştirilmesini sağlamak.

2. *Filtreleme ve izleme sistemi geliştirilmesi:* Kullanıcıların kendilerini ve ailelerini istenmeyen içerik karşısında korumak ve uyarmak üzere, içeriği tanımlayıcı ve engelleyici teknik sistemlerin geliştirilmesini teşvik etmek. Bu sistemler endüstrinin öz-düzenleme ilkesine dayalı olarak içerik üretimi aşamasında devreye girebilmektedir. Etkili çözümler konusunda uluslararası uzlaşma yaratılması sağlanmalıdır.

3. *Farkındalık yaratıcı politikalar:* Üye ülkeler tarafından yürütülecek ve en uygun kanallar, içerik ve teknolojiler kullanılarak hedef izleyici kitlesinde farkındalık yaratacak, dilsel ve kültürel özgüllükleri de dikkate alan temel materyaller geliştirmek.

4. *Destek eylemleri:* Kullanıcıların kendilerini korumaları ve eylem planının başarıya ulaşmasında tek bir önlemin etkili olamayacağı düşüncesinden hareketle, yasal uygulamaların ve uluslararası işbirliklerinin harekete geçirilmesi.

3.3. Türkiye’de medyaya karşı çocukları koruyucu önlemler

1990’lara kadar, kamu yayıncılık sisteminin egemen olduğu Türkiye mediasında, çocuklara ilişkin koruyucu önlemlerin alınmasında devlet temel aktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Anayasa ve Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu yönetmeliği, yayınların düzenlenmesinde temel olmuştur. TRT döneminde çocukların korunmasına ilişkin algı, tıpkı Avrupa’daki yayın sistemlerinde olduğu gibi, kamu hizmeti ve sosyal sorumluluk kavramları çerçevesinde ve devlet merkezli biçimlenmiştir. TRT kanununda, yönetmeliklerinde ve genel yayın planlarında belirtilen yayın izleme ve denetleme birimlerinin kriterleri çerçevesinde, çocuklara yönelik yayınların niteliği de belirlenmiştir. 1990’lara kadar TRT’nin çocukları koruyucu politikası yayın içeriğini denetlemek, yayın saatlerini izleyici gruplarına göre planlamak, şikâyetleri değerlendirmek ve çocuk programlarında uzman görüşlerine başvurmak olarak sınıflandırılabilir. Genel ahlak, çocukların fiziksel, zihinsel, ruhsal ve bedensel sağlıkları ve ahlaki gelişimlerini olumsuz yönde etkileyebilecek yayınlar yapılmaması, alkol, içki ve kamuoyunun sağlıklı oluşturulabilmesi gibi ilkeler, geçmişte ve günümüzde de koruyucu politikalar için temel oluşturmaktadır.

1990’da yasal olmayan biçimde başlayan özel radyo ve televizyon yayıncılığının ilk yılları, kuralların olmayışı ile tanımlanır (bkz. Kejanlıoğlu, 2004). Bu dönemde deneme-yanılma biçiminde gelişen yayıncılıkta içerik düzenlemesine ve izleyicinin korunmasına ilişkin herhangi bir politika olmadığı gibi, düzenleme yapılmasına karşı yayın kurumları ve siyasal aktörler tarafından önemli bir direnç de gösterilmiştir. Bu dönemde yayın kurumlarının öz-düzenleme mekanizmalarının anayasa ve ceza yasalarına uymakla sınırlı olduğu söylenebilir. Yerli yapımların sınırlı olduğu ve dışsalımlarla daha çok gerçekleştirilen çocuk programları planlamasında yayıncılıkta geleneksel olarak yerleşmiş olan izleyici kitlesi ve izleme zamanını dikkate almanın etkili olduğu söylenebilir. Bu

dönemde televizyon program türlerindeki çeşitlenme ile birlikte ortaya çıkan önemli bir yayın düzenleme biçimi, cinsel içerikli yayınların kırmızı noktalı olarak işaretlenmesi ve gece geç saatlerde yayınlanmasıdır. Program ve kanalı şifreleme, çocukların erişimini engelleyerek içerikten koruma biçimidir.

Radyo ve Televizyonların Kuruluşu ve Yayınları Hakkında Kanun (3984 sayılı RTÜK Kanunu, 1994) ise çocukların görsel, işitsel medya içeriğindeki zararlı unsurlardan korunmasına yönelik yasal düzenlemeleri ve buna uyulmadığında gerçekleşecek yaptırımları içermektedir. *Avrupa Sınır Ötesi Televizyon Sözleşmesi*'ne ve yukarıda zikredilen diğer uluslararası belgelere uyumlu bir biçimde hazırlanan Kanunun yayın ilkeleri kısmında çocuklar ve gençlerin fiziksel, ruhsal, bedensel ve ahlaki gelişimlerine aykırı yayınlar yapılamayacağı belirtilir. Reklamlar bölümünde ise çocuklara yönelik ve çocukların kullanıldığı reklamlara ilişkin yasaklamalar sıralanır.

2000 tarihinden itibaren Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne giriş müzakereleri çerçevesinde çıkarılan uyum yasaları ve AB medya politikalarındaki değişimlere paralel olarak RTÜK kanununda kimi değişiklikler yapılmıştır (bkz. Bek, 2003). Bu değişiklikler geleneksel medya yanında, interneti de dikkate almaktadır. İnternetin güvenli kullanımı için çocuklara ve ebeveynlere yönelik bilgilendirme programları yanında, zararlı içeriğe erişimin engellenmesi için filtreleme programları RTÜK tarafından sunulmaktadır. Benzer biçimde RTÜK tarafından geleneksel medyaya karşı çocuk haklarını dikkate alarak projeler geliştirilmektedir (www.rtuk.gov.tr). Bu konuda yapılan uygulamalar arasında ön plana çıkanlar şunlardır:

İçerik sınıflandırma ve uyarma: Akıllı İşaretler. Çocukları televizyonun olası zararlı etkilerinden korumak ve programın hangi yaş grubuna uygun olduğunu göstermek amacıyla bir işaret sistemi olarak akıllı işaretler oluşturulmuştur. Bu sistem, televizyon

yayıncılarının, anne babaların ve genelde toplumun, çocukları ve gençleri televizyon yayınlarının olası zararlı etkilerinden koruma sorumluluğunu yerine getirmelerinde onlara yardımcı olmak üzere tasarlanmıştır. Zararlı etkileri olabilecek içerik alanları; şiddet ve korku, cinsellik ve örnek oluşturabilecek olumsuz davranışlardır (ayrımcılık, alkol ve sigaranın aşırı kullanımı, madde kullanımı, yasadışı davranışlar, küfür vb.)

Farkındalık yaratma: Medya Okuryazarlığı. İzleyicinin televizyonu sorgulayabilmesi ve eleştirel bir değerlendirmeye tabi tutabilmesi amacıyla medya okur yazarlığı projesi başlatılmıştır. Proje 2007 tarihinde, Radyo ve Televizyon Üst Kurulu ile Milli Eğitim Bakanlığının işbirliği sonucu hayata geçirilmiştir. Öğretmen ve uzmanlar aracılığıyla televizyon endüstrisinin özellikleri, program türleri ve içerikleri vb. gibi konularda çocukların eleştirel bir değerlendirme yapabilmeleri, aktif izleyici olabilmelerinin koşulları yaratılmaya çalışılmaktadır.

Uyarma ve duyarlılık artırma: İyi Uykular Çocuklar. Radyo ve Televizyon Üst Kurulu ile Televizyon Yayıncıları Derneği'nin işbirliği sonucunda hazırlanan "İyi Uykular Çocuklar Projesi", okul öncesi ve ilköğretim çağı çocuklarına akşamları erken yatma alışkanlığının kazandırılmasını, anne ve babaların çocukların erken yatırılması konusunda duyarlılıklarının ve etkinliklerinin artırılmasını ve çocukların geç saatlerdeki televizyon yayınlarının olası zararlı etkilerinden korunmasını amaçlamaktadır.

Görüş ve Öneri Bildirme: RTÜK İletişim Merkezi. İzleyici görüşlerinin bir telefon hattı ile kayda alındığı bu sistem ile izleyici beğeni ve şikayetlerini bildirerek medya politikasına dahil edilmektedir.

İzleyici Temsilcisi: Ulusal ve yerel televizyon ve radyo kanallarından seçilen bir temsilci aracılığıyla izleyici şikâyet ve değerlendirmeleri alınmaktadır.

Sonsöz

BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde ve uluslararası diğer metinlerde açıkça belirtildiği gibi, medya çevresinin genişlediği günümüz koşullarında çocukların medyaya karşı korunması bir hak olarak belirginleşmektedir. Bu çerçevede medya içeriğinin yayınlanmasının, koşullarının ve kullanımının çocukların yararına düzenlenmesi gereği ortaya çıkmaktadır. Çocukların medya karşısındaki konumu, piyasanın rekabet koşullarına bırakılmayacak bir kamusal sorumluluktur.

Yukarıdaki değerlendirmeler ışığında Türkiye'de çocukları medyaya karşı koruyucu politikaların Birleşmiş Milletler ve Avrupa Birliği'nin bu konudaki kararları temelinde biçimlendirildiği ve düzenlemenin devlet tarafından gerçekleştirildiği görülmektedir. Anayasa, TRT ve RTÜK kanunu ve yönetmelikler, medyanın düzenlenmesinin temel araçlarıdır. Buna karşılık yayın kurumlarının öz-düzenleme biçiminde ilke ve kurallar geliştirdikleri de görülmektedir. Benzer biçimde RTÜK, Milli Eğitim Bakanlığı ve yayın kurumlarının işbirliği ile gerçekleştirilen uygulamaları ise ortak/paralel-düzenleme denemeleri olarak görmek mümkündür. Diğer taraftan Türkiye için söz edilmesi gereken kimi gelişmeler de olmaktadır. Bunlardan biri UNICEF tarafından başlatılan ve Türkiye'deki belli başlı iletişim fakültelerinin işbirliği ile devam eden "Çocuk Hakları ve Medya" konulu ders programı önemli bir örnek oluşturmaktadır. Ders programı aracılığıyla gelecekte profesyonel olacak genç iletişim öğrencilerinin bilgilendirilmesi ve duyarlılık geliştirmeleri sağlanmakta, hem de iletişim araçları öğrenciler tarafından eleştirel bir değerlendirmeye konu edilmektedir (unicef.org.tr). Diğer bir etkinlik ise Bağımsız İletişim Ağı tarafından haber verme pratiğini dönüştürmek ve mevcut haber pratiğini eleştirel bir değerlendirmeye tutmak üzere başlatılan "Çocuk Odaklı Habercilik"tir (bianet.org). Türkiye'de çocuk hakları ve yayıncı-

lık konusunda faaliyet gösteren sivil toplum örgütü ise yok denecek kadar azdır.

KAYNAKLAR

- Akdeniz, Yaman (2004), “Who Watches the Watchmen? The Role of Filtering Software in Internet Content Regulation”, in Organization for Security and Co-Operation in Europe (“OSCE”) Representative on Freedom of the Media (eds), *The Media Freedom Internet Cookbook*, Vienna: Austria, pp: 101-125. http://www.osce.org/publications/rfm/2004/12/12239_93_en.pdf (Erişim tarihi Eylül 2010)
- Bek, Mine G. (2003), *Avrupa Birliği ve Türkiye’de İletişim Politikaları* (der.), Ümit Yayıncılık, Ankara.
- Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Bildirgesi, (1959), www.cocukhaklari.gov.tr (Erişim tarihi, Eylül 2010).
- Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi, (1989), www.cocukhaklari.gov.tr (Erişim tarihi, Eylül 2010).
- European Parliament and the Council (1989), *The Television without Frontiers Directive (Avrupa Birliği Sınır Tanımayan Televizyon Direktifi)*, Council Directive 89/552/EEC. <http://eur-lex.europa.eu> (Erişim tarihi, Eylül 2010).
- European Parliament and the Council (1997), *European Convention on Transfrontier Television, (Avrupa Sınır Ötesi Televizyon Sözleşmesi)*, Directive, 97/36/EC. <http://eur-lex.europa.eu> (Erişim tarihi, Eylül 2010).
- European Parliament and the Council (2006), Protection of Minors and Human Dignity and on the Right of Reply. (Görsel-İşitsel ve Enformasyon Hizmetlerinde Çocukların ve İnsan Onurunun Korunması ve Cevap Hakkı) Recommendation 2006/952/EC. <http://eur-lex.europa.eu> (Erişim tarihi, Eylül 2010)
- European Parliament and the Council (2007), *Audiovisual Media Services Directive (Avrupa Birliği Görsel İşitsel Medya Hizmetleri Sözleşmesi)*, (2007), Directive 2007/65/EC. <http://eur-lex.europa.eu> (Erişim tarihi, Eylül 2010).
- Hans J., Kleinsteuber (2004), “The Internet between Regulation and Governance”, *Self-regulation, Co-regulation, State Regulation*, in Organization for Security and Co-Operation in Europe (“OSCE”) Representative on Freedom of the Media (eds), *The Media Freedom Internet Cookbook*, Vienna: Austria, pp:61-75 http://www.osce.org/publications/rfm/2004/12/12239_93_en.pdf (Erişim tarihi, Eylül, 2010)
- Lowery, Shearon, Melvin DeFleur (1983), *Milestones in Mass Communication Research*. Longman Press, New York.
- Kejanhoğlu, Beybin (2004), *Türkiye’de Medyanın Dönüşümü*, İmge Yayınları, Ankara.
- May, Bruce, E; J.C. Chen, K.W. Wen (2004), “The Differences of Regulatory Models and Internet Regulation in the European Union and the United States”, *Information and Communication Technology Law*, Vol. 13, No. 3, pp: 259-272.

- Meyrowitz, Joshua, (1985), *No Sense of Place*, Oxford University Press, New York.
- Siebert, Fred., Theo- Dore Peterson, and W. Schramm (1956), *Four Theories of the Press*. University of Illinois Press, Urbana.
- Schulz Wolfgang and Thorsten Held (2006), “Together They Are Strong? Co-Regulatory Approaches for the Protection of Minors within the European Union”, *Regulation, Awareness, Empowerment Young People and Harmful Media Content in the Digital Age*. Ulla Carlsson (eds.) The International Clearinghouse on Children, Youth and Media.
- Timisi, Nilüfer (1991), *Televizyon Çocuk Programlarının Toplumsallaştırıcı İşlevleri: Örnek Olay, Susam Sokağı*, basılmamış yüksek lisans tezi, A.Ü. SBE İletişim Anabilim Dalı, Ankara.
- The European Union Action Plan on Promoting Safer Use of the Internet* (1999), (Avrupa Birliği İnternetin Güvenli Kullanımı için Eylem Planı), Decision No 276/1999/EC, 25 January.
- UNESCO (1997), *Children and Violence on the Screen*, (*Çocuk ve Ekrandaki Şiddet*), <http://www.unesco.org>. (Erişim tarihi, Eylül 2010).
- UNESCO (1998), *Action Plan on Cultural Policies for Development*, (Kalkınma için Kültürel Politikalar Eylem Planı), <http://www.unesco.org> (Erişim tarihi, Eylül 2010).
- UNESCO (1999), *Declaration on Child Pornography and Peadophilia on the Internet* (*İnternette Çocuk Pornografisi ve Pedofili Deklerasyonu*), <http://www.unesco.org>. (Erişim tarihi, Eylül 2010).
- www.bianet.org
- www.rtü.gov.tr
- www.unicef.org.tr



Mustafa Ruhi Şirin

MUSTAFA RUHİ ŞİRİN

İletişimci, Yazar, Çocuk Vakfı Başkanı

1955'te Of'ta doğdu. Yüksek öğrenimini iletişim alanında tamamladı. 1977'de TRT'de görev aldı. Aynı kurumda çocuklara yönelik radyo ve televizyon programları hazırladı, danışmanlık ve yöneticilik görevlerinde bulundu. 1986-1991 yılları arasında İstanbul Üniversitesi'nde metin yazarlığı ve radyo-televizyon program yapıcılığı dersleri verdi. 1990 yılında Çocuk Vakfı'nı kurdu. 2003 yılında RTÜK tarafından üç kez seçilerek TRT Genel Müdürlüğü'ne atanacak üç aday arasında yer aldı. I. İstanbul Çocuk Kurultayı (2000), I. Türkiye Üstün Yetenekli Çocuklar Kongresi (2004) ve I. Türkiye Çocuk Hakları Kongresi'nin (2011) Genel Yönetmenliklerini yürüttü; Türkiye Çocuk Hakları Koalisyonu'nun kuruluşunda görev aldı ve sözcülüğünü üstlendi. 2007 yılından bu yana Marmara Üniversitesi'nde Çocuk ve İlkgençlik Edebiyatı dersleri veriyor. Çocuk edebiyatı alanında kitapları yanında yetişkinlere yönelik kitapları ile tanındı. İletişim ve medya okuryazarlığı bağlamında Televizyon, Çocuk ve Aile (1998), Gösteri Çağı Çocukları (1999), Kuşatılmış Çocukluğun Öyküsü (1999) adlı medya okuryazarlığı odaklı üç kitabı yayımlandı. Çocuk kitapları dünya dillerine çevrildi. Kuş Ağacı çocuk kitabı (resimleyen Nazan Erkmen) UNESCO Asya Kültür Merkezi Resimli Çocuk Kitapları ödülü ile ödüllendirildi (1993). İki oğlu ve bir de torunu var.

ŞİDDET, TELEVIZYON VE ÇOCUK DOSTU MEDYA

1. Çocuk ve şiddet sarmalı

Çocuk ve şiddet ilişkisinde ailenin, okulun, sosyal çevrenin, toplumun ve medyanın şiddet üretip üretmediği belirleyici rol oynar. Şiddetin psikolojisi ve sosyolojik örüntüleri üzerinde durulmadan, çocuk ve şiddet fotoğrafını tam olarak okumak da imkânsızdır. Burada şu soruyu sorabiliriz: Teoride sorunu tanımlamak, onu çözmeye yeterli midir? Bu soruya verilecek kısa cevap, bizi yanıltıcı sonuçlara ulaştırabilir. Şiddete neden olan etkenler, anne-baba, çocuk-aile ilişkisi, nesillerdir sürdürülen şiddet içeren davranışların sonucudur. Sosyal, kültürel ve ekonomik faktörler, şiddet oluşumunda rol oynar (Polat, 2008: 61). Toplumsal ve pedagojik arka plan açısından şiddetin doğru tanımlanması yanında, toplumsal nedenleri üzerinde de durulması gerekir. Bu yönü ile şiddet, bireyi ve toplumu ilgilendiren ve yerel olduğu kadar küresel bir problem alanıdır.

Şiddet, öncelikle çocuk istismarı bağlamında değerlendirilmesi gereken bir olgudur. *Dünya Sağlık Örgütü*'nün çocuk istismarı tanımı şöyledir: *Çocuğun sağlığını, fizikî ve psiko-sosyal gelişimini olumsuz yönde etkileyen, bir yetişkin, toplum veya ülke tarafından bilerek veya bilmeyerek yapılan davranışlar çocuk istismarı kabul edilir...* Dünyada evrensel geçerliliği olan bir istismar tanımını henüz yapılamamıştır. Nedeni ise, çocuk istismarının ülke-

den ülkeye değişen kültürel algılama farklılıklarıdır. Farklı kültürler açısından bakıldığında, her kültürün değerlerinden, uygulama biçimlerinden ve çocuk tutumlarından kaynaklanan sorunlar nedeni ile de dünyanın her yerinde geçerli bir çocuk istismarı tanımını yapılamıyor.

Fizikî şiddet, etkileri açısından en zararlı istismar türüdür. Ancak, çocuğun büyüme ve gelişme çağlarını olumsuz etkileyen sözel, ya da fizikî şiddet eyleminde *kasıtlılık* unsuru belirleyici göstergedir. *Kasıtlılık* ise, şiddet eyleminin çocuğa zarar vermesi, ya da travmaya neden olması halinde oluşur. *Kasıtlılıkta* onaylama boyutu da belirleyicidir.

Bütün istismar türlerinde olduğu gibi, istismar türü olarak şiddet, psikolojik istismarı da beraberinde getirir. Duygusal istismar ise, fizikî, cinsel, ekonomik istismarı şemsiyesi altında toplayan, istismarın en geniş boyutlu türüdür. Tek başına var olduğu gibi, her istismar türü ile de ilişkilidir. Diğer istismar türleri ortadan kalksa bile, çocuk ruhunda duygusal istismarın etkileri bir ömür boyu sürebilir.

Şiddeti model alan çocuklar değerlendirilirken kavgacı, haşarı ve geçimsiz çocuk tipi için şiddet tetikleyici olabilir ve bu çocuklar sorunlarını şiddetle çözme eğilimini benimseyebilirler: Çekinmeyen çocuk tipi ise, şiddet ve saldırganlık içerikli yayınları izledikçe korkabilir, içe kapanabilir, kabûslar görebilir. Hattâ şiddeti *öğrenilmiş çaresizlik* olarak da algılayabilirler. Bu durum ise çocuğun güven duygusu ve özgürlüğünü yitirmesi ile sonuçlanabilir.

Sesli, görüntülü ve yazılı yayınlardaki şiddetin, şiddeti yeniden üreteceği ve özendireceği görüşü yanında, bir tür arınmaya (*kat-harsis*) yol açarak olumlu etkiler yaptığı yönünde araştırmalar da vardır. Şu temel yaklaşım unutulmamalıdır: Her insan doğuştan şiddet potansiyeline sahiptir. Çocuk, şiddetin her türüsünden etkilenir. Şiddet aşırı duyarlı, içe dönük, asi, isyankâr, dikkatsiz, aktif, agresif çocukların gelişim evrelerine göre farklı algılandığı gibi,

etkileri de farklı olabilir. Kız çocuklarına oranla erkek çocukların şiddet eğilimlerinin daha fazla olmalarına karşılık, kız çocuklarının şiddet karşısında daha çok örselenebildikleri de gelişim uzmanlarının ortak görüşüdür. Burada koruyucu yaklaşım kadar gelişmeci yaklaşımı dikkate alarak şu sonuca varabiliriz: Çocukların büyüme ve gelişme aşamalarında anne, baba, okul, sosyal çevre ve iletişim araçlarının amacı, şiddeti tetikleyici değil çocuğun doğası ile uyum içinde yaşama yollarını çocuğa öğretmek olmalıdır.

2. Çocuğun öncelikli yüksek yararı

Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, aynı zamanda *son eşitlikçi çocuk hakları teorisi* olarak da kabul edilmektedir. Çocuğun öncelikli yüksek yararı çerçevesinde yaşaması, gelişmesi, korunması, görüşünün alınması ve çocuğa karşı her tür ayrımcılığın önlenmesi ilkeleri, bütün çocuklara eşit yaklaşımı öngörmektedir. Çocuğun her türlü şiddetten korunma hakkı Sözleşme'nin ana amaçlarından biridir. Sözleşme, çocuğu fizikî ve zihnî yönden etkileyen şiddete karşı korumak için yasal, idarî, sosyal ve eğitim açısından da önlemlerin alınmasını öngörüyor (Hodgkin-Newel, 2001: 240).

Şiddet, çocuğun yaşama ve hayatta kalma hakkını etkileyerek varlığını sürdürmesini engellediği gibi doğal, zihnî ve fizikî kapasitesinin en yüksek gelişim düzeyine ulaşabilmesini de olumsuz yönde etkileyebilir. Her türlü kötü davranış, ihmal ve sömürü karşısında ayrımcılık yapılmadan çocukların korunması için önleyici önlemlerin alınması, çocuk hakları anlayışının varoluş nedenidir.

Çocuk haklarının temel ilkesi olan *çocuğun öncelikli yüksek yararı* ölçütünü kısaca açıklamakta yarar var: *Çocuğun öncelikli yüksek yararı ilkesi*, çocukla ilgili bütün girişimlerde, çocuğun öncelikli yüksek yararının tam olarak gözetilmesini esas alır. Ana-babalar ve sorumluluk taşıyan diğer kişiler bu sorumluluğu yerine getirmedikleri takdirde, Devlet, çocuğa yeterli dikkati ve desteği

gösterecektir. Kamu, ya da özel sosyal yardım kuruluşları, mahkemeler, idarî makamlar, ya da yasama organları tarafından yapılan ve çocukları ilgilendiren bütün faaliyetlerde, *çocuğun öncelikli yüksek yararı* temel düşünce kabul edilmelidir. Çocuğun öncelikli yüksek yararının yerine gelebilmesi için, çocuğun ihtiyaçlarının karşılanması, yeteneklerinin geliştirilmesi, gelişim olanaklarının ve iyi hayat koşullarının sağlanması gerekir. *Çocuğun öncelikli yüksek yararı* kavramının açılımı, 3-9 Kasım 1995 tarihleri arasında İsviçre'nin Sion kentinde düzenlenen Uluslararası Çocuk Hakları Semineri'nde beş başlık altında şöyle yapılmıştır: 1) *Çocuğun yararı en iyi biçimde korunmalıdır.* 2) *Çocuğun yararı başka kimselerin yararı ile çatıştığı durumda çocuğun yararı önde tutulmalıdır.* 3) *Bu yararın tespitinde çocuğun yalnızca bugünkü koşulları değil, gelecekteki durumu da göz önüne alınmalıdır.* 4) *Çocuğun yararını tespit edecek kişiler (aile, kurum, mahkeme) mutlaka aileyi, çocuğu, meslek insanlarını dinledikten sonra karar vermelidir.* 5) *Çocuğun yararının her ülkenin sosyo-ekonomik koşulları açısından değiştiği dikkate alınarak her ülke kendi kriterlerini oluşturmalıdır* (1995: 16).

Burada kısaca çocuk ihmali ve istismarının önlenmesini amaçlayan dünya çocuk hakları hareketinin yöneldiği üç temel çocuk hedefini de hatırlamalıyız: 1) *Her çocuğun hayata iyi bir başlangıç yapması.* 2) *Her çocuğun kaliteli temel eğitim görmesi.* 3) *Her çocuğun sahip olduğu potansiyeli sonuna kadar geliştirip topluma anlamlı biçimde katkıda bulunma ve katılım fırsatlarına sahip olması...* Yaşadığımız dünyadaki yoğun şiddet kültürü ise, bu temel çocuk hedefinin önündeki en çetrefil engellerden biridir.

Çocuk ve şiddet ilişkisinde işlem öncesi, işlem dönemi ve soyut algılama evresi farklılıklar içerir. Somut algılama evresine kadar çocuk hayal ile gerçeği, somut ile soyutu birbirinden tam olarak ayırtedemez. Somut algılama döneminde ve on bir yaşından sonra başlayan soyut algılama evresinde çocuğun izleyeceği görün-

tü, okuyacağı edebiyat eseri, ya da şiddetin hiçbir şekilde olumlanması düşünülemez. Gerçek hayattaki somut şiddet, medyaya ya da edebiyata soyutlanarak yansıtılsa bile, her çocuk bunun ayır-dına varamaz. Şiddeti benimsemiş bir çocuğa edebiyat, daha da pekiştirici etki yapabilir. *Pal Sokağı Çocukları* romanını okuyan bir çocuk şiddeti benimsiyorsa, bu çocuğun sokak çetesi kurma ihtimali daha fazladır. İçe kapanık bir çocuk için ise aynı kitap, edebiyat sopasına dönüşebilir. Bu yönü ile *Çocuk Haklarına Dair Sözleşme*'nin 19'uncu maddesinde yer alan *zihinsel saldırı* kavramını sanal ve edebiyata yansıyan şiddeti anlamaya yönelik anahtar kavram olarak kullanabiliriz (Şirin, 2007: 94).

3. Şiddetin üç boyutu

Yaşadığımız dünya gerginlikler, çatışmalar ve sapmalar dünyasıdır. Dünyanın gerilimli ortamı birey, toplum ve şiddet ilişkisini giderek karmaşaya dönüştürüyor. Bu karmaşayı yansıtırken iletişim araçlarının insan hakları kültürü bağlamında ilkesiz yayıncılık yaptıkları ise ortak kabullerden biridir. Ancak, bireysel ve toplumsal şiddet olduğu için, bu araçların yansıtıcı görevini yerine getirdiği de unutulmamalıdır.

Şiddeti psikolojik (bireysel) ve toplumsal eksenli anlama anlayışı, genellemeci bir yaklaşımdır. Şiddeti, yalnızca psikolojik ve toplumsal arka planını dikkate alarak ve iletişim araçlarını dışta tutarak açıklamak ise, şiddet gerçeğinin çağımızdaki örüntülerini kavramamızı zorlaştırabilir. Şiddeti üç odaklı bir çerçevede değerlendirmek mümkündür: Şiddeti bireysel yönden tanımayı sağlayan ve şiddet davranışını doğuştan gelen bir güdü biçiminde temellendiren psikolojik yaklaşım, bir. Şiddetin toplumsal çevre sonucu kazandırıldığı ve şiddet davranışını toplumsal yaklaşımlarla açıklama eğilimi, iki. Şiddeti yansıtma nedeni ile medya odağı, üç.

Şiddetin birinci ve ikinci odağını yok sayarak, onu doğru bir

zeminde tartışamayız. İletişim araçlarını günah keçisi ilan etmenin de sorunu anlamada ve çözüme şimdikiye kadar hiçbir yararı olmamıştır. Aile içi ve toplumsal şiddeti dikkate almadan yapılacak değerlendirmeler de bizi yanıltabilir. Şiddetin kaynağını yalnızca iletişim araçları olarak göstermek ise, ailede ve toplumdaki şiddeti göz ardı etmek anlamına geleceği gibi, şiddeti değerlendirmeye yönelik bu yanılğı, sorunu tanıma ve çözüme ulaştırmayı da engelleyecektir.

Şiddeti doğru okumak ve anlamlandırmak için şiddet bağlamı içine giren bütün göstergelerin bilinmesi gerekir ki, ülke ve dünya ölçekli bu bilgiye erişmek imkânsızdır. O halde, şiddetle ilgili bütün çabaların, şiddetin üç odağına yönelik, yani bireysel, toplumsal ve medya eksenli şiddeti tanıma ve anlama ile sınırlı olması ön kabulü dikkatten uzak tutulmamalıdır.

Son elli yılda dünyada şiddet türlerine yönelik yapılan üç bini aşkın araştırmanın en önemli sonucu şu olmuştur: Ailede ve toplumda şiddete maruz kalan çocuklar ve şiddet ortamında büyümeyen çocuklar, iletişim ortamındaki şiddete maruz kalan çocuklara oranla daha fazla etkileniyorlar. Çünkü, bu çocukların şiddet içeren yayınlara eğilimleri çok daha fazla oluyor. Bunun anlamı şu: Şiddet ortamında büyüyen çocuklar, iletişim araçlarının gösterdiği şiddeti kanıksadığı gibi, özellikle televizyon bağımlılıklarını da artırıyor. Bu bağımlılık ise iletişim aracı kullanma bilinci ve medya okuryazarlığı oluşmamış ailelerin medya sorunları arasında ilk sırada yer alıyor.

Her tür şiddetin kolay hedefi çocuklardır. Aile içindeki ve toplumdaki şiddet yanında özellikle çocuklar, şiddeti izleyerek de model alabilirler. Çocuklar hayal ile gerçeği kolayca birbirinden ayırdedebilecek deneyimden çoğunlukla yoksun oldukları için, gördüklerine “mutlak gerçekler” olarak inanma eğilimi içine girebilirler. Kahramanları model aldıklarında ise bu durum öğrenilmiş çaresizliğe dönüşebilir. Görsel iletişim ortamının gerçek dünya oldu-

ğunu sanan çocuğa eğer medya okuryazarlığı öğretilmezse, çocuk, iletişim dünyasının “gibiler dünyası” olduğunu fark edemez (Şirin, 2006: 108). Şiddetin, bireysel, toplumsal ve iletişim araçlarına yönelik üç odağını yorumlarken, önceliğin çocukların korunması olduğu unutulmamalıdır. Çocukların güven duygusu içinde ve şiddetten korunarak büyüebilecekleri ortamları hazırlamak ailenin, toplumun ve Devlet’in ilk görevidir. İkinci görev ise çocuklara, iletişimin bütün olumlu-olumsuz yanlarını ve yararlarını fark ettirecek medya okuryazarlığını öğretmektir.

Şiddet sarmalına yönelik olumsuz, eksik ve yanlış ne varsa hepsinin kaynağı olarak modern, postmodern ve siber iletişim araçlarının gösterilmesi de yanlıştır. Şiddet ve saldırganlık eksenli olumsuzlukların tek nedeni gerçekten bu araçlar mıdır? Elbette hayır! Çağımızda şiddetin katlanarak artması ve şiddet görüntülerinin hızlı dolaşımı, koruyucu sistemi merkezi duruma getirmektedir.

Şiddet, iletişim çağında kitleleri tehdit eden ve bireyleri doğrudan etkileyen biçimlere kolayca bürünebiliyor. Kitlesele ve bireysel yönü ile şiddet, çok hızlı olarak kamuya açık temsil edilme gelebiliyor. Bu temsilin en somut biçimi ise medya ortamında ortaya çıkıyor. Medyaya yansıyan haliyle şiddet, yirminci yüzyılın şahit olduğu şiddetten ayrı olarak “anlılık” bir şiddet değil, “sürekliliği” olan şiddettir. Şiddet artık, her şeyin normalleştiği bir dünyanın varisidir (Sözen, 1999: 72).

Modern dünyada şiddet kültürü ile iç içe yaşarken, hiçbirimiz şiddet olgusundan tek başımıza korunamayız. İletişim ortamının yaygınlaştırdığı her olumsuzluğun öznesi olan insanı koruma sorumluluğu ise ahlâkî olduğu kadar toplumsal medya düzeninin de alanına girmektedir. Sorumluluğun içselleştirilmesi kadar, toplumsal aklın harekete geçirilmesi de herkesin etkin katılımı ve rol alması ile gerçekleşebilir. Kurumsal ve toplumsal denetim modelinin çalışabilmesinin itici gücü olarak toplumsal aklı harekete geçirmediğçe de -medya hareketi başlatılmadıkça- sonuç almak im-

kânsızdır. Çünkü sorun, tek başına şiddete, saldırganlığa ve korkuya yönelik olmaktan öte, toplumsaldır. Konuyu yalnızca ülkelerin sınırları içinde görmek de yanıltıcıdır. Şiddet kültürünün boyutlarını dünya ölçekli ve küresel boyutları ile algılamadıkça, korunmaya ilişkin alanın sınırlarını da daraltmış oluruz (Şirin, 2006: 118). Bugün artık şunu çok iyi biliyoruz: Şiddet, küresel bir olguya dönüşmüştür. İletişim araçları şiddeti önleyici değil, çoğaltıcı ve yansıtıcı olmaktadır. Bu nedenle şiddeti iletişim araçlarının maması olmaktan kurtaracak dünya ölçekli bir paradigmanın anlam haritalarına yönelik koruyucu-önleyici modeller yanında, öncelikle örgün ve yaygın eğitim bağlamında çocuk hakları ve medya okur-yazarlığı eğitimi stratejileri geliştirmek de gerekiyor...

4. Çocuk, televizyonun anlamını bilmez

Merkez medya televizyonun özel ve toplum hayatının anlamlandırılması ve yönlendirilmesinde araç olmanın ötesinde amaç konumuna gelmesi, bu aracın en tehlikeli boyuta ulaşmasına neden olmaktadır. Bu sürecin sonunda televizyon, bazen dijital dadı, bazen bir sopa, bazen de silaha dönüşebilen sofistike bir *medium*'dan farksızdır.

Televizyon, işlevini yerine getirirken doğasına uygun olarak ön uyarı yapmayı uygun görmediği için, çocuk-yetişkin ayrımı da yapmaz. Neil Postman'ın daha açık vurgusu ile, görüntülerin abc'si olmadığı için yaş, eğitim düzeyi ve hiyerarşi aramayan, serbest girişe açık ve okur-yazarlığı gerektirmeyen bir iletişim aracı olduğu televizyon ekranına yazılmaz. Televizyon karşısında her yaşta insanın eşitlenmesi, çocukların ve yetişkinlerin bildikleri şeyleri bilmeyen bir insan kategorisi olmaktan uzaklaşmasında televizyonun payı büyüktür.

Doğasında mentaliteleri türdeş hale getirmek görevi olan televizyonun, Neil Postman'ın altının iyice çizilmesini istediği on iki

yaş mentalitesine uygun dili de dikkate alınır, televizyonun olgunlaşabileceğini ileri sürmek mümkün değildir. Buna karşılık, bütün dünyada tematik televizyonlar dışında televizyon yayınları ev/aile akışına göre düzenlenir. En büyük tüketici kitlesi çocuk olmasına karşın, televizyonun, yetişkinler imparatorluğunun biçimlendirdiği bir iletişim aracı olduğu da unutulmamalıdır. Çocuk, bir yandan kendini yetişkinler dünyasına yönelik enformasyonun içinde bulurken, diğer yandan kendi düzeyindeki enformasyona açılır. On iki yaş mentalitesi, bir yandan yetişkinleri çocuklaştırırken, diğer yandan televizyon çocukların yetişkin dünyasına göre kodlanmış enformasyona yönelmeleri sonucunda, hızla çocukluktan uzaklaşırlar. Bu sürecin anlamı şöyle açıklanabilir: Çocuklar hızla yetişkinlerin dünyasına kayarken, yetişkinler de çocuklaşma sürecine girmiş olur. Çocuğun yetişkine, yetişkinin çocuğa dönüşmesi ise yeni dünyanın medya gerçeklerinden biridir.

Gérard Mendel, çocukluk boyunca süren yetişkin kimliği almayı, içindeki çocuğu öldürmekle eş tutuyor: Endüstriyel toplumların yetişkin insanları, çocukluğun belirgin nitelikleri olan oyun, merak ve şaşırma yeteneklerini yitirdiler. Artık o ruhsal ve duygusal açıdan ne yetişkin bir birey, ne de çocuktur; endüstriyel ürünlerin artıklarıyla fantazi yaşamını besleyen edilgen ve suçluluk duygusu içinde bir insandır (Mendel, 1992: 47). Mendel'in vurgu yaptığı çocuk tipi, iki-on dört yaş arasında, on bir bin cinayet işlemiş, aşırı televizyon bağımlısı çocuktur. Bu yeni çocuk tipi, gösteri toplumunun bir parçası olduğu ve uç noktalarda medya riski taşıyan çocuk tipidir.

Çocuk, televizyonun bir imge görüntüsü, ya da dilbilimsel değil, resimsel bir araç olduğunu bilmez (Postman, 1994: 158). Televizyonun dramatik bir araç olması ve televizyona egemen olan dramatik kurgulu dil, çocuğun televizyonu görsel bir oyuncak gibi kullanmasına neden olur. Dramatik kurgulu dil, televizyon haberlerini masala dönüştürür. Masal kurgusu ile benzerlikler gösteren

bir haber, izleyiciyi haberin gerçekliğinden uzaklaştırır. Oyunlaştırılmış (dramatikleştirilmiş) ve müzikle abartılı kurguya dönüştürülmüş haber, izleyiciyi haberin aslı yerine, deforme bir haberle karşı karşıya getirir. Çocuk, görüntülü masal anlatısı veya oyunlaştırılmış eğlenceye dönüşen televizyon haberlerini izledikçe, yaşadığı dünyanın gerçeklerinden giderek uzaklaşma eğilimi içine girer. Televizyonu dijital sopaya dönüştüren şiddet içerikli haber öyküleri ise çocukluğu örseleyen, saldırganlaştıran ve tam anlamıyla istismar eden yayınlardır. Şiddet içerikli dizi, polisiye ve korku filmleri ile süper kahramanlı filmleri izleyerek büyüyen çocuklarda olduğu gibi, şiddet içerikli haberleri izleyen çocukların da genel bir saldırganlık ve kabalaşma eğilimi içine girmeleri kaçınılmaz bir sonuçtur.

5. Merkez medya: Televizyon

Televizyonun etkileri üzerine bilgilerimizin kesinlikten yoksun olduğunu da unutmamalıyız. Her toplumun sosyo-demografik yapısı, sosyalleşme düzeyi ve medya kullanma alışkanlıkları farklı. Hiçbir medyanın etkisi ise tam olarak ölçülemez. Medya izleyici göstergeleri toplumlara göre de farklılıklar gösterir. Her medyanın bireyler üzerinde etkisi ve yansımaları da diğer medyaların etkileşimine benzemez. Eğitim, sosyal, kültürel ve ekonomik düzey belirleyici olduğu gibi, alıcının (bireyin) zekâ düzeyi, algılaması, gelişme ve büyüme çağı da belirleyicidir.

Ülkemizde televizyon izleyici modellerine dayalı araştırmalar henüz yapılmamıştır. İzleyici kategorilerine göre düzenlenmiş göstergelerimiz de yoktur. Çok genel bilgiler, ya da varsayımlara dayalı araştırma sonuçları ise gerçekçi olmadığı gibi yanıltıcıdır da.

En çok etkileyen programlar sıralamasında politik programlar, yönlendirici programlar, filmler, reklâmlar, diziler, eğlence programları ve haberler ilk sıralarda yer alıyor. Ancak haberlerin alt

sıralarda yer alması, az etkili oldukları anlamına gelmez. Günün önemli ve ilginç olayları haberlerden öğrenilir. Haberlerin etkisi gündüktür; başka bir deyişle haberler günlük etkisi gösterirler.

Çocuk-medya ilişkilerinde birinci derecede sorunlu medya, televizyondur. Çocuğu en çok ve en yoğun etkileyen iletişim aracı ise yine televizyondur. Çocuklar, televizyonu yetişkinler gibi algılamadıkları için yanılma payları daha fazladır.

Çocukları televizyonun yansıttığı şiddetten koruyacak bir buluş henüz icat edilmediğine göre ne yapmalıyız? Şiddet ve korku çocuğa anlatılmazsa, çocuk, şiddeti ve korkuyu birer oyun gibi algılayabilir. Bu algılama sonucunda çocuk, şiddet ve korkuyu sahicci bir güçmüş gibi kabul edebilir. Aile ortamı içinde iletişim yetersiz ve çocuk, televizyona mahkûm edilmişse, televizyonun kontrolü aşırı otoriter bir babanın kontrolündeysen (babaerki tutum) ve evde şiddet ve korku ortamı varsa, çocuk güven duygusunu yitirebilir. Bu ihtiyacını gidermek amacı ile şiddet filmlerine yönelebilir (Şirin, 1998: 144).

Çocuk, duyduğunu ve gördüğünü çok kolay oyunlaştırır. Hayaldeki arkadaşıyla yeni serüvenlere yönelebilir. Bu düşsel bir çocukluktur. Çocuk, gerçek arkadaşlarıyla da benzer serüvenler yaşamak ister. Kahramanlık dizileri, vurdulu-kırdılı polisiye dizileri, kovboy ve serüven filmlerinden etkilenen her çocuk, benmerkezci düşüncenin etkisi ile başrol oynamak ister ve asıl sorun da burada başlar.

Noam Chomky'nin vurgusu ile "acemi demokrasilerde" şiddet "iyi" televizyon üretir. Buradaki "iyi" sözcüğünün çok izlenen anlamında kullanıldığını da hemen belirtelim. Televizyonun en tehlikeli boyuta ulaşması ise, izleyiciyi "aptal" yerine koyduğu süreçlerde gerçekleşir. Şiddet içerikli haber sunumlarında görüntüler birkaç kez tekrarlanarak yayımlandığında ise televizyon dijital bir sopaya dönüşmekte gecikmez.

Savaş, saldırganlık ve terörün; başka bir deyişle şiddetin örneklerinin yaygınlaşarak küreselleştiği bir dünyada ticarî televizyon

odakları çok izlenirliği hedeflemektedir. Zıtlıkların, biz ve onların, siyah-beyaz karşıtlığı üzerine kurulan *tabloid-vulger* televizyon haberciliği dili ile oluşturulan ve tekrara dayalı görüntülerin sunulması, izleyiciyi döven televizyon haberlerinin izlenmesinin bireysel ve toplumsal çelişkileri üzerinde ayrıca durulması gerekir. Burada şu noktayı da göz ardı etmemeliyiz: Her şeyden haberdar olmak isteyen modern insan tipinin en riskli grubu çocuklardan oluşuyor.

Marilyn J. Matelski'nin deyişi ile amentüsü *anındalık* olan televizyon yayıncılığında olayları yerinde görüntüleyemeyen haberciler, canlandırma yöntemiyle hazırladıkları haberleri sunmak için yarışır. Matelski bu canlandırmaların, sonuçları açısından sorgulanmaya açık olduğu yolundaki düşüncesini şu nedene dayandırıyor: Hem haberin kahramanı hem de izleyici, bir olayın uyarlanması sırasında meydana gelecek küçük ama çoğu kez önemli değişikliklerin etkisine açık olacağı gibi olayın kendisi kadar şebeke ya da kanal tarafından yapılan uyarlamanın içerdiği yoruma da açık olacaktır (Matelski, 1995: 76). Çocuk, canlandırma teknikleri kullanılarak hazırlanan haber öykülerini gerçeklik duygusu içinde algılamaktan kendini alamaz. Henr Mendoza'ya göre ise bir haberin canlandırılması iğrençtir ve haberleri asla girmemesi gereken bir alana sokmuştur. Gerçeği dönüştürerek, tüketerek; şiddeti pornografikleştiren televizyon ekranı kandan ne zaman kurtarılabilir? Reklâm payını artırabilmek için giderek bu "trajik var olma" biçimine bürünen ticari televizyonun "çatışma dili"ni kullanmaktan vazgeçeceğini ileri sürmek ise safdillik olur.

6. Sanal şiddetin etkileri

İletişim araçlarının her birinin şiddet ve saldırganlığı artırdığı biliniyor. Hatta toplumda daha önce var olan gerçek şiddet öğeleri ile kurgusal şiddetin örtüştüğü oranda şiddet etkisi daha da artabiliyor. Çocuklar, iletişim araçlarında sunulan şiddet ve saldır-

ganlık modellerini de kolaylıkla taklit edebilirler. Saldırganlık ve şiddetin sembolik, ya da yapay olduğunun bilincinde olan çocuklar etkilenmediği halde, bu ayırımı yapamayan çocukların şiddeti taklit etmeleri mümkün olabilmektedir: Medyanın sunduğu modeller, kültürel kural ve değerler, sosyal roller, kişisel özellikler ve diğer sosyal ve psikolojik faktörlerle birleşerek şiddet davranışına yol açabilir. Yani ekranda görülen şiddet, bireyce daha önceden benimsenmiş olan değerlerle kuvvetlenebilir. Bireyin çevresiyle ilişkisi istikrarlıysa, medyalarda gösterilen şiddet etkili olmaz. Buna karşılık sosyal ilişkilerde kopukluk veya istikrarsızlık varsa, bu bireyin saldırgan davranışı üzerinde olumsuz etki yapabilir. Bu sebepten şiddete yer veren programların kaldırılması ile bireylerin şiddete yönelik davranışları bütünü ile ortadan kaldırılamaz. Bu görüş, “televizyonun mutlak, karşı konulmaz bir etkileme gücüne sahip olduğu” varsayımını doğrulamıyor (Meriç, 1997: 142). Televizyonla şiddet arasındaki ilişkileri araştıran yüzlerce araştırmanın sonucu da bu varsayımla çelişiyor. Nabi Avcı'nın da altını çizdiği gibi, televizyonda yayımlanan ve şiddet ögesi içeren programların, izleyiciyi -özellikle çocukları- şiddete özendirdiğini gösteren araştırmalar olduğu gibi; tam tersine, bu programların bir tür arınmaya (katharsis) yol açarak olumlu etkiler yaptığını gösteren araştırmalar da vardır.

Şiddet, izlenerek ve taklit edilerek model alınabilir. Çocuklar hayal ile gerçeği, somut ile soyutu, doğal ile sanalı kolayca birbirinden ayıramazlar. Gördüklerini “mutlak gerçekler” olarak algılama eğilimi içinde olurlar. Televizyon, işlevini yerine getirirken aynı zamanda soyut bir dünya algılamasına yol açıyor. Gerçeğin perdelenmesi sonucu, çocuk, yapay bir dünya kurgusu ile de kuşatılmış olur. Özellikle küçük çocuklar, gördüklerini seçme, ayıklama ve değerlendirme yetkinliğine sahip olamadıkları gibi, bunu başaracak deneyimden de yoksundurlar. Çocuklar, gerçekle gerçek olmayanı ayırt etmekte güçlük çekerler. Gözleri önünde olup bite-

nin bir oyun ya da temsil olduğunu bilmez, gerçek sanırlar. Hatta, çok küçük çocuklar ekrandaki insanların hayal ya da görüntü değil, televizyon kutusu içine girmiş gerçek insanlar olduğuna inanırlar (Yörükoğlu, 1985).

7. “Şiddet iyi televizyon üretir”

Televizyon, “önemli ve ilginç” olanı gündeme getirmek anlayışı doğrultusunda, kendi haberlerini üreterek izlenebilirliğini sağlar. Televizyon haberlerinin, ilke olarak, olayların uzun ve tutarlı açıklamalarının sunulmasını engelleyen hareketli görüntülerden oluştuğu bir gerçektir. Bir televizyon haber programı, dünyayı bir dizi ilgisiz ve parçalanmış anlar olarak açılar. Onun tutarlılık ya da anlam duygusu sunması beklenmez, beklenemez. Neil Postman ve Steve Powers, bu durumun televizyon izleyicisi için ne anlama geldiği sorusuna şu karşılığı veriyorlar: İzleyici, hazırlıklı bir kafaya, yani bilgiye, fikre, oran duygusuna ve birbirini bütünleyen bir değer sistemine sahip olmalıdır. Bu tür zihni donanımı olmayan izleyici için bir haber programı sadece heyecan verici bir çeşit ışık gösterisidir. Burada yıkılan bir bina, şurada bir yangın alarmı ve her tarafta anlamı, bağlantısı, ya da sürekliliği olmaksızın bir nesne olarak dünya (Postman-Powers, 1996: 94)...

Haber, televizyonun en çok izlenen görüntülü ayin türü. Her kuşak, açık-gizli haber izliyor, haberler üzerine konuşuyor, şu ya da bu oranda haberlerden etkileniyor. Günün önemli ve ilginç olaylarını öğrenmek televizyonla yaşamının vazgeçilmez ilk şartı olmuş gibidir. Hangi haberin önemli, ya da ilginç olduğunu umursamayan televizyon izleyicisi ise çok azdır.

Çocuk, haber izleme alışkanlığı edinmişse, haberlerden vazgeçmesi imkânsızdır. Haberlerin gizli tüketicisi ve en dikkatli takipçileri çocuklardır. Çocuklar, izledikleri haberleri iki gruba ayırır: Kötü çocuk haberleri, pembe çocuk haberleri. Kötü çocuk ha-

berleri, çocuk eksenli şiddet, tecavüz, soygun, uyuşturucu, çocuk kaçırma, cinayet, sel ve savaş haberlerinden oluşur. Defile, harika çocuk, çocuk güzellik yarışmaları, dördüz bebek, markalı oyuncak haberleri gibi haberler ise pembe çocuk haberleridir. Çocukların kötü haber biçiminde nitelendirdiği haberler ise çok satan ve çok meraklısı olan iyi televizyon haberleridir. Zaten televizyon, çocuk ve yetişkinin istediği iyi haberleri değil, kendi iyi haberlerini verir (Şirin, 2006: 146).

Çocuk, haberlerin etkisi altında kalırken, haberin arka plânını, doğruluk derecesini, kimin ihmali ve duyarsızlığının kötü haberlere neden olduğunu bilmez. Habercinin verdiği açık bilgilerin ve yaptığı açıklamaların her zaman doğru olduğu anlamına gelmediğini çocuklar kadar erişkinlerin de bilemeyişinin nedeni ise, televizyonun inandırıcı bir dil kullanması nedeniyledir.

Çocuk ve medya okuryazarı olmayan yetişkin, televizyon haber yayınlarını izlemeye hazırlıklı değildir. Televizyon haberlerini izlemek ve anlamının yoğun bir okuma sonunda bireyin kendini hazırlamasıyla mümkün olduğu ise, çoğu zaman göz ardı edilir (Postman-Powers, 1996: 10). Televizyon haberlerinin eğlence olmadığı doğrudur; ancak “televizyon haberlerinin ticari bir girişim olduğu” daha doğrudur. Çünkü televizyon, haberden önce reklâmları asla ihmal etmez ve “zaman satar”. Bunu yaparken de günün önemli ve ilginç olaylarını, yani insanlara en ilginç gelecek haberleri seçer.

Haberlerde imge yoğunluğunun izleyiciyi diğer insanların acılarına karşı daha duyarlı duruma getirdiğine inananlar da vardır. Ancak imgeye karşı izleyicinin tutumu, sözcükler yardımıyla oluşacaktır. Kuşkusuz, bunun sınırları bulunmaktadır. Ne kadar sözcük kullanılırsa kullanılsın, açıklıktan ölen bir çocuğun görüntüsü güzel bir şeye dönüştürülemez. Çünkü ölen çocuk görüntüsünün anlamını yorum beklemektedir. Bu görüntü anne babanın ihmali mi, politikacıların acizliğini mi, zenginlerin duyarsızlığını mı

yansıtmaktadır? Bütün bunlar muhabirin konuşmasıyla cevaplanacaktır; fakat bu, muhabirin açıklamalarının doğru olduğu anlamına da gelmez (Postman-Powers, 1996: 130).

Eğlenceye dönüşmüş haber ayinleri içinde, çocuk haberlerinin en acıklı haberler olmasına rağmen, bu çocuk haberleri de çocuk sorunlarının üzerinde düşünmeyi sağlayamıyor: 1985 yılında Kolombiya’da yaşanan felâket sonrasında küçük bir kız, çamurlara karışırken, dünya, Omeyra’nın can çekişmesine tanık oluyordu. Omeyra’nın ölümü ise televizyon için en pahalı ve vazgeçilmez görüntü idi. Nijerya’da açlıktan ölen zenci bebek görüntülerinin insanların acıma duygusunu hissetmelerine neden olduğu da doğrudur. Ancak, bu görüntüler de bir anlık duygu paylaşımından öte bir anlama bürünememişti.

Çocuk acıları iletişim ortamları için geçer akçe olsa da, bu görüntüler sahici bir biçimde sunulmadığından çağımızın çocuk gerçeğinin üzeri medyanın suskunluk sarmalı ile adeta örtülüyor. İnsanlık, çok izlenirlik ve tecimsel kaygılar nedeniyle böylesine vahim örneklerle hem alıştırdı, hem de bu suçlara tanık ve ortak edildi.

8. Çocuğun dünyasında haberin anlamı

Çocukların yetişkinlere oranla “şaşırtıcı, yıkıcı ya da zenginleştirici olabilen” yayınlardan daha fazla incinebilir oldukları kabul edilir. Bu ortak kabulü bütün çocuklar olarak değil de televizyon bağımlısı çocuklar biçiminde anlamak daha doğrudur. Etkilemenin sonuçlarını bütün ayrıntıları ile ortaya koymak imkânsızdır. Amerika Pediatri Akademisi, televizyonun yansıttığı vahşet görüntülerinin “şiddete olan eğilimi ve uygulanmasına karşı pasif bir tepkiyi körüklediği”ni belirlemiştir. Kuşkusuz bunda çocukların televizyon haberlerine kolay ulaşabilmelerinin payı büyüktür.

Neil Postman ve Steve Powers’a göre televizyonun kabule açık bir teknoloji olması nedeni ile çocuklar televizyonun açığa vurdu-

ğu her şeyi görürler. Gün içine yayılan haber programlarında “insani koşullardaki şiddeti betimlerken” yansıtılan gerçeklik duygusu ise televizyonu dijital sopya dönüştürmekte gecikmez: Tecavüzler, soygunlar, terörizm, uyuşturucu bağlantılı cinayetler ve çocuk kaçırma, akşam haberlerinde pek revaçtadır. Yalan haber sunan programların çoğalmasıyla birlikte, genç gözlemlere boydan boya ziyafet çekilebilmekte ve dehşet, genç zihinleri doyurabilmektedir. Çocukların televizyonun açığa vurduğu her şeyi görmesi ne anlama gelmektedir? Artık gösteri dünyasında, yetişkinleri çocuklardan ayıran yetişkin yaşamındaki ‘sırlar’ın, siyasal sırların, cinsel sırların, tıbbî sırların ve benzerlerinin insanoğlunun şiddete olan eğilimlerini de kapsayarak sürekli olarak gözler önünde olmasıdır (Postman, Powers, 1996: 119).

Enformasyon toplumu öncesinde, olumsuzluklar içeren bilgilere çocukların ulaşması kolay değildi. Ayrıca çocukların aşırı bilgi yüklenmeleri de pedagojik yönden sakıncalı bulunuyordu: Çocuk gelişimi hakkındaki çağdaş düşünce ise çocukların, yetişkinlerin onların şiddete karşı olan dürtülerini kontrol altına aldıklarına ve net bir doğru ve yanlış anlayışına sahip olduklarına inanmalarının gerekliliğini öne sürmektedir. Bu inanışlar sayesinde çocuklar, akılcılıklarını beslemeleri için onlara güç veren kendileri hakkındaki olumlu duyguları geliştirmekte ve böylelikle sıkıntılara direnç gösterebilmektedir. Fakat televizyon, tüm bu süreci zayıflatmaktadır. Burada aklımızdan çıkarmamız gereken, hafızalık kurmaca programlarda tanımlanan stilize cinayetlerin, tecavüzlerin ve soygunların, sorunun yalnızca yarısı olduğudur. Bu tür programlar her şeyin ötesinde kurmaca, ya da sahte-masallar olarak anlaşılır ve bazı çocukların onları gerçek yetişkin yaşamının ifadeleri olarak almadıklarını (emin değilseniz de) varsayabiliriz. Daha da önemlisi, şiddetin ve ahlâk çöküntüsünün günlük örneklerinin, televizyon haber programlarına egemen olmasıdır (Postman, Powers, 1996: 119-120).

Sonsöz

İki soru: Şiddet, saldırganlık, reality show türü yayınların etkisi televizyonun düğmesini kapatarak ya da tek başına önleyici-koruyucu sistemlerle önlenebilir mi? En geniş ölçekte toplumsal denetimi gerçekleştirerek ailenin ve çocuğun korunması ne kadar mümkün olabilir? Günümüz iletişim ortamında merkez medya televizyonunun olumsuz etkilerinden, önleyici ve koruyucu modellerle tam olarak korunmak mümkün görünmüyor. Medyaya ege-men zihniyeti ve üretim mekanizmalarını ehilleştirmeden televizyonun şiddeti mama olarak kullanmaktan vazgeçmesi de mümkün değil.

Televizyonun yansıttığı şiddetin çocuklar ve gençler üzerindeki kısa ya da uzun dönem etkilerinden kimse emin olamaz. Şiddet karşısında çocuğun “daha gerçekçi bir duyum geliştireceği”, yani “etkinin olumlu” olabileceği görüşüne karşın, televizyona olan güvensizliğin sonucu, etkilemenin olumsuzluklar içerdiği yönündeki kanaat de yaygındır. Bu ise her türlü çocuk ihmali ve istismarı yanında cinnet, savaş, terör, saldırganlık ve politik şiddet ağırlıklı televizyon yayıncılığı ile yüzleşmeyi gerektiriyor.

Yaşadığımız dünyada çocuk istismarı alanının genişlemesinin en temel nedeni, çocuk haklarını hiçe sayan medya ortamıdır. Başta modern çocuk hakları teorisi olan *Çocuk Haklarına Dair Sözleşme* olmak üzere, son çeyrek yüzyılda kabul edilmiş çok sayıda *Sözleşme*, basılı ve sesli, özellikle de görsel medyaya önemli görevler ve sorumluluklar yüklemektedir. *Çocuk Haklarına Dair Sözleşme* hayat, sağlık ve eğitim alanlarında gözetilecek standartları belirlemenin yanı sıra, evde ya da iş yerinde, savaş sırasında ya da iç çatışma dönemlerinde, fiziki ve cinsel nitelikte olanlar dahil olmak üzere, şiddet ve istismara karşı açık bir koruma getirmeyi amaçlamaktadır (Polat, 1997: 199).Çocuğun öncelikli yüksek yararı temelinde, çocuk ihmali ve istismarı ve çocuk hak ihlallerine yö-

nelik önleyici-koruyucu sistem ilişkisine dayalı çocuk dostu medya düzeninin kurulması zorunluluk haline gelmiştir. Çocuk dostu medya düzeninin önleyici-koruyucu süreçlerde etkili olabilmesi ve “çocuk haklarının fiilen uygulanması ve izlenmesinde merkezî bir rol” oynaması da ancak böyle mümkün olabilecektir (Hodgkin-Newel, 2001: 213-214).

Medyayı dönüştürecek itici güç ise toplumun insan hakları temelinde çocuk haklarına dayalı kültürüdür. Medyadan toplumu koruma süreçleri, sosyolojik olduğu kadar pedagojiktir. Bugün artık dünyada yalnızca yerel medyadan korunma çabaları da yetmiyor. Küresel iletişim ağları, her an ve her yerdedir. Noam Chomsky, *Immediast Bildirgesi*'ni, medyayı dönüştürmenin ve ele geçirmenin bilinci ve ayaklanmayı ilerletmeden mümkün olamayacağını ve ancak o zaman söylemimiz içgörülü, sanatsal ve aydınlatıcı olabilir vurgusuyla nokt alıyor (Chomsky, 1995: 27).

Medyada çocuk hak ihlallerinin önlenmesi ise, yalnızca medya tarafının hak temelli yayıncılık yapmasıyla da önlenemez. Bir ülkede toplumun çocuğa yönelik bakışı ve algısı ile medyanın çocuğu nesneleştirme süreçleri, çocuk ihmali ve istismarı yanında çocuk hak ihlalleriyle de birebir ilişkilidir. Ülkenin ve toplumun çocuk algısı, nesne çocuk anlayışından özne çocuk anlayışına doğru evrildikçe, çocuk hakları bağlamında bilinç ve farkındalığın ortaya çıkması ile dünyanın çocuk dostu medya anlayışına doğru evrilmesi ise, şimdilik tam anlamıyla toplumsal bir hayaldir.

KAYNAKLAR

- AVCI, N. (1990), *Kitle Kültürü Enformatik Cehalet*, Rehber Yayıncılık, Ankara.
- Charon, J.-M. (1992), *Medya Dünyası*, çev. Oya Tatlıpınar, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Chomsky, N. (1995), *Medya Denetimi*, çev. Şen Süer, Tümm zamanlar Yayıncılık, İstanbul.
- Chomsky, N. (1993), *Medya Gerçeği*, çev. Abdullah Yılmaz, Tümm zamanlar Yayıncılık, İstanbul.

- Hodgkin, R.-Newell, P. (1998), *Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, (Uygulama El Kitabı)*, UNICEF Yayını, Ankara.
- İstanbul Barosu, Çocuk Hakları Günleri 17-18 Kasım 1995, Hakimevi, İstanbul
- Jersild, A. T. (1979), *Çocuk Psikolojisi*, çev. Gülseren Günçe, Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Matelski, Marilyn J. (1995), *TV Haberciliğinde Etik*, çev. Bahar Öcal Düzgören, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Meriç, Ü. (1997), *Türkiye Kanatlarımızın Altında*, İz Yayıncılık, İstanbul.
- Mendel, G. (1992), *Son Sömürge Çocuk*, çev. H. Portakal, Kabalıcı Yayınevi, İstanbul.
- Neumann, E. N. (1995), *Kamuoyu-Susunluk Sarmalının Keşfi-*, çev. Murat Özkök, Dost Kitabevi, Ankara.
- Polat, O. (1997), *Vurursan Kırılır*, Analiz Yayınları, İstanbul.
- Postman, N.- Steve P. (1996), *Televizyon Haberlerini İzlemek*, çev. Aslı Tunç, Kavram Yayınları, İstanbul.
- Postman, N. (1994). *Televizyon: Öldüren Eğlence*, çev. Osman Akınhay, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Schlesinger, P. (1994), *Medya Devlet ve Ulus-Siyasal Şiddet ve Kolektif Kimlik*, çev. Mehmet Küçük, Ayrıntı Yayınları, Ankara.
- Sözen, Edibe (198), *Medyatik Hafıza*, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Şirin, M. R. (2006), *Kuşatılmış Çocukluğun Öyküsü*, İz Yayıncılık, İstanbul.
- Şirin, M. R. (2006), *Gösteri Çağı Çocukları*, İz Yayıncılık, İstanbul.
- Şirin, M. R. (1998), *Televizyon Çocuk ve Aile*, İz Yayıncılık, İstanbul.
- Şirin, M. R. (2007), *Çocuk Edebiyatı Kültürü –Okuma Alışkanlığı ve Medya Sarmalı-*, Kök Yayıncılık, Ankara.
- Yörükoğlu, A. (1985), “Kitle İletişim Araçları ve Şiddet”, UNESCO, 1985 Yılı 8. Seminer Tutanakları, Hürriyet Vakfı Eğitim Yayınları, İstanbul.



Doç. Dr. Nilgün Total Cheviron

NİLGÜN TUTAL CHEVİRON

Doç. Dr., Galatasaray Üniversitesi İletişim Fakültesi Radyo-Televizyon ve Sinema Bölümü

Nilgün Tatal Cheviron 1968 yılında Mersin'de doğdu. İlk, orta ve lise öğrenimini Ankara'da devlet okullarında yaptı. Gazi Üniversitesi Basın Yayın Yüksek Okulu'nun Gazetecilik ve Halkla İlişkiler Bölümü'nü 1989 yılında bitirdi. 1991 yılından 2005 yılına kadar Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi'nde önce araştırma görevlisi, ardından öğretim üyesi olarak çalıştı. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'ne bağlı iletişim bilimleri yüksek lisans programında (1993) kadın ve reklam konulu yüksek lisans tezini tamamladı. 1994 yılında aldığı YÖK bursu ile Fransa'ya gitti. Strazburg'daki Robert Schuman III- Centre d'Enseignement Supérieur du Journalisme'de (1995) Avrupa'nın Bölgesel Gelişimi ve İletişim programında Fransız Basınında Türklerin Temsili konulu ikinci bir yüksek lisans tezi yazdı. Ardından 1999 yılında Robert Schuman III Üniversitesinde Fransız Söyleminde Türkler konulu doktora çalışması ile doktor unvanını aldı. Tatal Cheviron'un başlıca yapıtları şunlardır: *La Turquie au miroir de la presse française nationale et régionale*, Galatasaray Üniversitesi Yayınları (2007); *Kültürlerarasılık, Küreselleşme ve İletişim*, Kırmızı Yayınları (2005); *Söylemler ve Temsiller, Fransızlar Türkleri Nasıl Anımsıyor ya da Fransız İmgeleminde Türkiye*, Phoenix Yayınları (2006). Bunların yanı sıra Tatal Cheviron'un ulusal ve uluslararası bilimsel dergilerde yayınlanmış çok sayıda yazısı; üniversite dışında yayınlanan dergilerde çeşitli yazı ve denemeleri ile Fransızcadan Türkçeye yaptığı sayısız kitap ve makale çevirisi vardır. 2005 yılında doçent olan Nilgün Tatal Cheviron, o zamandan bu yana Galatasaray Üniversitesi İletişim Fakültesi'nde Radyo Televizyon ve Sinema Bölümü'nde öğretim üyesi olarak çalışmaktadır. Nilgün Tatal Cheviron evli ve bir kız çocuğu annesidir.

MEDYANIN ŞİDDETE DAYALI İŞLEYİŞİ VE ÇOCUKLARIN MARUZ KALDIĞI OLUMSUZLUKLAR

5 Eylül 1976

Natasha küçük bir tekerleği gösterir.

Natasha: Maks'ın görünmeyen arabasını gördün mü?

Herkes: Hayır.

Natasha: Arabasının görünmeyen kapıları var, görünmeyen oturakları, görünmeyen motoru ve üç tane görünmeyen tekerleği var, o-görünmez (görünmez yani).

(R. D. Laing, *Çocuklarla Sohbetler*, 1978)

Medya ve çocuk hakları konusunda Brezilya'da 2008 yılında toplanan ilk uluslararası konferansa, 70 farklı ülkeden gazetecilik meslek örgütleri katılmıştır. Bu konferansta, medyanın yayıncılık anlayışının oluşturulmasında etik ve mesleki normlara riayet etmesinin önemi üstünde ısrarla durulmuştur. Konferansa katılan medya mensupları, çalıştıkları medya endüstrisi alanında Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne uygun yayıncılık anlayışının benimsenmesinin önemini vurgulamışlardır. Bu sözleşme dikkate alındığında, medyanın çocuğun güvenliği, mutluluğu, eğitimi, sağlığı ve toplumsal olarak korunmasıyla ilgili sorunları, çocuk haklarının çiğnenmesiyle ilgili sorunlar olarak benimsemiş gerektiği ileri sürülmüştür. Bu sorunları kamusal alanda tartışmaya açmak, ya da gerekli durumlarda hukuki soruşturmanın açılmasını sağlamak, medyanın sorumlulukları arasında sayılmış-

tır. Demek ki, medya kuruluşlarının, yayınlarının tamamında ve öncelikle de çocuklara yönelik yayıncılık yapan medya kuruluşlarının tüm yayınlarında çocuğun eğitimine zarar verecek her türlü yayından ilke olarak kaçınmaları gerekmektedir. Bu bağlamda medyanın, çocuğun toplumsal olarak korunmasından da sorumlu olduğu ve bu sorumluluğun yayıncılık anlayışına yansımaları gerektiği açıkça ortadadır.

Örneğin medya, çocuklara yönelik yayınlarında ve yayın saatlerinde, çocuklara zarar verebilecek görüntülere ve konulara (şiddet, pornografi, ama aynı zamanda da çocukları sadece tüketiciye indirgeyen yayınlar ve reklamlar) yer vermemek zorundadır. Bunun ötesinde, medyanın tüm yayınlarında, yayınlarının çocuklar açısından doğuracağı olumsuz sonuçlar üzerinde düşünmüş olması gerekmektedir. Örneğin çocukların reklam filmlerinde olduğundan daha da şirin gösterilmesi, çocuk istismarının zararsızmış gibi görünen yüzünü oluşturmaktadır. Çocuğa yönelik bu bakış açısı, çocuğu seyirlik nesne haline getirmektedir. Bu, üstü örtük bir çocuk pornografisine zemin hazırlamak anlamına gelmektedir. Aynı şeyi, şiddetin sürekli ekranda olmasıyla da şiddet pornografisi olarak seyretmekteyiz.

Bu toplantıda alınan önemli kararlardan birisi şudur: Medyaya düşen en önemli işlev, yaptığı yayınlarda ve programlarda/yayınlanmasına aracı olduğu reklamlarda çocukla ilgili olsun veya olmasın, yer verdiği her olay, hikâye, görüntü ve anlatıda öncelikle bunların “ne kadar ses getireceğini” ve bunlardan “ne kadar kâr edeceğini” değil, çocuğun yukarıda tanımladığımız anlamda haklarını ön plana çıkarmak zorundadır. Medyanın çocukların zihin evrenlerinin gelişmesindeki etkisi oldukça önemlidir. Ergenlik yaşına gelinceye kadar çocukların zihinsel, bedensel ve psikolojik gelişmelerinden ebeveynler sorumludur. Ayrıca toplumun sahip olduğu kurumlar da her çocuğun hakkı olan hem zihinsel, hem de fiziksel olarak en iyi koşullarda büyüme ve gelişme hakkının korunmasından so-

rumludur. Medya, toplumsal bir kurum olarak toplumda farklı nedenlerle ortaya çıkan çocuk haklarına yönelik ihlallere dikkati çekmekle sorumludur. Ayrıca medya, öncelikle yasaların çizdiği çerçevede çocuk haklarını ihlal etmemekle de yükümlüdür. Örneğin televizyon haberlerinde, cinsel tacize uğramış bir çocuğun kimliğinin açıklanmaması yasalarla belirlenmiştir. Medya çocuğa yönelik cinsel tacizi övücü yayın yapamaz, ya da çocuk pornografisi yasalarla suç kabul edildiğinden bu yönde asla yayın yapamaz.

Bu tür yasal düzenlemelerin ve yasa ihlallerinin ve meslek kodlarının kötüye kullanımının ötesinde, medyanın yasaların belirlemediği, ancak yine de çocukları olumsuz bir şekilde etkileyen yayın anlayışı ve politikası da söz konusudur. Örneğin medyada şiddetin seyirlik malzeme olarak kullanılması, çocukların psikolojisine olumsuz bir etki yapmaktadır. Neyin hangi anlamda şiddet sayıldığını ve yasaklanması gerektiğini belirlemek zordur. Şiddetin etkisini doğrudan ölçmek de zordur. Buna karşın, çocukların oyun oynama, yemek yeme ve hayal etme biçimine kadar medyanın etkisi altında kaldığı da bir gerçektir. Medyanın üstüne bu açıdan büyük bir sorumluluk düşmektedir. Buna rağmen medyanın alışıldık işleyiş biçimi, bu sorumluluğu pek dikkate alır gibi gözükmemektedir. Bu yazıda medyanın işleyişinin olumsuzluklarına, çocuklar üstündeki etkileri açısından dikkati çekerek çocuklar söz konusu olduğunda medyanın sorumlu bir yayıncılık anlayışına sahip olması gerektiğinin altını çizmeyi amaçlıyoruz. Çocuk ve medya söz konusu olduğunda, siyasi iktidarın ve yasa yapıcıların çocuk haklarını dikkate alarak getirdiği yayıncılık ve yayıncılık kısıtlamaları ve hatta cezaları söz konusudur. Ülkemizde yasal düzenlemelere ve meslek etiği kodlarına rağmen, kişilik haklarına saygılı ve bilinçli yayıncılık demokratik bir toplumda olması gerektiği kadar yaygınlaşmamıştır. Bu yazıda medyanın genel olarak işleyiş kodunun çocuk hakları ve medyanın sorumluluğu açısından içerdiği olumsuzluklar üstünde durulacaktır.

1. Çocuğun toplumsal korunmasına özen gösteren etik yayıncılık anlayışının önündeki engel: Ticari kaygı

Günümüzde medya sektörü de, diğer ekonomik etkinlik alanları kadar ekonomik iktidarın boyunduruğu altına girmiştir. Çocuklar da dahil olmak üzere, her hedef kitleye yönelik her türlü yayın ve programda medya, önce ticari başarı ve kâr kaygısı gütmektedir. Bu açıdan çocuk kanallarının çocuklara yönelik “Bizden Ayrılmayın” sloganı dikkat çekicidir. Çocuklardan her an ekran başında olması istenmektedir. Kesintisiz yayıncılık anlayışı, hedef kitle kim olursa olsun, tüm televizyon kanallarının yayın ilkesi haline gelmiştir. Tüm diğer temalı televizyon kanallarının program akışlarında da saptanan bir gerçek, çocuk kanalları için de geçerlidir. Nasıl müzik kanalları, müzik programları yapacak kadar sermaye yatırımında bulunmuyorsa, çocuk kanalları da çocuk programları yapmak için yeterince yatırım yapmamaktadır. Yatırımın finansal yükü, bir kez üretilen programların birçok kez yeniden yayınlanmasını beraberinde getirmektedir.

Jetix, Nickelodeon, Cartoon network gibi uluslararası televizyon kanallarında olduğu gibi, TRT Çocuk gibi yerel bir kanalda da program tekrarları söz konusudur. Hem özel televizyonlar, hem de kamu televizyonları, televizyon yayıncılığının bu kesintisiz yayın anlayışını benimsemektedir. Bu ilkeye uymak için de en ucuz ve en az çaba gerektiren kültür ürünleri televizyon kanallarını istila etmektedir. Kesintisiz yayıncılık, televizyon kanallarının aranan reklam mecrası olmak için uymak zorunda oldukları bir yayıncılık anlayışına dönüşmüştür. Dolayısıyla, ekonomik olanın mantığı, kültür ürünlerinin üretimi ve dağıtımını etkinliğini de kapsama-ya başlamıştır (Tural, 2005: 33). Bu nedenle de televizyon kanalları, çocukları dikkate alarak içerik/yayın akışı düzenlemesine gitmekte zorlanmaktadır.

Örneğin çok daha basit bazı ilkelerin uygulanmasında da so-

runlar yaşanmaktadır. Çocukların televizyona yoğun olarak baktığı saatlerde, televizyon kanalları yetişkinlere yönelik programlarının duyurularını yapmaktadır. Aynı şey, sinema salonları için de geçerlidir. Sinema salonlarında çocuk filmlerinin gösterildiği seanslarda, yetişkinlere yönelik filmlerin reklamları yapılmaktadır. Medya ile reklam arasındaki ilişkinin, ya da ticari kaygının daha ciddi sorunlar yarattığı bir başka alan ise, çocuklara yönelik olan, ya da olmayan ürün reklamlarında çocukların kullanılmasıdır. Çocuk imgelerinin reklamlarda kullanılması, reklamı yapanlar ile reklamı verenlerin ticari kaygıyı ön planda tutmalarıyla ilgilidir. Reklamın çocuklar üstünde “her söyleneni doğru kabul etme” ve “bu kabulü doğrudan satın alma edimiyle” bağdaştırma şeklinde somutlaşan etkisi, reklamların çok daha sıkı denetimlere tabi tutulması gerektiğini düşündürmektedir. Medyanın “bizden ayrılmayın” sloganıyla somutlaşan ticari kaygısına, kâr arayışına ve reklam stratejilerine karşı çocukların korunması gerekmektedir. Yasal denetimlerin ve sivil girişimlerin bu iki alanda çoğalması, sorunlara çözüm bulunması için atılacak ilk adımlar arasında yer almaktadır.

2. Enformasyon ve Medya Çağı: Medyaya bağımlılık

İçinde yaşadığımız toplumlar, medya toplumlarıdır. Hem yetişkinler, hem de çocuklar medya ile çevrili bir şekilde yaşamaktadır. 1980’li yıllarda iletişim alanında üstünde çokça durulan medyaya ve medya teknolojisine erişimde eşitsizlik sorunu, artık büyük ölçüde değişmiştir. Günümüzde medya ile izleyicileri arasındaki ilişkiyi, medyaya açıklık, medyaya erişim kolaylığı, medyaya maruz kalma ve medya bağımlılığı olarak niteleyebiliriz. Söz konusu bağımlılığın çocuklarla ilgili boyutuna baktığımızda, iki medyanın ön plana çıktığını görüyoruz: Televizyon ve internet. Çocuklar (öncelikle ilköğretim çağındakiler) için televizyon can sıkıntısını

gideren ve boşluğu dolduran bir araç olarak ön plana çıkmaktadır. Ancak, televizyon hem yetişkinlerin, hem de çocukların yaşamlarında gittikçe artan bir şekilde yer almaktadır (Octobre, 2003: 97-98). İlköğretim çağındaki çocuklar daha fazla televizyon seyretmektedirler; ilköğretim çağından sonra ergenlik dönemindeki gençler daha çok interneti kullanmaktadırlar. Düşük gelirli ailelerin çocukları, yüksek gelirli ailelerin çocuklarına göre daha fazla ekran karşısında zaman geçirmektedir. Ayrıca çocukların televizyon izleme süresi, annelerinin eğitilmiş olup olmamasına göre de değişiklik göstermektedir. Yüksek eğitim görmüş annelerin çocukları daha az televizyona bakmaktadır, bu durumda anneler çocuklarına değişik etkinlikler önermektedirler (D'Amato, 2005: 65).

Yapılan sosyolojik ve psikolojik incelemelerde, 6 ila 10 yaş arasındaki çocukların hem sabah hem de akşam saatlerinde televizyona baktıkları ortaya çıkmıştır. Bu yaştaki çocuklar ilk tercihleri başka bir şey yapmak olsa bile, televizyona kolay olduğu ve hiçbir çaba gerektirmediği için bakmaktadırlar. Televizyonu anlamak için bir çaba sarf etmek gerekmez. Oysa okumak, ya da spor yapmak çaba gerektiren etkinliklerdir. Bu durumda televizyon, çocukların dikkatini sürekli kendisine çevirmesini sağlamak için bazı stratejiler uygulamaktadır. Televizyon yapımları, anlatıların duygusal dozunu artırarak, ritimlerini kısa ama kesintisiz hale getirerek, sesi ve ışığı dikkati kısa ama sürekli yakalamak üzere kullanarak dikkati ekrana çekmektedirler. Bu şekilde reklamcılar da, tüketilebilecek her şeyi tükettirmek için ellerinden geleni yapmaktadırlar. Bu durumda hem program endüstrisinin, hem de reklam endüstrisinin oyuncak firmalarıyla işbirliği içinde çalıştığını anımsak gerekir. Hiç sonu gelmeyen hikâyeler ve öyküler, reklamların kıskırttığı satın alma davranışıyla sona eriyormuş gibi yapmaktadır (D'Amato, 2005: 67). Televizyondaki kahramanların hiçbiri arzulanmayı ya da hayal edilmeyi talep etmiyorlar artık; sadece satın alınmayı bekliyorlar. Çocukların arzu ve hayalleri, hiç kapanmayan ekranlar sa-

yesinde satın almayı arzulamaya ve hayal etmeye kilitleniyor. Medyanın ticari kaygıyı ön planda tutmasının en önemli etkilerinden birisi bu durumda, kendini gerçekleştirme ile satın almayı ve dolaşısıyla sahiplenmeyi birbirine karıştırmasıdır.

3. Şiddet görüntüleri ve çocuk

Çocuklar televizyona çok bakmaktadır. Televizyonun çocukları ticari kaygıyla sürekli “tüketici” olarak kurmasının dışında sorun yaratan bir başka şey ise, şiddet içeren görüntülere fazla yer vermesidir. Çocuklar haber programları, polisiye diziler ve bazı belgesel programları ayrıntılarıyla görüntülemeye özen gösterdiği kazalar ve facialar yüzünden sürekli medyatik şiddete maruz kalmaktadır. Çocuklar psikolojik olarak görsel ve yazılı medyanın etnik, dini, ırkçı ve homofobik şiddet içeren içeriklerine karşı savunmasız kalmaktadır. Üstelik bilgisayar ve video oyunları, internet ve televizyon söz konusu olduğunda şiddetin medya evreninde oldukça uzun ömürlü bir geleceğinin olduğunu söyleyebiliriz.

Medya, şiddet ve çocuk arasında kurduğumuz bağlantı, şiddet içerikli görüntülere maruz kalmanın, şiddet uygulayan insanlar yarattığı iddiasına dayanmamaktadır. Çünkü çocukların yetişkinlik dönemlerinde şiddet eğilimi göstermesinde, medyada ya da ailelerinde tanık oldukları şiddet sahneleri değil, bizzat kendilerinin maruz kaldığı şiddet ve kötü muamele etkilidir. Bu da, televizyon izleme alışkanlıklarının çevresel faktörlerle birlikte düşünülmesi gerektiğini, öncelikle de aileyle birlikte düşünülmesi gerektiğini göstermektedir. Dolayısıyla medyanın şiddet içeren görüntülerine fazla bakan çocukların, şiddet eğilimli çocuklar oldukları ve ileri yaşamlarında şiddet uygulayan yetişkinler olacakları şeklinde bir saptama yapmak olası görünmemektedir. Medyadaki şiddet görüntülerinin, çocukların davranışlarının yapısal bir unsuruna dönüşmesi için, şiddetin ailede, okulda ve arkadaş çevresinde

maruz kalınan bir şiddet olması gerekmektedir. Toplumların içerdikleri şiddete göre, şiddet içeren görüntülerin etkisi de değişmektedir. Şiddet içerikli bir filmin ABD'deki etkisi ile Kanada'daki etkisinin aynı olmadığını da söyleyebiliriz. Bunda, Kanada'nın Amerika Birleşik Devletleri'ne göre günlük yaşamda daha az şiddetin olduğu bir ülke olması etkilidir (Tisseron, 2005: 17).

Türkiye'yi düşündüğümüzde, eğitim düzeyinin düşük olması ve şiddet konusundaki bilinçlenmenin gelişmemiş olması, hem toplumda hem de medyada şiddetin kimi biçimlerinin sıradan ve kabul edilebilir olarak algılanmasına neden olmaktadır. Ülkemizde insan haklarına, farklılıklara ve ötekilere saygılı olma henüz bir ideal olarak varlık kazanamamıştır. Kuşakları arasındaki ilişkilerde yaş hiyerarşisi belirleyici olmaktadır. Çocukların çocuk olarak bu hiyerarşide fazla söz hakkına sahip oldukları söylenemez. Cinsiyetler arasındaki ilişkilerde ise, hâlâ ataerkil olmaya devam eden bir toplumda yaşamaktayız. Toplumun kuşaklar, farklı cinsiyetler ve farklı kültürler arasındaki ilişkileri dayandırdığı yapının arkasındaki ve geri olması, medyanın temsil patriklerine de doğrudan yansımaktadır. Medya dövülen çocukları ve kadınları sıkça görüntülemekten geri durmamaktadır. Hatta medya bu tür şiddetin ilgi çektiği varsayımına dayanarak haber programlarında, hiç haber değeri taşımasa bile, bu görüntülere fazlasıyla yer vermektedir. Bu anlamda medyanın şiddet içeren temsillerinin, şiddetin hem çocuklar hem de yetişkinler nezdinde sıradanlaşması açısından olumsuzluklar taşıdığını belirtmek gerekir.

4. Şiddetin mekânı: Haber programları ve polisiye diziler

Medya şiddet temsilleriyle doğrudan şiddete yol açmasa bile, şiddet görüntüleri ve temsiller genel olarak medya izler kitlesi için, ama özellikle de çocuklar için zararlıdır. Bu zararları şöyle sıralamak olasıdır:

1- Medyadaki şiddet içeren görüntüler saldırgan davranışların oranını artırmaktadır.

2- Şiddetin günlük ve sıradan bir olgu olarak algılanmasına neden olmaktadır. Bunun nedenleri ise şunlardır: Medyadaki şiddet yüzünden;

- a. günlük yaşamın en sıradan anlarında sürekli şiddet görüntüleriyle karşı karşıya kalan insanlar şiddete karşı duyarsızlaşmaktadır;
- b. güce dayalı ilişkiler idealleştirilmektedir;
- c. dünya maniyken (ikici) ve büyüleyici tarzda algılanmaktadır;
- d. anlatıların içeriği fakirleşmektedir ve anlamsızlaşmaktadır.

3- Ayrıca şiddet içeren görüntüler çocuklarda, seyrettikleri şiddetin bir gün doğrudan kurbanı olacaklarına dair korkulara ve endişelere neden olmaktadır.

Bazı medya görüntüleri, özellikle de iki kategorideki görüntü çocuklar açısından zararlıdır:

1- Gerçeklik iddiasındaki görüntüler: Haberler ve pornografi, bu kategoriye girer. Bu iki tür imge ve görüntü, çocukların en çok tedirgin olduğu imgeleri ve görüntüleri oluştururlar. Çünkü her ikisi de gerçeğin düzenine ait olduğunu iddia ederek, başka türlü de olabileceğine dair düşünceleri engellerler (Brachet-Lehur, 2001: 31-32). Çocuklar açısından en fazla risk içeren medya görüntü ve içerikleri, gerçek yaşamdaki olayları temsil eden sahnelerdir. Örneğin yabancı ülkelerdeki, ya da ülke sınırları içindeki savaşlara, çatışmalara, kimi ülkelerdeki açlıkla ilgili sorunlara ilişkin haberler; yaralı ya da ölmüş/öldürülmüş hayvanları konu alan medya görüntüleri. Görüntülerin gösterdiklerinin etkisinin yanı sıra, gösterilenin içerdiği duygusal oranın da, etkinin oranının ne kadar olacağına belirleyicidir. Örneğin bir askerin otomatik silahla ateş ediyor olması, onun önünden bağırarak kaçı-

şan, ağlayan ve korkusuyla titreyen insanlardan daha az risk içerir. Çocuklar ne anlam vereceklerini bilemedikleri medya görüntüleri karşısında da önemli bir riskle karşı karşıya kalmaktadır¹. Örneğin bu gibi risklerin önemli bir bölümü, pornografik görüntülerle karşılaşmaktan kaynaklanmaktadır. Bu tür şiddet içeren görüntüler, çocuklarda korku, bunalım, kızgınlık ya da tikslenme gibi tepkilerin oluşmasına yol açmaktadır. Bunların yanı sıra, şiddet içeriğinin etkisi açısından bakıldığında, westernlerin değil, polisiyelerin içerdiği şiddetin çocuklar açısından daha tehlikeli olduğunu belirtmek gerekir. Ayrıca şiddet görüntülerinde şiddetin uygulandığı silahlar da, şiddet görüntülerinin çocuklar üstündeki etkisinde belirleyici olabilmektedir. Örneğin ateşli silahlar değil, kesici aletler ve silahlar çocukların üstünde daha fazla korku etkisi yaratmaktadır.

Kanal D'de sabah kuşağında yayımlanan “Günaydın” programı bu açıdan ele alınabilecek bir örnektir. Bu programda sunucu, popüler bir dil kullanır. Bu programda her tür aşırılık ve karşıtlık izleyiciyi ele geçirmek için kullanılmaktadır. Kendisini sabah haberleri formatında sınıflandırmaya çalışan bu programda, her tür şiddet görüntüsü haber olarak sunulmaktadır. Programı yapan ekibin, polis teşkilatıyla birlikte, ellerinde kameralarla dolaştığını ileri sürmek yanlış olmayacaktır. Program hırsızlık, dolandırıcılık, tecavüz, kavga ve kaza konulu adliye haberleri şeklinde nitelenen haberlere yer vermektedir. Yayımlanan bütün görüntüler, bir şekilde şiddet içermektedir. Türk televizyonlarının bu habercilik anlayışı, hem gazetecilik etik kodlarına, hem haberin tanımına, hem de çocuklara saygılı yayıncılık anlayışına aykırıdır.

2- İkinci kategoriye ise sapkın suçluları konu alan imgeler

1) Örneğin çocuklar, ölüm ve cinsellikle yaygın olarak medya aracılığıyla tanışmaktadır. Psikologlar bu deneyimler hakkında ailesi ya da daha geniş toplumsal çevresiyle tartışmayan ve konuşmayan çocukların ciddi psikolojik sıkıntılar çektiğine dikkati çekmektedir. Bu sıkıntıların çözümlenebilmesi için ilköğretim yılları boyunca, uzman psikologlar ve öğretmenler çocukların katıldığı tartışma grupları oluşturup; bu tabu konuların konuşulmasına aracı olabilirler (Abrams, 2003: 665-666).

ve görüntüler oluşturur (Tisseron, 2005: 19). Örneğin Brian de Palma'nın, başrolünde Al Pacino'nun oynadığı filmi *Yaralı Yüz*, ergenlik çağındaki gençlerin kült filmi olmuştur. Hâlbuki filmin sonunda kahraman tek başına, terk edilmiş ve mutsuz bir adam olarak ölmektedir. İhlal edici edimlerin ve işlenen suçların yoğun olduğu bu filmde, genç seyirciler suç işlemekten alınan dolaysız haz nedeniyle filmi bu denli hayranlıkla karşılaşmışlardır. Dolayısıyla “kötüler cezasını bulur” gibi ahlaki bir öğüt, doğrudan hazzın yoğun olduğu görsel kültür ürünlerinde algılanan bir öğüt olmaktan çıkmıştır. Çocuğun aklında kahramanın işlediği suçtan aldığı yoğun haz kalmaktadır. Bu durumda haz yoluyla kötü karakterlerle özdeşleşme mekanizması harekete geçmektedir. Burada ebeveynlere iş düşmektedir. *Yaralı Yüz*, ya da saldırganlığın ve şiddetin sıradanlaştığı *Scream* gibi filmler söz konusu olduğunda, anne ve babalar, bu sinema kahramanlarının tadına doyum olmaz hazlarının, gerçek yaşamla bağlantısı olmayan yalanlar olduğunu çocuklarıyla birlikte tartışıp konuşmalıdır.

5. Çocukların imgelem gücü ve hayalleri

Bu açık zararlarının yanı sıra, televizyonun çocukta imgelem eksikliği yarattığını ve hayal kurmayı engellediğini söylemek yanlış olmaz. Bunu biraz imgelem etkinliğinin ne olduğu üstünde durarak açalım. Yaşamın ilk anlarından itibaren çocuk, bir imgeyi (görüntüyü) algılayacak duyuları geliştirmeye başlar. İmgeler hafızaya kaydedilir, imgeler kaydedildikleri andaki izlenimlerle bütünleştirilir ve ilişkisel yaşantıya dahil olurlar. Ancak imgeler bize sadece dışarıdan gelmezler. Çocuksu hafıza yitimi evresi geride kaldığında, çocuk düşünerek imge üretme yeteneğini peyderpey kazanır. Bu imgelere, zihinsel imgeler denilmektedir. Fikirler arasında bağlantı kurulmasıyla ve psikik inşalarla oluşturulurlar. Zihinsel imgeler, düşünce etkinliklerimiz, hayallerimiz, fantezile-

rimiz ve rüyalarımız sırasında oluşurlar. Bu imgeler arzularımızı sembolize ederler ve bu yüzden de bilinçdışı alana aittirler. Dış gerçeklikten kaynaklandığında imge, kültüre ait bir nesnedir; ayrıca imge psikik gerçekliği imler ve bilinçli, ya da bilinçdışı olsun imgelem dediğimiz düşünme etkinliğine dahil olur. İmgelem çocuğun daha ilk çocukluk yıllarında içerisi ile dışarısı, kendi içi ile kendi dışı arasında yarattığı “potansiyel bir mekân”dır, yani “aracı bir yer”dir (Brachet-Lehur, 2001: 29).

6. Televizyon bağımlılığı

Çocuğun yaşamının ilk aylarında, onun ihtiyaçlarına annenin anında cevap vermesi ve onları tatmin etmesi ile çocuk, arzusunun sihirli bir şekilde gerçeğe dönüştüğünü sanarak mutlak bir güce sahip olduğu yanılması içinde yaşar. Biraz büyüyüp de arzu ve tatmini arasındaki zaman aralığı anne tarafından açılmaya başlandığında çocuk, annenin yokluğunu imgelem etkinliğiyle doldurmaya başlar. Böylece çocuk gerçekliği düşünmeyi, inşa etmeyi yani imgelem etkinliğinde bulunmayı öğrenir. Bu öğrenme sırasında, arzularının sihirli bir şekilde gerçek olduğunu düşünmesinden kaynaklanan mutlak kudrete sahip olduğu yanılmasını da yitirmeye başlar. Arzuları doğrudan ve hiç beklenmeden tatmin edildiğinde, çocuk arzu ile tatmini arasındaki zaman aralığına tahammül etmek ve sabırsızlığını dindirmek için gerekli olan imgelem etkinliğini geliştirmeyi öğrenemez (Barchet-Lehur, 2001: 28-29).

Televizyondan geniş bir hedef kitlesine ulaşmak üzere yayılan imgeler/görüntüler, sözü edilen bu eksikliği (annenin eksikliğini) sürekli gidermek üzere kullanıldığında, çocuklar gerçekten ciddi risklerle karşı karşıya kalmaktadırlar. Çocuk yoğun bir imge ve ses bombardımanına maruz kaldığında, kişisel gelişimi ve iç dengesi için vazgeçilmez bir öneme sahip olan içsel imgeleri üreteceği

imgelemsel uzamı inşa edebilmesi için gerekli olan zamana sahip olamaz. Televizyon çocuk bakıcısı rolünü üstlendiğinde, çocuk da ondan ayrılamayacak kadar kendisini televizyona bağımlı hissettiğinde, bir tür pasiflik riskiyle, derinlik kaybı riskiyle ve içsel imgelemsel uzamını inşa edememe riskiyle karşı karşıya kalmaktadır. İmgeler çocuğun üstüne hücum ettiğinde, çocuk imgeler ile kendisi arasına bir mesafe koyamadığında, çocuk şeylerin doğrudan algılanmasına batıp kalır; kendi imgelerini ve fantezilerini oluşturamaz hale gelir. Önceden üretilmiş imgelerin uzun süreli televizyon seyredilerek aşırıya kaçan tüketimi, üstelik bunun tek başına yapılması, çocuğun kişisel ve zengin bir imgelem oluşturmamasına engel olur.

7. Televizyon anlatılarının özellikleri

Bunda televizyonun sadece görüntü olması, yani görsel malzemeyle işleyen bir aygıt olması son derece etkilidir. Çocuklara yönelik televizyon programları, zamanı ve mekânı yazısız uygarlıkların kodlarına göre tasarlanmaktadır. Yani imge, sözcüğün önüne geçirilmekte ve daha değerli bir kod olarak ön plana çıkarılmaktadır. Çocuk programlarının seyri açısından sözün pek bir önemi yoktur, hatta eski insanlar gibi işaret dilinin bilinmesi bu programların alınlanması için yeterli görünmektedir. Örneğin hikâyelerin kahramanları çoğuncası bedenleri ve yüzleriyle konuşurlar; kahramanlara yüklenen işlevler onların karakteristik niteliklerini bir defaya özgü olarak belirlemiştir. Kahramanların, ya da karakterlerin (hem iyilerin hem de kötülerin) davranışları ile tutumları bu açıdan değişiklik göstermezler. Bu bağlamda çocuklara yönelik programlar ile reklamlar, söz ile yazının temel iletişim biçimleri olarak eski kuşaklar için üstlendikleri işlevleri dışlamaktadır. Özellikle reklamlar hikâyenin asla kesilmemesinin garantisini oluşturmaktadır. Özel ve tematik kanallar sayesinde üretilen

diziler, filmler ve çizgi filmler asla son bulmamaktadır. Bu görsel ürünlerin tekrarlanan yayınları sayesinde ne zaman başlayıp ne zaman bittiğini kimse bilmemektedir. Bu ürünlerin gerçekle tek bağlantılı oldukları yerse, reklamlardır. Reklamlar sayesinde çocuklar, daha önce televizyon ve sinema ekranlarından tanıdıkları kurgusal varlıkları, nereden alacaklarını ve onlara nasıl gerçeklik kazandıracaklarını öğrenirler.

Tekrar etmek gerekirse, çocuklara yönelik televizyon programlarında zaman ve mekân durmuştur. Sunucular aynı giysiyi giyerler, aynı şekilde davranırlar; üç yaş altındaki çocuklara yönelik karakterler hep aynı biçim ve renktedir ve aynı şekilde davranırlar; bazı programlarda dekor bile asla değişmez. Hikâye de zaten hep yeniden başlar ve sürer. Dolayısıyla söz konusu olan çevrimsel, başı ve sonu olmayan bir zamandır. Her hikâye yeniden başlamak için “biter” (D’Amato, 2005: 64). Televizyon ve film endüstrisi mit-sel, gizemli ve doğa-üstü konuları ele alan yapımlar ürettiğinde, bu açıdan başarıyı yakalamaktadır. Bu yapımlar, çocukların arzu ile tatmini arasındaki doğrudanlığı “tercih” edecekleri bahsinde hep haklı çıkmaktadırlar.

Çağımızda ilk defa televizyon sayesinde tüm bir insanlık aynı mitleri, değerleri ve davranış modellerini paylaşmaktadır. Çocuklara yönelik uluslararası yapımlarda neredeyse iki bin kadar karakter yaratılmıştır. Bu karakterler ve başarı elde edilen filmler ve diziler, ulusal yayın kuruluşları tarafından da taklit edilmektedir. Periler, büyücüler ve sihir ve gizem gücü büyük kayıp madalyonlar, sihirli anneler, cinler vs... çocuk dizilerinin temel konularını oluşturmaktadır. Popüler kültür ürünleri, çocuklar üstünde bu temalarla çok etkili olmaktadır. Gerçek ile kurgu arasındaki ayrımı uzunca bir süre yapamayan çocuklar (en azından ergenlik çağına kadar), uçmak ve peri olmak, sihir yapmak ve zaman/uzama meydan okumak istemektedirler. Tekrar yayınlanmasına hâlâ devam edilen *Sihirli Annem* dizisinin bu yönde çocuklar üstünde olum-

suz etkisinin olduğunu söylemek hiç de yanlış olmaz. Ardından bu türdeki televizyon dizileri artış göstermiştir.

8. Çocukların televizyon seyretmesi ve sınırların nerede yer alması gerektiği

Bebekler için televizyon *hiç kimse* anlamına gelmektedir (Tisseron, 2010: 73-74). Bebekler için televizyondan gelen imgeler ve sesler *anlamsızdır*. Bu anlamda bebeklerin, iki yaşından önce televizyonla tanıştırılmamalarının hiçbir sakıncası yoktur. Televizyon bu yaştaki bebeklerin gelişmesine engel olmaktadır. Bu yüzden iki yaşından küçük çocukların televizyondan korunmaları gerekir. Çocuk oyun oynamak yerine televizyona baktığında, oyuncaklarla kurduğu beş duyuya dayalı çok yönlü ilişkiyi kurmayı öğrenememektedir. Ayrıca yaptıklarının karşılığında bir yanıt alamamakta, duygularına duyguyla karşılık verilmemektedir. Bu durumda çocuğun geç konuşması, ya da dil yeteneğini iyi edinemesi olasılığı yükselmektedir. Ayrıca televizyon, görünmeyen ve tutarsız bir anne gibi işlev görmektedir. Çocuk korktuğunda (ses ya da ışıktan) yanıt vermeyen ve korkusunu gidermeyen anne olarak televizyon, çocuğun kendisini güvende hissetmemesine yol açmaktadır.

8.1. İki yaş üstü çocuklar ve televizyon

İki yaşından daha büyük çocuklarınsa, iki saatten daha fazla televizyona bakmaması gerekir. Çocuklar beş yaşından önce öyküye duyarlı değildirler. Ancak beş yaşından sonra hikâyelere uyanmaktadırlar. 7 yaşından itibaren kendilerine yönelik programlara karşı ilgisiz kalmaya ve yetişkinlere yönelik programlara ilgi göstermeye başlamaktadırlar. Televizyon karşısında en uzun süre kalan çocukların 6-10 yaş arası çocuklar olduğunu düşünürsek, anne ve babaların bu yaş aralığındaki çocuklar ile televizyon ara-

sındaki ilişkilerde açıklayıcı ve denetleyici olmayı elden bırakmalarını gerekmektedir. Öncelikle uzun süreli televizyona bakma, çocuklarda aşırı şişmanlığı yol açmaktadır. Küçük yaşlardan itibaren çocukların ekran karşısında yeme alışkanlığı edinmemesine gayret göstermek gerekmektedir. Aynı şekilde çocukların odalarına televizyon konulmaması, beş yaşından sonra çocuğun nelere baktığına dikkat edilmesi açısından önemlidir. Odasında televizyon olmayan çocuk, televizyona daha az bakmaya özendirilmiş olur.

Çocukların odasında televizyon olması, ailelerin toplumsal sınıflarına göre değişiklik göstermektedir. Düşük eğitim ve gelir grubuna dahil olan aileler, çocuklarının odasında televizyon izlemesine daha fazla izin vermektedir. Bu ailelerde televizyonun yetişkinler için de sürekli açık olduğunu unutmamak gerekir. Orta ve üst sınıflar, çocuklarının odasında televizyon bulunmasına genellikle izin vermemektedir. Bu aileler televizyon izleme saatlerinden ne seyredileceğine kadar çocuklarının televizyon izleme alışkanlıklarını denetlemek istemektedir. Eğitim amaçlı mültimedya ekipmanlarına sahip olan çocukların, orta sınıf ve üst sınıf çocukları olduğu söylenebilir. Bilgisayar alt sınıf hanelere de eğitim amaçlı olarak girmeye başlamaktadır. Aileler kendilerine, çocuklarına iyi eğitim verme misyonu biçtiklerinde, çocukların her an her şeyi seyretme davranışları karşısında “yasaklama” yolunu seçmekte bir sakınca görmemektedirler. Aileler en çok ilkökul çağındaki çocuklarının medya kullanım alışkanlıklarını denetleme yoluna gitmektedirler. Bu tür denetimler ortaokul ve lise çağlarında azalmaktadır (Octobre, 2003: 103).

Ancak ebeveynlerin her şeyi denetleyemeyeceği de açıktır. Hatta denetlemek zorunda da değillerdir. En iyisi herkesin gün boyunca gördüğü, ilgisini çeken, ya da onu altüst eden imge ve görüntüler hakkında aile ortamında tartıştığı bir güven ortamının oluşturulmasıdır. Bir çocuk için rahatsız edici olan, kendisini al-

tüst eden bir imge, ya da görüntüyü görmüş olması değil, bunu gördüğünden dolayı kendisini suçlu hissetmesidir.

8.2. Televizyonun oyun oynamanın yerine geçmesinin sakıncaları

Çocukların oyun oynaması gerekir. Televizyon oyun oynama etkinliğini azaltmakta, ya da yok etmektedir. Oysa oyunun, çocuğun gelişimi açısından üstlendiği işlevler çok önemlidir. Öncelikle çocuk tek başına oynadığı oyunlarda, hikâyelerini kendisi uydurur. Sırasıyla kendi hikâyesindeki farklı karakterlerle özdeşleşir: Hem emir verir, hem emir alır. Hem öper, hem öpülür. Ya da döver ve dövülür. Böylece kendisini “öteki” olarak algılar. Kimliğinin olasılıklarını bu algıyla oluşturur. Böylece ileride “kimim ben?” sorusunu yanıtlayacaktır (Tisseron, 2010: 78). Tek başına oynanan oyunların ardından, grup oyunları gelir. Bu oyunlarda da çocuk farklı rollere girer. Farklı rollere girip çıkmayı öğrenir. Televizyon oyun oynamayı engellediğinden, farklı rollere bürünme, kimliğinin farklı olasılıklarını tartma kapasitesini geliştiremez. Televizyondaki manikyen ve tek tipleştirilmiş karakterlerle özdeşleşir. Bunlar, çocuğun kendi kişiliğini geliştirmesini, bağımsız ve özgün düşünme yeteneğine sahip olmasını ve iyi toplumsallaşmasını (yani ötekiye saygılı toplumsallaşmasını) engeller.

Bu zararlarından dolayı küçük yaştaki çocukların televizyona karşı korunması bazı ülkelerde kamusal sağlığı ilgilendiren bir konu olarak ele alınmaya başlanmıştır. Örneğin Fransa’da 2008 yılından bu yana Sağlık Bakanlığı ile Radyo ve Televizyon Yüksek Kurulu, üç yaşından küçük çocuklara yönelik yayın yapan televizyon kanallarını şu uyarıyı program aralarında yayınlamakla yükümlü tutmuştur: “Sadece çocuklara yönelik televizyon kanalları bile söz konusu olsa, televizyona bakmak üç yaşından küçük çocukların gelişimini engeleyebilir”. Bu tür uyarıların Türkiye’de çoğalması gerekmektedir. Bu açıdan Radyo Televizyon Üst Kurulu ve Televizyon Yayıncıları Derneği’nin işbirliği ile çocuklara yöne-

lik olarak hazırlanan ve onlara saat 21.30'dan sonra uyumaları gerektiğini ileten reklam kampanyası iyi bir örnektir.

Ancak Türkiye'de sorunlar, özel televizyon kanallarının ve tematik kanalların sayıca çokluğu nedeniyle daha çoktur. Çocuklara yönelik televizyon kanallarının kesintisiz yayın yapması ciddi bir sorundur. Programların içeriği ise, daha ciddi bir sorundur. Ama en önemli sorun, TRT Çocuk kanalı da dahil olmak üzere, tüm çocuk kanallarının 24 saat yayın yapma hırsıyla tüm programlarını hem periyodik olarak, hem de 24 saatlik yayın akışları içinde sürekli yinelenmeleridir. Bu yinelenmeler, çocukların aynı şeylere yıllarca tekrar bakmalarına neden olmaktadır. Tekrarlar, çocukların bitmeyen ve aynısını hep yineleyen ekran karakterleri ve kahramanlarıyla özdeşleşmelerini kolaylaştırmaktadır. Çocuklar bu nedenle benzer rol kalıplarına hapsolmaktadır. Tekrarın verdiği pasiflik ve dolaşmaz haz, çocukların psikolojik anlamda gerilemesine yol açmaktadır. Radyo ve Televizyon Üst Kurulu'nun aynı programların tekrar tekrar yayımlanmasını yayın ilkesi haline getiren televizyon kanalları hakkında çocukların haklarını ön plana çıkartan yaptırımlar geliştirmesi gerekmektedir. Radyo ve Televizyon Kanunu'nun, bu bozuklukları dikkate alan yeni düzenlemeleri içerecek şekilde gözden geçirilmesi de kaçınılmazdır. Ticari kâr kaygısı, tüm diğer kaygıların önüne geçtiğinde hem sivil toplum kuruluşlarına, hem de yasa yapıcılar ile denetleyenlere daha fazla iş düşmektedir.

Demek ki, çocuğun oyun oynama fırsatlarını artırmak gerekir. Kentlerde yaşayan çocuklar için artık sokakta oynamak olası değil. Belediyelerin ve ilgili kurumların, çocukların boş zamanlarını oynayarak, eğlenerek ve öğrenerek geçirebilecekleri oyun-eğlenme ve öğrenme merkezlerine yatırım yapmaları gerekmektedir. Bu merkezler ticari çıkarı değil, toplumsal yararı gözetmelidir. Çocuklar için kültür politikalarının oluşturulması gerekmektedir. Çocukların sıkıldıkları ve yapacak başka bir şey bulamadıkları için ekrana mahkûm olmalarının önüne böyle geçmek olası olacaktır.

Aksi takdirde tek değilse de en önemli amacı ticari kaygı olan televizyon kanalları, çocuklarla kendi bildikleri tarzda ilgilenmeye devam edecektir. Hatta reklamlar yine bize, bizi bu konuda da iyi anlatmıştır. Vestel markasının televizyon markası için yaptırdığı reklamda, 4-5 yaşlarında olduğu varsayılabilir bir erkek çocuğunun gözlüğünü düzeltip onu ekranla arasında uygun bir mesafe bırakarak ekran karşısına “yerleştiren” robota dönüşerek mutfakta meşgul olan annenin rolünü üstlenen televizyondur. Reklamda teknoloji sempaticleştiriliyor; ancak sorun da zaten teknolojinin bu kadar sempaticleştirilmesinde yatmaktadır. İnsan yaşamalarının özellikle kentlerde teknolojiye teslim edilmesi, çocukların da öncelikle medyaya (başta televizyona) emanet edilmesine yol açmaktadır. Aşırı modernleşme de, aşırı geri kalmışlık da, son kerte de benzer sorunlar yaratmaya başlamaktadır.

Sonsöz

Medyanın genel olarak işleyişi, çocuk haklarının dikkate alınmadığını göstermektedir. Medyanın, özellikle de görsel medya ile internetin çocuk haklarını dikkate alan ve çocuk dostu sayılabilecek bir yayıncılık anlayışına sahip olmadığı görülmektedir. Türk toplumunun kadın-erkek ilişkileri ile kuşaklararası ilişkilerde şiddeti meşrulaştıran geleneksel ve ataerkil yapısı, özellikle görsel medya (televizyon ve sinema) tarafından hem yeniden üretilmekte, hem de pekiştirilmektedir. Örneğin yetişkinlere yönelik televizyon dizilerinin ve programlarının bu tip şiddeti sürekli gündeme getirdiğini söyleyebiliriz.

Televizyon haberleri ise, şiddeti neredeyse yayıncılık retoriği haline getirmiştir. Özel kanalların hemen hemen tamamı, haber değerinden çok seyirsel ve sansasyonel özellikleri ağır basan konuları habermiş gibi sunmaktadır. Bu retorikte trafik kazaları, silahlı çatışmalar, sevgilisinin, ya da kocasının öldürdüğü kadınlar, açık fos-

septik çukuruna düşerek ölen, ya da cinayete kurban giden çocuklar; evlerinden kaçmış-kaçırılmış ve ölü bulunmuş çocuklar gibi konular en önemli haber konuları olarak ön planda yer almaktadır. Televizyon neredeyse sadece şiddet ile eğlendirir hale gelmiştir. Çocukların ruhsal gelişimi bu yayınlardan ağır darbe almaktadır.

Çocuklar seyirci olarak dikkate alınırken, sadece ticari kaygılar ön plan gelmektedir. Medyanın genel işleyişine bağlı şiddetine reklamlar bu bağlamda katkıda bulunmaktadır. Sürekli tüketmeye odaklanan (hem imgenin tüketimi, hem de metanın tüketimi anlamında) çocuklar, reklamlar tarafından ticari anlamda kullanılmaktadır. Ayrıca reklamlardaki genellikle çocuklar ile ebeveynler arasındaki hiyerarşiyi “modern” anlamda tersine çeviren anlatılar, günümüzde ebeveynlerin yaşadığı otorite krizini ağırlaştırmaktadır. Çocukları yetişkin rollerinde temsil eden reklamlar, çocukların hem çocukluklarını yaşamalarını engellemektedir, hem de dünyaya sadece tüketici bir perspektiften bakmalarına yol açmaktadır.

Medyanın çocuk haklarına saygılı ve şiddetten azade bir yayıncılık anlayışına sahip olabilmesi için, öncelikle yayıncılık ilkelerinin yasal bir çerçeve tarafından özgürlükleri sınırlayıcı değil, herkesin özgür olmasını ve hak ettiği saygıyı görebilmesi için belirlenmesi kaçınılmazdır. Yayıncı kuruluşlara sadece ticari kaygının ticari uğraşlarının niteliği açısından tek değer olmaması gerektiğinin hatırlatılması gerekmektedir.

Temel sorun, çocuklar için güvenli bir çevre yaratılması sorunudur. Medyanın yayınları ile, bu sorunu büyütme yerine çözümleyici olması gerekmektedir. Yeni iletişim teknolojisi, internetin yararlarının yanı sıra tehlikelerinin de altını çizen 1999 yılında yayınlanan UNESCO İnternet’te Çocuk Pornografisi ve Pedofili Bildirgesi’nde yer alan şu satırlar sorunun ne olduğunu iyi göstermektedir:

“Çocukların internette korunması, bir sansür sorunu değildir. Çocuklar için çevrimiçi güvenli bir çevre yaratılması, zararlı ve ya-

sal olmayan materyalden korunma hakkını sağlayarak, ifade özgürlüğü, enformasyon özgürlüğü ve mahremiyet hakkı gibi temel özgürlükleri korumalı ve genişletmelidir” (UNESCO, 2010: 68).

Demek ki, erken yaşta medya ile tanışan çocukların, medyanın kullanımını konusunda bilinçlendirilmeleri gerekmektedir. Öncelikle ailelerin ve ardından çocukların medya okuryazarı haline getirilmesi için hem eğitim kurumları, hem de sivil toplum kuruluşları çaba göstermelidir. Medya çalışanlarında ve medya sahiplerinde bu konudaki duyarlılığın ve sorumluluğun pekiştirilmesi ve oluşturulması; gerektiğinde sivil toplum kuruluşlarının kampanyaları ile, gerektiğinde de yasal düzenlemelerle sağlanmalıdır.

Çocukların sadece medyaya teslim edilmemesini sağlayacak toplumsal etkinlik alanlarının, çocuk haklarını dikkate alarak geliştirilmesi ise kaçınılmazdır. Medya aslında, içinde örgütlendiği toplumun aynasıdır. Toplumumuzdaki genel eğitim düzeyindeki düşüklük ve okuryazarlık oranındaki yetersizlik, medyada da kalitesiz haber ve programların yapılmasına; uzun vadeli çıkarların değil, daha kısa vadeli pragmatik çıkarların ön planda tutulmasına neden olmaktadır. Öteki, ister karşı cins, ister yeni kuşak olsun, saygıyı hak etmektedir. Ötekiye saygılı olabilmek ise, belli bir bilinç düzeyini gerektirmektedir. Bu bilinç düzeyine ise, gerçek anlamdaki bir okuryazarlıkla ulaşılabilir. Eğitimin önemi bir kez daha karşımıza çıkıyor.

KAYNAKLAR

- Abras, M. -A. (2003), “Comment les enfants perçoivent-ils la mort à travers les médias?”, *Ethnologie française* içinde, cilt: 33, sayı: 4, s. 665-672.
- D'Amato, M. (2005), “Les enfants captifs de la télé: un remède à l'ennuie?”, *La lettre de l'enfance et de l'adolescence* içinde, 2005/2, sayı: 60, s. 63-68.
- Brachet-Lehur, M. (2001), “Influence des images médiatique sur l'imaginaire des enfants. Un nouveau rapport aux images”, *Imaginaire&Inconscient* içinde, sayı: 4, s. 27-41.
- Laing, R. D. (1978), *Conversations with Children*, Penguin Books, Türkçe Çev. *Çocuklarla Sohbetler*. Çev. Mevlüt Ceylan, Vadi Yayınları, Ankara, 1994.

- Octobre, S. (2003), Les 6-14 ans et les médias audiovisuels. Environnement médiatique et interactions familiales. *Réseaux* içinde, sayı: 2003./3./119, p. 95-120.
- Tisseron, S. (2005), “ L'enfant au risque des médias, *Enf&Psy* içinde, sayı: 26, s. 15-22.
- (2010). “Les effets de la télévision sur les jeunes enfants: prévention de la violence par le “Jeu de trois figures”, *Devenir* içinde, cilt ve sayı: 22/1, s. 73-93.
- Tutal, N. (2005), *Küreselleşme İletişim Kültürlerarasılık*, Kırmızı Yayınları, İstanbul.
- UNESCO (2010), *UNESCO Kitle İletişim Bildirgeleri*, Çev. Ruhdan Uzun, Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu Türkiye Milli Komisyonu Yayını, Ankara.



Dr. Derya Nacaroglu

DERYA NACAROĞLU

Dr., Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi, Radyo-Tv ve Sinema Bölümü

1973 Ankara doğumlu olan Nacaroğlu, 1994 yılında Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Radyo-Tv ve Sinema Bölümü'nden birincilikle mezun oldu. 1999 yılında G.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Radyo-Tv ve Sinema Ana Bilim Dalı'nda "Radyo Çocuk Programlarının Söylem Yapısı ile Çocuğun Toplumsallaşması Arasındaki İlişki" konulu yüksek lisans tezini, 2007 yılında ise yine aynı bölümde "Türkiye'de Yerel Yayıncılığın Gelişimi ve Bölgesel Yapı İle İlişkisi" konulu doktora çalışmasını tamamladı.

1996 yılından bu yana G.Ü. İletişim Fakültesi Radyo-Tv ve Sinema Bölümü'nde öğretim elemanı olarak görev yapan Nacaroğlu'nun, Radyo-Televizyon Yayıncılığı, Medya Okuryazarlığı, Yerel Medya, Medya ve Çocuk İlişkisi konularında çalışmaları bulunuyor. Akademik faaliyetlerin yanı sıra Radyo Gazi Yayın Koordinatörlüğünü de yürütüyor.

YAZILI BASIN VE İNTERNET GAZETELERİNDE ÇOCUKLARA YÖNELİK CİNSEL ŞİDDET HABERLERİNİN SUNUMU

Çocukluk dönemi, yaşamın özel ve önemli bir dönemidir. Bişsel, duygusal ve davranışsal açıdan gelişimlerinin en önemli süreçlerini bu dönemde yaşayan çocukların daha dikkatle ve özenle takip edilmeleri gerekmektedir. “Çocukluk” olarak adlandırılan ve insanların yetişkinlik dönemini etkileyebilen yıllar, yaşamın bu ilk onsekiz yılıdır. Bireyin bütün yaşamını belirleyen kişilik özelliklerinin oluştuğı bu dönem, daha 1600’lü yıllarda yaşamın farklı ve özel bir bölümü olarak tanımlanmıştır (Gander/Gardiner; 1995: 37). Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nun hazırladığı 54 maddelik uluslararası bir yasa niteliğinde olan Çocuk Hakları Sözleşmesi de “ulusal yasalarca daha genç bir yaşta reşit sayılma hariç, 18 yaşın altındaki her insanı çocuk saymaktadır (Madde 1). Böylesi özel ve önemli bir süreçte, başta ebeveynler olmak üzere okul, öğretmen, sosyal gruplar ve çocuklarla ilgili tüm kurumlar çocuk hakkında karar alırken ve bunu uygularken “çocuğun yüksek faydası” esasını göz önünde bulundurmak zorundadır.

Çocuklar korunmaya muhtaç olmakla beraber, hakları olan özel insanlardır. Korunma, çocuğun en temel haklarından biridir. 1994 yılında Türkiye tarafından da kabul edilen Çocuk Hakları Sözleşmesi de, çocuğun korunmasına ilişkin yasal düzenlemeler getirmektedir. Bu düzenlemelerle çocuklar; istismar, ihmal, uyuşturucu bağımlılığı, cinsel sömürü, ekonomik kazanç, kaçır-

ma, satış ve zorlama gibi durumlara karşı koruma altına alınır-ken; yaşam ve gelişme, isim ve vatandaşlık, kimliğin korunması, görüş ve ifade özgürlüğü, düşünce, vicdan ve din özgürlüğü, özel yaşantının korunması, gerekli bilgilere ulaşma, yaşam standardı, sosyal güvenlik, sağlık ve eğitim gibi konularda çeşitli düzenleme-lerle haklarının korunması sağlanmaktadır. Özellikle çocuk istis- marına ilişkin olarak düzenlenen madde 34, madde 19 ve mad- de 37, bu konuda devletleri çocukları korumakla ilgili olarak cid- di bir yükümlülük altına sokmaktadır (Bkz. Ek. I). Ayrıca Birleş- miş Milletlerce oluşturulmuş Çocuk Hakları Komitesi'nin Çocuk Haklarına Dair Sözleşmenin yorumuna ilişkin tutanaklarında da çocuğun katılma hakkı ve Taraf Devletlerin bu konudaki yüküm- lülükleri açık bir ifadeyle belirtilmektedir. Örneğin Çocuk Hakla- rına Dair Sözleşme'nin 12. Maddesi, çocuğun katılım hakkını dü- zenlemektedir ve Komite'nin 2009 tarihli genel yorum tutanakla- rında bunu analiz etmektedir. Bu madde; "taraf devletlerin kendi görüşlerini oluşturma kabiliyetine sahip çocuğun bu görüşleri ço- cuğu etkileyen her türlü meselede özgürce ifade etme hakkını te- min edecek, çocuğun görüşlerine yaşı ve olgunluğuna uygun ola- rak gerekli ağırlık verilecektir" ifadesine yer vermiştir. Bu amaç- la da çocuğu etkileyen her türlü adli ve idari işlemde, doğrudan veya bir temsilci, ya da uygun bir organ aracılığıyla, ulusal yasala- rın usul kuralları ile uyumlu bir şekilde kendini ifade etme fırsatı sağlanacaktır. Dolayısıyla çocuklar, kendilerinin birebir içinde ol- duğu ve/veya etkilendiği her türlü olayda söz hakkına sahiptirler. Bu çalışma kapsamında da seçilen olayların ve bu olayların faili, ya da mağduru çocukların medyada nasıl yer aldığı, kendilerini nasıl ifade ettikleri, ya da edemedikleri, çocuk hakları çerçevesinde tar- tışılmaya çalışılmıştır.

Çocukların toplumda korunmaya muhtaç varlıklar olması, on- lara ilişkin haberlerin hazırlanıp sunulmasında kuşkusuz ayrı bir özeni gerektirmektedir. Özellikle çocukların cinsel şiddete maruz

kaldığı haberlerinin hassasiyeti tartışma dahi götürmez. Bu nedenle kitle iletişim araçlarının bu tür haberleri yaparken nasıl hareket ettiği, gerçeği ortaya koyarken habere konu olan çocuklar da dahil olmak üzere, kitlede yer alan çocuklar için neleri dikkate aldığı, ya da almadığı çok önemli bir araştırma sorusudur. Ayrıca yukarıda 12. maddenin de açıklıkla izah ettiği şekilde, çocuğa özellikle kendisini etkileyen adli ve idari işlemlerde kendilerini ifade etme hakkının nasıl ve ne şekilde verildiği önemli ve belirleyicidir. Medyanın bu haberleri yaparken olayların içinde yer alan çocuklara katılım hakkını kullandırması ve bunun süreci ve sonucu nasıl etkilediğine bakmak gerekir. Çocukların bu tür cinsel şiddet haberleri içinde teşhir edilmesini ve nesneleştirilmesini engellemek adına medya organları, gerçeği objektif bir biçimde ortaya koyarak, fakat çocukları da incitmeden, haklarına tecavüz etmeden olayı haber haline getirmelidir. Aksi halde korumasız bir çocuğun cinsel taciz, ya da istismara uğradığının haberi zaten yeterince cinsellik ve travma içermektedir. Buradan yola çıkarak ülkemizde özellikle son yıllarda artan çocuklara yönelik cinsel şiddet haberlerinin yazılı basın ve internet gazetelerinde nasıl yer aldığı ve sunulduğu araştırma konusu yapılmıştır. Bu anlamda basına yansıma tarihleri birbirine çok yakın olan ve çok dikkat çekici üç olay örnek olarak seçilmiş, üç büyük gazetede sunumu söylem analizi ile çözümlenmeye çalışılmıştır. Siirt, Pervari ve Manisa'da küçük çocukların kaçırılması, tecavüz edilmesi, fuhşa zorlanması ve öldürülmesine ilişkin haberler; Hürriyet, Cumhuriyet ve Yeni Şafak gazetelerinde nasıl yer almış, hangi görüntüler eşliğinde sunulmuş, haber detayları nasıl verilmiş, haber kaynaklarının hangi merkezler olduğu da dikkate alınarak çocuk hakları ve medya konusunda bir resim çizilmeye ve medyanın buradaki rol ve görevlerine ilişkin değerlendirmeler yapılmaya çalışılmıştır. Yapılan habere ilişkin, fotoğraf, ilgili kişi ve kurumlara ait bilgi ve belgeler, aynı konudaki köşe yazıları ve diğer ilgili yazılardaki genel tutum

ve yorumlar eşliğinde değerlendirilerek çocuk haberlerinin sunumunda çocuk haklarının neresinde durulduğuna ilişkin bir sonuca varılmaya çalışılmıştır.

1. Haberin kavramsal çerçevesi

Bu çalışmada çocuğun cinsel istismar ve taciz haberlerinin nasıl sunulduğu ve bunun çocuk hakları açısından değerlendirilmesi yapılırken, haberin kavramsal çerçevesine de bakılması gerekir. Bu konuda bir ön çalışma yapıldığında, habere ilişkin değerlendirmelerin bir bölümü liberal-çoğulcu tasarımlar, bir bölümü de eleştirel tasarımlar şeklinde görülmektedir (Çebi, 2002: 21-25).

Bunlardan liberal-çoğulcu yaklaşım; medyayı toplumsal olayları ve nesnel gerçekliği olduğu gibi yansıtan bir ayna olarak tanımladığından, haber “tarafsız”, “nesnel”, “dengeli” bilgiler içeren bir ürün olarak ele alınmaktadır. Bu yüzden haber “doğru” ile özdeş kabul edilmekte, “nesnellik”, “tarafsızlık” ve “dengeliklik” gibi gazeteciliğin mesleki değerleri, haberin içermesi gereken kutsal birer kavram olarak önemle belirtilmektedir (Tılıç,1998: 164).

Halberstam (1992: 11) doğru haber tanımını yaparken, haberi içermesi gereken üç temel özelliğine vurgu yapmaktadır: 1. Haber olaylara dayanır, 2. Haber, geçmişte meydana gelmiş olaylardan çok, güncel olaylara dayanır, 3. Haber, bir olayla ilgili kişisel gözlem ve deneyimleri değil, olayın kendisini yansıtır. Lippmann ise haberi nesnel gerçeklikle olan ilişkisi bağlamında tanımlar: “Haber, toplumsal olay ve olguları yansıtan bir ayna değil, ama söz konusu olay ve olguların öne çıkmış bir boyutunun öyküleştirilmesi’dir” (Lippmann, 1965: 216’dan aktaran Negrine, 1991: 139).

Liberal-çoğulcuların haberi tanımlamada en çok gönderme yaptıkları nesnellik kavramı, aynı zamanda evrenselliğine inandıkları bir meslek kuralıdır. Bu ölçüt metnin yazılışında açıkça görülebilecek yorum öğelerinin en aza indirilmesi gerekliliğine gön-

dermede bulunmaktadır (Ergül, 2000: 78). Bir başka deyişle nesnellik; habere konu edilmiş olayların habercinin öznel değerlerinden arınmış biçimde haber değeri ölçütlerine göre seçilen bir olayın haber öyküsüne dönüştürülerek nesnel, yansız ve dengeli biçimde sunulmasını öngören bir ölçüttür. Diğer medya ürünleri gibi, haberler de seçme ve inşa etme süreçlerinin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Bu süreçler içerisinde sunulacak haberin seçiminden kurgulanmasına kadar geçen tüm aşamalarda haber konusu, ilişki kurduğu nesnel gerçeklikten biraz daha uzaklaştırılmakta, ya da örtüşme noktaları azalmaktadır (Burton, 1995: 137). Nitekim Edgar (1998: 151), habere konu edinmiş bir olayın, aktarılmadan önce bozulamayacak ve çarpıtılmayacak biçimde yorumlanmasının mümkün olamayacağını varsayarak haberde nesnelliğin olamayacağını ileri sürer.

Habere ilişkin eleştirel yaklaşımlar ise, liberal-çoğulcu yaklaşımın haberi tanımlamada gönderme yaptığı nesnellik ölçütünün bir mit olduğunu ve uygulamada geçerli olamayacağını ileri sürmektedir. Eleştirel araştırmacılara göre; çağdaş demokratik toplumlarda medya, güç/iktidar sahibi pek çok aktör ve örgüt tarafından kendi bireysel ve kurumsal etkinlik ve eylemlerinin adil, dengeli, meşru ve kamu yararına olduğu iddiasını kamusal alanda dolaşıma sokan bir araç olarak kullanılmaktadır (Çebi, 2002: 25). Özellikle Marksist yaklaşım, kapitalist toplumlarda medya aracılığıyla üretilen, pazarlanan ve dağıtılan haberi insan emeğinin ürünü, kapitalist sistemin bir “meta”sı olarak kabul etmekte, bu nedenle bilginin her çeşidi gibi haberin de, medya mülkiyetini elinde bulunduran sermaye sınıfının istismarına açık olduğunu ileri sürmektedir (Bisky, 1976: 53). Eleştirel yaklaşımların bir kolu olan ekonomi-politik yaklaşım ise haber kavramını; medya kuruluşlarının sahiplik ve mülkiyet yapısını, siyasal iktidarlara ilişkilerini ve toplumdaki işlevlerini belirleyen genel kapitalist ekonominin dinamiklerinden yola çıkarak, egemen değerleri biçimlendiren ve

yansıtan bir “meta” olarak değerlendirmektedir (Çebi, 2002: 26). Eleştirel yaklaşım içerisinde yer alan kültürel çalışmalar ise; medya kurumlarını çoğunlukla egemen/başat sınıfların lehine gerçekliği inşa eden ve tanımlayan bir dolayımlayıcı olarak kabul etmektedir (Çebi, 2002: 27).

Haber tanımına ve haberin kavramsal çerçevesine ilişkin olarak bu yaklaşımları anlatmamızın nedeni, çocuk istismarına ilişkin haberleri analiz ederken bu tanımlamalara zaman zaman atıfta bulunmak gerekeceğinden ötürüdür. Şimdi haber analizlerine geçmeden, çalışmanın temel konusu olan çocuk istismarının anlamı, çocuk hakları açısından önemi ve asıl mevzu olan medyanın bu konudaki genel tutumuna ilişkin olarak bir şeyler söylemek gerekirse, söze en doğru olarak başlanacak yer; şüphesiz korunmasız, savunmasız ve henüz kendi cinsel kimliğinin dahi bilincinde olmayan çocukların cinsel istismar, cinsel şiddet, ya da benzer minvalde durumlara maruz kaldığı gerçeğidir.

2. Çocuklara yönelik cinsel şiddet/cinsel istismar

Pek çok platformda, dünyada her koşulda çocuğun kötüye kullanımının devam ettiği ve özellikle çocuğa yönelik cinsel şiddetin yoğun olarak görüldüğü ifade edilmektedir (19 Kasım H. Ü. Halk Sağlığı Enstitüsü ile Çocuklara Yönelik Ticari Cinsel Sömürüyle Mücadele Ağı ortak paneli). Bir erişkinin kendi cinsel gereksinimleri adına çocuğa yönelik kötü davranışta bulunması olarak tanımlanabilecek cinsel şiddet konusunda yapılan pek çok araştırma; okul öncesi ve okul çağı çocuklarda cinsel şiddet sonrasında, yoğun kaygı, korku, yalnız kalamama, anne ve babaya karşı, yapışma şeklinde onların yanında olma isteği, depresyon, düşük benlik saygısı, öfke, intihar girişimleri, o zamana kadar görülmeyen davranış şekilleri, okul başarısızlığı, uyum sorunu ve isyan gibi davranışlar görülebildiğini ortaya koymaktadır. Özellikle toplumun cin-

sellige karşı kapalı olması, kadın ve erkeğin özgürce bir araya geleme-yişi, çocuklara yönelik cinsel şiddeti artırmaktadır. Özellikle aile içinde yaşanan cinsel istismar olgularının, kınanma, mahremiyet, utanma, kirlenme gibi endişelerle saklı tutulduğu düşünülürse, çocukların bu konudaki mağduriyetleri daha da vahim bir hal almaktadır.

Aktörleri aile içi üye ve akrabalarından, komşular, arkadaşlar, yetişkin çalışanlar, eğitimciler, kamu görevlileri, esnaf ya da işçilere kadar her tür sosyal sınıf, yaş ve cinsiyetten insanın olabileceği cinsel şiddet, ya da cinsel istismarın çocuğun yaşamında çok derin izler, tamiri çok güç yaralar açacağı bir gerçektir. Şiddet ve cinselliğin insanın doğasında var olduğu gerçeği, bunun en korumasız varlıklar olan çocuklara yönelerek seyir alması son yıllarda medya marifetiyle daha da belirginleşmiş, dahası bu konuda bir farkındalık yaratılmaya çalışılmıştır. Bu farkındalık yaratılmaya çalışılırken, burada medyaya ve onun malzemesi olan haberi hazırlayan medya profesyonellerine çok önemli görevler düşmektedir. Haberler toplumun ders alabileceği nitelikte verilmeli ve bu tür olayları önleyici nitelikte olmalıdır. Bu haberler medya tarafından istismar edilirse, ya da olayın failleri gizlenirse, yaptırıma ilişkin kısım örtük kalırsa, toplum psikolojisi böylesi hassas bir konuda demoralize olur ve psikolojisi bozulur.

Medyada yer almakla yer almanın biçimi arasında, bu tür cinsel şiddet, ya da istismar haberlerine konu olan çocukları korumak adına bir fark olmalıdır. Medyanın tarafsız bir biçimde olayı gündeme getirme gibi bir hedefi olmalıdır. Aksi takdirde bu tür haberlerin gazetelerde, ya da internet sayfalarında çarşaf çarşaf anlatılmasının yarardan çok zararı, toplumsal kaygı ve öfkeyi artırıcı etkileri olabilir. Ayrıca bu tür çocuk cinsel şiddet ve istismar haberlerinin veriliş şekli, haberin detayları ve haberin takibine ilişkin veriler, başka sapkın davranış ve eylemleri sıradanlaştırma, kolaylaştırma ve olabilir kılma gibi durumlara da yol açabileceği

için, bu konuda medya profesyonellerinin göstereceği hassasiyetin diğer haberlere göre daha fazla olması gerekir. Mağdurun (çocuk) zaten güçsüz ve çaresiz olmasına toplumun bananeciliği eklenince, saldırganları güçlendiren, cesaretlendiren ve yeni vakalara model olabilecek durumlardan özellikle imtina edilmesi medyanın toplumsal bir sorumluluk görevidir.

Medya, özellikle de yazılı basın ve internet gazeteleri, cinsel şiddet ve cinsel istismar konusunda haberlerine konu olan çocukları nasıl anlatmakta, olayı nasıl ve hangi kaynaklardan aktarmakta, haberin ardını takip etmekte ve üzerine düşen sosyal sorumluluk çerçevesinde, toplumu doğru, tarafsız ve yeterince bilgilendirmekte ve kaygıları azaltmakta mıdır? En önemlisi, medya, çocuk hakları konusunda bu tür haberleri verirken nasıl bir duruş sergilemektedir? Bu konuda çalışma konusu olarak seçilmiş gazete ve internet sayfalarındaki ilgili haberlere bakıldığında ortaya çıkan tablo analiz edilmeden önce Siirt, Pervari ve Manisa'da yaşanan olayları anımsamakta fayda vardır.

3. Haberlerin öyküleri

3.1. Yer: Siirt. Tarih: 10 Nisan 2010

Kent merkezindeki bir ilköğretim okulunda 4 kız öğrenciye iki yıl boyunca tecavüz edilmesi olayı. İddiaya göre, ilköğretim öğrencisi ikisi kardeş 4 kız öğrenciye, içlerinde okul müdür yardımcısının da bulunduğu pek çok kişinin tecavüz ettiği haberi. Kentin ileri gelenlerinin isimlerinin de karıştığı tecavüzlerin iki yıldır sürdüğü, olayın tecavüze uğrayan kızların yaşadıklarını rehber öğretmenlerine anlatmalarıyla ortaya çıktığı. Polis, savcının talimatı ile, cinsel istismara uğrayan 4 kız, isimlerini bilmedikleri tecavüzcüleri göstermek üzere ayrı ayrı sivil otomobillere bindirip kentte dolaştırıyor ve kızlara, kendileriyle ilişki kuran kişileri tek tek tes-

pit ettiriyor. Pek çok kişinin adının karıştığı olayda, yaşları 14 ile 70 arasında değişen 100 erkek sorgulanıyor. Soruşturma devam ederken Okul Müdür Yardımcısı, kentten ayrılıp kayıplara karışıyor, gözaltına alınanlardan 6'sı yaşı küçük olduğu için serbest bırakılıyor, 16 kişi tutuklanıyor, 25 kişi gözaltında. Olay yargıya 10 Nisan 2010'da intikal ediyor. Haberler üzerine Devlet Bakanı Selma Aliye Kavaf, Siirt İl Sosyal Hizmetler Müdürlüğü'ne talimat veriyor ve mağdur kız öğrenci ve ablası koruma altına alınarak, sosyal ve psikolojik destek verilmeye başlanıyor. Ayrıca mağdurlar güvenlik amacıyla başka bir kente gönderiliyor. (Haber Kaynakları: ntvmsnbc. 21 Nisan 2010)

3.2. Yer: Siirt/Pervari. Tarih: 26 Nisan 2010

Pervari'deki bir yatılı ilköğretim okulunda (YİBO) okuyan ve yaşları 13 ile 14 arasında değişen 8 erkek öğrenci, uygunsuz fotoğrafını çekip şantaj yaptıkları aynı okul öğrencisi 15 yaşındaki kıza tehditle getirttikleri 3 yaşındaki kız çocuğuna tecavüz edip öldürdükleri ve 2 yaşındaki erkek çocuğa da tecavüz ettikten sonra derede ölüme terk ettikleri iddiasıyla tutuklandıkları haber.

Pervari'deki olayın esasen, geçen 15 Nisan 2009 tarihinde Pervari İlçe Emniyet Amirliği'ne başvuran H. S.'nin, 2 yaşındaki oğlu E. S.'nin kaybolduğunu bildirmesiyle ortaya çıktığı anlaşılıyor. Baba H. S. şikâyetinde, "Dün akşam yemekten sonra evin alt kısmındaki depoda ben hayvanlara yem hazırlarken, oğlum E.'yi kapı önünde bıraktım. 5 dakika sonra çıktığımda çocuğum kayboldu, tüm aramalara karşın bulamadım" ifadesinin ardından polis arama başlatırken, evin yakınında bulunan Pervari Askerlik Şubesi'nin güvenlik kamerasına ait görüntüleri incelemeye almıştır. İlçede aramaların yoğunlaştığı sırada minik E. S.'nin, YİBO öğrencileri tarafından Serkani Deresi Mevkii'nde bulunduğu haberi gelmiş, çamurlu elbiselerle, donmak üzereyken bulunduğu belirtilen E. S., Pervari Devlet Hastanesi'nde tedavi alınmıştır.

Hastanede yapılan muayenede minik çocuğun vücudunun çeşitli yerlerinde kesik ve çürükler olduğu görülmüş ve tecavüze uğradığı saptanmıştır.

Polisin E. S.'ye tecavüz olayını çözmeye çalışırken bir gün sonra Pervari İlçe Emniyet Amirliği'ne ikinci bir kayıp çocuk ihbarı gelmesi ve bu kez tecavüze uğrayan E. S.'nin amcasının 3 yaşındaki kızı A.S.nin esrarengiz bir şekilde ortadan kaybolması ilçeyi ayağa kaldırmıştır. A. S.'nin ailesini arayan bir kişinin, "Ben o çocuğun 13-14 yaşlarında bir kızla birlikte Serkani Deresi yönüne gittiğini gördüm" ihbarı üzerine, polisler ve ilçe halkından yaklaşık 200 kişi Serkani Deresi çevresinde minik A. S.'yi arama çalışmalarına başlamıştır. Nihayet derenin üst kısmında bulunan havuzun kenarında minik A. S.'nin cansız bedeni bulunmuş, yapılan otopside minik kızın, tecavüz edildikten sonra boğularak öldürüldüğü belirlenmiştir. Polis birer gün arayla meydana gelen iki olayın da birbiriyle bağlantılı olduğunu belirleyerek, tecavüz edildikten sonra öldürülen A. S.'nin en son yanında görülen 13-14 yaşlarındaki kızı aramaya başlamış, amca çocukları olan iki kurbanın evlerinin yakınındaki Pervari Askerlik Şubesi ve bir akaryakıt istasyonunun güvenlik kamerası kayıtlarını yeniden incelemeye almıştır. Görüntülerde iki çocuğun da kaybolmadan hemen önce 13-14 yaşlarında bir kız çocuğuyla birlikte Serkani Deresi yönüne gittikleri, bu kızın öldürülen minik A.S.'yi kucağında taşıdığı saptanmış, 2 minik çocuğun babaları, bu kızın, diğer kardeşlerinin kızı olan yeğenleri, bir başka yatılı ilköğretim okulu öğrencisi, o dönem 14 yaşında olan D. S. olduğunu teşhis etmesi ile, felaketin bir başka yüzü ortaya çıkmıştır. Gözaltına alınan D. S., 2 kuzenine tecavüz edip birini öldürenlerin, kendisi gibi YİBO'da okuyan ve o tarihte yaşları 13 ile 14 arasında değişen 8 erkek öğrenci olduğunu itiraf etmiştir. (Dikkat: Olayın bütün failleri de, mağdurları da çocuktur) (Haber kaynakları: DHA 26 Nisan 2010. Cem Emir/Siirt)

3.3. Yer: Manisa/Alaşehir. Tarih: 27 Nisan 2010

Manisa'nın Alaşehir ilçesinde, 14 ve 16 yaşındaki iki kız çocuğu ile 16 yaşındaki bir erkek çocuğa fuhuş yaptırıldığı iddiasıyla düzenlenen operasyonda, bu çocuklara fuhuş yaptırdıkları ve kendileriyle cinsel ilişkiye girdikleri tespit edilen 31 kişinin gözüaltına alındığı haberi. Alaşehir İlçe Emniyet Müdürlüğü Asayiş Büro ekiplerinin bir fuhuş çetesine yönelik olarak uzun süredir yürüttüğü istihbarat çalışması, küçük yaştaki çocukların fuhuşa yönlendirildiklerini ortaya çıkarmış, polis ekiplerinin düzenlediği operasyonda, çetenin 14 yaşındaki H. G ve 16 yaşındaki D. K adlı kız çocuklarının yanı sıra 16 yaşındaki C. P isimli erkek çocuğunu da, para karşılığı fuhuş yaptırdığı belirlenmiştir. Operasyonda, çocuklara fuhuş yaptırdıkları ve bu çocuklarla cinsel ilişkiye girdikleri iddiasıyla yakalanan 31 kişi gözüaltına alınmış, yakalanan şüphelilerin, emniyetteki işlemlerinin ardından adliyeye sevk edileceği, soruşturmanın sürdüğü bildirilmiştir. (Haber kaynakları: ntvmsnbc ve ajanslar).

4. Haber analizleri

26 Nisan 2010 tarihli *Hürriyet Gazetesi*'nde "Kurban Aracı, Canavar Çocuk" başlıklı haberde, 15 Nisan 2009 tarihinde Pervari'de bir kişinin, 2 yaşındaki oğlunun kaybolduğunu ilçe emniyet amirliğine bildirmesi ile başlayan ve 1 yılın ardından içine 9 çocuğun adının karıştığı tecavüz ve cinayetle sonuçlanmış olayın detayları verilmektedir. Haberin fotoğraflarında ilçenin manzarası ve "Siirt'li muhtarlar: Utanıyoruz" ifadesi üstünde, muhtarların başarıları öne eğilmiş resimleri verilmektedir. Valinin çocukların tutuklanmadığı, ailelerinin yanında olduğu bilgisinin dışında, habere ait tüm detaylar bu olaya adı karışan çocukların olayın nasıl gerçekleştiğine ilişkin detayları kendi ağzlarından ifadelerle anlatmasından ibarettir. Bu habere bakıldığında, çocuk yaşta yaşamış olduğu

koru ve dehşetle olayın tüm ayrıntılarını bütün çıplaklığıyla anlatan kız çocuğun her kelimesinin harfiyen verilmesi gerekli miydi sorusu sorulmadan durulamaz. 2 yaşındaki erkek çocukla 3 yaşındaki kız çocuğun yaşadığı cinsel ve fiziksel şiddet sonucu, birinin ölmesiyle sonuçlanan vahametin ayrıntıları ne yetişkin, ne de çocuk zihinlerin kabul edip anlayabileceği türdendir.

Yine Hürriyet'te, "Pervari'deki Vahşet Güncesi" üst başlığı altında, Siirt'teki taciz ve tecavüz olayı birinci sayfada yer almış, haberin ilerleyen bölümlerinde "sırayla tecavüz ettik" başlığı altında, erkek öğrencilerin itirafları yine en ince ayrıntılarına kadar verilmiştir. Kullanılan "tecavüz, taciz, cinsel arzu" gibi ifadelerin konusu yaşlardaki çocuklar için çok ciddi kişilik zedelenmesi, zihinsel ve ruhsal bir travma yaratacağı bir gerçektir. Haberin detaylarında bu kadar çok cinselliği kışkırtıcı kavram kullanılması dahi bir çocuk hakkı ihlali olarak görülebilir. Ayrıca ölümle sonuçlanan kız çocuğun boğulmasına ilişkin her ayrıntının açık bir şekilde anlatılması, hangi yaşta olursa olsun okuyucunun, özellikle de çocukların ruh sağlığı açısından tehlikeli ve kaygı vericidir.

İlgili tarihlerdeki köşe yazılarına bakıldığında, siyasi aktörlerden ciddi anlamda hukuksal bir sorgulama beklentisi olduğu görülmektedir. (Bkz. Fatih Çekirge, 27/28 Nisan 2010, Hürriyet). Dahası, yapılan görüşme ve incelemeler sonucu olay yerindeki kamu görevlilerinin açıklamaları bu köşe yazılarına taşınarak her anlamda bir çocuk hakkı ihlali yaşandığı açıkça sergilenmektedir ve sorgulanmaktadır. Olayın evrensel hukuk kurallarının dışında nasıl çözüldüğü, "sosyal dokunun özelliğine göre" nasıl halledildiği; konunun çok uzun bir süreden bu yana neden gün yüzüne çıkmadığının da yanıtını vermektedir. Özellikle bölgedeki yakın akrabalık ilişkileri, kan davası, geleneksel ve ataerkil yapı gibi sosyal doku özelliklerinden ötürü tarafların anlaşma yoluna gitmesi olayda yaşama hakkını yitiren çocukların, çocuk olduklarının nasıl unutulduğunun kabul edilemez açıklamalarıdır. İlgililerin ko-

nuyla ilgili olarak “aramızda anlaştık, kapattık” sözleri, esasen toplumun ne kadar kapalı olduğunun bir göstergesidir. Pervari Belediye Başkanı bu vahşet için, *Pervari küçük bir yer, hepimiz akrabayız, olayı kendi aramızda kapattık*, demiştir. Şiddete, tecavüze, öldürmeye, ailelerin özel meselesi gözüyle bakmaya hiç kimsenin hakkı yoktur. Toplum şiddet olayına, ailenin özel meselesi gözüyle baktığı, önemsemeyerek normal karşıladığı, toplumsal örgütlerin tepkisi yetersiz kaldığı ölçüde, bu ilkel eğilim kuşaktan kuşağa aktarılacak ve bir gün hepimizin çocuklarını tehdit edebilecektir (Ekşi, 08.05.2010, Cumhuriyet). Bu tür toplumlarda özellikle ataerkil yapı, kadınların ve çocukların hakları konusunda maalesef duyarsız, kör noktalar ihtiva etmektedir. Böyle bir yapı içindeki çocuk özellikle de kız çocuk cinsel istismar, saldırı, taciz, tecavüz gibi bir konuda susmayı, saklamayı, kaçmayı dahası bazen ölmeyi yeğleyebilmektedir. Siirt’teki iki kız kardeşe pek çok kişinin nitelikli cinsel istismar olayında olduğu gibi, yetişkin erkek faillerin de ataerkil bu yapı içinde durumun sosyal ve ekonomik itibarları, şehrin itibarı, ailevi itibar gibi nedenlerle gizlenmesinden yana tavır almaları kaçınılmaz bir sonuçtur ve kapalı toplum kuralları bu nirengi noktalarından beslenmektedir.

Siirt ilinde çocuklara yönelik meydana gelen cinsel şiddet ve istismar içerikli olayların yaşanmasına sebep olan unsurlar ile, varsa sorumlularının ihmalini belirlemek ve bu tür olayların tekrar yaşanmaması için önerilerde bulunmak üzere TBMM’ce hazırlanan heyet 30.04.2010 tarihinde Siirt’e giderek incelemelerde bulunmuştur. İnceleme heyeti sorunun büyük bölümünü okul-aile arasındaki ilişkilerdeki kopukluğa, çocukların sağlıklı bir eğitim alamamış ve okul ve aile tarafından takiplerinin yeterince ve düzenli yapılmamış olmasına bağlamaktadır. Heyet çok detaylı bir şekilde hazırladığı raporunda, olayın medyaya yansımış şekline ilişkin olarak da değerlendirmelerde bulunmaktadır. *“Olayın medyada farklı şekillerde sunumu, hem soruşturmayı yapanları hem mağ-*

durları hem de şüphelileri, yani olayın tüm taraflarını zor durumda bırakmaktadır. Medyanın haber alma ve aldığı bu haberi halka ulaştırması kadar insanların meydana gelen olayları öğrenmesi de bir haktır. Bunların hiçbir şekilde kısıtlanması veya sansürlenmesi demokratik toplum yapısı itibariyle düşünülemez. Tam tersine medyaya konu ile ilgili tüm bilgilerin yetkili merciler tarafından eksiksiz bir şekilde iletilmesi gerekir. Yanlış bilgi, manipülasyon ve yönlendirmenin önüne ancak şeffaflık ile geçilebilir. Bununla birlikte medyanın haberi yansıtış şekli de çok önemlidir. Mağdurelerin çocuk olması yapılacak haber ve yorum ile kullanılacak resme varıncaya kadar tüm malzemelerin özenle seçilmesini zorunlu kılar. Arzu edilen bir durum olmamakla birlikte bu tür olayların yurdumuzun ve dünyanın her yerinde olması muhtemeldir. Bu husus göz ardı edilmeden olay verilmeli, olayın meydana geldiği bölgeyi ve insanları zan altında bırakacak yayınlardan kaçınılmalıdır. Genellemeler yapmak doğru sonuca ulaşmayı engellediği gibi hiçbir suçu olmayan vatandaşları da rencide edebilmektedir. Asıl olan sebepler üzerinde durarak bu tür olayların neden yaşandığını tespit ederek gerekli önlemleri alıp bu tür olayların tekrarını önlemektir. Olayın sorumlularının tespit edilerek adli ve idari yönden gerekli işlemlerin yapılması elbette önemlidir. Ancak bu tür bir vakanın tekrar yaşanmayacağını garanti altına almaz. 12-14 yaş aralığındaki çocukların niçin böyle bir yaşam biçimini tercih ettiği, aile, okul ve bunlardan haberdar olan sosyal çevrenin nasıl buna sessiz kaldığı veya nasıl haberdar olmadığı, bunlar ile ilişki halinde olan insanların nasıl bir ruh halinde oldukları sorgulanmadan ve cevapları bulunarak gerekli önlemler alınmadan sorunun çözümü mümkün değildir. Aile, okul, çevre, medya, sivil toplum vb. tüm etkenler ile birlikte ekonomik, sosyal ve kültürel unsurlar etüd edilmelidir. (...) Olayın oluş biçimi ile medyada yansıtış şekli arasındaki farklılığın giderilmesi, medyaya yetkili birimler tarafından sağlıklı bilgi akışının sağlanması ile mümkündür. Medya ise yayınlarında, genellemeler yapmaktan kaçına-

rak onaylanması mümkün olmayan bu tür bir eylemden ötürü tüm ili zan altında bırakacak veya bu tür bir algıya sebebiyet verecek bir dil kullanmamalıdır". Medyanın bazı programlarıyla (özellikle televizyon ve internet) ekonomik ve sosyal açıdan az gelişmiş bölgelerde çocukların cinsel eğitimlerine ilişkin yanlış bir bilinç oluşturabileceği de heyet raporunda belirtilmektedir.

Hürriyet Gazetesi'nde, aynı tarihlerde Pervari'deki olayla ilgili olarak şu başlıklar göze çarpmaktadır: "Organize Çocuk Vahşeti İsyan Yarattı", "Pervari Belediye Başkanı'ndan cinayet ve tecavüz açıklaması: Olayı kapattık gitti kendi aramızda". Bu başlıklar haberi okuyan kitlede öfke ve nefret duyguları uyandırmakla birlikte, kamusal bir ağızdan işitilen açıklamalar, kişilerin hukuka güven, hak ve adalet konusunda kaygılarını artıran açıklamalardır. Ayrıca bu haberlerde olaya karışan erkek çocuklardan "tecavüzcüler" şeklinde söz edilmesi de, bu çocukların suçu sabit olsa dahi, onların sonraki yaşantılarında sosyal uyum süreçlerini olumsuz etkileyecek bir tanımlama şeklidir. Gazeteler incelenirken kimi köşe yazılarında ise, suçu işleyen çocukların neye ve kime göre çocuk oldukları, çocuk olmalarının suçu ortadan kaldırmadığı ve bu konuda pek çok sosyolog ve psikolog görüşünün eleştirildiği görülmektedir (Arman, 30.04.2010, Hürriyet).

Çocuk gibi hassas bir konuda, kamusal açıklamaların da özenle yapılması gerekmektedir. Medya burada bölgenin en yetkili ve en güvenilir isimlerinden, en doğru ve tarafsız bilgiyi almakla ve bunu yayınlamakla yükümlüdür. Medyadan bu tür açıklamaları yayınlamaması beklenemez. Aksi takdirde medya tarafsız ve objektif yayıncılık ilkelerinden ödün vermiş, meslek etiğine uygun davranmamış olacaktır. Medyanın buradaki hassasiyeti doğru ve birinci kaynaklardan olayla ilgili bilgileri aktarmanın yanı sıra çocukların yaşamış oldukları fiziksel ve cinsel travmayı teşhir edici bir şekilde yansıtmaması gerekliliği ile sınırlıdır.

Siirt'te iki kız kardeşe uygulanan ve nitelikli cinsel istismar ola-

rak tanımlanan taciz olaylarının Hürriyet gazetesinde yer alan haberinden aktarılan aşağıdaki bölüm, haberin gereksiz detaylarının verildiğinin ve dramatize edilerek okurun hafızasında cinsel imgelemleri uyandıracak kadar medyatik satışı yüksek bir hale sokulduğunun göstergesidir. “Abla S., 5’inci sınıftayken tecavüze uğradı. Korkudan sesini çıkaramadı. Esnaf arasında kulaktan kulağa yayılan durumuyla birlikte tacizci ve tecavüzcü sayısı arttı. Hiçbir talebe “hayır” diyecek gücü olmadı. 3 ile 5 TL arasında değişen para, çikolata, şeker ya da çubuk kraker karşılığında erkeklerle birlikte oldu. Kiminin bakkalı, kiminin dükkânının arka tarafına götürüldü. Geçen yıl okulu bırakmak zorunda kaldı”. Ayrıca bu çocuklara okullarında diğer erkek öğrenciler tarafından yapılan sözlü sataşmanın detaylarının verilmesi (erkek öğrencilerin bu kız öğrencilere “elle-re var, bize yok mu?” şeklindeki yaklaşımları) de haberin medyatik hale getirilmesinden başka bir şey değildir. Haberi dikkat çekecek unsurlarla bezemek, onu gerçek amacının dışına taşımaktadır.

Cumhuriyet gazetesinin aynı tarihlerindeki ilgili haberlerinde ise, olayın daha yumuşak manşetlerle verildiği, özellikle çocukların yaşamış olduğu olayı metoforik benzetmeler kullanmadan, “cinsel şiddet”, “cinsel taciz”, “cinsel istismar” gibi ifadelerle aktardığı görülmektedir. Çocukları ve aileleri kaba, çirkin, kışkırtıcı ifadelerle refüze etmek, ötekileştirmek ve toplum genelinde kaygı ve isyanı artırıcı cümleler yerine, daha çok kamu yetkililerinin sorumluluk ve görevlerine ilişkin eleştiri yazıları eşliğinde olay haberleştirilmiştir. Köşe yazılarında ise çocukların yaşadıkları bu travmanın onlarda bırakacağı izler, nasıl tedavi edilebilecekleri, toplumun diğer çocukları için benzer durumların yaşanmaması adına neler yapılabileceği uzman görüş ve değerlendirmeleri ile birlikte aktarılmaktadır. Cinsel şiddet ve saldırganlığı önlemenin yolları, aile, okul ve sivil toplum kuruluşları ile birlikte yönetim kademelerinin neler yapabileceğine ilişkin öneriler ve tartışmalar sunulmaktadır.

26 Nisan 2010 tarihli *Yeni Şafak* gazetesinde ise; Siirt'te iki kız çocuğuna yönelik cinsel istismar olayı ile ilgili olarak yapılan haberlerde, hükümetin konuya ilişkin yaptıkları ve değerlendirmeleri çok geniş bir biçimde yer almaktadır. İlgili Bakanlığın bu konuda yaptıkları ve bundan sonra yapmayı düşündükleri çalışmaları anlatırken kullanılan bir ifade dikkat çekicidir: "...*Sosyal politikaların uzun vadede sonuç verebildiğine işaret eden Kavaf, (Selma Aliye Kavaf (Devlet Bakanı) 'Bunlar insanlık dışı, utanılacak ve yüz karası şeyler. Olmaması gereken şeyler. Bunlar sadece bizde oluyormuş gibi bir komplekse kapılmamak lazım. Dünyanın başka yerlerinde de oluyor. Bu bir insanlık suçu... Hiçbir yerde olmamalı' diye konuştu*". Haberin içeriğinde bu şekilde yer alan açıklamada, "bunlar sadece bizde oluyormuş gibi bir komplekse kapılmamak lazım. Dünyanın başka yerlerinde de oluyor" ifadesi, olay ne kadar eleştirilirse eleştirilsin, bir insanlık suçu olarak nitelense dahi, üçüncü kişiler tarafından sıradan, olabilir, yaşanabilir, dahası kanıksanabilir hissine yol açabilir.

Yine 26 Nisan 2010 tarihli *Yeni Şafak* gazetesinde, "Siirt'te ikinci dehşet" başlıklı haberde ise, çocukların okudukları okulun tam adının görüldüğü bir fotoğraf eşliğinde; "*Siirt'te ikinci tecavüz vakasında kurbanlar bebek, zanlılar çocuk: Sekiz YİBO öğrencisi bir kızın çıplak resimlerini çekip 'Bize çocuk getir' dediler. Kız iki ve üç yaşındaki iki kuzenini eliyle 'tecavüz ve ölüm'e teslim etti*" haberi yer almaktadır. Haberin ilerleyen bölümlerinde yine adı geçen öğrencilerin (kız ve erkek) olaya ilişkin bütün ayrıntıları anlattıkları ifadeleri sansürsüz bir şekilde verilmektedir. Tehdit, korku, tecavüz ve ölüm dörtgeninde aktörlerinin sadece çocukların olduğu bu haberdeki her detay okur çocukların da psikolojisini alt üst edecek türdendir.

Manisa Alaşehir'de 31 kişiden oluşan bir çetenin, yaşları 14 ile 16 arasında değişen iki kız ve bir erkek çocuğa fuhuş yaptırdığı haberi, 27 Nisan 2010 tarihli *Hürriyet* gazetesinde ilgili çocukla-

rın yüzleri flulaştırılmış fotoğrafları eşliğinde ve ilçe emniyet müdürlüğü önündeki tutuklama görüntüleri ile birlikte verilmektedir. Burada fotoğrafların flu olarak dahi kullanılması, o çocukların kişilik haklarına, kimliklerinin gizliliğinin korunması esasına aykırıdır. Çocukların satılmaları, kaçırılmaları ve fuhşa zorlanmaları konusunda Çocuk Haklarına Dair Sözleşmenin de 35. Maddesi, Devleti bu konuda her türlü önlemi almakla görevli kılmaktadır. (Bkz. Ek. I) Medya da bu konuda suistimale uğramış çocuğu, onun gelecek yaşamını tehdit edecek, psikolojik olarak kimlik bunalımına sürükleyecek, dahası o çocukların deşifre edilmesine yardımcı olacak şekilde haberleştirmemelidir. Medyanın haberi satmak uğruna, onu metalaştırması ve ticari kaygılarla hareket etmesi, meslek ilkeleri ile bağdaşacak bir durum değildir. Konu çocukların yüksek yararı olduğunda ise bu olayların haberleştirilmesi, ancak bu faydaya hizmet ettiği sürece gerekli ve yararlı olabilir.

Sonsöz

Çocukların cinsel istismar haberlerinin çözümlenmesi için araştırma evreni olarak seçilen merkez medyanın sağında, solunda ve ortasında yer alan her üç gazetenin (Yeni Şafak/Cumhuriyet/Hürriyet) bu haberleri veriş tarzlarına genel olarak bakıldığında; daha çok ana sayfadan verilen bu haberlerin, iri punto atılan manşetler ve sayfada kapladıkları yer, ihtivasıyla önemsenmiş olduğunu göstermektedir. Adı geçen gazetelerin aynı tarihli internet sayfalarında da söz konusu haberlerin yer alışı açısından (manşet, punto, kapladığı alan gibi) bir farklılık yoktur.

Her üç gazetede çocukların cinsel istismarına ilişkin söz konusu haberler incelenirken gazeteler arasında bu haberlerin veriş biçimine ve öze ilişkin farklı tarzlar sergiledikleri görülmektedir. Şöyle ki; Merkezi temsil eden liberal-laik popüler bir gazete olarak tanımlayabileceğimiz Hürriyet, bu haberleri verirken olayın bütün

detayları neredeyse canlandırılarak anlatılmış, haberin özü olan çocukların istismarı, çocuğun çocuğa yaptığı fiziksel şiddet ve saldırının çocuk hakları açısından değerlendirilmesi ve çocuğun korumasızlığı, ya da suçlu çocukların ıslahı gibi konular geri planda kalmıştır.

Siirt'teki taciz ve tecavüz olayı birinci sayfadan, "Pervari'deki vahşet güncesi" üst başlığıyla verilmiştir. Bu tür haberlerin popülist bir yaklaşımla verilmesi, hem olaya dahil olan çocukları, hem de okur çocukları, ayrıca yetişkin bireyleri de olumsuz etkilemektedir. Bu tür haberlerin detaylarına ilişkin bilgilerin bu kadar açıklıkla verilmesi, buna benzer olayları sıradanlaştırabildiği gibi, tekrarlanabilir, yapılabilir hale de getirebilmekte, bu nedenle suçun cezasına ve yaptırımına ilişkin bilgilere bu detaylardan çok daha fazla ihtiyaç duyulmaktadır. Yazılı basın gibi kalıcı ve internet gazeteleri gibi sanal alemde herkesin baş başa kalabildiği, etkileme gücü yüksek medyanın bu konuda başta da ifade ettiğimiz toplumsal sorumluluklar çerçevesinde hareket etmesi, duyarlılık eşiğini söz konusu çocuklar olduğu için daha yüksek tutması gerekmektedir.

Merkez-sağ bir gazete olan Yeni Şafak ise, bu haberleri verirken, haberin detayına ilişkin ve çocukların ruh sağlığını etkileyecek satır aralarından çok, iktidarın yönetim kadrolarının açıklama ve değerlendirmelerine yer vermiştir. Bundan sonra çocuklara yönelik cinsel istismar ve taciz konularını engellemek üzere neler yapılabileceğini, neler yapılması gerektiğini, olayın hukuksal boyutlarını, çocukların nasıl korumaya alındığını açıklayan ifadeler içeren haberler yer almaktadır.

Merkez-sol bir gazete olan Cumhuriyet ise; bu haberleri verirken uzman görüşler eşliğinde neler yapılabileceğini anlatırken, aynı zamanda da hükümet kanadına bu konuda eksik yapılan, atlanmış olan inceleme ve araştırmalarla ilgili olarak yüklenmektedir. Denilebilir ki, bir süre sonra Cumhuriyet gazetesi hüküme-

ti eleştirirken, Yeni Şafak gazetesi de hükümeti savunurken görülmektedir. Hürriyet gazetesi ise, haberin medyatik yönünü daha ön plana çıkararak olayı magazinelle hale getirmiştir. Çocuklara yönelik cinsel şiddeti adeta pornografikleştiren gazetenin, haberi ticari bir meta haline getirerek medyatik yönünü daha ön plana çıkardığı söylenebilir. Grupdaşı olan pek çok gazetede de haber aynı minvalde verilmiştir.

Medyanın olayları haberleştirmesi ve kamuya mal etmesi konusunda UNICEF'in belirlediği kurallara uyması gerekmektedir. Yapılan haber analizlerinde çocukların ad ve soyadlarının baş harfleri ile belirtildiği, ama buna mukabil yaşadıkları yer/yurt ve semt adları, ayrıca okudukları okulların fotoğraf ve isimlerinin tam ve net olarak verilmesi çocukların ve yakınlarının kimliklerinin belli olmasına yol açmaktadır. Nitekim bu, pek çok haberde görülmüştür. Çocukları konu alan, üstelik de cinsel bir istismarı anlatan bir haberde saldırıyı gerçekleştiren çocuklardan “tecavüzcüler” olarak söz edilmesi de, çocuk hakları açısından kabul edilemez.

Medya işin magazinsel boyutunu ön plana çıkararak haberi medyatik hale getirebilmektedir. Medya, bir olayla ilgili bilgiyi kamuya aktarır toplumsallaştırırken, hakiki gerçeği medyatik gerçek haline dönüştürebilmektedir. Bu dönüşüm işlemi sırasında, kullanılan her sözcük, her sıfat, her betimleme, hakiki gerçeğe ihanet etmeyip, onu en özlü, en doğru bir şekilde aktarmalıdır. Sorumlu bir yayıncılık anlayışı her şartta bu tür olaylara eşit uzaklıkta durarak yapılabilir. Ayrıca çocuklarla ilgili suçlarda gazeteci, bir aile büyüğünün veya çocuktan sorumlu bir başkasının izni olmaksızın çocukla röportaj yapmamalı veya görüntüsünü almaya çalışmamalıdır. Bu tür yazı ya da görüntüler, o çocukların ileriki yaşantılarında karşılıklarına çıktığında çok ciddi kimlik bunalımına, kendinden nefrete ya da yeni taciz eylemlerine ilişkin psikolojik dürtülere yol açabilir.

Bu tür haberler verilirken medyanın “Cinsel terör”, “Siirt'te te-

cavüz depremi”, “Bu çocuklara onlarca erkek defalarca tecavüz etti”, “Kentte başka kişilere pazarlandı” gibi ifadeler, haberin şiddetini artırmakta ve olayın senaryolaştırılmasına yol açmaktadır. Başta da sözü edilen haber kavramına ilişkin tanımlamalara dönersek, söz konusu olay ve olguların öne çıkmış bir boyutunun öyküleştirilmesi olarak haberi tanımlayan liberal yaklaşımların izini bu başlıklar altında sürmek ve haberin bir meta haline gelip satıldığını görmek mümkündür. Konusu çocuk istismarı olan bu haberlerde medyanın, özellikle de bu çalışma çerçevesinde yazılı basın ve internet gazetelerinin çocuk hakları, çocuğun korunması, çocuğun yüksek yararı, toplumsal vicdanın rahatlaması gibi çok önemli hususları maalesef geri planda bıraktığı, haberi medyatik, magazin ve yüksek satışlı bir meta haline getirdiği görülmektedir. Bütün dünyayı ele geçiren kapitalist sistemin medyada da genel geçer kurallarını işletmesi ve haberi nesnellik iddiaları eşliğinde ticari bir meta haline getirmesi, çocuklara yönelik cinsel istismar ve ihmal haberlerinde de kendini göstermiştir. Medyanın her konuda olduğundan çok daha fazla hassasiyet göstermesi gereken çocuklarla ilgili bu tür olayları haberleştirirken, öncelikle çocuk hakları çerçevesinde ve çocuğun yüksek yararını gözeterek tarzda haber yapması, haberin pornografik öyküleştirilmiş halinden çok toplumun geleceği olan çocukların ruh sağlığını koruma endişesi ile hareket etmesi gerekmektedir.

EK-I

Çocuk Hakları Sözleşmesi ilgili maddeleri:

- Çocuğa uygulanabilecek kanuna göre daha erken yaşta reşit olma durumu hariç, onsekiz yaşına kadar her insan çocuk sayılır. (Madde 1)
- Taraf Devletler çocuğu anne-babanın ya da çocuğun bakı-

mından sorumlu başka kişilerin her türlü kötü muamelesinden (bedensel ya da zihinsel saldırı, ırza geçme dahil her türlü istismar, ihmâl ve kötü muamele) korumak, çocuğun istismarını önlemek ve bu tür davranışlara maruz kalan çocukların tedavisini amaçlayan sosyal programlar hazırlamakla yükümlüdür. (Madde 19)

- Taraf Devletler çocukları fuhuş ve pornografi dahil, her türlü cinsel istismar ve sömürüden korumakla yükümlüdür. (Madde 34)
- Taraf Devletler, her nedenle ve hangi biçimde olursa olsun, çocukların kaçırılmaları, satılmaları veya fuhşa konu olmalarını önlemek için ulusal düzeyde ve ikili ve çok yanlı ilişkilerde gereken her türlü önlemleri alırlar. (Madde 35)
- Taraf Devletler çocukları işkence veya diğer zalimce insanlık dışı ve aşağılayıcı ceza veya muameleye karşı korumakla yükümlüdür. (Madde 37)

KAYNAKLAR

- Arman, A. “Ben de Cüneyt’ten Yanayım”, Hürriyet, 30.04.2010.
- Bisky, L. (1976), *Zur Kritik der bürgerlichen Massenkommunikations-forschung*. Berlin: VEB Deutscher Verlag der Wissenschaften.
- Burton, G. (1995), *Görünenden Fazlası*, Çev. Nefin Dinç, Alan Yayıncılık, İstanbul.
- Çebi, M. S. (2002), *Haberin Anlamak*, Gazi Kitabevi, Ankara.
- Çekirge, E., “Siz Meclis’te anayasa derken ana kuzuları gidiyor elden”, Hürriyet, 27.04.2010. fcekirge@hurriyet.com.tr.
- “Sessizliğin ardındaki Pervari sırrı”, Hürriyet, 28.04.2010. fcekirge@hurriyet.com.tr.
- Edgar, A. (1998), “Nesnellik, Yanlılık ve Hakikat”, Der. Andrew Belsey ve Ruth Chadwick, *Medya ve Gazetecilikte Etik Sorunlar*, s. 141-160, Çev. Nurçay Türkoğlu, Ayrintı Yayınları, İstanbul.
- Ekşi, A., “Siirt’te Cinsel Taciz Olayları”, Cumhuriyet, 8.05.2010.
- Ergül, H. (2000), *Televizyonda Haberin Magazinleşmesi*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Gander M. J. ve Gardiner H. W. (1995), *Çocuk ve Ergen Gelişimi*, Yayına Haz. Bekir Onur, İmge Kitabevi, Ankara.
- Halberstam, J. (1992), “A Prolegomenon for a Theory of News”, Der. Elliot D. Cohen,

- Philosophical Issues in Journalism*, New York ve Oxford, University Press, 11-21.
- Lippmann, W. (1965), *Die öffentliche Meinung*, München, Rütten+Leoning.
- Negrine, R. (1991), *Politics and the Mass Media in the Britain*, London ve New York: Routledge.
- Seçkin, G. (2008), “Büyük İnternet Gazetelerinin Kadına Yönelik Ayrımcı Dili ve Kadın Haberlerinin Ekonomi Politikası”, *Bir Bilim Kategorisi Olarak “Kadın”*, Uluslararası Sempozyumu Bildiri Kitabı, ss. 387-437, Eskişehir.
- Tılıç, L. D. (1998), *Utaniyorum Ama Gazeteciyim*, İletişim, İstanbul.
- Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, 27 Ocak 1995 tarih ve 22184 sayılı Resmi Gazete.
- Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, Aslı: İngilizce. İleri Redakte Edilmemiş Versiyon. Çocuk Hakları Komisyonu, 51. Oturum, Cenevre, 2009. Genel Yorum No:12. “Çocuğun Katılım Hakkı”.
- http://blog.milliyet.com.tr/Siirt_te_ve_Manisa_da_cocuklarimiza_yonelik_yasanan_olaylar/Blog/?BlogNo=240628
- <http://www.cnnturk.com/2010/turkiye/05/13/siirtteki.olay.ogrenci.ve.velilerce.biliniyormus/576046.0/index.html>
- <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/ShowNew.aspx?id=15273166>
- <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/ShowNew.aspx?id=14582990>
- http://www.abbasguclu.com.tr/universite/cocuklarda_cinsel_istismar_orani_sani-landan_cok_yukse.html
- <http://www.tumgazeteler.com/?a=4389118>
- <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/ShowNew.aspx?id=14574281>
- Hürriyet, 26.04.2010/ 27.04.2010
- Yeni Şafak, 26.04.2010.
- Cumhuriyet, 27.04.2010/28.04.2010.



Doç. Dr. Gülcan Seçkin

GÜLCAN SEÇKİN

Doç.Dr., Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi. gcansn@gmail.com

Talas-Kayseri’de doğdu. İlkokula Kayseri’de başladı, daha sonra tüm öğrenim hayatını Ankara’da geçirdi. Ankara Yenimahalle Halide Edip Lisesi’ni bitirdi, Ankara Üniversitesi Basın-Yayın Yüksekokulu Radyo-Televizyon ve Sinema Bölümü’nden mezun oldu. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Radyo-Televizyon ve Sinema Ana Bilim Dalı’nda “Siyasal Kültür ve Siyasal Rejim Bağlamında İletişim Özgürlüğü” başlıklı yüksek lisans tezini tamamladı. Doktora tezini “Türkiye’de Ulusal Medyada Çalışan Gazetecilerin Ekonomik ve Sosyal Statüsü” başlıklı çalışma ile gerçekleştirdi. Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Radyo-Televizyon ve Sinema Bölümü’nde araştırma görevlisi olarak başladığı akademik hayatını, yine burada öğretim üyesi olarak sürdürmektedir. İletişim Kuramları, İletişim Bilimine Giriş ve İletişim Araştırmaları derslerini vermektedir. İletişim Tarihi, İletişimin Ekonomi Politikası, Siyasal İletişim, İletişim kuram ve araştırmaları üzerine çalışmalarını sürdürmektedir.

POPÜLER ÇOCUK DERGİLERİ VE TÜKETİCİ ÇOCUĞUN İNŞAI/PAZARLANMASI

Giriş

Piyasada çeşitli yaş gruplarındaki çocuklara ulaşmayı hedefleyen çok sayıda popüler çocuk dergisi satışa sunulmaktadır. Bu yazıda çocuk kültür-eğlence endüstrilerinin tüketim kültürüne boğduğu müşteri çocuğa yönelik ana ürünlerinin alt ürünleri niteliğindeki dergiler konu edilirken tasarlanım stratejilerine, piyasa hedeflerine ve sunulan içeriklerin popüler kültürün makro söylemlerini temsil eden kurgusuna yönelik sınırlı bir çözümleme yapılmıştır. Bu çözümlemede marketlerde, gazete bayiiilerinde çocukların bireyselleşmesine, toplumsallaşmasına katkıda bulunan eğlendirici kitle iletişim araçları olarak sunulan dergilerin, aynı zamanda doyumsuzlaştıran, sorgusuz bir tüketim kültürünün hem aracı, hem ürünü olarak işlev gördüğü, çocukları, tüketip atmaya, sahip olmaya, tüm dünyayı bu çerçevede algılamaya sürüklediği sonucuna varılmıştır. Bireyi sorumsuz, koşulsuz biçimde aşırı tüketim bağımlılığı ile yetiştiren bir kapitalistik sistemde, korumasız haldeki çocukları “narsistik bozukluklar, kaygı, eziklik, her şeyi hak görme” (Pipher, 1997, http://www.media-awareness.ca/english/parents/marketing/issues_kids_marketing) gibi duygulara kapılmaya götürebilecek bu medya ürünlerinin pazarlayıcı, yabancılaştırıcı yaklaşımı ve ardındaki mekanizmalar ortaya konulmuştur.

Bu dergiler üzerinden çocuk medya-eğlence endüstrisi başta olmak üzere, kültür-tüketim endüstrilerinin hedefindeki çocukları eylemsel duyarlılıktan uzak, doyumsuz ve tüketime şartlı bireyler haline getirme haklarının olmadığı vurgulanmıştır. Çocukları tüketim üzerinden eşitsiz ve yıkıcı mikro iktidar mücadelelerine sürüklemeye, insanî ilişkileri bu çerçevede araçsallaştırmaya ve gündelik hayatı tüketime indirgemeye haklarının/hakkımızın olmadığına dikkat çekilmiştir. Çocukların ve bu dünyanın geleceği açısından onları körleştirici, ezici tüketim bağımlılığından korumanın en önemli bir çocuk hakkı olduğu ifade edilmiştir.

Çocuk eğlence endüstrileri ve verili yaşam öğretisini temsilen (toksik) çöp hediyeli çocuk dergileri

Piyasada sayısız ürünün sergilendiği kitap marketlerinde, süper marketlerin reyonlarında, tüketim ideolojisinin baskısına sığınma mekânı-medyası alışveriş merkezlerinde ve köşe başlarındaki gazete bayiielerinde yer kapamaya yönelik çocuk eğlence endüstrisi; 2 yaş grubundan başlayarak tüm çocuklara sayısız maddi ve kültürel üretimlerinin pazarlama mecraı niteliğinde, Çin malı hediyeli, çekici renklerde pek çok dergi sunmaktadır. Dergilerin adları ve içerikleri, genellikle, endüstrinin markaları haline gelmiş ve ürün yelpazesinde yerini almış, çocukların tanıdığı-bildiği, tükettiği karakterlere dayandırılmaktadır: *Power Rangers, Jetix, Pixie, Ben 10, Winx Club, Barbie, Sindy, Prenses, Witch, Çilek Kız, Kaşif Dora, Hannah Montana, Go Girls, High School Musical, Hot Wheels, Winnie the Pooh, Milliyet Çocuk MK, D Çocuk Kulübü, Arı Maya, Miço, Can ile Afacan, Scooby-Doo, Thinkerbell, Tweety, Bugs Bunny, Barney ve Arkadaşları, Tamirci Bob, Teletubbies, Donald Amca, Marvel Kahramanları, Marvel Süper Macera, Bolt, Spiderman ve Arkadaşları, Spiderman Maceraları, Total Spies Casus Kızlar, Playhouse Disney, Sünger Bob Karepantolon, Tweenies, To-*

xic Süper Macera, Arabalar, vb. Fiyatları 3,5 ile 5 lira arasında değişen dergiler; çocukların dikkatini çekecek, içeriğe ilişkin yapay ve abartılı kapak tasarımlarıyla ve mutlaka bir çöp hediye eşliğinde sunulmaktadır.

Bu dergilerin tamamına yakını çocuk-aile medya ve eğlence endüstrilerinin küresel düzeyde lider firmalarının ticari markaları haline gelmiş, her ülkede çocukların tanıdığı oyuncakları, oyunları, film, çizgi film, animasyon, çizgi roman karakterleri, ikonları ya da figürleri üzerine, birbirine benzer biçim ve içeriklerle çıkarılan dergilerdir. Pek çok ülkede yerel, ya da küresel ortaklı medya grupları, dergilere adını veren orijinal ana ürünlerin sahibi olan küresel firmalarla lisans anlaşmaları yaparak bu dergiler çıkarmaktadır. Türkiye’de çocuk dergileri alanında söz sahibi olan *Doğan Egmont Yayıncılık ve Yapımcılık*, başta *Walt Disney* olmak üzere, *Mattel*, *Warner Bross.*, *Cartoon Network*, *Nickelodeon* gibi küresel oyuncularla lisans hakları anlaşmaları çerçevesinde çocuk dergilerini, çocuk kitaplarını (örneğin *Mattel* lisanslı ve Çin menşeli hediyelik eşyaları da ithal ederek) yayımlamaktadır. Küresel ortağı *Egmont* ise *Disney*, *Hasbro*, *Marvel*, *Mattel*, *Sony*, *Warner Bross* gibi dev medya-eğlence firmalarıyla da çalışan, onların lisansı ile de üretim yapan, offline, online tüm medyaya, eğlenceden eğitime, entelektüelden popüler kültüre hikâyeler üreten, haftalık dergiler, çizgi romanlar, kitaplar, filmler, tv programları, sinema-tiyatro işleri, tv istasyonları, interaktif oyunlar, oyun konsolları ve müziğe kadar çok geniş bir yelpazede üretim yapan/yaptıran sayısız dilde, formatta ve medyada hikayeler üretilen İskandinavya’nın önde gelen dev bir medya grubudur (<http://www.egmont.com>).

Çocuk eğlence ürünlerinin en büyük üreticilerinden sayılan *Walt Disney*: Medya networkleri, parklar, dinlenme-eğlence alanları, stüdyo eğlence ve çok çeşitli tüketim ürünleri, bunlarla bağlantılı ürünler, oyun, oyuncak, oyun parkları, filmler, animasyon filmler, çizgi filmler, çocuk kitap ve dergileri üreten lider bir en-

düstri devi olarak sayısız ülkede çocukların zamanını, eğlencesini örgütlemektedir. *Disney* markasını giysi, oyuncak, ev dekoru, kitap ve dergilerden interaktif oyunlar, yeme-içme, giyim, kırtasiye, elektronik, görsel estetik ürünler gibi tüm diğer ticari alanlara satmayı, daha iyi pazarlamayı hedeflemiştir. Bütün bunları başarmak için *Disney* oyuncak, *Disney* giyim-kostüm, aksesuar ve ayakkabı, gıda, sağlık ve güzellik, ev ve kırtasiye gibi alanlarda uzmanlaşmaya ağırlık vermiş, ayrıca televizyon, kablo, radyo, yayımcılık ve internet alanına uzanmıştır. *Disney Yayımcılık Dünyası* ile dünyanın en büyük çocuk kitap ve dergi yayımcısı durumunda, 75 ülkede ürünleri milyonlarca tüketiciyi yakalamaktadır (<http://corporate.disney.go.com>). Çocuklara ve yetişkinlere kitaplar üreten *Disney Libri*, *Disney-ABC Televizyon* grubunun bir parçası olan *Hyperion Books*, *Jump at the Sun*, *Disney Press* ve *Disney Editions* ise *Disney Kitap Grubu* içinde dünyaya aralıksız üretim yapmaktadır. *Disney*'in Toymorrov takımının sorumlusu ve Oyuncak ve *Disney Tüketici Ürünleri Tüketici Elektronik* başkanı, bugünün çocuklarının dijital kuşak olduğunu söylerken, çocuklar için alanında lider firma ASUS'la tasarladıkları bir netbook olan *Disney Netpal*'in reklamını yapar: *Disney* eğlence ürünleri ile donatılmış ve biçimlendirilmiş, firmanın ürünlerini tüketmeye ayarlı “full aksesuarlı” bir *Disney* ürünü. Beyin fırtınası yapan Toymorrow kültür ve ideoloji pazarlama aracı olmaya yatırılan, üretim biçiminin (ve ilişkilerinin) başarısı olarak sunulan ürün ve ürünün uygulandığı ortam ve olanakları ayrıntılandırmaya aralıksız devam etmektedir.

Okul öncesi çocuklar için *Disney Channel*'da yayınlanan ve kısa sürede büyük beğeni kazanan animasyon *Handy Mandy*'in çok tutulması üzerine girilen ilk *Handy Mandy* ürün zinciri, perakendede de büyük başarı elde eder ve çeşitli oyuncakları yapıldığı gibi, giyim ve aksesuarlar, kitaplar, bir çocuk dergisi, ev dekorasyon ürünleri, kırtasiye ve gıda ürünlerine kadar uzanan geniş bir ürün yelpazesinde değerlendirilir. Bir üründen ürünler çıkarma,

lisans haklarını verme gibi her şekilde ticari değerini çoğaltmak, maksimum kâr elde etme stratejileri olarak durmadan çeşitlendirilir. Bir başka örnek: *Disney Pixar*'ın çocuklara yönelik animasyon filmi *Arabalar*'ın gişe başarısı ile birlikte CD, DVD'lerinden başlayarak çocuk tekstili, çocuk gıda ve kırtasiye ürünlerine malzeme sunulurken, ana figürlerinin oyuncakları, bebekler için uygun materyallerden yapılmış pofuduk modelleri, çocuklar için boyama, poster, çıkartma dergileri, hemen peş peşe piyasaya sürülmüş ve video, oyun, müzik, vb. daha pek çok ürüne dönüştürülmüştür. Böylece verimli piyasası daha verimli kılınmış, en başta oyuncak araba düşkünü erkek çocukların arabalara olan ilgisini katmerlendiren ve filmin ürünlerine yönelten bir strateji uygulanmıştır. Türkiye'de en geniş dergi grubunu temsil eden ve *Disney*'le lisans anlaşması olan (*Doğan Yayın Holding*'in yabancı ortaklı kuruluşu) *Doğan Egmont* eş zamanlı olarak 3-8 yaş grubu erkek çocuklara seslenen *Arabalar Dünyası*'nı çıkarmıştır. Çocukların filme olan ilgisine dayanarak hemen ilk günler boyama, çıkartma sayfaları ayrı poşetlenip satılırken, filmin ana karakterinin yer aldığı poster, oyun, çıkartma, bulmaca, boyama sayfalarıyla hikâyeyi hatırlatmaya dayanan dergi, her sayıda hafif çöp hediyelerle beslenerek piyasaya sürülmüştür ve hâlâ çıkarılmaktadır. Çocukları hedefleyen diğer firmaların ürünlerinde de lisanslı olarak kullanılmış ve bu çok verimli film karakterleri çeşitli ürünlere olduğu kadar, ürün pazarlama aracına da dönüştürülmüştür.

Amerika kökenli, oyuncak endüstrisinin “küresel lideri” *Mattel*'in *Barbie* bebekleri, aksesuarları, ilgili sayısız ürünü ve dergisi, ünlü *Hot Wheels*'in ayrıntılı tasarlanmış oyuncak araçları, araç donatıları, parkları, model arabaları, *Barbie* ürünleri, elektronik oyunlar, vb. ürünler piyasasını daha da ileriye taşır. Ürünlerini çeşitlendirmek üzere, örneğin çizgi film *He-man*'in aksiyon figürlerini, *Disney*'in popüler film karakterlerini oyuncak, oyun, yapboz gibi ürünlere dönüştürür. Aynı isimle dergileri çıkarılır ki, ço-

cuklara yönelik pek çok ürünün pekiştirimini yapan içerikler taşır. Örneğin, arabalar ve ürünlerine ilişkin ünlü *Hot Wheels* markasının oyuncakları, oyun setleri, “çocukların bir numaralı otomobil dergisi” olarak sunulan *Hot Wheels* çocuk dergisi, *Barbie* markasının dergisi çıkarılır. *Mattel*, çocukların izlediği ünlü televizyon şirketi *Nickelodeon*’la lisans anlaşması yaparak buradaki kurmaca karakterlerin oyuncaklarını yapar, popüler filmlerin oyuncak lisanslarını alarak ana figürlerin oyuncaklarını üretir, dergilerini çıkarır. *Barbie*’ler ve tüm ürünleri çeşitli yaş gruplarındaki kız çocukları için başarı ve popülerliğin anıtsal simgesi olmuştur. *Barbie*’nin on bir dilde açılmış web sitesinde Barbie elektronik ürünleri, bilgisayar oyunları, videolar, sanal mağazada moda, stil oyunları, yatak odası, bahçesi, aksesuar setleri, DVD, CD’leri ve diğer ürünlerinin reklamları geniş biçimde yer alır. Kız çocuklarına iki yaşından başlayarak bir yaşam tarzını, kimlik inşaa için gereken metaları ve ilgili bakış açılarını pazarlar.

Dünyanın en tanınmış karakter tabanlı eğlence şirketlerinden birisi olarak sayısız medya mecraına sayısız karakter üreten *Marvel Entertainment* filmler, animasyon filmler, animasyon DVD, TV filmleri, animasyon diziler, çizgi romanlar, DVD’ler, videolar, video oyunları, oyuncaklar, oyunlar, online/dijital çizgi romanlar üreterek *Marvel* hayranlarına sanal mağazasından hediyelik eşyalar, giysiler, oyunlar, filmler ve daha pek çok ıvır zıvır satarak en geniş yelpazede çocuk tüketici piyasasında yer almaktadır (<http://marvel.com>). Ürettiği karakterler üzerine Türkiye’de lisanslı *Spiderman*, *Marvel Kahramanları* gibi çocuk dergileri çıkarılmaktadır. Bir başka küresel firma “popüler çocuk eğlence ürünleri evi” olarak kendisini tanımlayan *Hit Entertainment*’in çizgi dizileri, tüm alanlara pazarladığı çocuk eğlence ürünleri, CD, DVD’ler, kitaplar, giysiler, ev dekor ürünleri, oyuncak, okul malzemeleri, parti ıvır zıvırları gibi sayısız ürün formunda çocuk ve ailelerine seslenir. Seri olarak ürettiği animasyon filmlerinden, örneğin di-

nozor *Barney ve arkadaşları*, *Tamirci Bob* gibi ürünlerinin DVD, VCD'leri satılırken, eş zamanlı çıkarılan boyama kitapları ve dergileri de ürünün ve diğer grup ürünlerinin popülerliğini sürdürür.

Küresel medya ve eğlence grubu *Time Warner*'in kontrol ettiği şirketlerden *Warner Bros. Entertainment*, *Cartoon Network* gibi, kendini küresel lider olarak tanımlayan eğlence şirketleri yaratım, üretim, dağıtım ve orijinal içeriklerin tüm biçimlerinin lisansının verilmesi, pazarlanması, bağlantılı tüm iş alanlarına pazarlanması, eski, yeni tüm medya ve platformlarda ürünlerinin satılması, sunulması konusunda agresif bir çaba içindedir. Bu şirketler, eğlence endüstrisinin her alanında (sinema filmi, TV, ev eğlence ürünleri, dünyanın her yerine DVD, video, dijital dağıtım, animasyon, çizgi romanlar, lisans hakkı verme, uluslararası sinemalar ve yayıncılık, vb.) başı çekmenin de ötesinde, ilk sözü söyleme ve her şeyi belirleme uğraşındaki şirketlerdir. *Cartoon Network*, kanalında tüm çizgi film, animasyon gibi ürünleri aralıksız yayınlanırken, bu ürünler aynı zamanda oyun, oyuncak, DVD, CD, kaset, çocuk kitabı, dergisi, çocuk ve yetişkin giyimi, moda, ev aksesuarları, hediyelik eşyalar gibi sayısız ürüne de dönüştürülmektedir. *Bugs Bunny*, *Scooby-Doo*, *Sylvester&Tweety* gibi sayısız animasyon karakterleri, *Cartoon Network*'ün *Ben 10* gibi çizgi dizi figürlerinin her biri çok çeşitli ürünlere dönüştürülürken, dergi olarak da çıkarılmaktadır. *Ben 10*'in çıkartma albümü, çocuklara dergi fiyatına satılmaktadır. Zehirli çöp hediyelerle, oyuncaklarla satışı teşvik edilen dergide ürün dijital platformlarının, ana kanalın, ana firmanın filmlerinin, DVD, CD ve oyun versiyonlarının reklamları ve çocukları yeni ürünlerin tanıtımı için ilgili web sitelerine davet eden içerikler yer alır. Film, oyun, oyuncak karakterleri üzerine yapılan tüm diğer "ürün uzantısı dergiler"de olduğu gibi burada da çizgi macera, dizi bilgisi, bulmaca, oyun, figürlerin posterleri, sayfalarca resimleri, çıkartmalar, ayrıca mutlaka web sitesinden duvar kağıdı, şarkı indirme için ve diğer ürün reklamları için yem

olarak web uzantılar verilir. Yayıncı kanalın ve lisans alarak dergiyi çıkaran medya grubunun sayfalarına gönderilen çocuklar, orada yeniden ürünle, diğer ürünlerle ve ilgileneceği yeni ürün denemeleriyle buluşturulur. Burada eğlence endüstrisinin çeşitli figürlerine ilişkin tasarlanmış haberlerle ürünleri tüketilir. Öte yandan dergilerde çocuk-eğlence endüstrinin ürünlerini, alanlarını, popüler figürlerini kullanan ve hedef kitlesi çocuklar olan diğer endüstrilerin ürün reklamları ve dolayimli markasız ürün reklamları da sıkça yer alır.

Sonuç

Çocuk-aile medya ve eğlence endüstrisi olarak tanımlanan doyumsuz bir piyasa, küresel boyutta egemen konumdadır. Tüm dünya için sihir üreten ve tüketimci kapitalizmi temsil eden belli başlı küresel oyuncular, endüstriyi kontrol etmekte ve sayısız ülkede milyonlarca çocuk ve yetişkin için bu sihire kapılmanın biliş koşullarını doğallıkla yönetmekte ve yeniden üretmektedir. Çocuk-eğlence endüstrisi kendi özgün oyun araçlarından, alanlarından, mekanlarından yoksun; (çalışma koşullarına tâbi) aileleri ve diğer yetişkinlerle etkileşimi sınırlanmış çocuklara sayısız medya mecrasından, sayısız platformdan görsel ürünler sunmaktadır. Pazarlanan bu film, animasyon, çizgi roman, video oyunları vb. ürünler ve içindeki karakterler her türlü tüketim ürününe ve genellikle bir çocuk dergisine de dönüşürken endüstrinin ürünlerinin, kanallarının reklam alanı olarak işlev görmektedir. Dergiye adını veren karakterlerin maceraları, posterleri, yinelenen ayrıntıları ve diğer bakılıp atılacak ıvır zıvır içerikler yer almaktadır. Ayrıca, tüketici kitle olarak gördüğü çocukları hedefleyen ürün ve hizmet üreten firmaların çizgi, animasyon karakterle bezeli ürünlerinin reklamları da yer almaktadır. Çocuk dergilerinin Türkiye'de ana yayımcısı *Doğan Egmont* bu dergilerde örneğin, tasarladığı *Pınar Kido* isim-

li çizgi kahramanın maceralarını basarak çocukları hedefleyen *Pınar Süt* ürünlerini pazarlamaktadır. Böylece bakılıp atılmak üzere, tüketim eğilimini süreklileştiren içeriklerle en hafif biçimde tasarlanmaya devam edilmektedir. Doğuş Dergi grubunun aylık çıkardığı lisanslı *National Geographic Kids* Türkiye dergisi, tüm diğer çöp dergilerden ayrılarak yaban hayatı, hayvanlar alemi, bilim, teknoloji, sinema, oyun sayfalarıyla 7-12 yaş grubunu eğlendirirken bilgilendirmekten bahsetse de, bu başlıklardan çok, sayfalar dolusu ürün reklamları, üye çocukların alacağı başka marketlerdeki indirimler, peşinden koşulacak sayısız ürünün pazarlamasının öne çıktığı görülür. *NG Kids Kartları* ile eğlence, alışveriş yerlerinde indirimler önerilir. Tüm diğer dergilerin yaptığı gibi çocukların dakikalar içinde arkası kesilmeyen ıvır zıvır kalabalığına katılmaları bıkıp atılacak küçük hediyeler verme yarışının dışında kalamaz. Bilim ve doğa sayfaları, ürünlerin ve reklamların bir parçasına dönüşerek tüketilip atılan görsel bir metaa dönüşmektedir. Tüm çocuk dergileri Çin menşeli çöp hediyelerle de tüketim/hediye heyecanı yaşatma stratejisini aralıksız sürdürür. Gündelik mekan ve kanallardan durmadan seslenen ürünlerin, egemen üretim ve tüketim anlayışının arzulanımını, pekiştirimini çocuklar için özel hale getirmektedir.

Çocukları hedefleyen endüstri yelpazesi, çocuklar için gündelik yaşam ideolojisi oluşturma süreçlerini kurar ve bütün bunları verili görünenin doğasına ait kılar. Durmadan daralan, etkileşimin azaldığı zaman ve mekanlarla kısıtlanan çocuklar eğlence endüstrisinin kitlesel olarak ürettiği ürünlere ve tüketim koşullarına doğuştan bağımlı konumdadır. Kimliğinin korkusuz gelişimi, tüketebilme gücüne, becerisine ve önceliğine bağlanır. Oyuncaklar, DVD'ler, film karakterlerine ilişkin çocuk dergileri, giysiler, aksesuarlar, vb. metaalar hayatı tüketim odaklı olarak tanımlamaya çağırır. Dahası, çocuk-aile odaklı maddi, kültürel ürünler-hizmetler yaratan mevcut üretim biçim ve ilişkilerine dair bilinci de do-

ğallıkla taşır ve kendiliğindenlik içinde yüzdürür. Çocuk kitlesel eğlence ürünlerini çeşitli biçim ve içerikte tüketirken, egemen olanın mücadelesinin alanı haline gelir. Haklılaştırılan iktidar ilişkilerinin kılcal işleyiş/mücadele mekanizmalarıyla doğuşundan (da önce) aralıksız sarmalanır.

Çocuk eğlence endüstrisi büyüleyici, kurtarıcı, masum, özgürleştirici, sıkıcılıktan kurtaran sevimli teknolojik deha üssü olarak ailelerce el üstünde tutulur. Kurtarıcı gibi koşulur. Cılız kalan şiddet dozu ayarlansın eleştirileri ile, güya korunarak, çocuklar tüm bu ürünleri hemen şimdi tüketebilmeli; oyalanma, oynama ve avutulma hakkı bu endüstriler eliyle hızla teslim edilmelidir. Çocukların bağlandığı bu ürünlerin çok kolay elde edilen, masum, özgürleştirici ve sıradan eğlenti figürleri, nesnelere olmadığı, pek çok şeyi temsil ettiği, çoğu zaman gündeliklik akışı içinde gözden kaçırılır. Gündelik hayatta hiçbir şeyin olduğu gibi olmadığı; verili, sıkıcı, sığ, sıradanmış gibi gelenin, bu gündelik yüzeyden akıp gidenin geriliminde sürüklenmenin çözülmesi gerektiği anlık bilinse de/hatırlansa da ihmal edilir. Onaylamasak, hazzetmesek de, dünyanın gidişi böyledir sessizliğine bürünülür. Bu alışma seyrinden sıyrılmak, sürekli bir eleştirel duruşu, tüketimci gündelik hayatı yer yer dönüştürücü bir sürekli mikro-makro, çok katmanlı (politik) bakışı ve giderek eylemci bir örgütlenmeyi gerektirir. Bu yaklaşımı acil kılan ise, öncelikle çocukların mevcut tüketim kültürü içinde ağresif, narsist, ezik, tüm ilişkilere, tüm dünyaya meta tüketimi aracılığıyla bakan, çocuk olmaktan çıkan çocukların haklarıdır. Bu örgütlü topluma yüklediği sorumluluklardır.

En üst düzeyde tüketen-tüketmesi gereken, bütün bu tüketimin kaynağından, örgütlenmesinden, üretim mekanizmalarından, aşamalarından, şimdi ve gelecekteki tüm maliyetlerinden, yıkımlarından habersiz tüketen, tüketemediğinde çok mutsuz olan, her gün, yeni bir eşya, oyuncak, süs, obezite odaklı yiyecek, çevre kirliliği aracı, değersizleşen emek ürünlerini kullanıp atan, tü-

ketim bağımlısı (öte yandan temel gereksinimlerinden bile yoksun yaşayan) çocuklar kuşağından ürken bir sorumlulukla, çocuklara çocuk olma hakkı iade edilmelidir (Silier, 2007).

Bunu vurucu biçimde ifade eden Uruguaylı yazar Eduardo Galeano'nun söylediği gibi “dünya, paranın davrandığı gibi davranmayı öğrensinler diye zengin çocuklara para muamelesi yapar, yoksul çocuklara çöpe dönüşünler diye çöp muamelesi yaparken, ne zengin ne yoksul olanları, erkenden tutsak hayatını kader olarak bellesinler diye medyaya bağlarken çocuk olmayı başaran çocuklar çok şanslılar, çok büyülüler” (Galeano, E., 2004, akt.Silier, 2007: 141-142). Şu halde çocukların tüketimci toplumun kurbanları olmasının önüne geçme sorumluluğu verili olanı çözümlenmekle kalmayan topyekûn bir toplumsal hareket olmalıdır.

KAYNAKLAR

- <http://www.cicicee.com/images/cocuk-dergileri> (B.T. 20.7.2009).
- <http://corporate.disney.go.com/corporate/overview.html> (B.T. 20.7.2009).
- www.consumerreports.org
- <http://www.de.com.tr/tarihlerde.html> (B.T. 24. 7. 2009).
- Galeano, E. (2004), *Tepetaklak: Tersine dünya okulu*, Çitlembik Yayınları.
- <http://www.hitentertainment.com/corporate/home.html> (b.t. 24.7.2009).
- <http://www.mattel.com/about-us/history/default.aspx> (b.t. 24.7.2009).
- http://www.media-awareness.ca/english/parents/marketing/issues_kids_marketing.cfm?RenderForPrint=1
- <http://www.npd.com/entertainment-kids-market-monitor.html> (b.t.25.7.2009).
- Silier, Y. (2007), *Özgürlük Yanılsaması, Rousse ve Marx, Yordam Kitap, İstanbul*.
- <http://www.warnerbros.com> (B.T. 25.7.2009).



H. Esra Arcan

H. ESRA ARCAN

İstanbul Üniversitesi, İletişim Fakültesi.

Lisans eğitimini İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde tamamladıktan sonra, ABD'de City College of San Francisco'da Televizyon Yayıncılığı ve Medya Bölümü'nde eğitim aldı.

Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Gazetecilik ve Malta Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde İnsan Hakları ve Demokratikleşme Master Programlarını tamamladı. The University of London İleri Hukuk Araştırmaları Enstitüsü'nde burslu değişim öğrencisi olarak insan hakları araştırma çalışmasını, ardından İstanbul Üniversitesi'nde doktora çalışmasını tamamladı.

Halen İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi'nde çalışmakta olan H. Esra Arcan, UNICEF öncülüğünde yürütülen “Çocuk Hakları ve Gazetecilik Ders Müfredat Programı” uluslararası çalışma grubu ile SHÇEK koordinasyonunda yürütülen “Çocuğa Yönelik Şiddetin Önlenmesi” amaçlı ulusal hazırlık çalışma grubu üyesidir.

MEDYA BAĞLAMINDA ÇOCUK HAKLARI

Medya ve insan hakları 20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren özel önem kazanan ve çağa damgasını vuran iki kavram olmuştur. Teknolojide erişilen olağanüstü gelişmeler medyanın etki gücünü sınırlar ötesine ulaştırırken, insan hakları da devletlerin iç işleri olmaktan çıkmış, uluslararası ilişkilerde önemli bir ölçüt haline gelmiştir. Öte yandan, etki gücü ve önemi artan bu iki kavramın varoluşsal bağlarla birbirine bağlı olması, medya ve insan hakları arasındaki ilişkiyi daha da özel hale getirmektedir. Çünkü insan haklarının olmadığı yerde özgür medya ve özgür medyanın olmadığı yerde de insan hakları var olamaz. Medya, kamunun gözü, kulağı ve sesi olarak insan hakları ihlallerini gündeme taşımak ve insan hakları farkındalığını artırmakla yükümlüdür. Çocuk hakları da bu kapsamda medyanın sorumluluk alanındadır. Medyanın insan haklarını koruma işlevinin yanı sıra, etki gücünü dikkate alarak, çocuklara ilişkin haberlerin üretim sürecinde de özel bir özen ve sorumluluk göstermesi beklenmektedir.

Çocuk haklarının korunması ve yaygınlaştırılması medyanın konuya önem ve özen göstermesi ile doğrudan ilişkilidir. Ne yazık ki geçmişten günümüze, çocuklar, çoğunlukla istismar veya sömürüye uğradıklarında, sansasyonel bir kurban konumunda ana akım medyada yer bulabilmektedirler. Bu türden haberlerin üretilme sürecinde gerekli özenin gösterilmemesi halinde, medya bizzatihi insan hakları ihlalcisi haline gelmektedir. Bundan kaçınmanın yolu medya yöneticilerinin ve habercilerin genelde insan hakları ve özelde çocuk hakları bilincinin yükseltilmesinden geçmektedir.

Çocuk hakları hareketinin tarihsel ve felsefi kökenleri

Uzun ve zorlu bir mücadelenin sonucunda, geçmişte babanın mülkü olarak tanımlanan çocuklar, günümüzde hak sahibi yurttaşlara dönüşmektedir. Bu dönüşümün gerçekleşmesinde itici güç, çocuk hakları mücadelesi olmuştur.

Kavram olarak çocuk hakları, insan olmalarından dolayı, çocukların doğuştan sahip oldukları insan haklarıdır. Birleşmiş Milletler (BM) Çocuk Hakları Sözleşmesi, 18 yaş altındaki her bireyi çocuk olarak kabul eder ve bu yaş grubundaki bireylerin insan hakları “çocuk hakları” olarak tanımlanır.

Çocuk hakları kavramının olgunlaşması ve toplumsal kabul görmesini amaçlayan mücadele, endüstriyelleşme ile başlayan çocuk emeğinin sömürüsüne karşı yanıt olarak ve insan hakları mücadelesinin bir parçası olarak ortaya çıkmıştır. Ishay, bu mücadelenin ana dinamiğinin, liberal insan hakları yaklaşımına alternatif geliştirme çabasındaki sosyalist insan hakları yaklaşımı olduğunu belirtir ve çocuk emeğinin yasaklanması, çocukların eğitim hakkı ve sağlık hakkı da dâhil olmak üzere, çocuk hakları hareketinin sosyalist insan hakları yaklaşımı kapsamında ele alındığını hatırlatır;

Sosyalistler, endüstriyelleşme ile bağlantılı, kentlerdeki sefalete yanıt olarak Avrupa’da alternatif bir insan hakları kavramı geliştirdiler. Mülkiyet haklarının sınırsız korunmasının zaten avantajlı olanların dışında kimsenin yararına olmadığı, liberalizmin avukatlığını yaptığı, evrensel politik eşitliğin bile engellendiği üzerine tartışmalar sürdürüldü. Bu nedenle sosyalistler o dönemde kapitalizm tarafından güvenceye alınmamış olan hakları kucakladılar: evrensel sağlık ve eğitim hakkı, kadının kurtuluşu, çocuk emeğinin yasaklanması, fabrikalarda sağlık ve güvenlik önlemlerinin sağlanması ve kadınlar da dâhil olmak üzere her kes için evrensel oy hakkı. (Ishay, 1997: xxv).

Sosyalist hareketin çocuk haklarına ilişkin duyarlılığı, Marx'ın yazılarında da açıkça görülmektedir. Marx bizzat, *Komünist Manifesto*, *Gotha Programının Eleştirisi* gibi ana metinlerinin yanı sıra, Cenevre Konferans Delegelerine sunuşunda ve Birinci Enternasyonalde, Uluslararası İşçi Derneği'nin açılış konuşmasında, kısaca her platformda "...*bütün çocuklar için kamu okullarında ücretsiz eğitim, mevcut haliyle çocuk ve kadın emeğinin fabrikalarda sömürüsüne son... Endüstriyel üretimle kombine edilmiş eğitim*" talebini dile getirmiş ve evrensel çocuk haklarının öncü savunucularından biri olmuştur (Marx, 1994: 176).

Bir diğer sosyalist, İngiliz düşünür Robert Owen, çocuk ve işçi hakları mücadelesinin öncüleri arasında yer almış ve çocukların 10 yaşından önce, eğitimlerini tamamlamadan işe kabul edilmelerini savunmuştur. Bugün bize akıldışı görünebilecek bu talebin, 5 yaşındaki yoksul çocukların okulları değil, fabrika ve atölyeleri doldurdıkları 18. yüzyıl İngilteresinde oldukça ilerici bir talep olduğunu hatırlamalıyız.

Kendisi de 10 yaşında çalışmaya başlamış bir çocuk işçi olarak, çocukların çalışma koşullarını iyi bilen Owen, New Lanark'daki tekstil fabrikasını satın aldığı anda, 5 yaş ve üzeri çok sayıda çocuk işçinin işvereni olarak bu insanlık dışı sömürü düzenini reddetti. Çocuklar için ücretsiz anaokulu ve ilkokul inşa ederek eğitim almalarını sağladı ve 10 yaşından küçük çocukları çalıştırmadı.

Bir yanda Robert Owen sosyalist ütopyasını inşa etmeye çalışırken, diğer yanda insanlık dışı koşullarda yaşayan çocuk işçiler ve çocuk fahişeler, dönemin yaygın gerçeğidir. 19. yüz- yılda temelleri atılan, çocukların fizyolojik, psikolojik, ekonomik ve cinsel sömürsünü durdurma çabası, ilk resmi başarısını 1917 yılında Rusya'da gerçekleştirilen Bolşevik Devrimi ile elde etmiştir. Sovyetler Birliği yönetiminin ilan ettiği dünyanın ilk Çocuk Hakları Bildirgesi ile, çocukların hak sahibi bireyler olarak tanınması ve korunması ilk kez ulusal bir devlet politikası haline getirilmiş ve

Batiya örnek bir model oluşturmuştur (Lynn, 1990: 180). Batıda ise, daha önceki girişimlerin başarısız olduğu ABD’de çocukları emek sömürsünden korumaya yönelik ilk düzenleme, 1938 yılında Başkan Franklin Roosevelt tarafından imzalanan Eşit Emek Standartları Yasası (Fair Labor Standards Act) olmuştur.

20. yüzyılın başında artık çocuk hakları kavramı kabul görmüş ve çocukların yetişkinlerden farklı özellikleri nedeniyle özel bir hak sistemine duyulan ihtiyaç açıkça ifade edilmeye başlanmıştır. Ancak, çocuk haklarını uluslararası platforma taşıyan ilk etkin girişim Eglantyne Jebb tarafından taslak yazımı yapılan ve Milletler Cemiyeti tarafından 1924 yılında kabul edilen Çocuk Hakları Bildirgesi olmuştur. İkinci Dünya Savaşı ile Milletler Cemiyeti’nin dağılması, savaş boyunca çocukların yeniden ağır mahrumiyet koşullarında, insan haklarından yoksun bırakılmasının yarattığı insanlık dışı deneyimler, Batı dünyasında çocuk hakları hareketinin yeni bir perspektiften gündeme alınmasını sağlamıştır. Savaş sonrası kurulan Birleşmiş Milletler, 1959 yılında Milletler Cemiyeti’nin hazırladığı Çocuk Hakları Bildirgesi’ni güncelleştirerek kabul etmiş, hukuki bağlayıcılığı olmasa da, ahlaki ağırlığı olan bir belge olarak, uluslararası camiaya rehberlik edici bir metin olarak sunmuştur. Çocuk Hakları Hareketi’nin küreselleşmesi ve etkinlik kazanması sonucunda, sosyal devlet anlayışının yerleştiği Avrupa ülkeleri başta olmak üzere, çocuk hakları günümüze dek gelişerek uygulamaya geçirilmiştir. Bütün bu çabaların sonucunda, 1989 yılında, Birleşmiş Milletler hukuki bağlayıcılığı olan BM Çocuk Hakları Sözleşmesi’ni kabul ederek uluslararası camiaya sunmuştur. Yanı sıra, BM Çocuk Hakları Sözleşmesi’ne ek olarak 2002 yılında yürürlüğe giren iki ihtiyari protokol, özellikle çocuk askerliğini, çocuk ticaretini, çocuk pornografisi ve çocukların cinsel sömürsünü sona erdirme amaçlı uluslararası ortak bir çabanın ürünüdür.

Bugün ABD ve Somali dışında tüm ülkeler tarafından imzala-

nan BM Çocuk Hakları Sözleşmesi, taraf ülkelerin çocuk hakları politikalarının temel rehberidir. Bu rehber tüm kamu yöneticileri ve çalışanları için olduğu gibi, kamusal sorumluluk gerektiren bir mesleki faaliyet yürüten medya yöneticileri ve çalışanları için de ilkesel rehberdir. Medya sahipleri, yöneticileri ve çalışanları BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin temel ilkeleri ile uyumlu haber ve program yapmakla yükümlüdürler.

BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde temel hak gurupları ve genel ilkeler

1989 yılında Birleşmiş Milletler tarafından kabul edilerek imzaya açılan Çocuk Hakları Sözleşmesi, 1990 yılında Türkiye tarafından imzalanmış ve 1994 yılında onaylanarak 27 Ocak 1995'de yürürlüğe girmiştir. Uluslararası hukuki bağlayıcılığı olan BM Çocuk Hakları Sözleşmesi, dört temel hak grubunu içeren 54 maddeden oluşur. Dört temel hak gurubu hayatta kalma, korunma, gelişme ve katılım haklarıdır.

- *Hayatta kalma hakkı*, sadece çocuğun yaşama hakkını değil, varlığını sürdürebilmek için gereken temel ihtiyaçlarını da vurgular. Bunlar arasında beslenme, barınma, yeterli bir yaşam standardı ve sağlık hizmetlerine erişim yer almaktadır.
- *Korunma hakkı*, çocukların, fiziksel, duygusal cinsel, ekonomik ve her türlü istismar, ihmal ve sömürüden korunmalarını amaçlar. Mülteci çocuklar için özel koruma, çalışan çocuklar için güvenceler, herhangi bir istismar veya sömürüye maruz kalmış çocukların korunması ve rehabilitasyonu gibi konuları da içermektedir.
- *Gelişme hakkı*, çocukların tam potansiyellerine erişebilmeleri için fiziksel, duygusal her türlü ihtiyaçlarının karşılanmasını amaçlar. Eğitim, dinlenme, sportif ve kültürel faaliyetler, bilgiye erişim gibi konuları da içerir.

- *Katılım hakkı*, çocukların topluluk içinde aktif rol oynamasını amaçlar. İfade özgürlüğü, yaşamlarını etkileyen konularda karar mekanizmalarına katılım haklarını da içerir.

Yukarıda sözü edilen dört ana hak gurubunun yanı sıra, BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin *genel ilkeleri* olarak tanımlanan ve aşağıda içerikleri açıklanan 4 maddeye, diğer bütün hakların uygulanması için temel oluşturduklarından, özel önem verilmektedir (Unicef, 2010: 17, 18).

- Madde 2: Sözleşmenin güvence altına aldığı bütün haklar, herhangi bir *ayırım gözetilmeksizin* bütün çocuklar için geçerli kılınmalıdır.
- Madde 3: Çocuklarla ilgili her türlü faaliyette *çocuğun öncelikli yüksek yararı* temel yaklaşım olmalıdır.
- Madde 6: Her çocuğun yaşama, hayatta kalma ve gelişme hakkı vardır.
- Madde 12: Kendini ilgilendiren her konuda çocuğun görüşünün dinlenmesi ve dikkate alınması gerekir.

Görüldüğü gibi BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin genel ilkeleri de dört temel hak grubuna vurgu yapmakta ve bu hakların dil, din, ırk, etnik kökene bakılmaksızın, tüm çocukların yararlanmasını temel almakta ve ayrımcılığı yasaklamaktadır.

BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin gerek genel ilkelere, gerekse hak gruplarında vurguladığı vizyon, çocuğu ailenin malı değil, bağımsız bir birey olarak öne çıkarmaktadır. Bugün geldiğimiz noktada, artık çocuk hakları, çocukların yurttaş olarak hak sahipliği perspektifini içermekte ve yapılan tartışmalar ilerlemenin sevindirici boyutlarını açığa çıkartmaktadır (Roche, 1999).

Ancak, uluslararası camiada ve konuyla ilgili akademik çevrelerde çocuk hakları böylesine geniş bir perspektiften tartışılırken, geniş kitleler nezdinde çocuk hakları bilinci ve farkındalığının ne ölçüde geliştiği sorusuna olumlu yanıt vermek pek mümkün gö-

rünmemektedir. Özellikle Türkiye gibi, insan hakları sicili olumsuz, insan hakları kültürü cılız ülkelerde, çocuk hakları bilinci ve farkındalığı da yeterli düzeyde değildir. Bu sorunun aşılması hak temelli yaklaşımın ve insan hakları temelli gazeteciliğin güçlendirilmesi ile mümkündür.

Hak temelli yaklaşım olarak tanımlanan anlayış günümüzde birçok alanda yönetsel ilkeler düzeyinde insan hakları norm ve standartlarını dikkate alma ve insan hakları ile uyum sağlama eğilimi olarak tanımlanabilir. BM eski Genel sekreteri Kofi Annan tarafından takdim edilen hak temelli yaklaşım veya diğer bir deyişle insan hakları temelli yaklaşımın gazetecilik de dâhil, çeşitli alanda uygulamaya konulması da, bu eğilimin bir sonucudur. Genel olarak insan hakları temelli yaklaşım, proje, program ve yönetim ilkelerinin, en dezavantajlı kesim ve toplulukları güçlendirmeye odaklanmış uluslararası insan hakları standartlarına uygun olmasını garanti etmeyi amaçlar. Bu niteliği ile insan hakları temelli yaklaşım, yerel, ulusal ve devlet unsurları, hükümet politikaları, hukuki ortam düzeyinde insan hakları sorunlarını tüm açılardan inceleyerek, insan haklarının neden layıkıyla uygulanmadığını anlamaya ve dezavantajlı grupların güçlendirilmesi için hak ihlalleri kaynaklı sorunlara çözüm üretmeye odaklanmıştır. Son yıllarda ülkelerin sosyal, politik ve ekonomik gelişmesinde temel alınan, insan haklarını ana akımlaştırmayı hedefleyen bir kalkınma yaklaşımı olan insan hakları temelli yaklaşım kapsamında, insan hakları, sadece hukuki bir sorun alanı değil, ülkelerin gelişme, büyüme ve ilerlemesine doğrudan etki eden bir faktör olarak algılanmaktadır (UN& DPI Raporu, 2004). Hak temelli yaklaşımın hayata geçirilebilmesinde medyanın rolü büyüktür ve bu noktada hak temelli gazetecilik faaliyeti özel bir önem kazanmaktadır.

Hak temelli gazetecilik uygulaması bağlamında haber ve habercilik ilkeleri

Bugün birçok ülke ve toplumda çocuklar toplumun en korunmasız kesimlerini oluşturur ve özellikle sosyal, ekonomik ve kültürel olarak dezavantajlı gruplara mensup çocuklar birçok haktan yoksun bırakılmaları nedeniyle güçlüklerle dolu bir hayat yaşarlar. Bu güç koşulların değiştirilmesi ve çocukların asgari haklarının güvenceye alınmasında çocuk haklarını dikkate alan hak temelli gazetecilik uygulaması çok olumlu rol oynayabilir. Bu amaçla gazete yöneticilerinin ve habercilerin hak temelli gazetecilik uygulamasında aşağıdaki ilkeleri kendisine rehber edinmesi önerilir (Beman, Calderbank, 2008).

1. Haberin insan hakları ile ilişkisi ve bağlamı dikkate alınmalıdır; böylelikle, okur veya izleyicinin insan hakları kavramını öğrenmesi, kendisinin ve başkalarının haklarının farkına varması sağlanabilir. Anaakım medyada yer alan çocuklara ilişkin eğitim, sağlık, çocuk işçiliği konulu haberlerde, devletin asli görevi olan her çocuk için eşit eğitim ve sağlık hakkının ihlal edildiği durumlar, çoğunlukla çocukların eğitim, sağlık hakkı açısından değil, bireysel bir trajedi gibi ele alınır. Oysa çocuk haklarına duyarlı hak temelli gazetecilik ilkesi gereği bu tür sorun ve hak ihlalleri çocuk hakları ile ilişkisinden koparılmadan ele alınmalıdır.

2. Haberde ayrımcılığa duyarlılık ilkesi dikkate alınmalıdır. Hak temelli gazetecilik uygulaması, haberin dezavantajlı gruplar üzerinde yaratabileceği etkilerin olumlu olmasına özen gösterilmesini gerektirir. Bu amaçla, çocukların sosyo-ekonomik durum, engellilik, toplumsal cinsiyet grupları, etnik gruplar gibi çeşitli alanlarda ayrımcılığa uğradığı dikkate alınmalı ve kamuoyu bu konularda da bilgilendirilmelidir. Ayrıca haber kaynağı seçimi ve haberde gerçeğe dair veriler kullanılırken de ayrımcılık karşıtı, hakkaniyeti gözetilen bir tutum içinde olmaya özen gösterilmelidir.

3. Haberde hesap verilebilirlik ve şeffaflık ilkesi dikkate alınmalıdır. Hesap verilebilirlik ve şeffaflık, gerek habercinin kendisi açısından, gerekse kamu kurumları ve hükümet uygulamaları için geçerli kılınmalıdır. Haberci bu ilkeye özen göstermeye, haber öznesi ile ilişkisinden başlamalı, örneğin kimliğini açıkça belirtmek ve haber öznelere yeterince ve açıklıkla bilgilendirmek konularında özenli davranmalıdır. Çocuklar söz konusu olduğunda bu ilke daha da önem kazanır. Özellikle hukukla ihtilafa düşmüş, suça itilmiş çocuklara ilişkin haberlerde gazetecinin haberin güvenilirliği, çocuğun masumiyet karinesinin ihlal edilmemesi gibi konularda göstereceği özen, hesap verilebilirlik ve şeffaflık kurallarına uygunlukla sağlanabilir. Unutulmamalıdır ki çocuk, gazeteci ve medyanın sömürsünden de korunmalıdır. Öte yandan, kamu kurum ve kuruluşlarının veya hükümetlerin taahhüt ettikleri görev ve sorumluluk alanlarında insan haklarına aykırılıklar ve/veya yetersizlikler olması halinde, bu durum haberde açıkça ifade edilmeli ve ilgililerin hesap vermesi sağlanmalıdır. Örneğin Türkiye Cumhuriyeti kurum ve kuruluşlarının, Türkiye'nin imzalamış olduğu BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'nden doğan yükümlülüklerini yerine getirmemesi ve bunun çocuklar üzerindeki olumsuz etkisi, bu kapsamda haberlere konu olmalıdır. Böylelikle, gazetecilik faaliyetinin asli unsurlarından biri olarak tanımlanan, iktidarların halk adına denetlenmesi ve uygulamalarında şeffaf ve hesap verilebilir olmasının sağlanması, medyanın dördüncü güç olma özelliğine de işlev kazandıracaktır.

4. Haberde, haber öznesinin katılımı ilkesi dikkate alınmalıdır. Hak temelli habercilik dezavantajlı grupların seslerinin ve görüşlerinin duyurulmasına ve bunu yaparken ilgili katılımcıların güvenliğine özen göstermeyi amaçlar. Toplumdaki mevcut sorunlardan etkilenen çocukların sorunlara ve çözüm önerilerine ilişkin görüşlerinin duyurulmasının yanı sıra doğrudan çocukların ürettiği gazete, film ve benzeri medya ürünlerini üretmeleri anlamın-

da medyaya erişimlerinin ve katılımlarının sağlanması da, çocukların katılımının önemli bir diğer boyutudur.

5. Haber ilişkilerinde devamlılık ve güçlendirme ilkesi dikkate alınmalıdır. Haber kaynağı ve mülakatçıların gelecekte de gazeteciler ve medya ile bu ilişkiyi sürdürmelerini sağlamak için kendilerini rahat ve güvende hissetmesine özen gösterilmelidir. Ayrıca çocuklar gibi dezavantajlı gruplara ve onlarla ilgilenen sivil toplum örgütlerine konuya duyarlı ve sorunların farkında olan gazetecilerle ve medya kuruluşları ile nasıl ilişki kurabilecekleri konusunda bilgi vererek onları medyaya erişim açısından desteklemek ve güçlendirmek hak temelli gazetecilik uygulamaları arasındadır.

Yukarıda anılan ilkelere en yakın haber örneklerinden biri, 25 Eylül 2010 tarihli *Birgün* gazetesinde “Eğitim Sen: İşçi Çocuklar Yine Ders Başı Yapamadı” başlığı ile yer almıştır. Ekte yer alan haber metninden de görülebileceği gibi, haber öncelikle çocuk işçilerin ders başı yapamamasını BM Çocuk Hakları Sözleşmesi’ne ve BM Evrensel İnsan hakları Bildirgesi’ne referans yaparak çocuğun ekonomik sömürüden korunması ve eğitim hakkı ile ilişkilendirmekte ve mevcut durumun bir hak ihlali olduğunu açıkça belirtmektedir (İlke 1). Ardından hükümeti gerekli önlemleri alarak eğitim hakkını sağlamaya davet etmektedir (İlke 3). Yanı sıra, eğitim hakkı ihlal edilen çocuklara, yani ayrımcılığa maruz bırakılan çocuklara ilişkin sayısal verilere dikkat çekilmektedir (İlke 2). Haberde çocukların görüşüne yer verilerek katılımlarının (İlke 4) sağlanmamış olması bir eksiklik olsa da, çocukların mevsimlik gezici işçi olarak çalışmalarının, çocukların sosyal, fiziksel, psikolojik ve bilişsel olarak eğitim hayatlarını olumsuz etkileyen koşul ve unsurlar uzmanların katılımı ile aktarılarak telafi edilmeye çalışılmıştır. Hak temelli habercilik anlayışının yaygınlaşması ile bu tür haber örnekleri marjinal olmaktan çıkarak artan sayılarda, ana akım medyada kendine yer bulduğunda toplumun çocuk hakları bilinci artacak ve hak ihlallerinin engellenmesi ve sorunların çözümünde mesafe kat edilebilecektir.

Çocuk haklarının yaygınlaştırılmasında medyanın rolü

Uluslararası Gazeteciler Federasyonu (IFJ) Genel Sekreteri Aïdan White'in belirttiği gibi, çocuk hakları farkındalığını toplumsal düzeyde yükseltmek ve çocuk haklarını yaygınlaştırmak medyanın görevlerinden biridir ve medya bu konuda önemli bir role sahiptir. Çünkü "Medyanın çocukları temsil etme biçimi, toplumun çocukluğu ve çocuklara karşı tutumu üzerinde derin bir etki yaratmaktadır" (Mc Intyre, 2002: 3). Bu nedenle medya çalışanları ürettikleri medya çıktılarının ne tür sonuçlara yol açacağının bilincinde olarak hareket etmelidirler. Medyanın çocuk haklarına ilişkin hak temelli bir yaklaşım geliştirmesi, çocuk haklarının yaygınlaşmasına destek olurken, çocuk hakları ve hak temelli habercilik ilkelerinden uzaklaşması ise hakların ihlal edilmesini görmezden gelinmesini destekleyecektir. Bu nedenle medya çalışanlarının, hakların korunması ve çocukların insan onuruna yaraşır bir yaşam sürmesini destekleyici bir misyon üstlenmeleri beklenmelidir.

Nitekim bu misyon, medya çalışanlarının en prestijli uluslararası örgütlerinden biri olan Uluslararası Gazeteciler Federasyonu'nun Çocuklara ilişkin Habercilik Rehberi'nde açıkça tanımlanmış ve detaylandırılmıştır. 1998 yılında 70 ülkeden gazetecinin katılımı ile çocukları ilgilendiren konularda faaliyet gösteren gazeteciler için hazırlanan rehber Latin Amerika, Afrika ve Asya bölge gazetecilerinin çalışmalarıyla son şeklini almış, 2001 IFJ Seul Kongresi'nde onaylanarak yürürlüğe girmiştir. Rehber'in temel amacı, medyayı çocuk haklarını yaygınlaştırma yönünde cesaretlendirmek ve medyaya çocukların medya aracılığı ile seslerini duymalarını sağlama görevinin önemini hatırlatmaktır. Bu amaç BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin (ÇHS) garanti altına aldığı katılım hakkı ve Sözleşme'nin genel ilkeleri arasında yer alan 12. Madde kapsamındaki çocukların görüşlerinin dinlenmesi ve dikkate alınması ilkesi ile doğrudan ilişkili ve uyumludur.

Özellikle çocukların katılım hakkı, gazetecilik faaliyeti ile çocuk haklarının kesiştiği önemli bir alandır. 13. Madde, çocukların düşüncelerini ifade hakkını ve bunu mümkün kılmak için medyaya erişim hakkını garanti altına alır. Madde 13'te bu hak şöyle ifade edilmektedir:

Çocuk, düşüncesini özgürce açıklama hakkına sahiptir; bu hak, ülke sınırları ile bağlı olmaksızın; yazılı, sözlü, basılı, sanatsal biçimde veya çocuğun seçeceği başka bir araçla her türlü haber ve düşüncelerin araştırılması, elde edilmesi ve verilmesi özgürlüğünü içerir.

Yukarıda belirtilen, çocuğun ifade özgürlüğünü kullanma ve medyaya erişim hakkı temel bir haktır, ancak bu hak, BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 16. Maddesi ışığında değerlendirilmelidir. Çocukların, ifade özgürlüklerini kullanırken aynı zamanda korunma hakkına da riayet eden bir medya uygulaması, çocukların medyadan gelecek olası zararlardan korunması elzemdir. Bu amaçla 16. Madde, çocukların yayın yoluyla zarar görmesini engellemek amacıyla bazı prensipler belirler. Bu prensip çerçevesinde, devletlerin çocukların mahremiyetini, masumiyet karinesini korumak amacıyla gerekli yasal düzenlemeleri yaparak bu hakları güvence altına alması yanında, medya çalışanlarının da bu konularda yasal düzenlemelere uygun açık politikalar izlemesi beklenir.

Daha önce de belirtildiği gibi, çocukların her türlü sömürü ve istismar riskiyle karşı karşıya olmaları nedeniyle korunma politikalarına ihtiyaç duyulmaktadırlar. Ne yazık ki, medyada çoğu kez korunamayan çocukların yaşadıkları kötü deneyimler haberleştirilmektedir. Bu haberlerde yaygın olarak, çocukların masumiyet karineleri hiçe sayılmakta, kimlikleri ve görüntüleri deşifre edilmekte, damgalanmakta hatta şeytanlaştırılarak, tahrif edilmiş temsil örüntüsü içinde yar almaktadırlar. Özellikle istismara uğramış çocuklar ve hukukla ihtilafa düşmüş, suça itilmiş çocuklarla ilgili haberlerde bu oldukça yaygındır. Unutulmamalıdır ki gazete-

ci, fotoğrafçı veya diğer medya çalışanı ile haber öznesi çocuk arasında eşit bir ilişki yoktur ve bu hiyerarşide yapılan işin doğası gereği üst konumda olan medya çalışanı sansasyonel, reyting amaçlı yaklaşımlara yenik düşerek çocukları istismar edebilir ve kendilerini hak ihlalcisi konumunda bulabilirler. Bu nedenle, yukarıda anılan çerçevede faaliyet gösteren medya kuruluşları, çocukların ikinci kez zarar görmesini engelleyerek çocukların korunma ve katılım haklarının güvencesi içinde gelişme hakkını yaşama geçirmesi yönünde rol üstlenmelidirler. Bu ilkeler çerçevesinde yapılacak medya faaliyeti bir yandan çocuk haklarını korurken, bir yandan da çocuk hakları farkındalığını ve bilincini geliştirici bir işlev üstlenmiş olacaktır.

Bu işlevin layıkıyla yerine getirilebilmesi, medya çalışanlarının gerek çocuk hakları konusunda gerekse çocuklarla ilgili medya çıktısı üretiminde gözetilmesi gereken kural ve ilkeler konusunda eğitilmeleri ile mümkün olacaktır. Bu eğitim, UNICEF, Uluslararası Gazeteciler Federasyonu, Türkiye Gazeteciler Cemiyeti, BBC, Save the Children gibi birçok ulusal ve uluslararası mesleki örgüt tarafından hazırlanan rehberlerde belirtildiği gibi, bazı temel prensipleri içerir. En temel dört prensibi hatırlatmak gerekirse;

- 1. Her çocuk, saygı ile yaklaşılmayı hak eden bir bireydir.*
- 2. Çocuklarla yapılacak her görüşme, mülakat, röportaj, kamera ve fotoğraf çekimi için, çocuğun veya vasisinin rızası ön koşuldur.*
- 3. Haberde çocuğun kimliği ve görüntüsünün kamuya açıklanıp açıklanmaması yönündeki karar, haberin içeriği dikkate alınarak, etik ilkeler ve çocuğun yüksek yararı ilkesi gözetilerek alınmalıdır.*
- 4. Çocuklarla yapılacak mülakat ve röportajlarda, çocuk haklarına saygılı gazetecilik rehberleri temel ilke olmalıdır.*

Yukarıda anılan ilke ve yaklaşımlar ancak hak temelli gazete-

çocuk yaklaşımının egemen olduğu veya en azından saygı gördüğü ortamlarda mümkün olabilir ve medya bağlamında çocuk hakları, BM Çocuk Hakları Sözleşmesi ışığında hak temelli gazetecilik ilkelerinin uygulanması ile yeni bir düzeye evrilererek, korunabilir ve geliştirilebilir.

Bu amaca ulaşmak için atılacak her adım, çocukların var olma, korunma, gelişme, katılım hakkını güçlendirerek, onların insan onuruna yaraşır bir yaşam sürmelerine katkıda bulunmakla kalmayacak, aynı zamanda ülkemiz insan hakları kültürünü de geliştirip güçlendirecektir. Bu nedenle medya bağlamında çocuk haklarına gösterilecek özen ve önem, yeni yüzyılda yeni bir Türkiye yaratmaya da katkıda bulunacak bir çaba olarak desteklenmelidir.

KAYNAKLAR

- Beman G., Calderbank D. (2008), *The Human Rights Based Approach to Journalism, Training Manual*, Bangkok, UNESCO.
- BM Çocuk Hakları Sözleşmesi tam metin <http://www.turkhukuksitesi.com/showthread.php?t=5719> (erişim tarihi: 10.08.2010).
- Enternasyonal I ve II Metinler, 'çevrimiçi' <http://www.marksist.com/> (erişim tarihi: 12 10 2007).
- Ishay, M. (1997), *The Human Rights Reader*, London, Routledge.
- Mc Intyre, P. (2002), *Putting Children in the Right: Guidelines for Journalists*, Brussels, IFJ Publication.
- Mally, L. (1990), *Culture of the Future: The Proletkult Movement in Revolutionary Russia*, Berkeley, University of California Press, Çevrimiçi erişim: <http://ark.cdlib.org/ark:/13030/ft6m3nb4b2/> (erişim tarihi: 01 06 2010).
- Marx, K. (1994), "The Communist Manifesto", *Karl Marx Selected Writings*, ed. Lawrence, H. Simon, Hackett Publishings.
- Marx, K. (1999), "Gota Programının Eleştirisi", İnter yay. İstanbul, *Enternasyonal I ve II 'çevrimiçi'* <http://www.marksist.com/> (erişim tarihi: 12 10 2007).
- Owen, R. (2006), *Yeni Toplum Görüşü ve Lanark Raporu*, Çev. Lale Akalın, Kaynak, İstanbul.
- UNICEF (2010), *Çocuk Hakları ve Gazetecilik Uygulamaları: Hak Temelli Perspektif*, Unicef, İrlanda ve Türkiye Çocuk Hakları ve Gazetecilik Müfredatı Çalışma Grubu, Ankara.
- Roche, J. (1999), "Children: Rights, Participation and Citizenship", *Childhood*, Vol. 6, No. 4, pp. 475-493.
- UN/ DPI, *The State of the World's Children 2004 Annex B*, UN/ DPI Protocol /203105C



Gölgün Müftü

GÜLGÜN MÜFTÜ

Uluslararası Çocuk Merkezi Yöneticisi

A.Ü. Dil Tarih Coğrafya Fakültesi, İngiliz Filolojisi Bölümü'nü bitirdi. Yüksek lisansını Hacettepe Üniversitesinde tamamladı ve 1985'e kadar öğretim görevlisi olarak çalıştı. 1985-1997 tarihinde UNICEF Türkiye Temsilciliği'nde Çocuk Hakları ve Dış İlişkiler Program Sorumlusu olarak bulundu. Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin ülkemizde imzalanması, onaylanması; Barolar, Polis Teşkilatı, İşçi Sendikaları, Üniversiteler, Sivil Toplum Kuruluşları ve medyada savunusu ve izlenmesi konularında farkındalık yaratma çalışmalarını gerçekleştirdi.

ILO ve Çalışma Bakanlığınca yürütülen ve çocuk işçiliğine son vermeyi hedefleyen IPEC projesinde danışmanlık yaptı. TÜRKİŞ Sendikasının yurt içindeki bölge müdürlüklerinde işçi temsilcilerinin çalışan çocukların hakları konusunda duyarlılaştırılmalarını arttıracak çalıştaylar yürüttü. Ekim 2000 tarihinde International Children's Center, ICC (Uluslararası Çocuk Merkezi, UÇM)'nde Çocuk Hakları programını başlattı. Bu çalışmalar sırasında Ankara'da çocuk haklarında çalışan Sivil Toplum Kuruluşlarının birlikteliğinin tohumları atıldı ve zamanla sekiz STK'nın katılımı ile "Ankara Çocuk Platformu" kuruldu.

Halen ICC'deki görevini sürdürmekte olup, yaşamındaki en güzel şeyin "çocukların hakları yolunda uğraş verebilme" şansına ulaşmak olduğunu ifade etmektedir.

ÇOCUK HAKLARININ YAYGINLAŞTIRILMASI İÇİN MEDYA SORUMLULUĞU

Toplumsal yaşamda bazı gelişmeler öylesine tam ve yerli yerinde olur, bazı hakların kullanımı öylesine işlerlik kazanabilir ki, zamanla bireyler bunu artık olağan bir yaşam biçimi olarak görüp kendilerinden önceki kuşakların bu konuda ne denli zorluklarla karşılaştıklarının bilincinde dahi olmayabilirler.

Günümüzden yüzyılı aşkın bir süre önce dünyanın her yerinde küçük çocukların zor koşullar altında ve uzun saatler boyunca karın tokluğuna çalışmak zorunda kalmalarında bir gariplik görülmüyordu. Hatta o sıralarda dünyaya gelen çocukların yarısından fazlasının önlenemez hastalıklardan ölmeleri bile olağan karşılanıyordu. Gerçekte, o yıllarda çocukların büyük bir çoğunluğu her zaman, kısa ve acılı ömür sürmüş, cehalete ve ürkütücü yoksulluk ve yoksunluğa mahkûm olmuşlardı.

Bundan birkaç yüzyıl geriye gidildiğinde ise çocuğun korunması dahil tüm sorumluluğunun ailesine ait olduğu düşüncesi yaygındı. Çocukların hak sahibi bireyler oldukları, onların bu haklarının uluslararası hukuk ile korunması gerekliliği düşüncesi ilk defa 1900'lü yılların başında ortaya atıldı. Bu amaçla bir örgütün kurulmasının gerekli olduğu düşüncesi ilk defa 1894 yılında Jules de Jeune tarafından ileri sürülmüştür. Öte yandan çocukların, gençlerin ve annelerin korunması amacıyla ilk resmi girişimin 1912 yılında İsviçre'de, benzer bir başka çalışmanın ise Belçika'da

gerçekleştirildiği biliniyor. Burada amaç, ülkelerde mevcut olan çocuklara ilişkin yasa, tüzük ve önemli yayınları toplayarak genel bir başlık altında yayınlamak ve bunları ileride çocuklar için hazırlanması düşünülen uluslararası bir anlaşmaya esas olarak kullanmaktı.

1. Çocuk Hakları Sözleşmesi

Yıllar içinde gelişen bu düşünce ile I. Dünya Savaşı sonrasında bugünkü Birleşmiş Milletler Teşkilatının öncüsü olarak kurulmuş olan Milletler Cemiyeti, 1923'de çeşitli kuruluşların ve sivil toplum kuruluşlarının katkısı ile bir doküman oluşturulmasına öncülük etti; çocukların yaşama, gelişme ve korunma haklarını belirleyen bu beş maddelik Bildirge 1924 yılında, 'Cenevre Bildirgesi' adıyla Milletler Cemiyeti tarafından onaylanarak yayımlandı.

II. Dünya savaşıdan sonra yeniden değişen dünya koşullarında, 1945 yılında Birleşmiş Milletler Teşkilatı'nın, 1946 yılında da Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu UNICEF'in kuruluşlarından sonraki yıllar içinde yeniden gözden geçirilen Cenevre Bildirgesi daha kapsamlı hale getirildi. Bu defa 10 madde olarak düzenlenen yeni "Çocuk Hakları Bildirgesi" 20 Kasım 1959 tarihinde BM Genel Kurulu'nda oy birliği ile kabul edilerek yürürlüğe girdi.

Zamanla, kalkınan ve gelişen dünyamızda çocuğun ihtiyaçları, yaşam koşulları, gelişimi sürecinde yapılması gerekenler, onun daha önce bilinmeyen birtakım tehlike alanlarında korunması ve özellikle çocuğa bir birey olarak katılım hakkı tanınması gibi konular ağır basmaya başlayınca, artık bildirgelerden daha bağlayıcı olan uluslararası sözleşmelere ihtiyaç duyulduğu ortaya çıktı ve bu noktadan hareketle 10 yıllık bir süreç içinde hazırlanan BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, 20 Kasım 1989 tarihinde BM Genel Kurulu'nda onaylandıktan sonra uluslararası yasa olması için gerekli asgari 20 ülkenin onayı ile 2 Eylül 1990'da yürürlüğe girdi.

Bunu, gerekli ek protokoller ve Avrupa Konseyi tarafından kabul edilen Çocuk Haklarının Kullanılmasına Dair Avrupa Sözleşmesi izledi. Ülkemizde Sözleşme 9 Aralık 1994'de Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde kabul edildi ve 27 Ocak 1995'de Resmi Gazete'de yayınlanarak bir iç hukuk normu haline geldi.

Sözleşme'nin bugün Amerika ve Somali hariç tüm dünya devletleri tarafından onaylanmış ve uluslararası insan hakları hukukunda en yaygın kabulü görmüş olması, ülkelerin çocuklara ilişkin duyarlılıklarını ve taahhütlerini açıkça ortaya koymaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Sözleşme'ye Taraf bir Devlet olduğunu, Sözleşme'yi onayladığında tüm dünyaya ilan ediyor ve böylelikle Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin Önsözünde ifadesini bulan aşağıdaki prensiplere uymayı da taahhüt ediyordu.

1.1. Önsöz'de neler ifade ediliyor

Birleşmiş Milletler Andlaşmasında ilan edilen ilkeler uyarınca insanlık ailesinin tüm üyelerinin, doğuştan varlıklarına özgü bulunan haysiyetle birlikte eşit ve devredilemez haklara sahip olmalarının tanınmasının, dünyada özgürlük, adalet ve barışın temeli olduğunu düşünerek,

Birleşmiş Milletler halklarının, insanın temel haklarına ve bireyin, insan olarak taşıdığı haysiyet ve değere kesin inançlarını Birleşmiş Milletler antlaşmasında bir kez daha doğrulamış olduklarını ve daha geniş bir özgürlük ortamında toplumsal ilerleme ve daha iyi bir yaşam düzeyi sağlama yolundaki kararlılıklarını hatırd tutarak,

Birleşmiş Milletlerin, İnsan Hakları Evrensel Bildirisinde ve Uluslararası İnsan Hakları Sözleşmelerinde herkesin, bu metinde yeralan hak ve özgürlüklerden ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal ya da başka görüş, ulusal ya da toplumsal köken, mülkiyet, doğuştan veya başka durumdan kaynaklanan ayrımlar dahil, hiçbir ayırım gözetilmeksizin yararlanma hakkına sahip olduklarını benimsediklerini ve ilan ettiklerini kabul ederek,

Uluslararası İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinde, Birleşmiş Milletlerin, çocukların özel ilgi ve yardıma hakkı olduğunu ilan ettiğini anımsayarak,

Toplumun temel birimi olan ve tüm üyelerinin ve özellikle çocukların gelişmeleri ve esenlikleri için doğal ortamı oluşturan ailenin toplum içinde kendisinden beklenen sorumlulukları tam olarak yerine getirebilmesi için gerekli koruma ve yardım görmesinin zorunluluğuna inanmış olarak,

Çocuğun kişiliğinin tam ve uyumlu olarak gelişebilmesi için mutluluk, sevgi ve anlayış havasının içindeki bir aile ortamında yetişmesinin gerekliliğini kabul ederek,

Çocuğun toplumda bireysel bir yaşantı sürdürebilmesi için her yönüyle hazırlanmasının ve Birleşmiş Milletler antlaşmasında ilan edilen ülküler ve özellikle barış, değerbilirlik, hoşgörü, özgürlük, eşitlik ve dayanışma ruhuyla yetiştirilmesinin gerekliliğini göz önünde bulundurarak,

Çocuğa özel bir ilgi gösterme gerekliliğinin, 1924 tarihli, Cenevre Çocuk Hakları Bildirisinde ve 20 Kasım 1959 tarihinde Birleşmiş Milletler Teşkilatı Genel Kurulunca kabul edilen Çocuk Hakları Bildirisinde belirtildiğini ve İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinde, Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesinde (özellikle 23 ve 24 üncü maddelerinde) ve Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara ilişkin Uluslararası Sözleşmede (özellikle 10 uncu maddesinde) ve çocukların esenliği ile ilgili uzman kuruluşların ve uluslararası örgütlerin kurucu ve ilgili belgelerinde tanıdığını hatırd tutarak,

Çocuk Hakları Bildirisinde de belirtildiği gibi çocuğun gerek bedensel, gerek zihinsel bakımdan tam erginliğe ulaşmamış olması nedeniyle doğum sonrasında olduğu kadar, doğum öncesinde de uygun yasal korumayı da içeren özel güvence ve koruma' gereksiniminin bulunduğunu hatırd tutarak,

Ulusal ve uluslararası düzeyde çocukları aile yanına yerleştir-

me ve evlat edinmeye de özel atıfta bulunan Çocuğun Korunması ve Esenliğine İlişkin Toplumsal ve Hukuksal İlkeler Bildirisi; Çocuk Mahkemelerinin Yönetimi Hakkında Birleşmiş Milletler Asgari Standart Kuralları (Beijing Kuralları) ve Acil Durumlarda ve Silahlı Çatışma Halinde Kadınların ve Çocukların Korunmasına İlişkin Bildirinin hükümlerini anumsayarak,

Dünyadaki ülkelerin tümünde çok güç koşullar altında yaşayan ve bu nedenle özel bir ilgiye gereksinimi olan çocukların bulunduğu bilinci içinde,

Çocuğun korunması ve uyumlu gelişmesi bakımından her halkın kendine özgü geleneklerinin ve kültürel değerlerinin taşıdığı önemi göz önünde tutarak,

Her ülkedeki, özellikle gelişmekte olan ülkelerdeki çocukların yaşama koşullarının iyileştirilmesi için uluslararası işbirliğinin taşıdığı önemin bilincinde olarak'...

Sözleşme'nin uygulanması için, ifade edilen bu prensipler ve 54 maddenin kapsam ve içeriğine dayanılarak ve ayrıca elde mevcut aşağıdaki ek protokoller doğrultusunda çalışılmasını gerektirmektedir:

- Çocuk Fahişeliği ve Çocuk Pornografisi ile ilgili İhtiyari Protokol,

- Çocukların Silahlı Çatışmalara Dahil Olmaları Konusunda İhtiyari Protokol,

- Çocukların En Kötü Koşullarda Çalıştırılmasının Önlenmesi ile ilgili 182 no.lu ILO Sözleşmesi,

- Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Engellenmesi Uluslararası Sözleşmesi (CEDAW)'dir.

Buna ilaveten yakın zamanda ülkemizce onaylanan,

- Avrupa Konseyi Çocukların Cinsel Sömürü ve İstismara karşı Korunması Sözleşmesi ile gene yakın zamanda imzalanan,

- Avrupa Konseyi Siber Suç Sözleşmesi vardır.

Ayrıca 2002 yılında Newyork'da gerçekleştirilen Birleşmiş Mil-

letler Zirve'sinden çıkan, Birleşmiş Milletler'in 'Bin Yıl Kalkınma Hedefleri' nin bütün dünya çocuklarının refahı ve hakları için uygulanması ve hedeflere büyük bir hızla yaklaşılması gerekmektedir.

Sözleşme kuralları gereğince (Madde 44), Sözleşme'yi onaylayan ülkeler onay belgesinin BM'ye gönderilmesinden tam 2 yıl sonra kendi ülkelerinin çocuklarının sağlık, gelişim ve refahı için gerçekleştirdikleri uygulamaları belirten bir raporu Cenevre'deki Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi'ne sunar. Bunu izleyen her beş yılda bir ayrıca raporlar yollanmaya devam edilir. Komite, gerek Sivil Toplum Kuruluşlarından gerekse çocuklardan, hazırlamış oldukları alternatif raporları komiteye yollamalarını da beklemektedir. (Bkz. Çocuk Haklarına dair Sözleşme, Madde 45/e)

1.2. Sözleşme'nin getirdiği standartlar

Çocuk Haklarına Dair Sözleşme ortak standartları ortaya koyarken, devletlerin farklı kültürel, toplumsal, ekonomik ve siyasal gerçeklerini de göz önüne almıştır. Bu sayede, tek tek devletler, herkes için geçerli olan haklar çerçevesinde, bunların hayata geçirilmesine yönelik kendi ulusal yollarını kullanabileceklerdir.

Sözleşme, tüm ülkelerde çocukların her gün değişen ölçülerde karşı karşıya kaldığı ihmal ve istismarı hedef almıştır. Ayrıca çocukların hassas konumlarını göz önünde tutarak onların medeni, siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel haklarını, bir bütünün bağımsız öğeleri olarak ele alır. Hiçbir ayırım gözetmeksizin tüm çocukları eşit sayar, onların kendileri ile ilgili her kararda görüşlerinin alınmasını (Madde 12), ifade ettikleri görüşlerin saygı görmesini (Madde 13), çocuklarla ilgili her alanda ve işlemde onların yüksek yararlarının gözetilmesini (Madde 3) savunur. Madde 17'ye göre Sözleşme *“Taraf Devletlerin kitle iletişim araçlarının önemini kabul ederek çocuğun; özellikle toplumsal, ruhsal ve ahlaki esenliği ile bedensel ve zihinsel sağlığını geliştirmeye yönelik çeşitli ulusal ve uluslararası kaynaklardan bilgi ve belge edinmesini sağlar”*.

Çocuğun bilgi edinme ve zararlı yayınlara karşı korunma hakkı

Sözleşme'nin yukarıda ifade edilen 17. Maddesi uyarınca çocukların toplumsal, zihinsel, ruhsal ve moral sağlığını geliştirilmesi açısından bazı çeşitli kaynaklardan bilgi almaya ve bazı yayınlara ulaşma hakkı vardır. Ancak bu bilgilere ulaşırken, Madde 17(e)'de de belirtildiği gibi, 13. ve 18. maddelerde yer alan kurallar göz önünde tutularak çocuğun esenliğine zarar verebilecek bilgi ve belgelere karşı korunması için uygun yönlendirici ilkeler geliştirilmesinin teşvik edilmesi gerekmektedir. “Bundan dolayıdır ki, bu hakkın gerçekleşmesi için televizyon, radyo, kitap, dergi, gazete, film, video oyunları ve internet gibi yazılı ve görsel medya araçlarından yayınlarını gerçekleştirirken etik kurallara dikkat etmeleri beklenir” (Bkz. Gülgün Erdoğan Tosun, *Çocuk Odaklı Habercilik*, Hak Haberciliği Dizisi 3, s. 175). Sözleşme zaten çocuklarla ilgili bütün program, proje ve işlemlerde ve tüm disiplinlerde “çocuk odaklı yaklaşımı (rights based approach)”ı esas almıştır. Ayrıca dört temel ilkenin altı çizilmiştir:

1. 18 yaşından küçük her birey çocuktur ve birey olarak kendi hak ve özgürlüklerine sahiptir,
2. Çocuklar arasında ayrımcılık yapılamaz,
3. Çocuğun birinci öncelik hakkı vardır,
4. Çocuğun kendi ile ilgili tüm işlem ve kararlara katılım hakkı olduğu gerçeği tartışılmaz.

Sözleşme öncelikle ana babaya olmak üzere, ailelere, topluluklara, gençlere, öğretmenlere, sağlık çalışanlarına, emniyet görevlilerine, akademisyenlere, hukukçulara, sivil toplum kuruluşlarına, medyaya, hükümetlere, bir başka deyişle en sade vatandaştan en üst düzey yöneticiye, cumhurbaşkanına kadar, her kişi ve kuruma çocuklarla ilgili sorumluluklar veren davranış biçimleri öngörür. Sözleşme aslında çocuk dostu ilke ve prensipleriyle elimizde bulunan en iyi yönlendiricidir.

Bununla birlikte Sözleşme'nin evrensel onayının üzerinden 21 yıl geçtiği halde, bugün dünyada ve ülkemizde çocuklar, önlenmesi mümkün olan hastalıklardan ve yetersiz beslenme dahil diğer birçok nedenden olumsuz etkilenmekte ve bunlardan çoğu da yaşamlarını kaybetmektedirler. Çocuklar zorunlu eğitimlerini tamamlamamakta, kızlar bu durumdan daha fazla etkilenmektedirler. Çocuklar sürekli sokaklarda ve güvenli olmayan ortamlarda yaşamakta, ya da çalıştırılmakta, cinsel ve fiziksel istismar ve ihmale uğramakta, aile içinde ve okullarda şiddete uğramaktadırlar. Böylece şiddeti çok küçük yaşlarda en yakın çevrelerinde yaşamakta, hatta şiddetin yöntemlerini medyada yer alan haberlerden ve çeşitli televizyon kanallarını izlerken öğrenebilmektedirler. Ergenler arasında kazalardan, intiharlardan, şiddetten ve gebelikle ilgili komplikasyonlardan ölümler bir hayli fazladır. AIDS hastalığından Afrika'da ana babalarını kaybetmiş olan küçücük çocuklar, içinde buldukları yoksulluk ve hastalık koşulları bir yana, yetim ya da öksüz kalmış olan kardeşlerine ana babalık yapmaktadırlar. Alınan bütün tedbirlere rağmen dünyada 30 milyonu aşkın genç sigaraya yeni başlamaktadır. Sürüp gitmekte olan savaşlar, ya canlarını ya da ruh sağlıklarını ve ana babalarını almakta, savaş ortamındaki çocuklar ise bedensel ya da ruhsal perişanlık içinde yaşamlarını sürdürmeğe çalışmaktadırlar. Sarsılan aile bağları, bazı durumlarda çocuğun ihmal ve hatta istismarı, çocuğun sesinin duyulup işitilmemesi, ona yalnızca göz ile bakılıp, fiilen görülmemesi, hatta farkedilmemesi gibi durumlar çocukları yalnızlığa itmekte, içine kapatmakta, küçücük yaşlarından itibaren çevresinde görmeye başladığı, yaşına uygun olup olmadığı kuşku dolu filmler, gürültülü, vurdulu kırdılı, önündeki objeyi, hayvanı ya da insanı nasıl vuracağını, altedeceğini, yok edeceğini öğreten, bunun pratiğini yaptıran bilgisayar oyunları, dehşet ve gürültü ortamı, çocuğu bu tür şiddetle başbaşa bırakarak bu tür bir medya bağımlılığına itmektedir.

3. Günümüz çocuklarının yazılı ve görsel medyaya ilgisi ve çocuk haklarında medyanın önemi

Günümüzde bütün çocukların sürekli medya ile içiçe oldukları gözlenmektedir. Çocuklar neredeyse, okullarında geçirdikleri zamandan daha fazlasını çeşitli medya araçlarını kullanarak geçirmekte oldukları için artık onların da yetişkinler kadar TV'nin ve internetin esiri olduğu düşünülebilir. Etrafları TV, müzikçalarlar, bilgisayarlar; filmler, dergiler, magazinler, gazeteler gibi her türlü yazılı medya ile çevrilmiştir. Çocukların ceplerinde, hatta yatak odalarında bile cep telefonları, MP3 çalarlar, bilgisayar oyun sistemleri ve hatta televizyon gibi en gelişkin medya ulaşımı vardır. Zamanlarının yarısına yakınına TV izlemekle, ya da bilgisayarlarda chat yapmakla geçirmektedirler. Bunların hepsi, çocuğa yararlı bilgiler sağladığı ve onun açısından zararlı olmadığı ölçüde iyidir. Ama çocuğun dinlenme ve boş zamanlarını değerlendirme hakkı olduğu da akılda tutulmalıdır.

Genellikle medyada izlenenler nelerdir?

- Ailenin akşam bir masa çevresinde oturup yemekte tam da bir araya geldikleri sırada gezinilen TV kanallarında, özellikle son zamanlarda birbiriyle yarışarcasına hazırlanmış olan haber programlarında, politikacıların gün içinde birbirleri hakkında ifade ettikleri zarif (!) sıfatlar, yüksek ses tonu ve sert bakışlar ve yüz ifadeleri (rol model) olarak sunulmakta, araya giren reklamlarda özendirici tüketim maddeleri, bazen bizzat çocuklar tarafından oynanan klipler biçiminde reklam olarak ekranda önlerine gelmektedir. Bu arada çocuk dahil tüm aile bireylerinin günün en yorgun, ama tek birlikte bulunduğu zamanda, hoş sohbet ile geçirilmesi gerekirken, “haydi canım yemeğini çabuk bitir, odana koş ve dersinin başına otur, testlerini çöz”, buyruğuyla çocuk odasına gönderilir, odada hangi tür medya varsa başına oturur ve kendi yalnız dünyasına kavuşur

- Reklamlar, sosyo ekonomik düzey açısından imrendirici, özendirici olmakla beraber, kimilerinde özentî, kimilerinde kıskançlık yaratmaktadırlar. Bir saha çalışmamız sırasında, evine ancak kıt kanaat peynir, zeytin, ekmek sağlayabildiğini ifade eden bir annenin feryadını hiç unutmadım: “Sucuklu yumurta reklamı çıkınca televizyonda, bütün bebeler ağlıyor hocam, nasıl unutturacağımı bilemiyorum” diyordu yoksul kadın.
- Gün içinde işlenmiş cinayetlerin ardarda ve sürekli olarak tüm detayları ile anlatılıp gösterilmesi, aynı şekilde ölümlü trafik kazalarının bütün dehşeti ve ‘az sonra’ ünlemi ile tekrar tekrar dehşet sahneleri biçiminde yayınlanması,
- İthal TV showların yerli versiyonlarının çocukları “sanat” adına yarıştırmaları; bunun çocuğun yaşına ve gelişimine katkısı olacak yerde, çocuğu aynen bir yetişkin gibi giydirip, takıp takıştırıp rol modeli (rol modeli!) olan birtakım sanatçılarla birlikte bazan iç burkan, ağlatan hüznü şarkılar söyleterek, bazan hiç de yaşına uygun olmayan beden hareketleriyle dans ve raks ettirerek, daha da ötesi, her ne kadar yayınların kayıttan yapıldığı söyleniyorsa da, izleme vaktinin bir çocuk için çok geç olan gecenin ileri saatlerine kadar uzatılarak yayınlanması,
- Yarışmadaki bu tür çocukların evlerinden, ailelerinden uzakta bu performanslarına hazırlanması, ancak performans saati geldiğinde bazılarının annelerini görünce özlemle ağlamaya başlamaları, böyle ana-çocuk sarmaş dolaş ağlama sahnelerinin bu gösterimlerde sık sık yer alması,
- Sonbahar sezonu ile birlikte ailelerimizin, hatta ülkemizin neredeyse en öncelikli konusu haline gelen TV dizilerinin başlıca kanallarda birbirleri ile yarışırmasına sundukları ve genelde aile içi şiddet, okulda ve sokaktaki şiddet, ayrıca cinsel istismar ve tecavüz sahneleri ile dopdolu senaryolarla

işlenmiş dizilerin çocukların etrafta buldukları saatlerde yayınlanması, hemen tüm kanallarda yer alan bu tür konulu dizilerin gitgide artması; öyle ki, bir kanaldan ötekine geçtiğinizde adeta aynı yerden devam edercesine konuların birbirine benzer oluşu,

- Yazılı medyada 3. sayfa haberlerindeki dehşetin ve cinayetlerin en ince ayrıntılarıyla verilmesi; sözde bantlanmış olarak yayınlanan kanlı, fotoğraflı görüntülerin yer alması (bugün 60'lı yaşlarında olan kuşak ne çocukluğunda, ne de ergenliğinde bunlara şahit olmamıştır).
- Çocuklarla ilgili haberlerde “sokak çocukları, tinerci çocuklar, sokak çeteleri, başı kesilerek öldürülen”... gibi aşağılayıcı, mimleyici, bir merhumun insan haklarını ve manevi şahsını zedeleyici, geride kalan ailesini bitmek tükenmek bilmeyen bir biçimde üzüntüye boğan, sürekli iç burkan, tepki yaratan ifadelerin kullanılması,
- Reklamlarda sayıları gitgide artan bir biçimde çocukların kullanılması, çocuklar vasıtasıyla marka özentisinin yaratılması, bunun adeta bir moda haline gelmesi,

gibi yayınlar izlenmektedir.

Bu arada çocuklarla ilgili gerçek başarı haberlerine bazen spor, çok nadir olarak da satranç yarışmaları dışında, gerek yazılı gerekse görüntülü medyada hemen hemen yok denecek kadar az yer verilmektedir. Bugün gerek yazılı, gerekse görsel medya haberlerinde de çok genç yaşlarında dünyaca ünlü müzik, bale, vs gibi güzel sanat dallarında düzenlenen yarışmalarda üstün başarı kazanan çocuklarımız ile ilgili haber, ropörtaj, konser düzenlenmesi gibi aktivitelere de pek az rastlanmaktadır. Özellikle TV yayınlarında böyle üstün yetenekli ve başarılı çocuklarla yapılacak söyleşi ve kısa resital programlarının yer alması, yayını izleyen diğer ço-

çocuklarımız için birer rol model olarak algılanacak ve onların motive olmalarını sağlayacaktır kanısındayız.

“Bir çocuğu yetiştirmek bütün bir köyün işidir”

(Bir dünya atasözü)

Baştan bu yana sözü edilen ve çocukların Magna Carta’sı olarak anılan Çocuk Haklarına Dair Sözleşme ile ilgili bilgiler ışığında ve tüm zamanların bilge insanların süzgeçinden geçerek günümüze kadar gelen bu tür özdeyişler doğrultusunda çocuğun ne denli özenle yetiştirilmesi gereken bir varlık olduğunu bir kez daha gözönüne sermektedir. İşte tam da burada, gerek yetişkin birer birey olarak her birimizin, gerekse çocukla ilgili çalışmalar yapan tüm profesyonellerin, konumuz olduğu için de Medya’nın görev ve sorumluluklarından söz etmek yerinde olacaktır düşüncesindeyim.

4. Medya çalışanlarının çocuk hakları ve uygulamaları konusunda farkındalıklarının arttırılması

Günümüzde tüm dünyada, toplumun haber almak için okuduğu gazete ve dergi, izlediği televizyon, dinlediği radyo, başvurduğu internet ortamı için haber üreten medya çalışanlarının, gerek insan hakları, gerekse çocuk hakları açısından çok önemli hizmet ve sorumlulukları vardır. Dolayısıyla televizyondan çocuklara aktarılan bilgilerin ve görüntülerin hazırlanması ve sunulması aşamasında, haklara duyarlı gazetecilik sorumluluğu ve yaklaşımını gerektirmektedir.

Medya çalışanları, gazetelerin sahipleri, genel yayın yöneticileri, köşe yazarları, tüm konuları işleyen muhabirleri, editörleri, destek hizmetlerinde çalışan personel dahil; aynı şekilde televizyon kanallarının sahipleri başta olmak üzere, haberi yayına hazırlayanlar, haber sunucuları, muhabirleri ve destek personelin, gerek çocuklarla ilgili haber hazırlarken, gerek çocuklarla görüşürken bilmelerini, akıllarında tutmalarını ve duyarlı olmalarını ge-

rektiren tek konu çocukların yüksek yararı olmalıdır. Kişi, kendi çocuğunu incitip etkileyebileceğini düşündüğü bir haberi nasıl hassasiyetle ele alıyorsa, tüm çocuklar söz konusu olduğunda da aynı hassasiyet ve dikkati göstermelidir. Konunun bir gün gerçekleşmesinin mümkün olması hayal ve dileğiyle, bu hassasiyet ve sorumluluğu tüm medya için de önerebiliriz. Hele hele buna bir de medyayı takip edip gerekli eleştiriyi yapan izleyicilerin, okuyucuların eleştirilerinin ve gözlemlerinin de dikkate alınmasını eklersek, işte o zaman o kocaman global köyün mutlu çocuklarının ve geleceğin haklara ve demokrasiye saygılı yetişkinlerinin yetişmesine olumlu bir katkı sağlayabilmiş oluruz.

4.1. Çocuklarla ilgili konularda haber yapmada neler gözetilmelidir

Bilgi temeline dayalı, duyarlı ve profesyonel gazetecilik, insan hakları ve toplumla ilgili haberlerin kalitesini arttırmaya yönelik herhangi bir medya stratejisinin temel ögesidir. Gazeteciler ve medya kuruluşları söz konusu olduğunda, günlük sorunlar, özellikle çocuklar ve hakları ile ilgili haber ve yorumlar ön plana çıkmaktadır. Burada en doğru yol gösterici ise Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'dir. Dolayısıyla bütün gazetecilerin ve medya profesyonellerinin öncelikle bu sözleşme ile ilgili bilgileri kendi çevrelerinde en geniş biçimde yaygınlaştırma ve Sözleşme'nin bağımsız gazetecilik açısından getirdiklerini ortaya koyma görevleri vardır. Medya kuruluşlarının öncelikli görevi çevredeki çocuk ihmal ve istismarını, her türlü hak ihlalini, sömürü biçimini araştırıp ortaya koymaktır. Bunları gerçekleştirirken dikkat edilmesi gereken hususlar:

- Çocuklarla ilgili konularda haber ve yorum hazırlarken doğruluk ve duyarlılık bakımından en yüksek mükemmellik standardına ulaşmaya çalışmak;
- Çocuklara ayrılan bölümlere zararlı bilgiler sokan programların ve görüntülerin kullanılmasından kaçınmak,

- Çocuklarla ilgili materyallerin reklamı adına, kalıplardan ve sansasyon peşindeki sunumlardan kaçınmak;
- Çocuklarla ilgili herhangi bir materyalin yol açabileceği sonuçları önceden gözetmek ve böylece çocukların maruz kalabilecekleri zararı asgari düzeyde tutmak;
- Bunun kamu yararına olacağına dair net veriler bulunmadıkça, ilgili çocukların görsel sunumundan ve çocukların teşhisine imkân verecek yollardan kaçınmak;
- Mümkün olduğu durumlarda ve herhangi bir zorlama olmaksızın, çocuklara kendi görüşlerini ifade etmek üzere medyaya erişim imkânları sağlamak;
- Çocuklar tarafından sağlanan bilgilerin bağımsız yollardan teyidini sağlamak ve bu teyit işleminin bilgi veren çocukları riske sokmadan gerçekleşmesini güvence altına almak;
- Çocukların cinsellik içeren görüntülerini kullanmaktan kaçınmak;
- Resimler bulurken adil, açık ve doğrudan yöntemlere başvurmak ve mümkün olduğu durumlarda bu resimleri çocukların veya sorumlu bir yetişkin veya vasi/nezaretcinin bilgisi ve onayı dahilinde elde etmek;
- Çocuklar adına konuştuğunu veya çocukların yararlarını gözettiğini iddia eden kuruluşların konum ve durumlarını doğrulamak;
- Çocuğa yarar sağlayacağına açıkça görüldüğü durumlar dışında, çocukların esenliği ile ilgili materyaller karşısında çocuklara veya ana-babalarına veya vasilerine herhangi bir ödeme yapmamak. (Uluslararası Gazeteciler Federasyonu'nun 2 Mayıs 1998 tarihinde Brezilya'nın Recife kentinde taslak olarak benimsenen ve gene Uluslararası Gazeteciler Federasyonu'nun 2001 yılında Seul'de yaptığı yıllık toplantıda kabul edilen ilkeler).

4.2. Çocuk Haklarına Dair Sözleşme ve uygulanmasının izlenmesi konusunda medya için eğitim

Yukarıda tek tek saydığımız tüm medya görevlilerinin Çocuk Haklarına Dair Sözleşme ve uygulanmasının izlenmesi konularında elverdiğince bilgilendirilmesi ve bu konuda duyarlılaştırılmasının uygulamada çok büyük rolü olacaktır. Bunu her medya kuruluşu kendi personeline ‘meslek içi eğitim’ olarak sağlayabileceği gibi, konuya profesyonel gazeteci, yetiştiren meslek okulları ve üniversitelerin müfredatında da yer verilmesi gereklidir. Burada Milli Eğitim Bakanlığı ve YÖK’e de çağrı yapılmalıdır.

B.M. Çocuk Hakları Komitesi’ne gönderilen “Ülke Raporu”nun basın aracılığıyla izlenmesi ve yaygınlaştırılması

Cenevre’de bulunan Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi’nin hazırladığı Çocuk Haklarına Dair Sözleşme’nin Genel Uygulama Önlemleri’ne ilişkin GENEL YORUM 5’te belirtildiğine göre, Sözleşme’ye taraf olan bir Devlet, Madde 4’te belirtildiğine göre Sözleşme’de yer alan hakların yaşama geçirilmesi için “gerekli bütün yasal, idari ve diğer önlemleri” almalarını talep etmektedir. Sözleşme ile yükümlülük altına giren devlet olmakla birlikte, devletin bu sözleşmeyi uygulama, çocuk haklarını fiilen yaşama geçirme yükümlülüğü, toplumun bütün kesimleriyle, bu arada elbette çocuklarla yerine getirilmesi gereken bir iştir. Burada, iç hukukun tamamının Sözleşme ile tam uyum halinde olmasının sağlanması, Sözleşme’de yer alan ilkelerin ve hükümlerin doğrudan doğruya ve gerektiği gibi uygulanması temel önemdedir.

Ayrıca 42. Maddede “Taraf Devletler, Sözleşme ilke ve hükümlerinin uygun ve aktif araçlarla yetişkinler kadar çocuklar tarafından da yaygın biçimde öğrenilmesini sağlamayı taahhüt ederler” denilmektedir. Madde 44’de “Taraf Devletler raporlarının ülke-lerinde geniş bir biçimde yayımını sağlarlar” ifadesi yer almaktadır.

Komite tarafından belirlenen Genel Yorum'da anlatılan önlemlerden amaçlanan, bütün çocukların, Sözleşme'de yer alan bütün haklardan, yasal düzenlemeler, eşgüdüm ve izleme organlarının, hükümete bağlı ve bağımsız oluşturulması, kapsamlı veri toplaması, farkındalık yaratma ve duyarlılık geliştirme, eğitim ve nihayet uygun politikaların, hizmetlerin ve programların uygulanması yollarıyla yararlandırılmasıdır. Sözleşme'nin benimsenmesinin ve hemen hemen bütün ülkeler tarafından onaylanmasının tatmin edici sonuçlarından biri, ülke ölçeğinde çocuk odaklı ve çocuklara duyarlı çeşitli organların, yapıların ve etkinliklerin yaratılması olmuştur. Bunların arasında, Hükümet düzeyindeki çocuk hakları birimleri, çocuk bakanlıkları, bu bakanlıklar arası komiteler, parlamento komiteleri, çocuk etki analizleri, çocuk bütçeleri ve "çocuk haklarının durumu" raporları, çocuk hakları ile ilgili STK koalisyonları, çocuk ombudsmanlıkları da yer almaktadır.

Bu uygulama sürecinde Medya çok değerli bir ortak olabilir. Medya gerek Sözleşme'nin kendisinin, gerekse buna ilişkin bilgi ve anlayışın yaygınlaştırılmasında belirleyici bir rol oynayabilir. (Genel Yorum 2001-2006, s. 5-16, footnote 22)

Medya sözleşme ile ilgili tanıtımda neler yapabilir?

Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, Madde 44 (6), taraf devletlerin kendi raporlarının ülkelerinde geniş biçimde yayımını sağlamasını önermektedir.

Sözleşme çerçevesindeki raporların ulusal düzeydeki uygulamada oynaması gereken önemli rolü gerçekten oynaması isteniyorsa, bu raporların içeriğinin ilgili ülkedeki yetişkinler ve çocuklar tarafından bilinmesi gerekir. Rapor süreci, devletlerin çocuklara ve haklarına karşı nasıl bir tutum aldıklarının ortaya çıkması açısından özel bir fırsat oluşturur. Ancak raporların ülke ölçeğinde yaygınlaştırılıp tartışılmaması durumunda, bu sürecin çocukların yaşamları üzerinde önemli bir etki yaratması beklenemez.

Sözleşme, raporlarını kamuoyuna açıklamalarını Taraf Devletlerden açık bir biçimde talep etmektedir. Raporlar gerçek anlamda erişilebilir olmalı; örneğin çeşitli dillere çevrilmeli, çocuklar ve engellilerin yararlanabilecekleri formlarda hazırlanmalıdır. İnternet bu yaygınlaştırma işlerinde yardımcı olabilir. Yazılı ve görsel medyanın da bu yaygınlaştırma işleminde görev alması bilginin iletişimi açısından gerçekten önemli yer tutacaktır.

Ayrıca, Komite devletlerden, sundukları raporlar üzerinde Sözleşme gereği yapılan incelemelerle ilgili bütün belgeleri geniş kesimlere yaymasını talep eder. Böylece yapıcı bir tartışma ortamı yaratabilecek, her kademedeki uygulama sürecine girdi sağlanacaktır. Özellikle Komite'nin sonuç gözlemleri, çocuklar dahil kamuoyuna geniş bir biçimde ulaştırılmalı ve bu gözlemler parlamentolarda tartışılmalıdır.

Türkiye Sözleşme'ye Taraf bir Devlet olarak ilk Raporu'nu 1995'de Çocuk Hakları Komitesine sunmuştur. Rapor 2001'de Komite'de görüşülmüş ve bununla ilgili olarak hazırlanan Komite'nin gözlem raporu aynı yıl Türkiye'nin eline geçmiştir. Türkiye'nin ikinci raporunu Komite'ye sunma tarihi normal olarak 2002, üçüncü raporunki ise 2007 yılları iken, her iki raporu kapsayan bir rapor 2009 yılında birleştirilmiş ikinci rapor olarak Komite'ye sunulmuştur. Ancak bu gecikme ile raporun BM Çocuk Hakları Komitesi tarafından görüşülmesi kabul edilmemiş olup, görüşülme muhtemelen 2011'in sonuna (kesin değil) ertelenmiştir. Bir başka deyişle Komite'nin bu rapora ait sonuç gözlemleri henüz bildirilmemiştir.

Şimdi soruyoruz: Kamuyla ve özellikle çocuklarla paylaşılması gereken bu raporlar medyada ne kadar yer almış, BM Çocuk Komitesi'nin Türkiye'ye yolladığı 2001 yılına ait 'gözlem raporu' kamuoyu ve çocuklarla ne kadar paylaşılmış ve tartışılmıştır?

Eğer çocuklarımızın durumunu gerçekten iyileştirmek, sorumluluklarımızı bilmek, tartışmak, yerine getirmek istiyorsak, bunlar

hakkında mutlaka bilgi sahibi olmamız gerekli olacaktır. 21. yüzyılın çocuğunu, haklarını bilen, ihtiyaçları, eğitimi, sağlığı ve katılım hakları sağlanmış, kendine zarar vermeyen güvenli medya ortamı içinde yetişmiş, gülen yüzüyle, kendine ve çevresine saygılı bireyler olarak yetiştirmek istiyorsak, toplumun tüm kesimleri ile birlikte çocuklara birinci öncelik tanıyan medyaya da ihtiyacımız sonsuzdur. Unutmayalım, ‘bir çocuğu yetiştirmek bütün bir köyün işidir’.

Sonsöz

Günümüzde gerek yazılı, gerekse görsel medyanın çocuğun haklarının Çocuk Haklarına Dair Sözleşme’de belirtilen haklar çerçevesinde uygulanmasının etkisi son derece önemlidir. Birçok ülkede medyanın buna katkıda bulunduğu gözlenmektedir; ancak Türkiye’nin, diğer birçok ülke gibi bu konuda katedecek daha çok yolu vardır.

Medya, Sözleşme’nin uygulamasının izlenmesi açısından son derece önemli bir konumdadır. Bu yüzden çocuğun bizzat medyada yeralan ve çocuk için zararlı olabilecek şiddet, dehşet ve pornografik haber, bilgi ve görüntülerden korunması aynı derecede önemlidir. Çocuk Haklarına Dair Sözleşme’nin 17. Maddesinde buna yer verilmektedir.

Medyanın ayrıca çocuğun katılım hakkı, yani kendisi ile ilgili kararlarda düşüncesini söyleme ve söylediği düşüncelerine saygı görme hakkı konusunda da çok önemli bir rolü vardır. Aslında bu hakka saygı ve hakkın uygulanması, medyanın çocuklarla iletişim kurmasını, hatta zaman zaman çocukların haberinlerin hazırlanmasında bizzat yer almalarını gerektirebilecektir.

Bunu denemeye değmez mi? “Dünyayı güzellik kurtaracaktır” demiş bir düşünür ve “Bütün çocuklar bizimidir” diyor Çocuk Hakları Bildirgesi; buna bir ilave de bizden olsun: “Bütün ço-

cuklar güzeldir!” O halde dünyayı, kendilerine verilen önem doğrultusunda, örselenmeden, ihmal ve istismara uğramadan, şiddete maruz kalmadan, iyi ve doğru habercilikle bilgilendirilerek yetişen ve hepsi bizim ve hepsi güzel olan dünya çocukları kurtarsın.

KAYNAKLAR

Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme

Birleşmiş Milletler Binyıl Kalkınma Hedefleri

Uluslararası Gazeteciler Federasyonu Çocuklarla İlgili Konularda Haber Yapmada Gözetilecek Yollar ve İlkeler

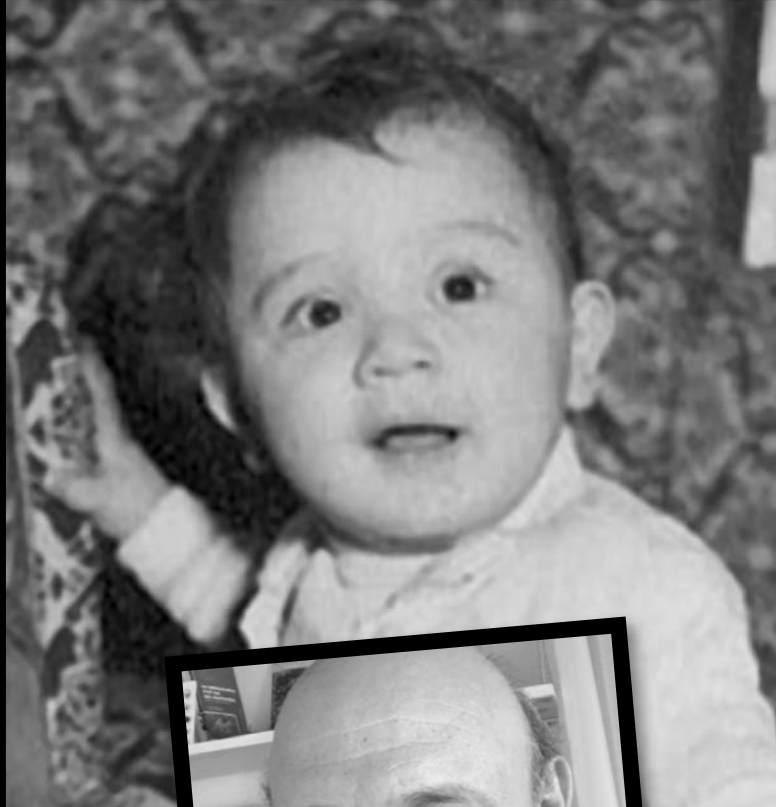
Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi'nin Sözleşmeye İlişkin Genel Yorumları, 2001-2008, Uluslararası Çocuk Merkezi, Çocuk Hakları Yayın Serisi 3 ve 4.

Çocuk Odaklı Habercilik, Hak Haberciliği Dizisi: 3, İPS İletişim Vakfı, 2007

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM



MEDYA VE ÇOCUĞUN KATILIMI



Ragıp Duran

RAGIP DURAN

Fransız Libération ve Lübnan Al Mustaqbel gazeteleri Türkiye muhabiri

1954 İstanbul doğumlu. Galatasaray Lisesi (1973) ve Fransa'da Hukuk tahsilinden (1978) bu yana İstanbul, Ankara, Paris, Londra, Amsterdam ve Boston'da Aydınlık, Hürriyet, AFP, BBC, Özgür Gündem, Cumhuriyet gibi medya organlarında muhabirlik, yazarlık, yöneticilik yaptı. Paris'te CFPJ, Harvard'da Nieman Gazetecilik Okullarında okudu. Halen Fransız Libération ve Lübnan El Müstakbel'in Türkiye muhabiri. Galatasaray ve Marmara Üniversiteleri İletişim Fakültelerinde gazetecilik dersleri verdi. Bilkent Üniversitesi'nde simültane çeviri dersleri veriyor. Bağımsız İletişim Ağı BİA'da, Hayvan'da, Tükenmez'de, Virgül'de, İktidarsız'da yazdı. Halen Express'de ve www.apoletlimedya.blogspot.com'da yazıyor. Medya eleştisi alanında üç telif kitabı yayınlandı. İki de çevirisi var. İHD, ÇGD, TGC ile Hellmann-Hammett ve Nureddin Zaza basın ödülleri sahibi. 1978'den bu yana Fransızca-İngilizce simültane çevirmenlik yapıyor. Radikal Galatasaraylı. Ruh olarak Ece Ayhan ve Roger Waters, gıda olarak da hünkârbeğendi ve menemen ile iyi anlaşıyor.

ÇOCUK VE MEDYA: ÇOCUKLARLA SÖYLEŞİ YAPARKEN¹

Önce bu bölümün programını açıklayayım: ‘Medya ve Çocuk’ konusunu dört kısımda işlemeye çalışacağım. Birinci kısımda, ‘Üç İkilem’ alt başlığı altında genel bir girizgah babında üç çelişkiye değineceğim. İkinci kısımda, ilginç bir deneyimden, Fransadaki “Sarı Kart” derneğinin girişimlerinden söz edeceğim. Bu konuşmanın ana gövdesi, “Çocuklarla röportaj yaparken dikkat edeceğimiz hususlar” alt başlığı altında 5-10 kalemde örneklerle aktarılacak.

Üç ikilem

Medya-Çocuk ilişkilerine baktığımızda üç çelişki dikkatimi çekiyor:

Türkiye’de, belki de tüm dünyada, hem toplumda hem de medyada dışlanan iki önemli kesim var: Kadınlar ve çocuklar. Bu dışlanma ataerkil toplum yapısıyla ilgili olsa gerek. Kadına ve çocuğa önem vermemek, kadınlara çocuğu tam anlamıyla yetişkin kişiler, tam anlamıyla yurttaş olarak görmemekten kaynaklanıyor. Kadın ve çocuk, bizim toplumumuzda ve medyada, ikinci sınıf insanlar olarak telakki edilir. Atasözlerine, deyimlere bile girmiştir bu aşağılama, yok sayma. “Elinin hamuruyla işe karışma” denir mesela. Ama fırında çalışan erkek hamurkâr için sarf edilmez mesela

¹ Bu metin, BİA ve Umud Vakfı’nın 2006 ve 2007 yıllarında çeşitli kentlerde düzenlediği eğitim seminerlerinde verilen derslerin zenginleştirilmiş yazılı versiyonudur.

bu söz. Oysa onun da eli hamurludur... “Saçı uzun akli kısa” deyi- mi de kadınları hor gören bir deyim. Çocuklar için de bu tür çok sayıda atasözü ve deyim var. Gerici, çocuk karşıtı.. “Çocuk akli” denir mesela, bir konuya çok saf yaklaşanlar için. Ya da ani, do- ğal, kendiliğinden davranan birisi için de “Çocuk musun?” denir. Biz BİA’da, hem bu eğitim toplantılarında, hem de yayınlarımız- da, egemen sistem ve düşüncenin dışladığı, aşağıladığı, hor gör- düğü bu iki kesime, yani kadınlara ve çocuklara özel önem veriyor- uz. Bu nedenle bizim dört editörümüzden birisi kadın, diğeri de çocuk haberleri konusunda uzmanlaşıyor zaten.

1) Çocuk, biz yetişkinler açısından her ne kadar, “öteki”, “baş- kası” gibi görülse de, dışımızda, bizden olmayan bir varlık gibi algılanıp ele alınsa bile, doğası gereği, aslında zamanla tanımlanan bir hal durumu.

Demem o ki, dün hepimiz çocuktuk. Çocukluk, kaçınılmaz bir aşama. Herkes mecburen bir dönem çocuk olarak yaşıyor, yaşadı. İşin ilginç yanı, çocukluk ebedi bir hal değil, bir otobüs durağı gibi, varıyoruz, bir süre bekliyoruz, sonra da ayrılıyoruz çocukluktan. Geçmişte hepimiz çocuktuk, gelecekte de her çocuk yetişkin ola- cak. Dolayısıyla, 70 yaşında da olsak içimizde hep bir çocuk var, 5 yaşında da olsak içimizde 70 ya- şında bir ihtiyar barındırıyoruz. Burada akli- ma şair ağabeyim Feyyaz Kayacan geliyor. 2.



Dünya Savaşı sırasında Londra'da Nazi bombardımanına karşı sığınaklara yığılan insanları anlattığı öykülerine “Çocuktaki Bahçe” başlığını uygun görmüştü. “Bahçedeki Çocuk”a nispet!

2) Gerek bu oturumda gerekse genel olarak “Medya ve Çocuk” konusunu ele alırken, iki alan mevcut: Çocuklarla ilgili haberler, yani çocuk odaklı haberler, bir de haberlere, her türlü habere, çocuk perspektifiyle bakmak. Bu ayrımı da yapmak gerek.

Sarı Kart

Sarı kart, belki hanımlar bilmeyebilir, futbol maçlarında, hakemlerin hata yapan oyuncularını uyararak için kullandıkları bir işaret. Aşırı sert hareketlerde bulunan, ya da kasti faul yapan oyuncular ve kurallarda belirtilen ihlalleri gerçekleştiren futbolcular, hakemler tarafından önce sarı kartla uyarılır, benzeri hata bir kez daha tekrarlanırsa hakem bu kez kırmızı kartını çıkararak oyuncuyu ihraç eder. Sarı kart, aynı zamanda 80’li, 90’lı yıllarda Fransa’da kurulmuş küçük bir medya eleştiri-yapım derneğinin adı. Ebeveynler, hukukçular, televizyon yapımcıları, Fransız televizyonlarında çocukların ruh haline zarar verecek bazı yayınlardan müşteki. Başta şiddet, porno ve ayrımcılık olmak üzere, mevcut yasalara rağmen, Fransız televizyonlarında, hem genel izleyicilere, hem de çocuklara yönelik programlarda çeşitli olumsuzluklar yaşanıyor. Sarı Kart’ı oluşturan aileler, başta çocuklara yönelik programları videoya kaydediyorlar, sonra avukat ve televizyoncularla bu kayıtları inceliyorlar ve yasalara aykırı bir şekilde, ya da yasa engellememiş olsa bile şiddet, pornografi ve ayrımcılık içeren sahneleri, diyalogları, görüntüleri ayıklıyorlar. Avukatlar, hem yayıncı kuruluş, hem de söz konusu filmi gerçekleştiren yapımcı hakkında tazminat davası açıyor. Buraya kadar aslında çok orijinal bir yaklaşım yok. Normal bir yurttaşlık görevi... Sarı Kart, ikinci aşamada, yani tazminat davasını kazandıktan sonra, elde ettiği

geliri, dernekteki emekli ya da halen çalışan TV yapımcılarına aktarıyor ve şiddet, porno, ayrımcılık yerine, barış, sevgi, dayanışma temalarını içeren video-kasetler yaptırıyor çocuklara yönelik ve bunları isteyenlere bedava dağıtıyor.

Burada iki nokta önemli: Birincisi, Sarı Kart, salt yıkmakla, eleştirmekle, mahkûm etmekle yetinmiyor, iyisini, güzelini, idealini de yapıyor. Önce yık, sonra yap!

İkincisi: Televizyon biliyorsunuz bağımlılık yaratan, bireyin zaman ve mekânını kısıtlayan bir medya organı. Belirli bir programı, belirli bir saatte kesintisiz bir şekilde bir mekânda, TV ekranı olan bir mekânda izlemek zorundasınız. Video-kasette ise bu sınırlama yok. Video-kaseti, tabii ki yine ekran, video oynatıcısı olan bir mekânda, ama sizin istediğiniz bir zamanda ve yine isterseniz fasılalı olarak izleyebiliyorsunuz.

Sarı Kart deneyimi önemli. Hem sivil, yani bir yurttaşlık girişi, hem hukuki, hem siyasi, hem de mesleki alanlarda iş yapıyorlar. Ayrıca da gelir getirici bir çalışma olduğu için, sürekli olarak yeni üretime maddi zemin hazırlamış oluyor. Yüksek meblağlı tazminat cezaları, gerek yapım evlerini, gerekse yayıncı kuruluşları daha dikkatli, daha özenli olmaya sevk edebilir, hatta caydırıcı bir etkisi bile olabilir.



Ne yazık ki Sarı Kart, Fransa'da bölgesel düzeyde kaldı. Bir süre sonra da dağıldı.

Çocuklarla röportaj yaparken dikkat edeceğimiz hususlar

Aslında bu bölümde büyük bir ihtimalle daha önce zaten bildiğiniz bazı kuralları anlatacağım. Çünkü birkaç nokta dışında, çocuklarla röportaj ile, yetişkinlerle röportaj arasında çok büyük bir fark yok.

Çocuk.. Önce “çocuk” sözcüğünden ne anladığımızı açıklayalım. Yasal deyimi esas alıyoruz. 0-18 yaş kategorisindeki herkese çocuk diyoruz. Çocuk, dolayısıyla, esas olarak ve belki de sadece yaş ile tanımlanan bir durum. Kuşkusuz çocukların, yetişkinlere göre, daha saf/temiz, bilgisiz ve farklı algılama yöntemleri olduğunu da unutmamamız gerek. Çocuğun, yetişkinlere göre daha hassas bir yaratık olduğunu da biliyoruz. Açalım biraz daha:

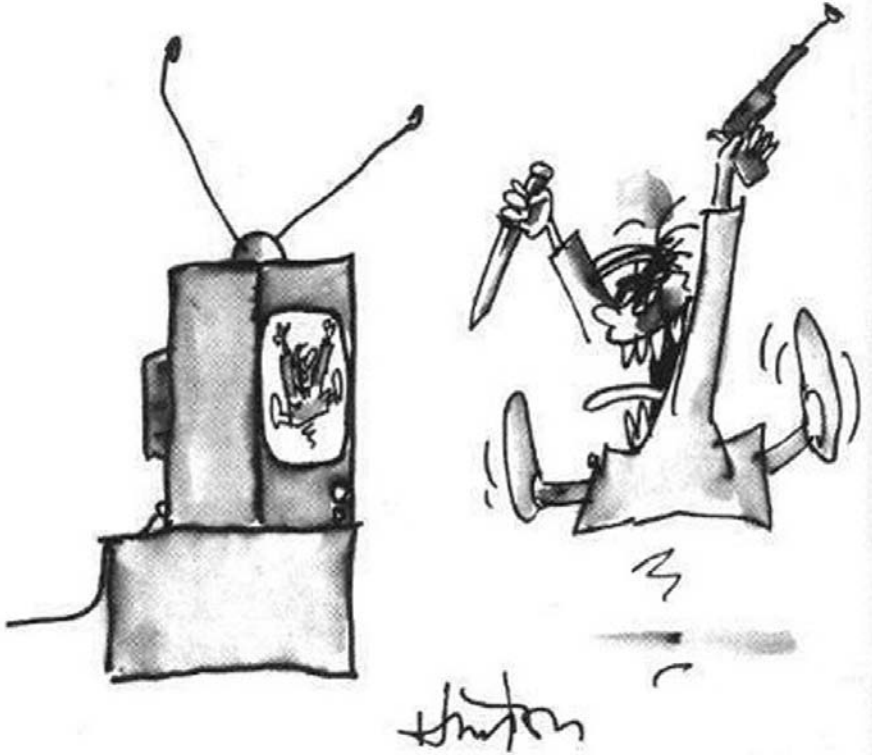
0-18 yaş grubu dedik, ama bu tanım çok muğlâk, çok genel. Çünkü hepimiz biliyoruz ki, mesela 4 yaşındaki bir çocukla, artık neredeyse delikanlı adayı 17 yaşındaki bir çocuk farklıdır. Gazeteci olarak yetişkinlerle röportaj yaparken karşımızdaki insanın özelliklerini nasıl bilmek zorundaysak, çocukların da yaşlarına değin özelliklerini, röportaj yaparken hesaba katmalıyız. 17 yaşındaki bir çocuğa rahatlıkla sorabileceğimiz bir soruyu, mesela 4 yaşındaki bir çocuğa soramayız herhalde.

Çocuk tanımının ayrıntılarına, derinliklerine de girmemiz gerekir. Köylü çocukla kentli çocuk, röportaj öznesi olarak farklıdır. Keza öğrenci çocukla, sokakta çalışmak zorunda bıraktırılan bir çocuk da sorularınızı farklı algılayabilir, farklı yanıtlar verebilir. Kız çocuk/erkek çocuk ayırımı da önemli. Kimi zaman kız çocuğuyla kız gazeteci, oğlan çocuğuyla erkek muhabirin görüşmesi yararlı olabilir. Duruma bakmak gerekir. Sosyal kimlik de önemli tabii. Etiler'de oturan 15 yaşındaki bir çocukla Şemdinli'de yaşayan

15 yaşındaki çocuk birçok konuda son derece farklıdır. Röportaj yaparken, sorularımıza iyi, doğru yanıtlar alabilmek için, yanıt verecek çocuğun tüm bu özelliklerini iyi bilmemiz gerekir ki, onun rahatça anlayabileceği, dolayısıyla rahatça yanıtlayabileceği soruları bulalım, soruları ona göre formüle edelim.

Röportaj derken de acil, ayaküstü demeç almaktan, bir haberin unsurunu sormaya, oturup uzun uzun söyleşi yapmaktan, telefonla soru sormaya kadar her yöntemi kastediyoruz.

“Çocuk ve Medya” temasında, bir başka deyişle çocuklarla röportaj meselesinde aslında bir tek temel ilke var. O da, **ÇOCUĞU BAĞIMSIZ BİR KİŞİ OLARAK ELE ALMAK!** Yani Ayşe, Hüseyin Bey’in kızı, ya da Fatma Hanımın kızı Ayşe değildir. Ayşe, kendi kişiliği, fikri, görüşü, bilgisi, duygusu olan bağımsız bir kızdır. Bir kız çocuğudur.



Özel durumlar

Doğal ortam: Çocukların hassas varlıklar olduğunu söylemiş-tik, bu nedenle çocuğun röportaj sırasında rahat olmasını sağla-mamız gerekir. Geçenlerde TV’de Okan Bayülgen’in programında gördüm. 8-9 yaşındaki bir çocuğu stüdyoya çıkarmışlar. Çocuk gar-rip bir korku ve endişe içinde etrafına bakıyor. Tamamen garipse-miş, yadırgamış stüdyo ortamını. İzleyiciler alkışlıyor, gülüyor fi-lan, acayip ışıklar var, çocuğun bilmediği görmediği kocaman alet edevat, kameralar, mikrofonlar vs... Bayülgen de ha bire çocuğu zorluyor: “Hani içeride ne güzel anlatmıştın, anlatsana bir daha” diyor. Kural, çocukla doğal ortamında röportaj yapmak. Bu ço-cuğun evi, odası olabilir, okula gidiyorsa okulu, ya da sınıfı olabilir.

Refakatçi: İlke olarak çocuğu tanımıyoruz. Yani muhabir çocu-ğu tanımıyor. Bu nedenle kimi zaman çocuğun kendisini daha ra-hat ve güvende hissetmesi için, yanında birisi olabilir. Annesi, ba-bası, ablası, ağabeyi, ya da amcası gibi. Tabi söz konusu refakatçi-nin röportaj konusu ile ilgisi, bağlantısı olmaması gerek. Çocuğun babası, annesini öldürmüşse mesela, Allah göstermesin, ya da kim uğraşıyorsa bu işlerle, refakatçisi olarak katil babayı veremezsiniz çocuğun yanına. Burada önemli olan refakatçinin tamamen pasif olması gereği. Refakatçiye baştan söylemeniz gerekir, “Siz hiç söze karışmayacaksınız, hatta el-kol hareketleri, ya da mimiklerle çocu-ğa herhangi bir şeyi söylemesi, ya da söylememesi için baskı yap-mayacaksınız’.

İzin: Galiba unuttun ilk başta, söylemem gerek, ilk başta sizin muhabir olarak, röportajcı olarak yapmanız gereken önemli bir formalite, izin almak. Çocuk, yanıt verebilecek yaşta ise, çocuk-tan, olayın önemini kapsamını bilemeyecek, kavrayamayacak bir yaşta ise ebeveynlerinden mutlaka izin alınması gerekir röportaj öncesinde. Biz çocukla oyun oynamıyoruz, kahve sohbeti de yap-mıyoruz. Çocuğun söyleyeceklerini kamuya aktaracağız. Bunları

ilk başta açık seçik bir şekilde çocuğa, ya da ebeveynlerine söylememiz şart. “Bak senin söyleyeceklerini yarın gazetede yayınlayacağız (ya da bu akşam TV haber bültenlerinde çıkacak). Bildiğin, gördüğün, doğruluğundan emin olduğun her şeyi bize söyle ki, insanların bu olay konusunda bilgisi olsun” türünden açıklamalar yapmamız lazım. Batı’da bu iş yazılı izin olarak yapılıyor çoğu kez. Çünkü hepimizin başına gelmiştir, adamlar ya da kadınlar röportaj yaparız, teybe kaydederiz, yayınlanınca da “yok ben öyle demedim” diye inkâr eder. Ya da “ben onu söylerken onu kasetmedim, muhabir yanlış anlamış, yanlış yorumlamış, açıklamamı tahrif etmişsiniz” filan derler.

Ne çok ciddi, ne de laubali: Vali, ya da Belediye Başkanı ile röportaj yaparken adamın, kadının yanağından makas almıyorsanız değil mi? Ya da “hadi yavrum, bu soruya da cevap verirsen bak sana çikolata vereceğim” demiyorsunuz, değil mi? O zaman çocukla röportaj yaparken de yapmayacaksınız böyle sululuklar. Üstelik yaparsanız, çocuk uyanıktır, gerçeği değil, sizin istediğiniz yanıtları verir, hele işin ucunda çukolata varsa... Bir devlet başkanı ile röportaj yaparken uyulması gereken minimum kaideler var. Cumhurbaşkanına mesela “sen” diye hitap edilmez. Ama çocuğa edebilirsiniz. 5 yaşındaki çocuğa “siz” dersanız, iş fazla resmiyete, ciddiyete biner. İçten davranmak gerek, ama fazla samimiyete de gerek yok. İyi bir denge tutturmak gerek.

Dil, söylem önemli: Çocukla röportaj yaparken “oğlum”, “kızım”, “yavrum” gibi deyimler kullanmamak gerek. Çünkü o çocuk



sizin oğlunuz, kızınız ya da yavrunuz değil. Çocuğun yaşına uygun bir dil ve söylem geliştirmeniz gerekir ki, çocuk da sizi iyi anlasın. Mesela “Maktul validenizin kimlerle teşrik-i mesaisi vardı?” diye bir soru soramazsınız 18 yaşındaki bir çocuğa bile. Sorularınız sade, kolay anlaşılır bir Türkçeyle oluşturulmalı.

Kısa ve net soru: Aslında sadece çocuklar için değil, tüm kişilerle yaptığınız röportajlarda sorularınız kısa ve net olmalı. Siz oraya konuşmaya, nutuk atmaya, açıklama yapmaya değil, çocuğu konuşturmaya gittiniz. Siz az konuşacaksınız, maksat çocuğun konuşması.

Hissiyat değil, maddiyat: Somut olacak sorularımız. Genel ve muğlâk değil. Ayrıca haber, bilgi için somut ayrıntılara ihtiyacımız var. Şiir yazmıyoruz, haber yazıyoruz. Bu nedenle “ne hissediyorsun?”, “ne düşünüyorsun?” değil, “ne oldu?”, “nasıl oldu?”, “ne gördün?”, “ne duydun?” gibi sorular sormak gerekir. Böylece hem çocuk daha kolay yanıt verebilir, hem de bizim haberimiz için gerekli olan unsurları toplamış, almış oluruz.

Soruları önceden hazırlamak gerek: İşimizi ciddiye alıyorsak, yazacağımız haber ya da röportajı önceden tasarlamışsak, yani okura neyi, nasıl vereceğimiz konusunda bir fikrimiz, bir tasarımız varsa, röportajın başarısını sağlayan önemli bir unsur da ön hazırlıktır. Konuya ilişkin bilgileri gözden geçirdikten sonra, hem yeni öğrenmemiz, bilmemiz gereken unsurları (eksik bilgileri), hem de başka kaynaklardan edindiğimiz bilgileri çocuktan doğrulamak için tüm olası soruları önceden yazmamız gerek. Röportajın gidişatına göre, yani çocuk mesela bilmediğimiz, beklemediğimiz yeni bir bilgi verirse, onu da hemen acilen, yan ve ek sorularla açmamız gerekir.

Soruyu farklı formüle edebiliriz: Çocuğu tanımıyoruz, bu nedenle ilk başta 2-3 soruda çocuğun algılama kapasitesini de öğrenmemiz gerekir. Çocuğun soruları anlaması çok önemli. Bu nedenle çocuğun soruları anlayıp anlamadığını, verdiği yanıtlardan

çıkartabiliriz. Anlamadığına hükmedersek, aynı soruyu farklı bir şekilde, daha basit bir şekilde formüle edebiliriz. Yanıt vermiyorsa, bir iki defa daha sorarız, sonra da röportajın selameti açısından ısrar etmeyiz.

Genelden özele: Isındırma soruları dediğimiz genel, yumuşak sorularla başlamak iyi olur genellikle. Havadan sudan, çocuğun okulundan, tuttuğu takımdan bile başlayabiliriz. Çocukla aramızda bir güven ilişkisi kurmak gerek. Sizin çocuğu, çocuğun da sizi aldatmadığından emin olmamız gerekir. Çocuk bir soruyu anlamazsa, abartmamak ve sık tekrarlamamak kaydıyla test usulü soru da sorabiliriz. Ama mutlaka “c” şıkkı da olması lazım. Mesela biri olumlu, diğeri olumsuz iki önerme sunabiliriz, mutlaka üçüncü olarak da “ikisi de değil”, ya da “hiç biri”, “ne öyle oldu ne de böyle” olasılığını gündeme getirmeliyiz.

Tamamen konu dışına çıkmadıkça kesmeyin: Çocukların hayal dünyasının farklı olduğunu, algılamalarının da yetişkinlerinkine benzemediğini söylemiştik. Çocuk bir soruya yanıt verirken, kolaylıkla konu dışına çıkabilir. Hemen kesmeyin, belki başka ilginç, yeni bir ipucu, ya da bilgi verecektir. Ama bakınız konu tamamen dağılıyor, ilgisiz alanlara kayıyor, o zaman “tamam, bak bu meseleyi sonra konuşuruz, şimdi bana... anlatsana...” diyerek rotayı düzeltebiliriz.



Sadece evet ya da hayır’la yanıtlanabilecek soru sormayın: Röportaj, bilgi toplama, zor ve karmaşık bir iş. Mesele, hiçbir mesele siyah-beyaz gözlüklerle anlaşılabilir. Bu nedenle çocuğa sadece “evet” ya da “hayır”la yanıtlanabilecek soru sormayın. Sorsanız bile hemen ardından “neden” sorusunu sorunuz. Ya da “nasıl?”

Yönlendirici soru sormayın: Röportaj yaptığınız konuda mutlaka sizin de oluşan, oluşmaya başlayan bir yargınız, bir hükmünüz vardır. Bu yargıyı, hükmünüzü doğrulatmaya çalışan yönlendirici soru sormayın. Yani mesela “baban anneni başkasiyla gittiği için öldürdü değil mi?” sorusu, işin kolayına kaçmaktır.

Çocuğun yanıtlayamayacağını tahmin ettiğiniz soruları sormayın: Çocuk, yaşı gereği bazı konuları, alanları bilemez. Konuyu, hatta alanı bile hiç bilemeyebilir. Siz biliyorsunuzdur, ama çocuk bilmiyordur, bu tür alanlara ilişkin soru sormak, çocuğun kafasını karıştırmaktan başka bir işe yaramaz. Çocuk konuyu bilmediği için, doğru cevabı veremeyecektir. Ya da uyduracaktır. Ne biliyim mesela, hep bu trajik örnekte kaldım ben ama babanın anneyi öldürdüğü olayda, çocuğa kalkıp da “baban anneni tatmin edemiyormuş doğru mu?” diye soru sorulmaz.

Çocuğu olumsuzluklara sevk edebilecek soruları da sormayın: Trajik vakalarda, bilgi almak, rekonstrüksiyon yani trajik olayı yeniden canlandırma, temsil yöntemleri pek başarılı sonuç vermez. Babası annesini öldürmüş bir çocuğa, tanık olarak, “baban bıçağı kaç kere annenin karnına sapladı?” diye soru sorulmaz. Bu soru karşısında çocuk, o anı yeniden yaşar ve morali bozulur. Ayrıca kullanmayacağınız, işinize yaramayacak, başka ve daha sağlam bir kaynaktan elde edebileceğiniz bir bilgiyi, çocuğa sormanın âlemi yok. Adli tıp, bıçağın kaç kez saplandığını zaten tespit eder. Acıyı hatırlatmamak gerek çocuğa.

Çocuğun mahremiyetine saygı: Çocuğun bağımsız bir birey olduğunu başta söylemiştim. Bunu hiçbir zaman unutmayacağız. Bu nedenle de tıpkı yetişkinlerde olduğu gibi, çocuğun da mahre-

miyetine saygı göstereceğiz. Yani soru sorarken, çocuğa kendisi ya da ailesinin özel hayatına ilişkin bir konuya girmeyeceğiz. Kendi söylerse de bunu haberimizde kullanmayacağız.

Size amca, dayı, teyze, hala diyen çocukla röportaj yapılmaz: Siz gazeteci, muhabir, röportajcı olarak akrabalarınızla, yakınlarınızla röportaj yapamazsınız, yapmamanız gerekir. Çünkü çocuk olsun, yetişkin olsun, röportaj yaptığınız kişi, bir akrabanız ise, ona nesnel yaklaşamazsınız. Zaten o da sizi muhabir olarak görmez, akraba olarak görür. Doğal olarak onu kayırırsınız, onu haksız göremezsiniz. Diyelim ki bir akrabanızda önemli bilgiler var, onunla mutlaka röportaj yapılması gerekiyor, o zaman gazete, radyo, televizyondaki bir muhabir arkadaşınızı, akrabanız ve konu hakkında ayrıntılı bir şekilde bilgilendirirsiniz ve röportajı o yapar. Sonra da basılana, yayınlanana kadar o röportaj metnini görmezsiniz. Yani onu edit filan etmezsiniz.

Son olarak, **röportaj, haber-bilgi toplama yöntemlerinden sadece bir tanesidir:** İlke olarak röportajı yapıp çözdükten, yani yayınlanacak metin haline getirdikten sonra (yayına hazırladıktan sonra) içeriğini denetlemeniz gerekir. Röportaj veren herkes her



şeyi doğru söylemek durumunda değildir. Gazeteci, muhabir olarak, röportaj veren kişinin söylediklerinin doğru olması sizin sorumluluğunuzdadır. Kuşkulandığımız bir nokta olursa, röportajdan sonra yeniden telefonla, ya da röportajı verenle bizzat görüşerek “efendim siz böyle dediniz, ama bizim elimizdeki resmi belgede söylediğinizin tam tersi yazıyor” deyip çelişkiyi çözmesini istemeniz gerekir. İnsanlar, röportaj verirken, istedikleri görüş ve fikirleri savunabilirler, bu, onların en doğal hakkıdır. Görüş ve fikirlere, biz gazeteci olarak, karşı olsak bile müdahale edemeyiz, ama gazeteci olarak gazetemizde, radyo ya da televizyonda yayınladığımız bilgilerin doğruluğundan sorumluyuz. Bu nedenle somut bilgiler üzerinde hassasiyetle durmalıyız, en az iki farklı kaynaktan bilgileri doğrulamamız gerekir. Doğru olmadığından emin olduğumuz, hatta kuşku duyduğumuz bilgileri, doğrulayamıyorsa, yayınlamak zorunda değiliz. Asi takdirde, muhabir olarak gazete olarak röportaj verenin yanlış, kasıtlı, ya da kasıtsız yalanlarına alet olmuş oluruz.

Sonsöz

Sonuç olarak, çocukların da birer birey olduklarını düşünerek, onlara doğal, ama özelliklerini hesaba katarak davranmamız gerekiyor. Çocuklarla söyleşi yaparken, ya da onlardan bilgi almaya çalışırken, muhabir olarak, büyüklere davrandığımız gibi davranıp, çocukların bazı özellikleri nedeniyle almamız gereken bir dizi önlem var.

Çocuk konusu, kaçınılmaz olarak zamana ve mekâna göre, yani ülkeden ülkeye, dönemden döneme farklılıklar arzeden bir alan. Bu nedenle gazetecilik çalışmasında da, ülkeye özgü kültür gözönünde bulundurulmalı.

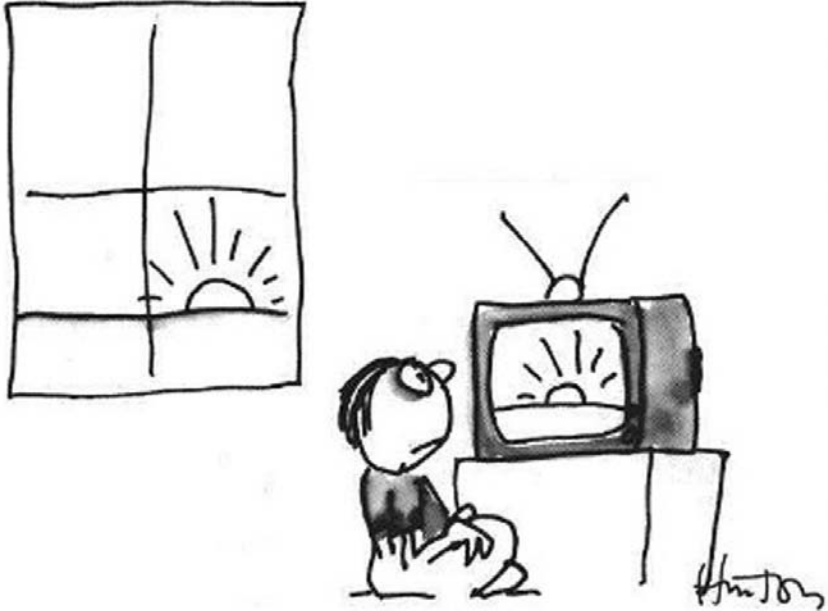
Aslında, istismara çok müsait olan çocuk meselesi, gazetecilikte ve mutlaka reklamcılıkta, özel itina ile değerlendirilmesi gere-

ken bir mesele. Habercilikte esas ve genel olarak, çocukları doğrudan ilgilendiren olaylarda çocukların görüşleri tayin edici. Kuşkusuz çocukların, kendilerini doğrudan ilgilendirmeyen konularda da bir bakışı-yaklaşımı olabilir. Ama yine de suça itilen çocuklar, çocuk pornografisi gibi hassas konularda, çocukların görüşlerinin yansıtılması sorunlu olabilir. Gazeteci, “Çocuk Polisi”, ya da “Çocuk Mahkemesi Hakimi” değildir.

Bizzat çocukların da çok küçük yaşlardan itibaren gazetecilikle-habercilikle ilgilenmeleri -Mesela Medya Okur-Yazarlık derslerine başlamaları- çocukları medya ve muhabir karşısında daha bilgili ve bilinçli hale getirecek.

KAYNAK

Görsel malzemeler (8 illüstrasyon) Kanadalı çizer Christopher Hinton'a aittir. Dr. Jane E. Ledingham, C. Anne Ledingham ve John E. Richardson'ın 1993'de Ottawa Üniversitesi tarafından yayınlanan “Medyadaki şiddetin çocuklar üzerine etkisi” başlıklı makalesinde kullanılmıştır.





Ezgi Komar

EZGİ KOMAN

Yazar, çocuk hakları savunucusu

1998 yılında Hacettepe Üniversitesi Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Bölümü'nden mezun oldu. Engelli çocuklarla çalıştıktan sonra 1999 yılında kuruculuğunu yaptığı Çatı Çocuk Kütüphanesi ve Sanat Atölyesi'nde, çocuk kültürü konusunda çalıştı. 2000 yılından 2006/Kasım ayına kadar BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin yaşama geçirilmesini hedefleyen aylık anne baba ve eğitimci dergisi Çoluk Çocuk'un yazı işleri müdürlüğünü yaptı. Kasım 2006 tarihinden beri İnsan Hakları Ortak Platformu'nda diyalog ve savunuculuk çalışmaları koordinatörü.

2004-2009 tarihlerinde Uluslararası Af Örgütü Türkiye Şubesi Çocuk Hakları Koordinatörlüğü'nü yürüten Ezgi Koman, çocuk haklarıyla ilgili çeşitli çalışmalarda eğitimcilik, danışmanlık ve editörlük yapıyor. Ezgi Koman aynı zamanda Gündem Çocuk Derneği'nin kurucu yönetim kurulu üyesi.

ÇOCUKLARLA BİRLİKTE BAŞKA BİR MEDYA

Çocukların “Magna Carta”sı olarak tanımlanabilecek en önemli uluslararası belge olan *BM Çocuk Hakları Sözleşmesi*, çocuğu hak sahibi bir birey olarak görmekte, çocukluğu bir var oluş tarzı olarak tanımlamaktadır. Bu nedenle de çocukların kendilerini gerçekleştirmesini sağlayacak ifade, düşünce, örgütlenme ve katılım hakkını da çocuklar için tanımlamaktadır.

Katılım; “kamu yaşamında yer almak”, “kamu yaşamının bir parçası olmak” şeklinde tanımlanmaktadır. Bireylerin karar süreçlerinde ve etkinliklerde yer alması, bu süreçlerde “etkili” olması, karar mekanizmalarına, uygulama ve değerlendirme süreçlerine “etkin” müdahalelerde bulunması anlamına da gelmektedir ve demokrasinin temel prensipleri arasında yer alır.

Çocuk da ailede, okulda, sokakta, politikada, yani aslında yaşamın her alanında demokrasinin ve insan haklarının temel prensiplerine göre yaşamını sürdürmezse, ileriki yaşantısında bu kavramlara göre yaşaması mümkün değildir.

Çocuğun katılımı demokrasi ve insan hakları kültürünün tüm toplumlarda tam olarak benimsenmesini sağlamak amacıyla ilk kez *BM Çocuk Hakları Sözleşmesi*’yle gündeme gelmiştir. Sözleşmenin 12, 13, ve 15. maddelerinde belirtilen çocuğun katılım hakkı “çocukların ve gençlerin kendilerini ilgilendiren konularda, kararlarda, etkinliklerde ve süreçlerde etkin bir şekilde yer almaları” anlamına gelmektedir.

BM Çocuk Hakları Komitesi; çocuğun kendini ilgilendiren her

konuda dinlenilme ve görüşlerine gereken özenin gösterilmesi, yani katılım hakkının hayata geçirilmesine yatırım yapmayı, sözleşmeyi imzalayan Taraf Devletler'in açık ve ivedi bir yasal yükümlülüğü olarak görmektedir. Bunu, ayrımcılık gözetilmeksizin her çocuğun hakkı olarak da nitelemektedir. Ancak dünyada pek çok toplumda çocuğun kendini etkileyen konularda, kendi görüşünü ifade etme ve bu görüşlerinin uygun şekilde dikkate alınması hakkı, siyasi ve ekonomik pek çok engelle önlenmektedir.

Çocuğun katılım hakkının tam olarak hayata geçmesi için; yetişkinlerin çocukları, yetişkinlerden bağımsız bir birey olarak görmeleri, onların potansiyellerine inanmaları, çocukluğu bir varoluş tarzı olarak görmeleri gerekmektedir. Tıpkı *BM Çocuk Hakları Sözleşmesi* gibi.

Yetişkinler çocuklara inanmaz, onların potansiyellerine güven duymaz ve onları bağımsız birey olarak görmezse, “katılım hakkı” hayata geçemez. Bu nedenle çocuğun katılım hakkı – hatta diğer haklardan biraz daha fazla olarak- *yetişkinler tarafından tamamen benimsenmeyi gerektirir.*

Çocukların yaşadıkları dünya, yetişkinler tarafından kurgulanmış bir dünya; yetişkinler tarafından yönetilen kurumlarla ve kurullarla devam eden bir dünya... Ne yazık ki yetişkinler tarafından kurgulanan bu dünyada, BM ÇHS aksine, çocuğa ilişkin genel yaklaşım, onların henüz yeterince büyümemiş, büyümesi gereken, korunmaya muhtaç, “tamamlanmamış” kişiler olduğudur.

Her alanda karşımıza çıkan bu yaklaşım, çocuğun katılımının önündeki en önemli engeli oluşturuyor. Bu engel ancak, toplumda ve bireylerde demokrasi ve insan hakları kültürünün benimsenmesi ve yaygınlaşmasıyla ortadan kalkacaktır.

Sadece *BM Çocuk Hakları Sözleşmesi* değil, *Çocuk Haklarının Kullanılmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi* de, çocukların kendilerini ilgilendiren konularda görüşlerinin alınmasını, kendilerini ilgilendiren her konuda bilgi edinmelerini vurguluyor. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi, çocuğun katılım hakkının

sağlanması için; bazı öncelikli ortamlar belirlemiştir. Bu ortamlar “genel politikaların belirlenmesi”, “aile”, “çevrenin korunması ve sürdürülebilirlik konuları”, “okul” ve “medya”dır.

1. Medyada çocuk katılımı

Medya, topluma bilgi akışını, yurttaşlar arasında ortak bir görüş oluşmasını, toplumun değer yargılarının ve tavırlarının değişmesini sağlayabildiği, başka ifadeyle tüm toplumu yönlendirebilme gücüne sahip olduğu için, çocuğun medyaya katılımı, onun kamusal yaşama katılımı anlamına gelmektedir. Bu da, medyada çocuk katılımının hem demokrasi, hem insan hakları kültürü, hem de çocukların bireysel gelişimleri açısından önemini bir kere daha ortaya koymaktadır.

BM Çocuk Hakları Komitesi, çocuklara görüşlerini ifade etme olanağı sağlaması açısından medyanın önemini vurgulayarak medyada çocukların seslerinin daha fazla duyulması gerektiğini belirtiyor. Ancak BM Çocuk Hakları Sözleşmesine imza veren ülkemizde, ne yazık ki medya çocuklara bu olanağı yeterince tanımamakta, çocuklar medyada etkin bir şekilde yer alamamakta, pasif bir izleyici, ya da haber nesnesi olmaktan öteye geçmemektedir.

Gazeteci Murat Çelikkan, çocuk katılımını vurguladığı bir yazısında çocukların dünya nüfusunun üçte ikisinden fazlasını oluşturdukları halde, medyada ancak yüzde beşten daha az bir oranda yer aldığını belirtiyor. Oysa hem demokrasinin, hem de çocuk hakları sözleşmelerinin temel ilkelerine göre çocukların medyada yer alarak kamu yaşamına katılmaları çocukların hakkı. Ve bu, yetişkinlerin çocuklara bir lütfu değil, BM ÇHS’ye göre yükümlülüğü...

2. Çocuklar gerçekten medyaya katılabilirler mi?

Çocuklar kendilerine olanak tanındığında neler yapabileceklerini bize her zaman gösteriyor. Önemli olan, yüzümüzü onlara çevir-

mek ve onların potansiyellerinin farkına varmak, onlara inanmak. Çocukların medyaya katılımı dört başlık altında değerlendirilebilir:

- Çocukların görüşlerini ifade edebilmelerine olanak sağlanması (Medya ürünlerinde çocuklara özel olarak ayrılan sayfalar, bölümler, köşeler vb).
- Medyanın çocukları ilgilendiren konularda, onların da görüşlerinin alınması ve bu görüşlerin ilgili kişi ve kuruluşlara ulaşmasına aracı olunması (Örneğin; televizyon ve gazetelerin Milli Eğitim Bakanlığı'nın, müfredat değişikliği yapmasında, çocukların düşündüklerine ve görüşlerine yer vermesi)
- Çocukların kendilerini ilgilendiren konular hakkında bilgi edinmelerinin sağlanması (Örneğin Anayasa'da çocuklarla ilgili yapılan değişikliğin çocuklar açısından ne ifade ettiğinin çocuklara anlatılması).
- Çocukların kendi medya ürünlerini oluşturmalarına olanak tanınması (Kendi gazete, radyo sinema vb. ürünleri oluşturmaları).

3. Başka bir medya mümkün

Yukarıda da belirtildiği gibi, medyada çocuk katılımının sağlanmasının yollarından biri de, çocukların kendi medya ürünlerini oluşturmalarına olanak sağlamak. Bu konuda Türkiye'de ve dünyada az da olsa örnekler var. Bu örnekler bizlere gösteriyor ki "çocuklarla birlikte başka bir medya mümkün". İşte bazı örnekler...

On bir yaşındaki *Bengi Su Dönmez*'in sokaktaki açık elektrik kabloları hakkında yaptığı "*Sakin Ona Basma*" adlı film ilk örneğimiz. YouTube aracılığıyla internet sitesinde görebileceğiniz bu filmde Bengi Su günlük yaşamında "gördüğü/tanık olduğu", tehlikeli olduğunu "bildiği" bir konuyu, "kamerayı eline alarak" görüntülemiş ve bu görüntüleri "anlamalı bir şekilde bir araya getirerek" bir medya ürünü ortaya çıkarmıştır.

Bir diğerk örnek de *Açık Radyo*'da haftada bir yayımlanan “Söz Küçüğün” adlı program. Programın yapımcıları ve sunucuları çocuklar. 2007 yılında başlayan radyo programı, her bölümünde çocuk haklarıyla ilgili bir konuyu ele alıyor. Programda ayrıca konuk katılımı da sağlanıyor. Program yapımcılarından 16 yaşındaki Deniz Türkeş programla ilgili olarak şunları söylüyor:

Bilgi Üniversitesi Çocuk Çalışmaları Birimi, çocukların medyaya katılım sağlamaları ve kendi seslerini duyurmaları için bir program düşünür. Bunu da radyo aracılığıyla yapmak gelir akıllarına. Çocukların; çocuk haklarını, yaşadıkları olayları, ya da gündemden sorunları, konuların uzmanlarıyla konuşup seslerini duyurdukları bir program: Söz Küçüğün.

Yaşları 13 ile 18 arası değişen 9 kişilik ekip 2007 yılından beri Pazartesi günleri Açık Radyoda (94.9) saat 16:30da farklı konularda program çekmekte. Konulardan örnek vermek gerekirse, yaş aralığı farklı olduğu için konularda değişim gösteriyor. Mesela, “tahta oyuncaklar”, “televizyon programları ve çocuklara etkileri” gibi programlar çekilirken, “mülteci çocuklar”, “tutukevinde bulunan çocuklar”, “dünya meseleleri konuşuluyor” gibi programlar da çekiliyor.

Ben de işte bu grubun içinde bulunan bir “yapımcıyım”. ÇOÇA (Çocuk Çalışmaları Birimi) bize öyle diyor aslında. Benimle birlikte benden tamamen farklı 8 yapımcı arkadaşımın ortak bir şeyler paylaşmak, onlarla aynı konu için “çocuk hakları” için mücadele vermek gerçekten çok zevkli.

Birilerinin çıkıp televizyonda “Çocuklar en çok şu olaydan zarar görüyor” demesindense, bizim insanlara “Biz bu olaylardan rahatsızsınız, şu haklarımız çiğneniyor” dememiz çok farklı bence. Biz de “bireyiz” diyoruz o saatlerde insanlara. “Büyük çoğunluğunuz görmese de, seçimlerde, yapılan politikalarda, alınan kararlarda bizi unutsanız da, ya da unutmak istesenez de; biz yaşıyoruz, konuşuyoruz” diyoruz. Varlığımızı göstermeye çalışıyoruz, “bacadan kov-

dunuz, şimdi medyanın başka bir dalında karşınızdayız” diyoruz.

Var olan medya, çocuk haklarını gözetmiyor, aksine istismar ediyor. Bir kanal eğer ekonomik krizin çocuklar üzerindeki etkisini haber yaparken, bir çocuğa “babam çalışmıyor, en çok ne yapmak isteyip de yapamıyorsun” diye soruyorsa, o çocuk da ağlaya ağlaya “dondurma yemek istiyorum” diyorsa, bu düpedüz bir istismardır.

Daha iyi bir dünya için el ele verdik ve kendimizce bir şeyler yapmaya çalışıyoruz. Çocukların ölmediği, istismar edilmediği, insanların kardeşçe yaşadığı başka bir dünya mümkün. Belki hayal bazılarımız için. Ama unutmamalym ki aya gitmek de hayaldi, dünyanın öbür ucundaki insanla görüşebilmek de. Zaman değişti, insanlar değişti. Birileri geldi ve bir şeyleri değiştirdi. Biz neden bir şeyleri değiştiremeyelim?

Bu örnekler, çocukların aslında gündelik hayatın gündemleriyle ne kadar da ilgili olduklarını, hatta sadece ilgi duymakla kalmayıp bu konuda bir şeyler söylediklerini, yaptıklarını göstermektedir.

4. Kürtçe ve Türkçe çocuk gazetesi - Denge Zarokan/ Çocuk Sesi

Çocukların seslerini duyurmayı amaçlayan bir medya çalışması da Diyarbakır’da gerçekleşiyor. Diyarbakır Bağlar Belediyesi Çocuk Eğitim Merkezi’nde destek gören çocuklar tarafından yayımlanan 8 sayfalık Kürtçe ve Türkçe “Çocuk Sesi (Denge Zarokan)” adlı gazete, çocuklar tarafından kurgulanıyor ve onlar tarafından hazırlanıyor. Gazetenin bir diğer özelliği de, Kürtçe yazmak isteyen çocuklara da açık olması. Gazetede bazı yazılar çocuklar tarafından Kürtçe olarak yayımlanıyor.

Çocukların medyaya katılımına bir örnek de *Eksi On Sekiz Medya Grubu*. Grubun kuruluşu 2007 yılında gerçekleşiyor. Ankara’da 22 Temmuz 2007 genel Seçimleri sırasında “Çocuklar İçin Evet Deyin” Kampanyası yürüten Gündem Çocuk Derneği, yaşları 13-

17 yaşlar arasında değişen çocukların siyasilere seslerini duyurmak amacıyla gazete çıkarmaları için bir çalışma başlattı. Bu çalışma sonucunda çocuklar kendi verdikleri isimle, “Eksi On Sekiz” adıyla bir gazete çıkardılar ve gazeteyi siyasetçilere ulaştırdılar.

Bu çalışmanın ardından *Eksi On Sekiz* gazetesi ekibine katılan yeni çocuklara birlikte -18 çocuk- Gazeteci **Murat Çelikkan**’ın danışmanlığında, **Coşkun Aral, İrfan Aktan, Ercan Arslan, Nilüfer Zengin, Alper Şen ve Kemal Özmen**’in desteğiyle, çocuk haklarını temel alan bir gazete ve belgesel hazırladılar. Bu hazırlık sırasında çocuklar, medya çalışanlarıyla bir araya geldiler, çeşitli TV kanallarında ve ulusal gazetelerde staj yaptılar.

Hazırlanan medya ürünleri 9 Aralık 2007 tarihinde Dünya Çocuk Yayıncılığı Gününde, çocuklar tarafından düzenlenen bir basın toplantısıyla kamuoyuyla paylaşıldı.

Kendilerini “Eksi On Sekiz Medya Grubu” olarak tanımlayan çocuklar, bir de bildirge hazırladılar. “Benim Medyam” adlı bildirge, medya çalışanlarına ulaştırılarak medya çalışanlarına çağrıda bulunuldu. Bildirge şöyle:

Benim Medyam;

- Eğlenceli, zihnimi geliştirecek, haklarımı savunacak bir medya olmalıdır.
- Eğlenceli ama bir o kadar da özenli, düzenli ve ciddi olmalıdır.
- Çocukların onurunu kırmamalı, onların çalışmaması gerektiği konusunda izleyiciyi bilgilendirmelidir.
- Sadece para kazanmak amaçlı olmayan ve çocukları istismar etmeyen bir medya olmalıdır.
- Çocukların takip ettikleri takdirde onları kötü etkilemeyecek bir medya olmalıdır.
- Hiçbir çocuğun geleceğini ve bugünü kötü etkilemeyecek bir medya olmalıdır.
- İdeolojik olarak çocukları kullanmayan bir medya olmalıdır.

- Objektif ve insanlara karşı duyarlı olan bir medya olmalıdır.
- Çocukları araç olarak kullanmayan ve araç olmasına izin vermeyen bir medya olmalıdır.
- İnsanlara doğru bilgi veren bir medya olmalıdır.
- Ünlüler kadar çocukları da önemseyen bir medya olmalıdır.
- Sadece göz önünde bulunan insanların hayatlarını ortaya koymak yerine, insanların yaptıkları işlerle gündeme getiren bir medya olmalıdır, herkesi ilgilendiren, haber çeşitliliğine önem verem bir medya olmalıdır.

Benim Medyam;

- Çocukları ve çocuk haklarını ön planda tutan bir medya olmalıdır.
- Çocuklar başta olmak üzere bütün insanların psikolojisini bozabilecek görüntüler kullanmamaya dikkat eden bir medya olmalıdır.
- İnsanların salıgını kötü etkileyecek alışkanlıklara yönlendiremeyecek bir medya olmalıdır.
- İnsanların düşüncelerini özgürce ifade etmesini sağlayabilecek bir medya olmalıdır.
- Alaycı, saçma sapan ve şiddet içeren çizgi filmleri yayımlamayan bir medya olmalıdır.
- Çocuk sorunlarına yer veren bir medya olmalıdır.

Benim Medyam;

- RTUK'e gerek olmadan kendini kontrol edebilen bir medya olmalıdır.
- Reyting uğruna insanları şiddet içerikli haber, film vb göstermeyen bir medya olmalıdır.
- Fazla üstünde durulmayan yakın tarihimiz hakkında bize bilgiler verebilen bir medya olmalıdır.
- Çocukların haklarını savunacak bir medya olmalıdır.

- İnsanların düşüncelerini açıkça belirten, doğru haberler yapan bir medya olmalıdır.
- Yazım ve imla kurallarına dikkat eden bir medya olmalıdır.
- Eksi On sekiz Medya Grubu, 2011 yılında Ankara'daki farklı çocuklarla birlikte çalışmalarına yeniden başladı. Bu çalışmalarda 2007 ve 2008 yılındaki grup üyeleri, artık yaşları 18'i geçtiği için, farklı bir role sahip: Yeni üyeler için kolaylaştırıcılık...

5. Dünyadan örnekler

Çocukların seslerini duyurmayı amaçlayan medya çalışmalarına başka ülkelerde de rastlanıyor. Tek farkı, bazılarının Türkiye'den epey önce bir zamanda başlamış olmaları. Amerika'daki Youth News Network (Y-Press), Almanya'daki Radio JOJO, Fransa'daki Radyo Enfant, Mozambik Radyosu'ndaki Voices of Youth adlı program, dünyadaki birkaç örnek. Ve bu örnekler aslında kameranın, kalemin, mikrofونunun çocuklara verildiğinde neler yapabildiklerinin güçlü kanıtı.

6. Pratik öneriler

19-20 Kasım 2000 yılında gerçekleştirilen "Ulusal Çocuk Forumu" sırasında ve Eksi On Sekiz Medya Grubu üyelerinin yaptığı tartışmalarda, çocukların medyaya katılımlarıyla ilgili olarak medya çalışanlarına önerileri şöyle:

- Gazete ve dergilerde çocuklara yönelik sayfalara yer verilmesi,
- Çocuğu doğrudan ya da dolaylı olarak ilgilendiren konularda haber yapılırken onların bu konudaki görüşleri öğrenilerek, bu görüşler kamuoyuna sunmaları,
- Çocukların yaşadıkları sorunlar hakkında onlardan bilgi alarak bu konuların gündeme gelmesine yardımcı olmaları,

- Çocukların kendi medya ürünlerini ortaya çıkarmalarına destek olmaları,
- Çocuk haklarının medyada daha çok gündeme gelmesini sağlamaları,
- Çocuklara yönelik bir yayın hazırlamadan önce ve hazırlarken çocukların görüşlerini almaları,
- Çocukların kendi haklarını öğrenebilecekleri yayınların sayısının artırılması.

Medyada çocuk katılımıyla ilgili vurgulanması gereken bir diğer nokta da, çocuk katılımı süreçlerinin medya çalışanları üzerindeki olumlu etkisi. Medya çalışanları gerek çocuklarla bir araya gelerek, gerekse onlara tanınan olanaklarla yarattıkları medya ürünlerini izleyerek, yaptıkları işlerde daha yaratıcı olacaklarını, daha fazla yeni sözler ve yöntemler kullanacaklarını da unutmamalıdır.

Sonuç olarak; yetişkinlerin kurguladığı bu dünyada; çocukluğu bir varoluş tarzı, çocukları da yetişkinlerden bağımsız bir birey olarak kabul eder de mikrofonumuzu, kameramızı onlara uzatırsak, ya da bizzat ellerine verirsek başka bir medyanın mümkün olduğunu göreceğiz. Kim bilir belki bu, yetişkinlerin de pek şikâyetçisi olduğu medyayı değiştirme konusunda onları da cesaretlendirecektir.

KAYNAKLAR

- Duran, R., Erdoğan Tosun, G. Cangöz, İ. ve ark. (2008), *Çocuk Odaklı Habercilik*, Der. Sevdâ Alankuş, Bia Kitaplığı, İstanbul.
- İlik, B., Musaoğlu, C., Kırımsoy, E., Koman, E., ve ark. (2009), *Gündem Çocuk: Türkiye Çocuk Politikası- 2008*, Gündem Çocuk Yayınları, Ankara.
- ÇHT Serisi (2009), BM Çocuk Hakları Komitesi 12. Nolu Genel Yorumu: Çocuğun Katılım Hakkı, ICC Çocuk Hakları Serisi- 4, Ankara.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM



REKLAM VE ÇOCUK



Yrd. Doç. Dr. Pınar Seden Meral

PINAR SEDEN MERAL

Yrd. Doç. Dr., Beykoz Lojistik Meslek Yüksekokulu, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Programı Başkanı

Beykoz Lojistik Meslek Yüksekokulu Halkla İlişkiler ve Tanıtım Programı'nda öğretim üyesi olan Pınar Seden Meral, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi İtalyan Dili ve Edebiyatı Bölümü'nden mezun oldu. Yüksek lisans ve doktora eğitimini Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi'nde tamamladı. Başlıca çalışma alanları reklam, reklam analizi ve marka olan Meral'in yayınlanmış çok sayıda makalesi ve kitap bölümü bulunmaktadır.

TELEVİZYONUN ÇOCUĞA YÖNELİK REKLAMLARI BAĞLAMINDA YASAL DÜZENLEMELER

1. Reklam kavramı ve reklamın toplumsal etkileri

Reklam, kitle iletişim araçları aracılığıyla tutundurma hedeflerini gerçekleştirmede pazarlama iletişiminin en temel ögesidir. İşletmeler, ürün reklamları ile ürettikleri mal ve hizmetlerinin satışını artırmak ve kâr sağlamayı hedeflemektedirler. Bir mal ve hizmetin tanıtılabilmesi, neyin nereden, nasıl, hangi fiyatla alınabileceğini ve ne şekilde kullanılacağını tanımlanabilmesi için reklama ihtiyaç vardır. Reklam, bir plan doğrultusunda hedef kitleyi etkilemek sureti ile, hedef kitlenin reklam verenin arzusu doğrultusunda düşünmesini ve davranmasını sağlamak amacı ile ücreti ödenerek yapılan tanıtım faaliyetidir (Brewster, 2001: 8). Günümüzde bütünlüklü pazarlama iletişiminin bileşenlerinden birisi konumunda bulunan reklamda; kelime, resim, ses, görüntü ve simge formundaki mesaj, oluşması amaçlanan bir etkiyi meydana getirmek için hedef kitleye çeşitli kanallar yoluyla iletilir. Reklamın iletişim açısından en belirgin özelliği, oluşması amaçlanan etkilerin genelde hedef kitleyi bir ürüne ilişkin olarak harekete geçirme amacıyla olmasıdır (Tosun, 2003: 107).

Reklam, tüm ekonomik sistemlerde çeşitli mal ve hizmetleri tanıtan, neyin nereden, nasıl, hangi fiyatla alınabileceğini ve ne şekilde kullanılacağını tanımlayan, tüketiciye harcamalarını akılcı

biçimde hangi yolla yapacağını gösteren bir araçtır. Aynı zamanda reklam, işletmeleri en elverişli pazarları bulma konusunda destekleyen ve onların sermayelerini verimli alanlara yatırmalarını teşvik eden bir unsurdur (Gün, 1999: 67).

Philip Kotler'e göre (2000) reklam, bir şirket, ürün, hizmet ya da fikir konusundaki bilinci oluşturmak için en güçlü araçtır. Bu anlamda reklam, sözcüklerin yönlendirmesi olup (Ghelli, 2005: 19); tamamen kontrollü bir mesaj iletmektedir (Wilmshurst ve Mackay, 2004: 21). Bu kontrollü mesaj ideolojileri ve yaşam biçimlerini yansıttığından, tüketici ekonomisinde çok önemli bir role sahiptir (Pitrelli vd., 2006: 207).

Reklamın bu standart tanımlarının altı ögesi bulunmaktadır. Öncelikle reklamcılık, iletişimin para ödenerek yapılan biçimidir. İkinci olarak sadece mesaj için para ödenmez, reklamı veren kişi de açıkça belirtilmiştir. Bazı reklamların amacı sadece hedef kitleyi firmanın varlığından haberdar etmek olsa da, reklam tüketiciyi bir şey satın almak için ikna etmeye ya da etkilemeye çalışır. Reklam mesajı, kitle iletişim araçları kullanılarak hedef kitleye iletilir ve böylece büyük bir kitleye ulaşmak hedeflenmektedir. Son olarak, reklam bir kitle iletişimi olduğundan, kişisel olmayan bir iletişim biçimidir (Wells vd., 2003: 10).

İşletmeler açısından ele alındığında üretilen mal ve hizmetlerin tüketiciye duyurulması, pazarda yer alan aynı tür mal ve hizmetlerin çokluğu yüzünden tüketicinin, o işletmenin ürettiği mal ve hizmeti tercih etmesi için ikna edilmesi, ürüne olan ihtiyacın ve talebin canlı tutulması açısından reklamın inkâr edilemeyecek katkıları vardır. Yine işletmeler açısından reklam, en elverişli pazarları bulma konusunda destek olan ve onların sermayelerini verimli alanlara yatırmalarını teşvik eden bir araçtır. Tüketici gözüyle reklam ise, pazarda kendi ihtiyaçlarına cevap veren binlerce ürün arasından kendi yararına en uygun ve rasyonel bir seçim yapmasına yarayan bir araç olduğu gibi, çeşitli mal ve hizmetleri

tanıtan, bu mal ve hizmetleri nereden, nasıl, ne fiyatla sağlayabileceğini ve ne şekilde kullanacağını tanımlayan, günümüz yaşam biçiminde zaman açısından tüketiciye yardımcı olan bir yapıdadır (Kocabaş ve Elden, 2001: 14).

1.1. Reklamın diğer disiplinlerle ilişkisi

Reklam kavramı, iş dünyasında ve toplumda oynadığı rollerle de açıklanabilir. Reklamın ilişkide olduğu diğer disiplinler ve bu disiplinler içerisinde üstlendikleri roller şöyle açıklanabilir (Wells vd.: 13):

Pazarlama Rolü: Amerikan Pazarlama Birliği'nin tanımına göre pazarlama, örgütsel amaçları gerçekleştirmek ve bireysel memnuniyeti sağlamak amacıyla malların, fikirlerin ve hizmetlerin üretim, fiyatlandırma, dağıtım ve promosyonunun yapılmasıdır. Pazarlamanın esası, organizasyonlar ve müşteriler için aynı anda tatmin sağlanmasıdır. Pazarlama iletişimi; reklam, satış promosyonu, halkla ilişkiler ve kişisel satış gibi iletişim tekniklerini kapsamaktadır. Pazarlamanın içinde reklamın rolü, mevcut ve potansiyel müşterilere ikna edici mesajların taşınmasıdır.

İletişim Rolü: Reklam, kitle iletişiminin bir biçimidir. Satıcıları ve müşterileri pazarda buluşturmak için farklı biçimlerdeki pazar bilgilerini iletir. Reklam, ürünün hakkında bilgi vererek ve ürünü yeniden biçimlendirerek gerçeğe yakın bir imaj yaratır.

Ekonomik Rol: Reklamın ekonomiyi nasıl etkilediğiyle ilgili olarak iki bakış açısı vardır. Öncelikle, reklam tüketicinin alternatif ürünler arasından belirli bir markayı seçmesine yardımcı olur. İkinci yaklaşıma göre ise reklam, tüketicinin kalite, mekân, tanınırlık ve fiyat ile ilgili zihnindeki değerlendirmeleri etkileyen bir araçtır.

Sosyal Rol: Reklamın birçok sosyal rolü bulunmaktadır. Reklam tüketiciyi yeni ve geliştirilmiş ürünler hakkında bilgilendirir ve kıyaslama yapmamızı sağlar. Modayı ve yeni eğilimleri aktarır.

Reklamın ana fonksiyonlarından biri karar vermeye yardımcı olmaktır. Reklamda verilen bilgi ve kullanılan dil, mesajın iletiildiği hedef kitlenin özelliklerine göre değişiklik göstermektedir. Böylece reklam marka ile tüketiciyi eşleştirerek, ürünü tüketiciye süreklili olarak hatırlatır ve satış için harekete geçirir.

1.2. Reklamın toplumsal etkileri

Reklamlar, satın alma davranışını prestij, imtiyaz, saygınlık, refah, kimlik oluşturma eylemine dönüştürmektedir. Reklamlarda günlük yaşama ait değerler, bilgi ve inanışlar, tutum ve kanaatler kodlanırken (Topçuoğlu, 1996: 181-199); aile ve toplum içerisinde nasıl yemek yeneceği, uyunacağı, evde ve ev dışındaki giyinme biçimleri gibi davranış biçimleri de, mevcut ya da olması istenen toplumsal cinsiyet modellerine uygun biçimde sunulmaktadır. Reklamlar, bireylerin içinde bulunduğu toplumsal yapının değer yargılarını, kalıplaşmış davranış biçimlerini ve cinsiyet rollerini sürekli farklı senaryolar ile kullanmakta ve pekiştirmektedirler. Örneğin, kadın için analık, hamaratlık, itaat; erkek içinse babalık, reislik, otorite gibi toplumun biçtiği ve beklediği kalıp davranış biçimleri reklam yoluyla sürekli olarak yeniden üretilir ve pekiştirilir. Gillian'a göre ürünü satmaya çalışırken kültür ve toplumsal değerlere başvurur (Gillian, 1982: 7). Reklamlarla aktarılan toplumsal cinsiyet kalıpları her iki cins için uygun olan davranış biçimleri hakkındaki görüşleri diğer medyalara oranla daha kuvvetli olarak etkilemektedir. Reklamların sürekli tekrarlanması bu kalıpların ortaya konma düzeylerinin daha yüksek olmasına neden olmaktadır (Stewart vd., 2003: 91).

Reklamın bir başka -belki de en önemli- toplumsal etkilerinden biri de, içinde yaşadığımız toplumun kültürünün dışında, yeni bir toplumsal kültür inşa etmesidir. Bu anlamda yeni inşa edilen kültürün *Batılı küresel bir kültür* olduğunu söylemek mümkündür. Zira Batı dünyasının medya içeriği üzerinde tartışılmaz bir üstün-

lg bulunmaktadır. Bu etki, toplumların kültürel ve politik tutumlarını ve davranışlarını etkilemekte, özellikle de yayıncılık ve reklam alanında etkisini göstermektedir.

Adorno ve Horkheimer, *kültür endüstrisi* kavramını kullanarak, tüketicilerin gereksinimlerine uygun ürünler üretildiği, ancak asıl amacın, üretim tüketilmesi için tüketicide yanlış gereksemeler uyandırmak olduğuna vurgu yapar. Tüketiciyi düşünmeye sevk etmeyen, aksine dünyanın hazır yorumlarını sunan kültür endüstrisinde, tüm parçalar öyle eşit bir düzlemde ortaya konur ki, detayların/parçaların bir bütünlük oluşturması engellenir. Medya yoluyla bireylerde hem sahip olamayacakları bir hayat özentisi oluşturulurken, hem de sanki bu hayata sahipmiş duygusu da aşılanmaktadır (Yağlı: 25, 28). Böylece bireylere, yeni gündelik hayatlarındaki kimlikleri, yaşam ve davranış biçimleri ile hayat felsefeleri satılmaktadır. Reklamalarda tekrarlanan tüketim mesajları, tüketim ideolojisine yönelik olarak belirli hayat stratejileri ileri sürer. Modaya uymak, moda olanı giymek, dinlemek ve yemek, zevk sahibi olmak gibi tanımlamalar gönüllü bir kolektivism oluşturmak ve bireyleri tüketim kalıplarının içerisine hapsetmeyi amaçlamaktadır. Tüketicileri tekrarlamalar yoluyla koşullandırmada usta olan reklam, felsefenin, ahlakın, dinin ve estetiğin yerini almıştır (Lefebvre, 1998: 109).

Günümüzde McDonald's ve Coca Cola gibi firmalar, tüketimin küreselleşmesinin tipik örneklerini sunarken, insanların giyinme, yemek yeme gibi gündelik hayatlarına dair alışkanlıklarının da yavaş yavaş değişmesine neden olmaktadır. Dilsel sınırları hızla ve kolayca geçebilen; tüm dillerde anında konuşan görüntünün, popüler hayatın, eğlencenin ve dinlenmenin yeniden inşasına doğrudan katılan görsel ve grafik sanatların her türlü müdahalesinin; televizyonun ve sinemanın, görüntünün, grselleşmenin ve de kitle reklamcılığının sunduğu tarzların egemenliğindedir (Hall, 1998: 48).

2. Televizyon ve çocuk

Televizyon, sesin ve görüntünün elektromanyetik dalgalara dönüştürülerek uzaklara iletilmesiyle işleyen bir kitle iletişim aracıdır. Dünyada ilk televizyon yayını 1936'da BBC tarafından yapılırken, Türkiye'de 1958 yılında İstanbul Teknik Üniversitesi tarafından başlatılan deneme yayınları düzenli olarak 1968 yılında Ankara'da TRT tarafından gerçekleştirilmiştir (Elden, 2009: 223). Bir kitle iletişim aracı olarak günümüzde gündelik yaşamın değişmez bir parçası haline gelen televizyon, bireylerin davranış ve tutumlarını etkileyebilme gücüne sahiptir.

Bireylerin davranışlarını bu denli etkisi altına alabilen televizyon, simgesel bir gerçekliği aktarır. Bu simgesel gerçekliği aktarırken, kurgulanan ve sunulan bir gerçekliği sunmaktadır (Tekinalp, 2003: 347). Baudrillard'a göre, televizyonun amacı dünyayı enformasyon olarak üretmek ve bu enformasyona bir anlam kazandırmaktır (Baudrillard, 2004: 140). Bireylerin sosyalleşmesinde önemli bir aktör olan televizyon, önemli bazı özelliklere sahiptir. Televizyon, her an her yerde olabilir ve televizyonun etkileri genellikle görünmezdir. Ong'a göre televizyonun bu görünmez etkileri, kurgusal olanın üzerine gerçek ile örtmektedir (O'Guinn ve Shrum, 1997: 279).

Günümüzde eğlenceden haber almaya, gündelik yaşamın stresinden uzaklaşmaktan eğitim almaya kadar bireylerin birçok gereksinimi televizyon aracılığıyla karşılanmaktadır. Bu yüzden televizyon, gerek kültür üretiminde ve tüketiminde, gerekse bireylerin sosyalleşmesinde son derece büyük bir öneme sahiptir. Özellikle son yıllarda çocuklara yönelik olarak tasarlanmış tematik televizyon kanallarının artması ve bu kanallarda çeşitli yaş gruplarına yönelik programlarla çocukların eğitimlerine katkıda bulunulması amaçlanmaktadır. Aslında masum ve faydalı bir çaba olarak görülse bile, bu durum toplumsallaşmak, cinsiyet rolleri ve tüketim alışkanlıkları kazanmak gibi öncelikli olarak aile tarafından çocu-

ğa kazandırılması gereken birtakım davranış biçimlerinin öğretilmesi işini televizyona yüklemektedir. Modern toplumlarda kadın ve erkeğin toplumda üstlendikleri rollerin farklılaşması, aile bireylerinin birlikte daha az -ironik olarak “daha kaliteli”- vakit geçiriyor olmasıyla birlikte, çocukların eğitiminde televizyon söz sahibi olmaya başladı. Bu durumun en belirgin sebeplerinden biri, televizyona “eğlendirirken öğretir” misyonunun yüklenmesidir.

Toplumumuzda dünyaya gelen çocuk, gözlerini açtığı anda televizyon ile ister istemez iletişime geçmektedir. Bu nedenle bizler farkında bile varmadan çocuklar günlerinin büyük bir bölümünü televizyon karşısında geçirmektedirler. Örneğin Fransa’da çocukların % 30’u her gün 3 saat 28 dakika ekran karşısında kaldıkları tespit edilmiştir. Uluslararası Çocuk Merkezi tarafından gerçekleştirilen incelemeye göre, iki yaşındaki çocuklar televizyon açmayı biliyorlar, üç yaşında da her gün televizyona bakıyorlar. Fransa’da yapılan başka bir araştırmaya göre ise, 4-10 yaşındaki çocuklar 1 saat 45 dakika; 11-14 yaşındakiler 2 saat 1 dakika; büyükler 2 saat 50 dakika televizyona bakmaktadırlar. Ege Üniversitesi’nde 1997 yılında yapılan bir çalışmada ise, Ege Üniversitesi Ana Okulu’na giden çocukların ebeveynlerinin ifadesine göre, çocukların % 56’sı günde 2, % 44’ü de üç saat televizyon seyretmektedirler (Akt. Kuruoğlu).

Çocuğun yaşantısında televizyon oldukça etkilidir. Öyle ki, çocuk için bebeklikte ve sonraki yıllarda dış dünyayı eve getiren en önemli araç durumunda kalabilmektedir. Bu yüzden çocuk, televizyon iletilerine açık kalmaktadır. Çocuklar, farklı yaşlarda farklı şekilde televizyon seyrederek ve anırlarlar. Çocukların programlardan bilgi edinmeleri ne kadar dikkatli olduklarına, anlama çabalarına ve hayat deneyimlerine bağlıdır (Karaca vd., 2007: 234).

Psikolog Elenor Maccoby’ye göre, “çocukların davranışları ile inançlarının televizyonda gördükleriyle biçimlendiğine inanmak için yeterli neden vardır. Çocukların deneylerini yorumlayıp, düzenlemek için gereçlerini çıkardıkları kaynaktır televizyon. Ken-

dilerini gelecek yaşantılarına hazırlarken de televizyonu kullanırlar. Tüm çevrenin bir bölümüdür televizyon onlar için” (Akyol vd., 2007: 48). Televizyon yoluyla çocuklar; dünya ve kendi ülkelerinin gündemi hakkında bilgi sahibi olma, paylaşma, işbirliği ve davranış modellerini algılama gibi olumlu sosyal ve bilinçsel davranış boyutlarının geliştirilmesine yönelik mesajlar alabildikleri gibi, bunun tam tersine şiddet, saldırgan davranışlar, kötü beslenme, cinsellik, sigara ve alkol kullanımına yönelik kötü davranış şekillerine yönelik mesajlarda alabilmektedir (Arslan vd., 2006: 392).

Neil Postman, televizyon nedeniyle çocukların, yetişkin dünyasına ait parasal, toplumsal ve cinsel ilişkilere, kavga, çatışma ve şiddet olaylarına, hastalık ve ölümlerle ilgili sırlara maruz kaldığına, bunun ise çocukluğun yok oluşu anlamına geldiğine işaret etmektedir. Bu açıdan bakıldığında televizyonun olumsuz etkileri; şiddet, cinsellik, kültürel yozlaşma ve bilinçsiz tüketim olarak sıralanabilir (Akyol vd.: 49). Televizyonda şiddet içerikli programların fazla izlenmesi, çocuklar tarafından dünyanın kötü bir yer olarak algılanmasına, korkuya ve uyku sorunlarına sebebiyet vermektedir. Ebeveynler televizyonların çocuklarının saldırganlık durumlarını arttırdığına inanmaktadır. (Karayağız ve Öztürk, 2007: 117). Televizyonun diğer bir olumsuz etkisi ise cinsellik. Televizyon ekranlarında sergilenen cinsel içerikli programların artışı çocukların çevrelerine karşı erken cinsel ilgi duymalarına ve bu nedenden dolayı aile içi çatışmalara neden olabilmektedir (Karayağız ve Öztürk: 117). Televizyonun üçüncü olumsuz etkisi ise, kültürel yozlaşmadır. Televizyonlarda birçok farklı kültürden programlar, diziler ve filmler yayınlanmaktadır. Farklı kültürlerden programlar izlemek kişiyi o kültürün etkisine açık hale getirir. Bu olağan etkileşimi sorgulamaksızın, belirli süzgeçlerden geçirmeksizin, bilinçsiz bir taklide dönüştürmek, televizyon yolu ile meydana gelen kültürel yozlaşmayı hazırlar niteliktedir (Akyol vd.: 51). Son olumsuz etki ise; bilinçsiz tüketimdir. Tüketim toplumu, insanları tüketme yönünde

motive ederken, onların ihtiyaçlarını yeniden üretir ve bu yeniden ürettiği ihtiyaçları, televizyonun gücü ile yeniden insanlara sunmaya çalışır. Televizyon vasıtası ile bütün izleyicilerin yeni ihtiyaçları konusunda ikna etmek için, etkili bir sözlü ve görsel bombardımana maruz bırakır. Bu bombardıman karşısında en savunmasız kesim ise doğal olarak çocuklardır (Akyol vd.: 52).

2.1. Bir reklam ortamı olarak televizyon

Televizyon ilk kez 1940'lı yılların başında A.B.D'de reklam ortamı olarak kullanılmaya başlanmıştır. Televizyonun hem göze, hem de kulağa hitap edebilmesi, hemen her evde bir televizyonun bulunması, her yaş ve eğitim grubundan bireylere hitap edebilmesiyle günümüz reklam ortamları içerisinde hâlâ en etkili mecra olarak görölmektedir.

Televizyon insan belleğini iki yönde sarar. İlk yön, hedef kitleye sunulan mesajın içeriğidir. Başka bir deyişle göz ve görüntüler aracılığı ile iletilen konudur. Görme işlevinin dışımızdaki dünyaya ilişkin bilgileri alma ve biriktirmede, diğer duyu organlarımıza oranla daha çabuk, daha nesnel ve daha gerçekçi olduğu bilinmektedir. Bu konuda yapılan araştırmalar göz ve kulağa aynı anda gelen mesajların %70'inin göz, %30'unun da kulak yoluyla alınmakta olduğunu tespit etmiştir. Bu noktada televizyonun kulaktan çok göze hitap eden görsel bir araç olduğunu ve televizyon için ses unsurunun, görüntüyü destekleyen, dramatik etkiyi güçlendiren, görüntü ile aktarılamayacak mesajların alıcı kitleye iletilmesine yardımcı olan bir öğe durumunda olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır (Akt. Elden, 2009: 363).

Televizyonun bir reklam aracı olarak özelliklerini birkaç başlık altında toplamak mümkündür. Geniş kitlelere seslenebilme özelliği, rekabet ortamı hazırlaması, yaratıcı çalışmalara açık olması, etkileme gücünün fazlalığı, seçicilik özelliği, prestij özelliği, sosyal üstünlük sağlanması, tanıtım ve aldanım özellikleri, televizyo-

nun diğerkitle iletişim araçlarından farklılaşmasını sağlamaktadır. Özellikle çocuklara yönelik televizyon reklamlarında karşılaşılanaldanım için en uygun araç televizyondur. Örneğin, reklamı yapılan ürün bir şekerleme ise, hedef tüketici kitlesi şekerlemenin meyvelerden üretildiğine inandırılır. Oysa şekerleme yapay kokulu esanslardan yapılmış ve rengi de boya katkılı maddelerden elde edilmiştir. (Kırdar, 2007: 609).

Televizyonda yayınlanan reklamların en etkilisi, hedef kitlenin her bir üyesinin, verilen reklam mesajının direkt olarak kendisine sunulan, kişiselleştirilmiş bir mesaj olduğunu hissettiren reklamdır (Young, 2005: 128). Çünkü televizyon reklamları, renk, ses ve hareket özelliği sayesinde “yalnızca bize” sesleniyormuş algısı yaratırken, bir yandan da o ürünü kullanarak, ya da ürüne sahip olarak kavuşacağımız yaşam biçimini tasvir eder. Televizyon reklamları, kendimizi reklamın içerisine yerleştirerek, reklam filminde sunulan hayatı *zaten* yaşıyormuşuz algısını yaratır.

Televizyon reklamlarının bir başka özelliği ise, hedef kitlede reklamı yayınlanan kuruma ya da markaya yönelik yarattığı saygınlıktır. Televizyonun pahalı bir reklam mecrası olması sebebiyle hedef kitle, televizyonda reklamı yayınlanan firmaları daha prestijli –ve hatta daha güvenilir - firmalar olarak görebilmektedirler (Elden, 2009: 229).

Televizyon reklamları, toplumsal, siyasal dünyaları ve düşünce yapılarını canlandırma yoluyla sunan bir araç olarak, özellikle etkili olan “gizli kandırıcı”lardandır (Büker, Kıran, 1999: 49).

2.2. Televizyon reklamlarının çocuklar üzerindeki etkileri

Kapferer’e göre televizyon, çocuklar için dış dünyaya açılan ilk penceredir. Bu nedenle de televizyon, çocukların üzerinden ürün ve hizmetlerin tanıtılması ve satışının artırılmasında büyük rol oynamaktadır. Çünkü birçok eğitimci, psikolog ve sosyologun üzerinde fikir birliği ettiği gibi televizyon reklamları, aynı okul öğre-

tim programları gibi, kültürün yeniden üretilmesi ve paylaşılması işlevlerini yerine getirmektedir. Çocuklar, televizyonda gördükleri her ürüne sahip olmak istemekte ve ailelerini de bu ürünleri satın almaya zorlamaktadırlar (Akt. Şimşek ve Uğur, 2007: 582). Çocukları etkilemek ve yönlendirmek, yetişkinleri etkilemekten daha kolay olduğundan, yetişkinlere yönelik olarak tasarlanan ürünlerin reklamlarında dahi çocuk figürü kullanılabilir.

Çocuklar, reklamcılar için önemli bir müşteri ve geleceğin büyük tüketicileridir. Reklamın etkili olabilmesi için zorunlu şart, çocuğun reklama bakmasıdır. Çocuklar televizyonda izlediklerine dikkatle bakmakta ve yetişkinlerden daha fazla ayrıntıyı anımsamaktadırlar. Kendilerine yönelik olmayan reklamlarda bile hatırlama oranları yetişkinlere göre daha yüksektir. Televizyon, reklam mesajlarını çocuğun dünyasına göre tasarlar, eğlenceli müzik ve sesler, değişik görsel öğelerle zenginleştirir (Kırdar: 610).

Televizyon reklamları, çocukları dış dünya üzerine bilgilendirme işlevini masallardan devralmıştır. Çocuğun nesnelere dünyasına, özellikle yetişkinlere yönelik nesnelere dünyasına girişini sağlamaktadır. Reklamlar, çocukların yeni nesnelere yaklaşmasını sağlamak açısından çocuğun sosyal gelişimine katkıda bulunmaktadır. Çocuklar, oyunlarının düşsel temelini oluşturan bir şeyi, oyunlarının içinde yer alacak bir öykü yaratmalarını sağlayan her öğeyi, reklamların içinde görmekten hoşlanmaktadırlar (Kapferer: 75, 79). Günlük yaşam sahneleri de, özdeşleşme olanağı sağladığından çocukların hoşuna gitmektedir.

Çocukların algılama düzeyi yetişkin bireylere göre daha düşüktür. Aynı zamanda muhakeme yeteneklerinin de sınırlı olması, çocukları reklamın etkilerine açık hale getirmektedir. Algılama düzeyi düşük olması, analitik düşünme becerileri ve bilgi olmaksızın inanmaya neden olur. Çocuklar gibi henüz algılama düzeyi düşük olan hedef kitle, televizyonda görmüş olduğu reklamlara sorgulamadan inanır, karşı koymaz –koyamaz– ve şüphe duymaz. Algı-

lama düzeyi yaş ile birlikte artar ve beraberinde karşı koymayı ve şüphelenmeyi getirir (Silkü, 2007: 156).

Piaget'in kuramına göre, çocukların zihinsel gelişim aşamaları dört grupta toplanabilir: Duyum ve hareket gelişim dönemi, işlem öncesi dönem, somut işlemler dönemi, soyut düşünce ve akıl yürütme dönemi. Bu dönemlerin özellikleri ve çocukların hangi dönemde reklam iletilerinden nasıl etkilendikleri şu şeklide özetlenebilir (Silkü: 156):

Duyum ve Hareket Gelişim Dönemi: Bu dönem iki yaşına kadar olan süreci kapsar. Bu yaştaki çocuk, nesnelere ve kendini tam anlamıyla kavrayamaz. Bebekler televizyonda izlediklerini ilk kez ses ve ışık olarak ayırt edebilirler ve televizyonda gördükleri davranışları taklit etmeye çalışabilirler.

İşlem Öncesi Dönem: Bu dönem 2-7 yaş arasını kapsamaktadır. Bu dönemde çocuk televizyona araştırmacı bir gözle bakar. 2-3 yaşlarında dili düşünce aracı olarak kullanır ve televizyonda izlediklerini taklit ederek aktarmaya çalışır. 4 yaşında motor davranışlar mükemmelleşirken, hareketli görüntülere, çizgi filmlere ilgi duymaya başlar. 5 yaş civarında, aynı anda ya da aynı mekânda gördüğü nesnelere birlikte algılamaya başlar. Nesne devamlılığı sağlanır ve hayal kurma gelişir. Televizyonda izlediği karakterleri, onların fiziksel özelliklerine bakarak değerlendirir ve ayırım yapar. Örneğin çirkin görünümlü bir karakteri (iyi davranışlar gösterse de) kötü olarak değerlendirir ve yargıya varır. Bu dönemde ayrıca her türlü şiddet içerikli yayın çocukların ilgisini çeker.

Somut İşlemler Dönemi: 8-12 yaş aralığını kapsayan dönemdir. Çocuğun etrafını algılaması ve yargılaması dış görünüme bağlı değildir. Tamamen mantıksal ve tutarlıdır. Bu dönemde çocuk kendisinin "ne istediğini" ve etrafındakilerin ondan "ne beklediğini" kavrar. Bu dönemde çocuk televizyona odaklanır, izlediği görüntülerden fazlasıyla etkilenir, bu görüntülerle ilgili analizler yapar ve sonuçlar çıkarmaya çalışır.

Soyut Düşünce ve Akıl Yürütme Dönemi: 12 yaş sonrası dönemdir. Bu dönemde soyut kavramları kavrayabilir ve akıl yürütebilir. Bu dönemde televizyon izleme süresinin artmasıyla birlikte maruz kaldığı ses, görüntü ve mesajlardan daha fazla etkilenebilir.

Çocuklar farklı yaş dönemlerinde farklı algılama becerilerine sahiptirler ve bu nedenle de gördükleri ve duyduklarına farklı tepkiler verirler. Yapılan araştırmalar sonucunda, televizyon reklamlarının çocukları nasıl etkilediğine dair dört model oluşturulmuştur (Kapferer: 17).

Etkileme Modeli'ne göre, reklamlar öğretme ve bilinçaltını etkileme olmak üzere iki yönden etki altına alır. Reklamlar, sürekli tekrarlanan ses, görüntü, müzik ve sloganlar yardımıyla çocuğun bilinçaltına işler. Böylece çocuk, hoşlandığı şeyleri ayırt etmenin mutluluğu ile, markaya ya da ürüne karşı olumlu bir tutum geliştirir.

Eleştirebilen Çocuk Modeli'ne göre, çocuklar yetişkinlerin küçük birer kopyasıdır ve yetişkinlerle aynı zihinsel donanım ve savunma sistemlerine sahiptir. Bu sayede çocuk, reklam ve onun yarattığı coşkulu dünya ile başa çıkabilmektedir (Elden, Ulukök, 2006: 9). Kapferer'e göre, reklam konusunda kendileriyle röportaj yapılan çocukların şaşkınlık verecek derecede eleştirel düşünceler ortaya koymuş olmaları, bu modelin temel dayanağını oluşturmaktadır. Bu modele göre reklam iki tip tepkiye yol açar. Bunlar duygusal ve zihinseldir. Duygusal tepki, reklamlardaki mizah, şaka, müzik, ritim ve gerçekte var olan ya da yaratılan kişiliklerden bir zevk alma tepkisidir. Zihinsel tepki ise; çocuğun reklam sırasında kendisine aktarılan bilgilerin analizini yapması, iletilen mesajın görsel ve sözsöz içeriğini çözümlemesi ve son olarak düşünce süzgecinden geçirmesi tepkisidir (Kapferer: 20-21).

Ailesel Filtreler Modeli'ne göre, kimi mesajlar, kimi belirli koşullarda, farklı kişiler üzerinde, farklı etkiler yaratabilir. Reklamın çocuk üzerine etkisinin derecesini belirleyen şey, gerçekten görü-

lemeyen bir süzgeçtir. Etkilenmenin her çocukta aynı derecede olmamasının nedeni budur. Örneğin, bir reklam sonrasında aynı ürüne, aynı derecede istek duyan iki çocuğu ele alalım. Çocuklardan biri ailesi tarafından bu isteğin karşılanmayacağını, yani annenin babanın bu konuyla ilgili koyduğu normları önceden bildiği için, böyle bir istekte bulunmaz. Bu durum ailesel süzgeç olarak tanımlanır (Kapferer: 24).

Baştan Çıkarma-İnanđırma Modeli'ne göre ise, çocuğun reklamı anlama sürecinde zihinsel işlemlere duygusal tepkiler eşlik etmektedir. Yani duygusal ve zihinsel süreçler karşılıklı olarak birbirini etkiler ve çocuk-reklam ilişkisinin başladığı andan itibaren bu süreçlerin her ikisi de birbirine koşut olarak devreye girer. Zihinsel süreçler, bazen kesintiye uğratan, bazen kolaylaştıran biçimde, her zaman duygusal tepkilere eşlik ederler. Reklam ilişkisinin başlangıcından itibaren bu süreçler birbirleriyle etkileşim içerisinde devreye girerler (Akt. Çerçi, 2009: 53).

Kapferer'e göre, çocuk reklam müziğini duyar duymaz oyununu yarıda bırakmakta, tüm ilgi ve dikkatini televizyon ve reklama verip, izlemektedir. Çocuk adeta televizyonun dünyasına girmekte ve kendini reklamlardaki karakterlerle, ya da yaşamla özdeşleştirmektedir. Çocuklar reklamları izlerlerken, birbirinden farklı tepkiler verebilmektedirler. Bu tepkiler, sessizlik, kahkahalarla gülmek, yüksek sesle yapılan yorumlar, reklam şarkı ve sloganlarını tekrarlamak, ürünü almak için para biriktirmek, ya da aileye alışveriş konusunda ısrar etmek şeklinde olabilir (Kapferer: 15). Henüz on aylık bebeklerin bile reklamlardan etkileniyor olması, geleceğin tüketicileri çocukların tutum ve davranışlarının şekillendirilmesi ve bunun topluma yansımada televizyon ve televizyon reklamlarının önemini vurgulamaktadır (Elden ve Ulukök, 2006: 4).

Çocuğun tüketici olarak görülmesi, son yıllarda hem aile yapılarında, hem de tüketim alışkanlıklarında meydana gelen değişimler sonucu oluşmuştur. Çocukların tüketici olarak daha fazla etki

altında kalabilmeleri ve aynı zamanda anne babalarının tercihlerini de etkilemeleri, çocukların hem reklam veren, hem de reklamlar tarafından tüketime özendirilebilecek konumda görülmelerine yol açmaktadır. Tokgöze göre çocuğun tüketici olarak toplumsallaşmasının kavramsal çerçevelenmesi, “bilgi işleme” yönünden yapılmaktadır. Çocuğun yapacağı harcamalar, alacağı malla ilgili olarak kullanacağı bilgiyi seçmesi, değerlendirmesi yönünden yetilerini geliştirmesi olan “bilgi işleme”, çocuğun etkin olarak haberleşme sürecine katıldığını göstermektedir. Yani, çocuk bazı reklam mesajlarına açık kalmakta, bazılarında boş vermekte, deneyimlerine göre belirli bir reklamdaki bilgiyi seçerek, bir ürünü diğeri ile karşılaştırmak için kullanabilmektedir (Tokgöz, 1982: 24). Çocuğun tüketime yönelik bilgileri işleminin en belirgin sonucu harcama biçimlerinde kendisini göstermektedir.

Reklamlar, taşıdığı iletişim amacı doğrultusunda hedef kitlesi olan çocuklara bazı mesajlar aktarmaktadır. Bu mesajlarla birlikte belli davranış kalıpları, roller ve değerler iletilmektedir. Özellikle tüketim davranışlarına yönelik olan mesajlar dikkat çekicidir. Örneğin, bir tuvalet kâğıdının reklam filminde, çocuk tuvalet kâğıdı rulosunu sonuna kadar açar ancak ebeveynleri bu duruma tepki göstermezler. Tuvalet kâğıdının bir ihtiyacı giderecek bir ürün olmasının yanı sıra, bir oyuncak da olabileceğini reklam sayesinde keşfeden çocuk; böylece tuvalet kâğıdının (ya da herhangi bir başka ürünün) *gerçek tüketim ömrü* sona ermeden de, sadece keyfi sebeplerle tüketilebileceği (hatta tüketilmesi gerektiği) sonucuna varabilmektedir. Çocuklar reklamlarda izledikleri görüntüler ile kendi yaşamları ve deneyimleriyle bağlantılar kurmaya isteklidirler. Bu nedenle çocuk, izlediği görüntülerle kendini özdeşleştirerek, toplumsallaşma sürecinde kendisine düşen rolü öğrenir ve buna uygun olarak davranır.

Televizyon reklamları, özellikle çocukların ilgilendikleri konuları, buldukları yaş grubuna göre davranışlarını, değerlerini,

beğenilerini ve önem verdikleri kişi ya da karakterleri ele alarak; onların reklamı ve ürünü fark etmelerini sağlamakta ve böylece o ürüne ya da markaya yönelmelerini amaçlamaktadır. Avrupada yapılan bir araştırmaya göre, çocuklar ekonominin itici gücü sayılmakta, marka ve satın alma kararlarında etkileri ile toplam tüketimdeki oranları giderek artmaktadır. Bu araştırmanın bulgularına göre, çocuklarıyla birlikte alışveriş yapan ailelerin %82'sinin tüketim miktarları artmıştır (Elden, 2004: 61). Amerika Birleşik Devletleri'nde NBC'nin yapmış olduğu bir araştırmanın sonuçlarına göre ise, çocuklar televizyon programları ve reklamları ayırt etme yetisine ulaşınca dek, reklamlara güven duymakta ve burada verilen mesajlara inanmaktadırlar. Okul çağındaki çocukların %58'lik büyük bir bölümünün seyrettikleri reklamları gerçeğe uygun buldukları, %43'ünün söylenenleri doğru olarak algıladıkları, %20-22'sinin ise olduğu gibi kabul ettikleri ortaya çıkmıştır. Ayrıca çocuklar, reklamı yapılan ürünü sadece tanımakla kalmamakta, aynı zamanda da satın alma davranışına yönelmekte, ya da o ürünü ailelerine satın aldurmaktadırlar. Fransa'da CNRS¹'nin yapmış olduğu "Reklamın Çocuklara Yaptırdığı Şeyler" konulu araştırma da, televizyon reklamlarını daha fazla izleyen çocukların %40'ının reklamlarda gördükleri oyuncakları annelerine satın almaya çalışırken, daha az reklam izleyen çocukların %16'sının bu davranışı gösterdikleri ortaya çıkmıştır. Robertson ve Rossiter'in 6-10 yaş çocukları üzerinde yapmış olduğu araştırmanın sonuçlarına göre ise, 6 yaşındaki çocukların %53'nün televizyonda gördükleri her oyuncakı almak isterken, 10 yaşındaki çocuklarda bu oran %6'ya düşmektedir. Buna göre, çocuğun yaşı arttıkça zihinsel olgunluğu ve değerlendirme yetisi artmakta, televizyonda gördüğü her şeyi istememesi gerektiğini anlamakta ve satın alma davranışında bilinçli karar vermeye başladığı görülmektedir (Akt. Silkü: 162-163).

1) Ulusal Bilimsel Araştırmalar Kurumu.

2.3. Televizyon reklamlarında çocuk hakları üzerine hukuki düzenlemeler

Hak düşüncesi insanın ruhsal yaşantısında saklı doğal bir ruhsal olgudur. Hak dediğimiz nesne, aslında insanın doğuşundan itibaren önceleri duygusal bir dürtü biçiminde belirmektedir. Yine hak dediğimiz yetki, daha sonraları kişiliğin ve buna paralel olarak düşüncenin gelişmesiyle, kişiliğe bağlı bir bağlantıya ve bütünleşmeye dönüşmektedir. Bundan dolayıdır ki, hak bilinci, kişilikten ayrı düşünülmesi olanaksız ve daha doğrusu kişilik varlığından ayrılması mümkün olmayan ruhsal ve düşünsel bir yaşantı anlamında görülmektedir (Zöğ, 2008: 17).

Çocuk hakları, evrensel bir kavram olup; kanunen veya ahlâki olarak dünya üzerindeki tüm çocukların doğuştan sahip olduğu; eğitim, sağlık, barınma; fiziksel, psikolojik veya cinsel sömürüye karşı korunma gibi haklarının hepsini birden tanımlamakta kullanılır.

Çocuk hakları, insan haklarının ve anayasal temel hakların onsekiz yaşından küçük çocuklara da tanınmasıyla ortaya çıkmıştır. Bu kavram 1989'da Birleşmiş Milletlerce benimsenmiş ve 1994'te Türkiye Cumhuriyeti tarafından da onaylanmış olan Uluslararası Çocuk Hakları Sözleşmesi'yle hukuk yazınına girmiştir (Serozan, 2005: 9). Çocuk, çağdaş toplumun en önemli unsuru ve varlığıdır. Bir çocuğun bedensel, zihinsel, duygusal, sosyal ve ahlaksal olarak sağlıklı biçimde yetişmesi için aile içerisinde alınacak önlemlerin yanı sıra, çocuğun aile ve toplum içerisindeki yerini düzenleyen hukuk kurallarının varlığı da son derece önemlidir. Bu anlamda çocuk hukukunun temel işlevi, güçsüzlüğünden ve deneyimsizliğinden dolayı çocuğa özel bir koruma sağlamak; yetişkin olduğunda ise onu kendi başına bağımsız kararlar alabilecek olgunluğa ulaştırmaktır.

Çocuk hakları, felsefi ve hukuksal olmak üzere iki yaklaşımla

ele alınabilir. Felsefi yaklaşımla çocuk hakları, refah hakları, korumacı haklar, yetişkin hakları ve ana-babalara karşı haklar olmak üzere dört ana başlık altında toplanmaktadır. *Refah hakları*, çocukların beslenme, tıbbî hizmet, barınma ve eğitim gereksinimlerini sağlar. Bu haklar çocuğun güvenliğinin asgari koşullarını oluşturur. Anayasa hukuku açısından ekonomik ve sosyal haklar olarak da nitelendirilen bu haklar, anayasalar ve uluslararası sözleşmelerde devletin ekonomik kalkınması ve malî gücü ile sınırlandırılmaktadır. *Korumacı haklar*, çocukları yetersiz ilgiden, ev içindeki ihmal; fiziksel, duygusal ve kötü muameleden, ya da başka herhangi bir tehlikeden koruyan haklardır. Çocuk haklarını felsefi yaklaşımla ele alanlar korumacı hakların çocukları yetişkinlere bağımlı kıldığını ve özerkliklerini yok ettiğini ileri sürerler. Bu nedenle de, bu hakların tanınması ve uygulanmasında hassas olmak gerektiğini belirtirler. *Yetişkin hakları* ise, yetişkinlerin sahip olduğu hakların çocuklara da tanınması anlamına gelmektedir. Bu görüşü savunanlara göre, “yaş”, ayrıcalık vermek ya da vermemek bakımından keyfi bir ölçüttür. Yetişkin haklarını çocuklara da tanımak, onların bu alanlardaki özerkliklerini ve bağımsızlıklarını artırır. Şu anda çocuklar, yetişkinlerin tam ve özgür yaşam için vazgeçilmez gördükleri haklardan yoksundurlar. Örneğin; oy kullanma, çalışma, evlenme, araba kullanma gibi. *Ana-babalara karşı haklar*, çocukların ergenlikten önce ana babaları karşısında bağımsızlıklarını sağlayan haklar olarak nitelendirilmektedir. Ana-babalara karşı bu haklar, ne yenileceği, çocuğun saçlarının ne kadar uzun olacağı, hangi televizyon programını izleyebileceği gibi konulardan, evi terk etmek ya da kürtaj yaptırmak gibi önemli sorunlara kadar birçok konuda çocuklara karar özgürlüğü tanımaktadır (Soysal, 2006: 13).

Çocuklar kendilerini etkin bir şekilde savunamazlar. Bu da onları çevrenin etkilerine daha da açık bir hale getirmektedir. Hangi yaklaşımla ele alınırsa alınsın, çocuk haklarının özelliklerine

bakıldığında, çocuğun yararının önceliği olduğu görülmektedir. Yani çocuklar, toplumun her alanında önceliğe sahiptirler. 1990'da New York'ta toplanan "Dünya Çocuk Zirvesi", bütün ülkelere "çocuklara birinci öncelik" ilkesini kılavuz edinmeleri çağrısında bulunmuştur. Hukuk kuralları açısından bakıldığında, hukuk kuralları buyurucu kurallar olup; çocuğun toplumla ve kendi ana-babası arasındaki ilişkileri düzenlemektedir. Böylece, yetişkinlere göre zihinsel ve sosyal bakımlardan zayıf durumda olan çocuk, hukuk tarafından korunmaktadır.

Çocukları korumaya yönelik olarak birçok uluslararası ve ulusal düzenleme bulunmaktadır. Uluslararası düzeyde en önemli mevzuatlardan biri Uluslararası Ticaret Odası'nın (ICC), Uluslararası Reklam Uygulama Esasları (International Code Of Advertising Practice) olmaktadır. Uluslararası Ticaret Odası Uluslararası Reklam Uygulama Esasları'nın *Temel Prensipler* bölümünün 14. Maddesi, çocuklara ve gençlere yönelik reklamlara ilişkindir. Bu maddeye göre reklamlar, çocukların saflıklarını ya da gençlerin tecrübesizliklerini istismar etmemeli; onların sadakat duygularını zedelememelidir. Ayrıca, çocuklara ya da gençlere yönelik olan veya onları etkilemesi olasılığı bulunan reklamlar, onlara zihinsel, ahlâki ya da fiziksel olarak zarar verebilecek hiçbir ifade veya görüntü içermemelidir (<http://actrav.itcilo.org/actrav-english/telearn/global/ilo/guide/iccadv.htm>).

Bu madde çocuklara ya da gençlere yönelik olan reklamları üç temel başlık altında incelemektedir (Elden, Ulukök, 2006: 11):

Deneyimsizlik ve kolay inanma

a. Reklamlar, çocukların ve gençlerin deneyimsizliğini, kolay inanmasını istismar etmemelidir.

b. Reklamlar bir ürünün kullanımını ya da keyfi için gerekli beceri ya da yas düzeyini olduğundan az göstermemelidir.

1) Reklamların tanıttıkları ürünün gerçek boyutları, değe-

ri, özellikleri, dayanıklılığı ve performansı hakkında çocukları ve gençleri yanıltmaması için özel bir dikkat gösterilmelidir.

2) Eğer ürünün kullanımı ek malzeme gerektiriyorsa (örneğin; piller) ya da gösterilen veya tarif edilen sonucu alabilmek için başka malzemelere gerek varsa (örneğin; boya), bu durum açıkça belirtilmelidir.

3) Ürün bir dizinin parçası ise, bu nokta ve dizinin edinilme yöntemi açıkça belirtilmelidir.

4) Ürün kullanımının sonuçları gösterilir, ya da tanımlanırken, reklam, ürünün hedef aldığı yaş grubundaki ortalama bir çocuk veya gencin ulaşabileceği sonucu göstermelidir.

Fiyat, çocukların ve gençlerin ürünün gerçek değerini yanlış algılamasına yol açacak biçimde, örneğin “sadece” veya “yalnızca” sözcüğü kullanılarak belirtilmemelidir.

Hiçbir reklam, tanıtılan ürünün her aile bütçesinin olanaklarıyla hemen elde edilebileceğini ima etmemelidir.

Zarardan sakınma

Reklamlar, çocuklara ve gençlere zihinsel, ahlâki ya da fiziksel zarar verebilecek; onları tehlikeli durumlarla, ya da sağlık ve güvenliklerini ciddi biçimde tehdit edecek etkinliklere karşı karşıya bırakacak; ya da tanımadıkları kişilerle ilişki kurmalarını veya bilmedikleri ya da tehlikeli yerlere girmelerini teşvik edecek ifade veya görsel sunumlar içermemelidir.

Toplumsal değer

a. Reklamlar, bir ürüne sahip olmanın, ya da kullanmanın tek başına, çocukları veya gençleri aynı yastaki diğer çocuklar ya da gençlerden fiziki, toplumsal veya psikolojik bakımdan avantajlı yapacağını; ürüne sahip olmamanın bunun tersi bir etki yaratacağını ileri sürmemelidir.

b. Reklamlar, toplumda geçerli değerleri dikkate alarak, ana babanın otoritesini, sorumluluk duygusunu, yargılarını veya zevklerini zayıflatmamalıdır. Reklamlar, reklamı yapılan ürünün kendilerine alınmasını sağlamak üzere ana babalarını, ya da diğer yetişkinleri ikna etmeleri için, çocuklara ve gençlere yönelik doğrudan bir çağırıcı içermemelidir.

2.4. Çocuk haklarını korumaya yönelik olarak Avrupa'da bazı düzenlemeler

Avrupa Birliği, 89/552/EEC sayılı "Sınır Tanımayan Televizyon Direktifi" ile, televizyon yayınlarını ve reklam faaliyetlerini düzenlemektedir. 97/36/EC sayılı düzenlemenin 30 Haziran 1997 tarihinde yapılan değişikliklerle aldığı son şekle göre ilgili kanun maddeleri şöyle özetlenebilir:²

Bölüm 1 – Tanımlar

Madde 1

(c) **televizyon reklamı**, ücret karşılığı veya benzeri bir mülahazayla yayınlanan her türlü duyuru veya ticaret, iş, zanaat veya meslekle ilgili bir kamu veya özel teşebbüsün tanıtımı sebebiyle taşınmaz malların, hak ve yükümlülüklerin dahil olduğu, mal veya hizmet teminini geliştirmek amacıyla ücret karşılığı yapılan yayınlar demektir.

(d) **aldatıcı reklam**, yayıncı tarafından reklam yapma maksadıyla ve kamuyu yanlış yönlendirebilecek şekilde, malların, hizmetlerin, ismin, ticari markanın veya bir mamul üreticisinin veya hizmet sağlayıcısının faaliyetlerinin programlarda kelimelerle veya resimlerle tanıtımı anlamına gelir. Bu tanıtımın özellikle para karşılığı veya benzer sebeplerle bir maksada yönelik yapıldığı kabul edilir.

Bölüm IV – Televizyon Reklamları, Program Destekleme Ve Tele-Alışveriş

Madde 10

Televizyon reklamları ve tele-alışveriş, görüntü ve/veya ses aracılığıyla,

2)İlgili düzenlemenin Türkçe tercümesine www.rtuk.org.tr adresinden ulaşılabilir. http://www.rtuk.org.tr/sayfalar/IcerikGoster.aspx?icerik_id=63c2d050-4661-4553-bae1-42274bb8780c

program hizmetinin diğer unsurlarından ayrı ve kolaylıkla ayırt edilebilecek biçimde düzenlenir.

Ayrılmış reklam ve tele-alışveriş spotları istisna olarak kalacaktır.

Reklam ve tele-alışverişte bilinçaltı teknikler kullanılamaz.

Yanıltıcı reklam ve tele-alışveriş yasaktır.

Madde 12

Televizyon reklamı ve tele-alışveriş;

- (a) İnsan onurunu zedeleyemez;
- (b) Irk, cinsiyet veya milliyet konularında ayrımcılık içeremez;
- (c) Dini veya politik inançlara saldırıda bulunamaz;
- (d) Sağlık veya güvenliği zedeleyici hareketleri teşvik edemez;
- (e) Çevre korunmasını zedeleyici hareketleri teşvik edemez.

Madde 15

Alkollü içeceklerle ilgili televizyon reklamları ve tele-alışveriş aşağıdaki kriterlere uygun olmalıdır;

- (a) Özellikle çocuklara yönelik olamaz veya özellikle çocukları bu içecekleri tüketirken gösteremez.

Madde 16

Televizyon reklamı, çocuklarda ahlaki ve fiziksel zararlara sebebiyet verecek şekilde yapılamaz ve bu nedenle çocukların korunması için aşağıdaki kriterlere uygun olarak yapılır:

- (a) Reklam, çocukların deneyimsizliğini veya saflığını kullanarak bir ürün veya hizmeti satın almalarını doğrudan teşvik edemez;
- (b) Çocukları, reklamı yapılan bir malın veya hizmetin satın alınması için ebeveynlerini veya başkalarını ikna etmeleri için teşvik edemez;
- (c) Reklam, çocukların ebeveynlere, öğretmenlere veya diğer kişilere duyduğu özel güveni kötüye kullanamaz;
- (d) Reklam, çocukları belirli bir sebebi olmadan tehlikeli durumlarda gösteremez.

Tele-alışveriş, 1. paragrafta belirtilen şartlara uygun olacaktır ve buna ilaveten, hizmet ve malların kiralanması veya satılmasını sağlamak için çocukları özendirmeyecektir.

Bölüm V - Küçüklerin ve Kamu Düzeninin Korunması

Madde 22

Üye Devletler, yargı yetkileri dahilindeki yayıncıların televizyon yayın-

larında, çocukların fiziksel, zihinsel veya ahlaki gelişimlerini ciddi şekilde olumsuz etkileyebilecek programlara, özellikle pornografi veya gereksiz şiddet içeren programlara yer vermemelerini sağlamak için uygun önlemleri alırlar.

Paragraf 1'de alınabilecek önlemler, yayının yapıldığı bölgede bulunan çocukların bu tür yayınları görmelerine veya duymalarına engel olabilmek için yayın saatlerinin belirlenmesi veya teknik araçların kullanılması halleri istisnası kaydıyla, çocukların fiziksel, zihinsel veya ahlaki gelişimlerini etkilemesi muhtemel diğer programlara da uygulanabilir.

Buna ilaveten, bu tür programların şifresiz yayınlanması haline, Üye Devletler, bu programlardan önce sesli bir uyarının yapılmasını veya yayın süresince görsel bir sembolle tanımlanmasını sağlarlar.

Avrupa düzeyinde bir başka düzenleme ve uygulama ise, Avrupa Sınırötesi Televizyon Sözleşmesi (European Convention on Transfrontier Television)'dir. Uluslararası bir sözleşme olan Avrupa Sınırötesi Televizyon Sözleşmesi, ifade ve haber alma özgürlüğünün gerçekleştirilmesinin bir yolu olan televizyon yayıncılığında, Avrupa ülkeleri arasında ilke/esas ve uygulamalarda birlik ve beraberliği sağlamak üzere düzenlenmiştir. Sözleşme'nin amacı, sınırötesi televizyon yayınlarının Sözleşme'de belirlenen ortak kurallar çerçevesinde yapılarak taraf ülkeler arasında serbestçe dolaşabilmesine imkan tanımaktır. Sözleşmeye taraf olan ülkeler Avusturya, Bulgaristan, Kıbrıs, Estonya, Finlandiya, Fransa, Almanya, Macaristan, İtalya, Letonya, Liechtenstein, Malta, Norveç, Polonya, San Marino, Slovak Cumhuriyeti, Slovenya, İspanya, İsviçre, Türkiye, İngiltere, Vatikan'dır. Türkiye bu Sözleşmeyi 7 Eylül 1992'de imzalamış, 21 Ocak 1994 tarihinde onaylamış ve 1 Mayıs 1994'de yürürlüğe koymuştur. Böylece, Sözleşmenin hükümleri, iç hukuk kurallarımıza uygulanabilir duruma gelmiştir. Söz konusu Sözleşme, usulü dairesinde yürürlüğe konulmuş ve uluslararası niteliğe haiz bir sözleşme olması sebebiyle kanun hükmündedir. Sözleşmenin iç hukukumuzda doğrudan yansıması 13 Nisan 1994 tarihinde kabul edilen 3984 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanunla gerçekleşmiştir. 3984 sa-

yılı Kanun'da Avrupa Sınırötesi Televizyon Sözleşmesi'nde yer alan ana ilkelerin hepsi bulunmaktadır (www.rtuk.org.tr).

Avrupa Sınırötesi Televizyon Sözleşmesi'ne göre reklam esasları ile çocuk ve gençlere yönelik düzenlemeler şöyle özetlenebilir:³

Bölüm II - Programlama Konuları

Madde 7: Yayıncının Sorumlulukları

1. Tüm program hizmeti unsurları, sunuş ve içerik açısından, insan değerine ve başkalarının temel haklarına saygılı olacaktır. Özellikle:

- (a) Açık saçık olmayacak ve bilhassa pornografi içermeyecektir;
- (b) Şiddete uygunsuz şekilde önem vermeyecek ve ırksal nefreti kışkırtma eğiliminde olmayacaktır.

2. Çocukların ve ergenlerin fiziki, zihinsel veya ahlaki gelişimine zarar verebilecek tüm program hizmeti unsurları, iletim ve alınma zamanı dolayısıyla onlar tarafından izlenebilecekleri zamanlara programlanmayacaktır.

3. Yayıncı, haberlerin gerçekleri ve olayları tarafsızca sunmasını ve fikirlerin serbest oluşumunu teşvik etmesini temin edecektir.

Bölüm III – Reklamlar ve Tele-alışveriş

Madde 11: Genel standartlar

1. Reklamlar ve tele-alışveriş adil ve dürüst olacaktır.
2. Reklamlar ve tele-alışveriş yanlış yönlendirici olmayacak ve tüketicilerin çıkarlarına zarar vermeyecektir.
3. Çocuklara yönelik olan veya çocukları kullanan reklamlar ve tele-alışveriş onların çıkarlarına zarar verebilecek şeylerden kaçınacak ve onların özel hassasiyetlerini göz önünde bulunduracaktır.
4. Tele-alışveriş küçükleri mal ve hizmetleri satın almaya veya kiralamaya teşvik etmeyecektir.
5. Reklamcı, programların içeriği üzerinde herhangi bir editör etkisi kullanmayacaktır.

Madde 15: Belirli Ürünlerin Reklamları ve Tele-Alışverişi

1. Tütün ürünlerinin reklamına ve tele-alışverişine izin verilmeyecektir.

3)İlgili düzenlemenin Türkçe tercümesine www.rtuk.org.tr adresinden ulaşılabilir. http://www.rtuk.org.tr/sayfalar/IcerikGoster.aspx?icerik_id=6ac52c35-c1e4-4c7f-9768-53b851dd1cae.

2. Her çeşit alkollü içeceğin reklamı ve tele-alışverişi aşağıdaki kurallara uygun olacaktır:

(a) Bunlar özellikle küçüklere yönelik olmayacak ve reklamlarda veya tele-alışverişte alkollü içeceğin tüketilmesi ile ilgili hiç kimse küçük olarak görünmeyecektir;

(b) Alkol tüketimi ile fiziki performans veya araba kullanma arasında bir bağlantı kurmayacaklardır;

(c) Alkolün tedavi edici özelliklere sahip olduğunu veya uyarıcı, sakinleştirici veya kişisel sorunları çözmek için bir araç olduğunu iddia etmeyeceklerdir;

(d) Aşırı alkol tüketimini teşvik etmeyecek veya alkolden uzak durmayı veya ılımlılığı olumsuz şekilde sunmayacaklardır;

(e) İçeceklerin alkol içeriği üzerinde uygun olmayan şekilde durmayacaklardır.

Türkiye'deki düzenlemelere bakıldığında ise Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Reklam Kurulu, Radyo ve Televizyon Üst Kurulu (RTÜK) ile Reklam Öz-Denetim Kurulu'nun reklamlar konusunda düzenleyici görevini üstlendiği görülmektedir. Bu kurumların görevleri birbirinden farklıdır. Örneğin, RTÜK, ICC İlkeleri, Avrupa Sınırötesi Televizyon Sözleşmesi ve diğer ilgili mevzuatı dikkate alarak hazırlanan mevzuatı uygulayan, bağımsız ve özerk bir düzenleyici kurumdur. RTÜK'ün düzenlemeleri, reklamların hem ticari hem de sosyal yönü dikkate alınarak hazırlanmıştır. 3984 sayılı Kanun ile Yayın Esas ve Usulleri Yönetmeliği bu düzenlemeleri kapsayan mevzuattır. Reklam Kurulu; genel olarak ICC ilkelerini uygulayan yürütmeye bağlı olarak çalışan bir denetim kurulusudur. Temel olarak ICC ilkelerini uyguladığından, genel olarak reklamların ticari yönüne ağırlık vermektedir. Ancak ICC'de olduğu gibi, çocukları koruyucu hükümleri de vardır. Reklam Öz-denetim Kurulu ise; genel olarak ICC ilkelerini aynen benimsemiş ve bu ilkeler doğrultusunda sektörde denetim yapan bir öz-denetim kurulusudur. Kurul aynı zamanda Avrupa Reklam Öz-denetim Birliği'nin (EASA European Advertising Standards Alliance) de üyesidir (Elden, Ulukök: 17-18).

Avrupa Sınırötesi Televizyon Sözleşmesi, Türkiye'deki reklam ve çocuklara yönelik olan reklamların düzenlenmesinde özellikle etkili olmuştur. Bu sözleşme ve Avrupa Birliği'ne uyum çerçevesinde 3984 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanun güncellenerek bugünkü şeklini almıştır. Bu kanun ile televizyon ve radyoya yönelik olan yayın ilkeleri, reklam uygulamalarının kapsamı özellikle çocuk haklarına sadık kalacak şekilde belirlenmiştir. Kanunun "Kanal ve Frekans Bandı Tahsisi, Yayınların Düzenlenmesi ve Reklamlar" başlıklı dördüncü kısmının 19. Maddesi "bütün reklamlar adil ve dürüst olacak, yanıltıcı ve tüketicinin çıkarlarına zarar verecek nitelikte olmayacak, çocuklara yönelik veya içinde çocukların kullanıldığı reklamlarda, onların yararlarına zarar verecek unsurlar bulunmayacak, çocukların özel duyguları göz önünde tutulacaktır" demektedir. Aynı kanunun Radyo ve Televizyon Yayınlarının Esas ve Usulleri Hakkında Yönetmeliği ise 3984 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanun ile Avrupa Sınır Ötesi Televizyon Sözleşmesi'nde öngörülen hükümler çerçevesinde yayın kuruluşlarının uyması gereken yayın esas ve usullerini belirlemektedir.

Bu yönetmeliğin Yayın İlkeleri başlıklı ikinci bölümünün 5. Maddesi'nde reklam ve reklam düzenlemeleriyle ilgili esaslar şöyle tespit edilmiştir (www.rtuk.org.tr):⁴

- a. Halkı aldatacak, yanıltacak veya haksız rekabete yol açacak reklam yayınlarına yer verilmemelidir.
- b. Çocukların fiziksel, duygusal veya cinsel istismarı, ya da çocuk emeğinin sömürüsü özendirilmemelidir.
- c. Gençlerin ve çocukların fiziksel, zihinsel ve ahlaki gelişimini zedeleyecek türden programlar, korunması gereken izleyici kitlenin seyrebileceği zaman ve saatlerde yayınlanmamalıdır. Yayınlarda ilgi çeken kişi veya karakterler, çocuk ve genç izleyicileri özendirerek, onların duygusal, ahlaki ve sosyal gelişmelerini olumsuz yönde etkileyebi-

4)İlgili düzenlemenin tamamına www.rtuk.org.tr adresinden ulaşılabilir. http://www.rtuk.org.tr/sayfalar/IcerikGoster.aspx?icerik_id=c0962d2a-0248-4fd1-8755-593949538046.

lecek biçimde gösterilmemelidir. Tür ve içerik gereği; cinsellik, şiddet ve olumsuz örnek alınabilecek davranışlar (kumar, alkol, uyuşturucu kullanımı, kötü dil, intihar vb.) içeren yayınlar, saat 23.00 ile 05.00 arasında, farklı yaş grupları gözetilerek, sesli/yazılı uyarılar yapılmak suretiyle yayınlanmalıdır. Bu tür programların tanıtım duyurularında, şiddet, cinsellik vb. içeren bölümler kullanılmamalı ve bu duyurular saat 21.30'dan sonra yapılmalıdır.

Aynı yönetmeliğin üçüncü bölümü ise “Reklam ve Tele-Alışveriş Yayın İlke ve Esasları”nı düzenlemektedir. Bu bölümde çocuk hakları bakımından değerlendirilecek ilkeler şöyle özetlenebilir:

Madde 6 – Genel İlkeler

Bütün reklam ve tele-alışveriş yayınları aşağıda yazılı genel ilkelere uygun yapılmalıdır.

- a. Adil ve dürüst olmalıdır.
- b. Yanıltıcı ve tüketicinin çıkarlarına zarar verecek nitelikte olmamalıdır.
- c. İnsan onurunu zedeleyici biçimde yapılmamalıdır.
- d. Irk, cinsiyet veya milliyet alanlarında ayrımcılık içermemelidir.
- e. Dini veya siyasi inanışlara saldırıda bulunmamalıdır.
- f. Türk ve yabancı devlet büyüklerine, dini kişilere ve dini konulara yer verilmemelidir.
- g. Kamu sağlığı ve güvenliğini zedeleyecek davranışları desteklememelidir.
- h. Çevre koruma konusunu zedeleyecek davranışları desteklememelidir.
- i. Reklamcı, programların içeriğine hiçbir şekilde müdahalede bulunmamalıdır.
- j. (Danıştay 13. Dairesinin 24.01.2006 tarih ve E.2005/5202, K.2006/479 Sayılı Kararı ile iptal edilmiştir.)
- k. Çocuklara yönelik ve içinde çocukların kullanıldığı reklamlarda, çocukların çıkarlarına zarar verecek unsurlar bulunmamalı ve çocukların özel duyguları göz önünde bulundurulmalıdır.
- l. Haber ve güncel programları düzenli olarak sunan kişilerin görüntü ve seslerine reklamlar ve tele-alışverişlerde yer verilmemelidir.
- m. Reklam ve tele-alışveriş yayınlarında kullanılacak dil ile ilgili olarak bu Yönetmeliğin 5inci maddesindeki ilgili hükümler göz önünde tutulmalıdır.

Madde 7 - Çocuklara Yönelik Reklam ve Tele-Alışveriş Yayın İlkeleri

15 yaş ve altındaki izleyici kitleye yönelik ve bu kitlenin tüketebileceği ürün ve hizmetleri kapsayan reklamlar, çocuklara yönelik reklamlardır. Çocuklara yönelik olan veya onları etkileme olasılığı bulunan reklamlar ile içinde çocukların kullanıldığı reklamlarda, çocukların fiziksel, zihinsel, psikolojik ve toplumsal gelişim özelliklerini olumsuz etkileyebilecek unsurlar bulundurulmamalıdır. Alt yazı, çerçeve ve doğrudan satış reklamları tekniği çocuklara yönelik programların yayını esnasında kullanılamaz.

- a. Çocuklara yönelik reklam ve tele-alışveriş yayınları aşağıdaki ilkelere uygun olarak yapılmalıdır.
- b. Çocukların deneyimsizliğini veya saflığını kullanarak, bir ürün veya hizmeti satın almaları doğrudan teşvik edilmemelidir.
- c. Bir ürün veya hizmete sahip olmanın veya kullanmanın, diğer çocuklara göre fiziksel, sosyal veya psikolojik bir üstünlük sağlayacağını veya bu ürüne sahip olmamanın aksi yönde sonuç yaratacağını ileri sürecektir mesajlar verilmemelidir.
- d. Çocukların sahip olduğu deneyimi göz önünde bulundurarak, bu kapsamdaki yaş gruplarında gerçek dışı beklentilerin yaratılmasına neden olunmamalıdır.
- e. Çocukların reklamı yapılan bir malın veya hizmetin satın alınması için, ana-babalarını veya başkalarını ikna etmelerine yönelik doğrudan bir çağrı içermemelidir.
- f. Çocukların ana-babalarına, öğretmenlere veya diğer kişilere duyduğu özel güven kötüye kullanılmamalı; otoriteyi ve sorumluluk duygusunu ortadan kaldıracak biçimde yayınlanmamalıdır.
- g. Çocuklar, kendileri veya çevreleri için tehlikeli araç, gereç ve nesnelere kullanırken veya oynarken gösterilmemelidir.
- h. Çocukları tehlikeli duruma sokabilecek veya tanımadıkları kişilerle ilişki kurmaya ya da bilmedikleri veya tehlikeli yerlere gitmeye teşvik edebilecek hiçbir ifade veya görsel sunum içermemelidir.
- i. Reklamı yapılan ürünün gerçek boyutları, değeri, özellikleri, dayanıklılığı ve performansı hakkında çocukların yanıltılmasına sebep olabilecek ifade veya görsel sunumlara yer verilmemelidir. Eğer ürünün kullanımı ek bir malzeme gerektiriyorsa (örneğin pil) ya da gösterilen veya tarif edilen sonucu alabilmek için başka malzemelere gerek varsa (örneğin boya) bu durum açıkça belirtilmelidir.
- j. Ürün veya hizmetin kullanımının gerektirdiği beceri, olması gereken-

den az gösterilmemelidir. Ürün veya hizmetin kullanım sonuçları gösterilirken, hedef kitlenin yaş grubu dikkate alınarak ortalama bir çocuğun ulaşabileceği sonuç açık ve anlaşılabilir bir sunumla verilmelidir.

- k. Ürün veya hizmet fiyatı, çocuklar tarafından gerçek değerinin yanlış bir şekilde algılanmasına yol açacak şekilde verilmemelidir. Hiçbir reklam, reklamı yapılan ürün veya hizmetin her aile bütçesinin olanaklarıyla sağlanabileceğini ima etmemelidir.
- l. Özellikle tele-alışveriş yayını yoluyla, ürün ve hizmetlerin satış veya kiralanmaları için çocukların sözleşme yapmalarını ima edecek ifadelerle yer verilmemelidir.

Madde 12 - Reklam ve Tele-Alışveriş Kuşaklarının Yerleştirilmesi

Çocuklara yönelik programlarda, reklama ayrılan süre bir saatlik yayın süresi içinde altı dakikayı geçemez.

RTÜK düzenlemesinin dışında, daha önce de belirttiği üzere Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Reklam Kurulu da “Ticari Reklam ve İlanlara İlişkin İlkeler ve Uygulama Esaslarına Dair Yönetmelik” ile çocuk haklarına yönelik birtakım reklam esasları tespit etmiştir. İlgili yönetmeliğin “Çocuklara veya Reşit Olmayan Gençlere Yönelik Reklamlar” başlıklı 18. Maddesi, çocuk ve reşit olmayan gençlere yönelik reklamlarda uyulması gereken kuralları şöyle tespit etmektedir (www.alomaliye.com):⁵

Madde 18

Çocuklara veya reşit olmayan gençlere yönelik olan veya onları etkileme olasılığı bulunan reklamlar ile içinde çocukların veya reşit olmayan gençlerin kullanıldığı reklamlar;

- a. Saflıklarını, bilgi eksikliklerini ve tecrübesizliklerini istismar edemez.
- b. Fiziksel, zihinsel, ahlaki, psikolojik ve toplumsal gelişim özelliklerini olumsuz etkileyecek hiçbir ifade ya da görüntü içeremez.
- c. Bir mala veya hizmete sahip olmalarının ya da kullanmalarının veya yararlanmalarının tek başına yaşıtlarına göre fiziksel, sosyal ve psikolojik bir avantaj sağlayacağını veya bu mala veya hizmete sahip olmanın veya yararlanmamanın aksi yönde bir sonuç yaratacağını ileri sürecek mesajlar içeremez.
- d. Taklit edebilecekleri şiddet unsurlarını taşıyamaz.

⁵İlgili yönetmeliğin tamamına http://www.alomaliye.com/ticari_reklam_uyg_yonetmelik.htm adresinden ulaşılabilir.

- e. Malın veya hizmetin fiyatı veya gerçek değerinin yanlış bir biçimde algılanmasına yol açacak şekilde verilemez. Reklamı yapılan malın veya hizmetin her aile bütçesine uygun olduğunu ifade edemez. Malın veya hizmetin kendilerine alınmasını ya da kiralanmasını sağlamak üzere ana-babalarını veya başkalarını ikna etmelerine yönelik doğrudan bir çağırışı içeremez.
- f. Malı veya hizmeti kullanmanın veya yararlanmanın gerektirdiği beceriyi, olması gerekenden az gösteremez. Malın veya hizmetin kullanma veya yararlanma sonuçları gösterilir veya tanımlanırken, hedef alınan yaş grubundaki ortalama bir çocuğun veya reşit olmayan bir gençin ulaşabileceği sonucu esas almak zorundadır.
- g. Tehlikeli durumlara sokabilecek veya tanımadıkları kişilerle ilişki kurmaya ya da bilmedikleri veya tehlikeli yerlere girmeye teşvik edebilecek hiçbir ifade ya da görsel sunum veya hemen eyleme yönlendirici, emredici ifadeler içeremez.
- h. Önlem alınmadığı takdirde kendilerinin yahut çevrelerinin sağlığına zarar verebilecek mal veya hizmetlerin reklamları, gerekli önlemlerin alınmasını sağlayan hatırlatıcı simge ve uyarıları kullanmak zorundadır.
- i. Reklamı yapılan malın gerçek boyutları, değeri, özellikleri, dayanıklılığı ve performansı hakkında yanıltılmalarına neden olabilecek ifade veya görsel sunumlar içermemek; malın kullanımının ek malzeme gerektirmesi halinde ya da gösterilen veya tarif edilen sonucu alabilmek için başka malzemelere gerek duyulması halinde ise, bu durumun açıkça belirtilmesine ilişkin hususları içermek zorundadır.
- j. Mal veya hizmetlerin satış veya kiralanmaları için sözleşme yapmalarını ima edecek ifadeler yer veremez.
- k. Kendileri veya çevreleri için tehlikeli araç, gereç ve nesnelere kullanır veya oynarken gösteremez.
- l. Ana-babalarına, öğretmenlerine veya diğer kişilere duyduğu özel güveni kötüye kullanılmasına yönelik ifade veya görsel sunumlar içeremez. Ana-baba ve öğretmenlerin otoritesini ve sorumluluk duygusunu veya yargılarını yahut zevklerini zayıflatacak veya ortadan kaldıracak biçimde olamaz.
- m. Ana-babanın çocuklarına yönelik sevgi, şefkat, bağlılık gibi hassasiyetleri istismar edemez.

Reklam Öz-Denetim Kurulu ise çocuk haklarına yönelik olarak ICC ilkelerini tamamen benimsemiştir. Bunun doğrultusunda da çocuklar ve gençlere yönelik düzenlemeleri yukarıda bahsedil-

miş olan ICC Madde 14'ün aynısı olmaktadır (Elden, Ulukök: 21).

Türkiyede çocuk hakları bakımından reklam ve yayın esasları konusunda düzenleme yapan Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Reklam Kurulu, RTÜK ve Reklam Özdenetim Kurulu, yapmış oldukları düzenlemeler ve tespit ettikleri reklam yayınları ilkeleri ile çocukları reklamın olumsuz etkilerinden korumaya çalışmaktadır. Bu kurumların çalışmalarının yanı sıra Reklam Verenler Derneği de dernek tüzüğünde tespit ettiği ilkeler doğrultusunda tüketici ve topluma karşı sorumluluklarını yerine getirmeye çalışmaktadır. Dernek, tüzüğünün B ve C maddelerinde de bu sorumlulukları şöyle ifade etmektedir (www.rvd.org.tr):

Madde B - Tüketici ve Topluma Karşı Sorumluluklar

- a. Tüketicilerin ihtiyaç ve eğilimlerini izlemek, yanıltıcı reklamları önlemek amacıyla kurulmuş ve kurulacak özdenetim mekanizmalarına öncülük etmek ve işleyişlerini desteklemek ve tüketiciye karşı sorumlu hareket etmek için gerekli kuruluşlarla işbirliği yapmak.
- b. Reklamverenler, medya ve reklam şirketleri ile tüketici arasında işbirliğini desteklemek ve gerekli projelerin incelemesini yapmak.
- c. Reklam özdenetiminin yaşatılması için parasal destek sağlamak ya da böyle bir desteğin sağlanması için ortak projeler hazırlayıp uygulamak.

Madde C - Hakem ve Arabulucu Çalışmaları

- a. Reklamlarla ilgili çıkacak olan her türlü yasa, tüzük ve yönetmeliklerin uygulanması ile ilgili olarak üyelerine gerekli önerilerde bulunmak.
- b. Üyelerin reklamda dürüstlük konusundaki ulusal ve uluslararası belirlenmiş ilkelere ve ahlaki davranış standartlarına uymalarını sağlamak. Üyeler arasında uyuşmazlık çıktığı takdirde, taraf üyelerin talebi üzerine, görevdeki Yönetim Kurulu üyeleri arasından seçilecek hakemlerle uyuşmazlığın çözümünü sağlamak. Gerekliğinde dernek dışında aynı konuda faaliyet gösteren kuruluşları talepleri söz konusu olduğunda arabuluculuk yapmak. Talep halinde bu durumlarda da hakemlik yapmak. Ayrıca gerek üyeler arasında; gerekse talep halinde Yönetim Kurulu'nun tayin ve tespit edeceği kişiler aracılığıyla bilirkişi mütalaaları vermek.

Düzenleyici kuruluşların çocuk haklarını korumak adına reklam yayınlarını düzenlemek için yaptıkları çalışmaların yanı sıra,

elbette ki reklam verenlere ve diğer meslek kuruluşlarına da büyük görevler düşmektedir. Bu kurum ve kuruluşların, hazırlayacakları reklam mesajlarına azami ölçüde dikkat etmeleri; çocuk ve gençlerin sağlıklı gelişmelerine destek olacak şekilde yayınlar yapmaları gerekmektedir. Bu noktada ailelere de önemli görevler düşmekte olup ebeveynler de çocuklarını reklamın zararlı etkilerinden korumak adına, çocukların ve gençlerin izledikleri yayınları dikkatle takip etmelidirler.

Sonsöz

Reklamlar, bireylerin düşünce ve davranış biçimlerini etkilerken, bir yandan da daha fazla tüketimi teşvik etmektedir. Bu noktada tüketim, bireyleri bağımlı kılmaktadır. Bu bağımlılık, mutlu olmak, sevilmek ve toplumda kabul görmenin tüketime, hatta belirli bir tür ürünün tüketilmesine bağlı olmasına yol açmaktadır. Bu zorunlu bağımlık, tüketim eyleminden haz duyulmasına, bu haz duygusuyla birlikte belli tüketim maddelerine ve ürünlerine karşı bir kitlesel kültür oluşmasına neden olmaktadır. Reklam iletişimi ise, tüketim kültürünün popüler ürünleri arasında “seçim” yapılmasını sağlamaktadır (Meral, Uğursoy, 2007: 198).

2-3 yaşlarından itibaren çocuklar mağazalarda tanıdıkları markaları, bu markaların karakterlerini tanıyabilirler ve bu ürünlerle yönelebilirler. 4-5 yaşından itibaren reklamları diğer televizyon programlarından ayırt edebilseler de, henüz reklamın *satış amaçını* kavrayabilme ve değerlendirebilme yetisine sahip değildirler. Bu nedenle de reklamlarda verilen mesajlara karşı savunmasız kalmaktadırlar. Reklamlarda verilen mesajlar hep *daha mutlu ve daha güzel* bir hayata yöneliktir. Yetişkin bireyleri bile etkisi altına alabilen bu mesajlar, henüz fiziksel ve düşünsel olgunluğunu tamamlamamış çocukları daha fazla etkilemektedir. Çocuk, reklam verenler ve reklamcılar açısından tüketime özendirilebile-

cek, tüketim alışkanlıkları yerleştirilebilecek ve kolay etki altında kalabilecek bir konumdadır. Günümüzde aile yapılarının giderek çocuk erkilleşmesi de, çocukların tüketici olarak daha önemli bir duruma gelmelerine neden olmuştur. Zira çocuk, tüketici olarak para kazanan konumda olmamasına rağmen, ebeveynlerini tüketime teşvik etmektedir.

Televizyon reklamlarının bu etkilerinden korunabilmek için öncelikli olarak ebeveynlerin ve ailenin diğer bireylerinin televizyon izleme ve tüketim bilincini kazanması gerekmektedir. Ebeveynlerin bilinçli birer tüketici olmaları, özdenetim mekanizmalarının gelişmiş olması, çocuğu reklamın etkilerinden koruyabilmenin ön koşuludur. Aynı zamanda televizyon, özellikle bir okul öncesi eğitim aracı olarak kullanılmamalı, çocuk bakıcısı, ya da çocuğu eğlendiren bir nesne-oyuncak olarak görülmemelidir. Çocuk televizyon izlerken (bu çocuk kanalı dahi olsa) yalnız bırakılmamalı; programları ya da reklamları izlerken çocukla konuşulmalı ve gerektiği yerde yayınlı ilgili açıklamalar yapılmalıdır. Çocuğun televizyon izleme saatlerine ve izlenecek programlara sınırlama getirilmeli; mümkünse çocuğun olduğu ortamlarda televizyon, eğer zorunlu değilse, açık kalmamalıdır. Bu noktada, çocuğun yaş dönemi dikkate alınmalı ve bu dönemin özelliklerine göre çocuğa kendi oto kontrolünü sağlaması öğretilmeye çalışılmalıdır.

KAYNAKLAR

- Aktürk, S. (2006), *Avrupa Birliği Sürecinde Türkiye'de Çocuk Hakları Ve Güvenliği*, (Yayılanmamış Yüksek Lisans Tezi), Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hatay.
- Akyol Çekiç A., Akyol M. (2007), Arık Bilal, Aydın Duygu, Aydın Hakan, Bal Enes, Çağan Kenan, Damlapınar Zülfikar, Dönmez Hakan İ., Gürel Tolga K., Kılıçtan Pınar Elif, Kılıç Barış, Özsoy Aydan, (Danışman: Naci Bostancı). *İlköğretim Medya Okuryazarlığı, Öğretmen El Kitabı*, Radyo Televizyon Üst Kurulu Yayınları, Ankara.
- Akyüz, E. (2000), *Ulusal ve Uluslar Arası Hukukta Çocuk Haklarının Ve Güvenliğinin Korunması*, Milli Eğitim Basım Evi, Ankara.

- Arslan, F., Güler, H. ve ark. (2006), "Okul Çağı Çocuklarının Televizyon İzleme Alışkanlıklarının İncelenmesi", *TSK Koruyucu Hekimlik Bülteni*, 5 (6).
- Baudrillard, J. (2004), *Tüketim Toplumu*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Brewster, A. J. (2001), *Introduction to Advertising*, University Press of the Pasific Honolulu, Hawaii.
- Büker, S., Kıran, A. (1999), *Reklamlarda Kadına Yönelik Şiddet*, Alan Yayıncılık, İstanbul.
- Codelupi, V. (2003), *Che Cos'è La Pubblicità*, 3. Basım, Carocci Pubblicazione, Roma.
- Çerçi, F. (2009), *Çocukların Reklamı Anlama Ve Algılama Düzeyleri İle Demografik Değişkenler Arasındaki İlişkinin Belirlenmesine Yönelik Mersin İlinde Bir Araştırma*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Elden, M. (2004), "Reklamların Çocuklar Üzerindeki Etkilerinin Fiziksel, Zihinsel, Psikolojik ve Toplumsal Gelişimleri Reklamların, Toplumun Tüketim Toplumu Haline Dönüşmesindeki Etkileri", *Reklamın İzleyiciler Üzerindeki Etkileri* içinde, Radyo ve Televizyon Üst Kurulu Yayınları, Ankara.
- Elden, M., Ulukök, Ö. (2006), "Çocuklara Yönelik Reklamlarda Denetim ve Etik", *Küresel İletişim Dergisi*, Sayı: 2.
- Elden, M. (2009), *Reklam ve Reklamcılık*, Say Yayınları, İstanbul.
- Franklin, B. (1993), *Çocuk hakları*, Ayrıntı Yayıncılık, İstanbul.
- Ghelli, F. (2005), *Letteratura E Pubblicità*, Carocci Pubblicazione, Roma.
- Gillian, D. (1982), *Advertising as Communication*, Routledge Publications, London.
- Gün, F. S. (1999), "Reklamcılığın Temel İlkeleri ve Radyo Reklamları", *Marmara İletişim Dergisi*, Sayı:10.
- Hall, S. (1998), "Yerel ve Küresel: Küreselleşme ve Etniklik", *Kültür, Küreselleşme ve Dünya Sistemi* içinde, Anthony D. King (der.), Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.
- Kapferer, J. N. (1991), *Çocuk ve Reklam*, Afa Yayınları, İstanbul.
- Karayağız, G., Öztürk, C. (Yaz-2007), "Okul Öncesi Dönemdeki Çocukların Televizyon İzleme Durumları ve Bunu Etkileyen Faktörlerin İncelenmesi", *Milli Eğitim Dergisi*, Sayı: 175.
- Karaca, Y., Peşyan, A. , Güney, H. (2007), "Ebeveynlerin Televizyon Reklam İçeriklerinin Çocuklar Üzerindeki Etkilerini Etik Açısından Algılamalarına Yönelik Bir Araştırma", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: IX, Sayı: 2, Aralık.
- Kırdar, Y. (2007), "Satın Alma Davranışında Yeni Tüketiciler, Çocuklar ve Tetikleyici Reklamlar", 4. *Uluslar arası Çocuk ve İletişim Kongresi*, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi, Volume 2.
- Kocabaş, F., Elden, M. (2001), *Reklamcılık*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Kocabaş, F. (2005), *Pazarlamada Yeni Yaklaşımlar ve Reklam*, Dönence Yayınları, İstanbul.

- Kuruoğlu, H., *Televizyonun Çocuklar Üzerindeki Olumsuz Etkileri*, <http://www.rehberlikweb.net/aile-rehberlig-i/televizyonun-cocuklar-uzerindeki-olumsuz-etkileri.html> (Erişim tarihi: 25.08.2010).
- Lefebvre, H. (2006), *Modern Dünyada Gündelik Hayat*, 2. Basım, Metis Yayınları, İstanbul.
- Meral, P. S., Samav Uğursoy, A. (2007), “Televizyon Reklamlarında Çocuklara Yönelik Gizli Şiddet: Tüketime Bağlı Anne-Baba Sevgisi”, 4. *Uluslararası Çocuk ve İletişim Kongresi*, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi, Volume 2.
- O’Guinn T. C., Shrum, L. J. (1997), The Role of Television in the Construction of Consumer Reality, *The Journal of Consumer Research*, Vol. 23, No. 4.
- Pitrelli, N., Manzoli, F., Montolli, B. (2006), “Science in Advertising: Uses and Consumption in the Italian Pres”, *Public Understanding of Science*, Sayı:15.
- Serozan, R. (2005), *Çocuk Hukuku*, Vedat Yayıncılık, İstanbul.
- Silkü, A. H. (2007), “Farklı Kültürlerde Çocukların Tüketime Yönelmesinde Televizyon ve Televizyon Reklamlarının Etkisi”, 4. *Uluslararası Çocuk ve İletişim Kongresi*, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi, Volume 2.
- Stewart, Lea P., Cooper, Pamela J., Stewart, Alan D., Friedley Sheryl A. (2003), *Communication and Gender*, United States: Allyn & Bacon.
- Şimşek, S., Uğur, İ. (2007), “TV Reklamlarında Yer Alan Çocuk-Çizgi Animasyon ve Hayvan İmgelerinin Kullanılmasının Ürüne Katkısını Ortaya Koymak Adına Uygulamalı Bir Çalışma”, 4. *Uluslararası Çocuk ve İletişim Kongresi*, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi, Volume 2.
- Tekinalp, Ş. (2003), *Camera Obscura’dan Synopticon’a Radyo ve Televizyon*, Der Yayınları, İstanbul.
- Topçuoğlu, N. (1996), *Basında Reklam ve Tüketim Olgusu*, Vadi Yayınları, Ankara.
- Tosun, N. B. (2003), *Pazarlama Halkla İlişkileri ve Reklam*, Türkmen Kitabevi, İstanbul.
- Uçuş, Ş. (2009), *Çocuk Hakları Sözleşmesi’nin İlköğretim Programlarındaki Yeri ve Sözleşme’ye Yönelik Öğretmenlerin Ve Okul Yöneticilerinin Görüşleri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Ünsal, Y. (1984), *Bilimsel Reklam ve Pazarlamadaki Yeri*, Tivi Reklam, İstanbul.
- Wells, W., Burnett, J., Moriarty, S. (2003), *Advertising Principles and Practice*, New Jersey: Prentice Hall.
- Wilmshurst, J., Mackay, A. (2004), *The Fundamentals of Advertising*, Elsevier, Butterworth, Heinemann, Burlington.
- Yağlı, S. (2006), “Gündelik Hayatımızda Akıl Tutulması: Medya Uygulamalarında Tüketim İdeolojisinin İzlerini Sürmek”, *Gündelik Hayat ve Medya* içinde, Selda İçin Akçalı (Ed.), Ebabel Yayınları, Ankara.
- Young, C. E. (2005), *The Advertising Research Handbook*, Ideas in Flight, Washington.

Zöğ, D. A. (2008), *Öğrencilerin Çocuk Haklarını Algılama Düzeyleri İle Akademik Başarıları Arasındaki İlişki (İstanbul İli Beyoğlu İlçesi Örneği)*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

<http://ilef.ankara.edu.tr/reklam/yazi.php?yad=4353> (Erişim tarihi: 19.12.2005).

<http://www.iccwbo.org> (Erişim tarihi: 08.10.2010).

<http://actrav.itcilo.org/actrav-english/telearn/global/ilo/guide/iccadv.htm> (Erişim tarihi: 08.10.2010).

<http://www.rtuk.org.tr> (Erişim tarihi: 08.10.2010).

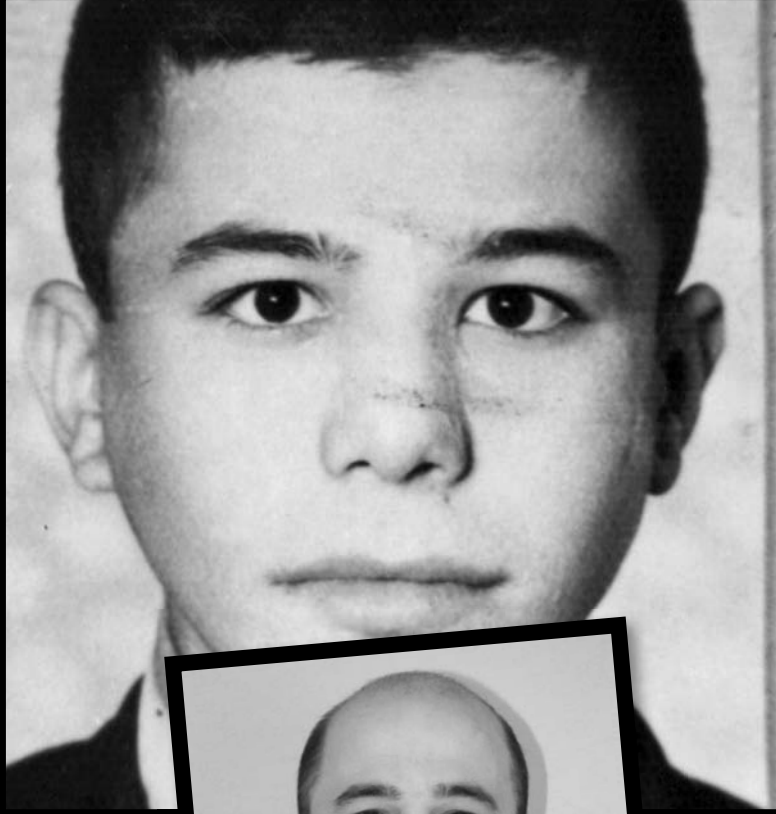
<http://www.alomaliye.com> (Erişim tarihi: 08.10.2010).

www.rvd.org.tr (Erişim tarihi: 08.10.2010).

BEŞİNCİ BÖLÜM



SİNEMA VE ÇOCUK HAKLARI



Dr. Serdar Karakaya

SERDAR KARAKAYA

Dr., Muğla Üniversitesi

1962 yılında Muğla'da doğdu. 1990 yılında D.E.Ü. Güzel Sanatlar Fakültesi Sinema-Tv-Fotoğrafçılık Anasanat Dalından mezun oldu. 1998 yılında Mimarşinan Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Sinema-Tv Anasanat Dalında yüksek lisans eğitimini tamamladı. 2002 yılında İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (İletişim Fakültesi Radyo-Tv-Sinema Dalında) doktora programını bitirerek Sinema Doktoru ünvanı aldı. TRT İzmir Tv bünyesinde canlı yayın kuşaklarında, belgesel yapımlarda, aktif yapımcı olarak görev yaptı. Sektör içinde Tv dizilerinde yardımcı yönetmen, senarist olarak çalıştı. Çeşitli gazete ve dergilerde sinema yazıları yayınlandı. Kısa film ve belgesel çalışmaları yaptı. Filmleriyle kısa film yarışma ve festivallerde yer aldı. Uluslararası ve ulusal sempozyum, kongre vb. bilimsel etkinliklerde bildiriler sundu. Hakemli bilimsel dergilerde sinema ve medya konulu makaleleri yayınlandı. Fotoğraf sergileri açtı. Halen Muğla Üniversitesi Muğla Meslek Yüksekokulu Radyo-Tv Yayıncılığı Programında öğretim görevlisi olarak çalışmaktadır. Belgesel Yapımı, Müzik videosu yapımı, Dünya Sineması Tarihi, Türk Sineması Tarihi, Kamera Çekim Teknikleri ve Uygulamaları, Kurgu Teknikleri, İletişim derslerini yürütmektedir.

TÜRK VE DÜNYA SİNEMASINDA ÇOCUK VE ÇOCUK HAKLARI İHLALLERİ

Hayatın ve soyun devamında biricik özne olan çocuk, insanlık tarihi boyunca tüm kavimlerin, toplulukların, toplumların “değer” düzleminde ilk sırada yer alagelmiştir. Uygarlık tarihinde sanatın ortaya çıkışıyla birlikte, özellikle yazın alanının da en önemli öznesi haline gelmiştir. Mezopotamya’dan Orta Asya’ya, Antik Yunan’dan İnkâ uygarlığına kadar tüm tarihsel ve kültürel mirasın içinde çocuk imgesine mutlak biçimde rastlanır.

Sinemada çocuk

Yüzyıl başında teknik bir buluş olarak uygarlık tarihindeki yerini alan sinema, önce bir meta halinde ticari değer olarak üretilmiş, sonraları bir sanata dönüşmüştür. Eğlendirici ve büyüleyici görselliği ile kısa sürede “kitle sanatı” haline gelmiştir. Bu anlamda sınıfsız bir sanat olarak yüz yıl içinde olağanüstü büyüklükte bir endüstriye dönüşmüştür. Sinema, bulunuşundan başlayarak çocuk imgesini içinde barındırmıştır. Sinemanın ilk yıllarından, ilk çekilen filmlerden başlayarak çocuğun sinemanın temel öznelerinden biri olduğu görülebilir. 1895 yılında, sinemanın mucidi *Lumiere Kardeşler*’in çektiği *L’Arroseur arrose-Le jardinier* (Sultan Sulayıcı: Bahçıvan) adlı filmde ilk çocuk oyuncuya yer verilmiştir. Filmde, *Duval* adlı 14 yaşındaki bir çocuğun canlandırdığı yaramaz çocuk, bahçe sulayan bahçıvanla uğraşarak onu komik

duruma düşürmektedir. Lumiere Kardeşler'in, içinde çocuk ögesi bulunan birkaç filmi daha vardır. *Concours de Boules* (Top Yarışı), *Premiers Pas de Bebe* (Bebeğin İlk Adımları), *Scenes d'enfants* (Çocuk Sahneleri), *Bal d'enfant* (Çocuk Balosu) bunlardan birkaçıdır (Pembecioğlu, 2006: 30-33).

1920 yılında Charlie Chaplin, kendi şirketi United Artist için *The Kid* (Yumurcak) adlı filmi çekti. Filmde, sokaklarda yaşayan Şarlo ve kimsesiz bir çocuğun hikâyesi anlatılmaktadır. Küçük çocuğu canlandıran Jackie Coogan, bu filmle büyük başarı ve ün kazanır (Demirbilek, 1994: 47).

Sinemada türler ve çocuk

Sinema bir yandan ticarileşirken, bir yandan alt türleri oluşmaya başlamıştır. Bu gelişme, sinemanın bir hikâye anlatma yetisine ve sonsuz hayal gücüne dayanır. Bilimkurgudan western, komediden müzikale tüm film türlerinde, tema ve konu ne olursa olsun bir çocuk ögesine rastlanır. Türler oluşurken “çocuk sineması” türünün ayrı bir gelişim içinde var olduğu da bir gerçektir. Elbette ki sinema-çocuk ilişkisini irdelerken, bu tekil başlık yetersizdir. Bu ana başlığın altına; “Çocuklara yönelik filmler”, “Çocukların yer aldığı yetişkinlere yönelik filmler”, “Yetişkinlerin yer aldığı çocuklara yönelik filmler”, “Çocuklar tarafından üretilmiş filmler” gibi alt başlıklar açılabilir. Bu alt başlıklar da kendi içlerinde ayrıntılı biçimde sınıflandırılabilir. Örneğin *Çocuklara yönelik filmler* alt başlığı; animasyonlar, çizgi roman uyarlamaları, edebiyat uyarlamaları vs. gibi başlıklarla sınıflandırılabilir. Ancak film türlerinin ve çocuk sineması ana türünün filmlerinin çoğunda çocuk temel öge değildir. Hikâyenin akışı ve gelişimi içinde tamamlayıcı ve eklemlenici öge olarak kullanılmıştır. Örneğin melodramlarda çocuk; yetişkinlerin acılı hikâyelerinde terk edilip sonradan bulunan, sevgiye muhtaç, itilip kakılmış, ama sonradan yetişkinle-

rin birleşmesini sağlayarak durumu kurtaran yan karakterlerdir. Komedi filmlerinde haşarı ve ortalığı karıştıran hiperaktif, yaramaz, ele avuca sığmaz afacandır. Bilimkurguda doğaüstü güçlere sahiptir ve düğümü çözecek kişidir, macera filmlerinde başkahramanın önce baş belası sonradan can yoldaşdır. Korku filmlerinde de çocuk masumiyetiyle hiç bağdaşmayan karakterler olarak perdede yer bulmuştur. Özellikle her tema ve konunun mubah olduğu Hollywood yapımlarında, korku sinemasında, masumiyetin simgesi çocuklar sınırsızca ve hoyratça kullanılmış, birer kan emici, katil, şeytani varlık ve yok edici olarak sunulmuştur. Örneğin; türün en çok seyirci toplayan yapımlarından yönetmen *William Friedkin*'in 1973 yapımı *The Exorcist* (Şeytan) adlı filminde Linda Blair'in oynadığı *Regan* karakteri, sinema tarihindeki en ürkütücü korku karakterlerinden biridir. 13 yaşındaki *Regan*, ailesiyle mutlu bir hayat sürerken içine şeytan girer. Çocuğu esir alan şeytani çıkarmak için olağanüstü bir mücadele yaşanır. Bu filmden birkaç yıl sonra çekilen *Omen* (Yön: Richard Donner, 1976) filminde, *Damien* şeytanın oğludur ve kötülük uğruna annesini, bakıcısını öldürmekten çekinmez. Yakın tarihli *Interview With The Vampire* (Yön: Neil Jordan, 1994) filminde vampire dönüşen küçük bir kız, *Wicked Little Things* (Yön: JS Cardone, 2006) adlı yapımda, göçük altında kalıp ölen çocuk işçilerin birer zombi olarak dönüp intikam peşinde koşması, diğer önemli örnekler olarak hatırlanabilir (Pembecioğlu, 2006).

Türler içinde çocuğa en gerçekçi yaklaşanı savaş filmleridir. Türün dinamikleri gereği olmalı, çocuk dramatik yapının hem temel yapıtaşı, hem de doruk nokta çözücüsüdür. Hem Hollywood ürünü taraflı savaş filmlerinin, hem de antimilitarist savaş filmlerinin tematik duruşu ve temel hikâye yapısı, trajedi üzerine kurulur. Çünkü savaşın bizatihi kendisi trajiktir. Ancak; *M. A. S. H*, *Avanaklar Taburu*, *Hababam Taburu*, vb. savaş parodisi komedi filmlerini bunun dışında tutmak gerekir. Trajik olan hikâye yapısı içindeki ço-

cuk karakterlerin hikâyeleri de trajiktir. Dolayısıyla gerçeğe dayandığı hissi verir. Rene Clement'in 1952 yılında çektiği *Forbidden Games/Yasak Oyunlar* filminde, savaşın vahşetinden, ürkütücü ortamından kaçıp birbirine sığınan *Paulette* ve *Michael* adlı iki çocuğun hüznünlü hikâyesini anlatır. Her ikisi de tüm aile bireylerini savaşta kaybeden çocukların birbirlerinden başka tutunacak kimsesi yoktur. Elem Klimov'un 1985 tarihli unutulmaz *İdi i Smotri/Gel ve Gör* filminde, Nazi dehşetini sonuna kadar yaşayan bir Beyaz Rusya köyünün trajedisi filmin çocuk kahramanı *Floria*'nın gözünden anlatılır. Özellikle, *Floria*'nın işitme kaybı yaşadığı sahneler, sinemada gerçeğin en acıtıcı biçimiyle sunulduğu sahnelerdendir. *Empire of the Sun/ Güneş İmparatorluğu*, J. G. Ballard'ın aynı adlı yarı otobiyografik romanı temel alınarak çekilen 1987 yılı yapımı tarihi savaş filmidir. *Güneş İmparatorluğu*, zengin Britanyalı ailesi ile Şangay'da oturan, ancak İkinci Dünya Savaşı'nda Japonya'nın Şangay'ı istila etmesi sırasında onları kaybedip, yolu bir esir kampına düşen Jamie "Jim" Graham adlı çocuğun öyküsünü anlatır. Roberto Benigni, 1997 yapımı *Life is Beautiful/Hayat Güzeldir* filminde baba-oğul eksenli bir var olma mücadelesini anlatır. 1930'ların İtalya'sında *Guido* adındaki tasasız, kaygısız bir Yahudi kitapçı, yakın bir şehirdeki güzel kadına kur yapıp onunla evlenerek bir peri masalı başlatır. *Guido* ve karısının bir oğulları olur ve İtalya'yı Alman güçleri istila edene kadar birlikte mutluluk içinde yaşarlar. Ailesini bir arada tutabilmek ve oğlunun Yahudi toplama kamplarının dehşetinden elinden geldiğince uzak tutmak çabası ile *Guida* bu yıkımı bir oyun gibi gösterir. Bu oyunun kazanma ödülü ise bir tanktır.

Star sistemi ve çocuk oyuncular

Hollywood, dev bir sinema endüstrisinin diğer adı... Sinemanın ilk dönemlerinde, 1920'li yılların pazar koşullarını Hollywood sinemasında tekелci stüdyoların dönemi belirlemiştir. Bu dönem-

de Hollywood, iç ve dış pazar garantisiyle binlerce popüler film üretip tüm dünyaya dağıtmıştır (Abisel, 1995: 42).

Tüm sinema tarihi içinde bu büyük kapitali ayakta tutan önemli dayanaklardan biri küresel pazar, diğeri star sistemidir. Çünkü endüstri sinemasının müşterileri sıradan olanı sevmez. Yüceltilmiş ve ulaşılmaz karakterleri izlemek ister. Özdeşleşmenin özü budur. Bu devasa yapı içinde çocuk oyuncuların star sisteminin dışında kalması elbette düşünülemezdi.

Sinema tarihinde perdede birkaç kez görünüp unutulmuş çocuk karakterlerin yanı sıra, yıldızlaşmış çocuk oyuncular da önemli bir yer tutar. Bu yıldızların ortak kaderi ise, çocukluktan çıkıp ergenliğe ve yetişkinliğe geçtiklerinde tutunamayıp sinemadan uzaklaşmaları ve unutulmalarıdır. Bu uzaklaşma ve unutulmada seyircinin tercihleri etkilidir. Seyirci, “çocuk yıldız” olarak benimsediği karakteri, başka bir rolde kabul etmez ve benimsemez. Yapımcılar açısından zaten yeni çocuk karakter bulmak ve yaratmak sorun değildir. Her dönemin ruhuna uygun çocuk karakterleri ve yıldızları kolayca ortaya çıkarılabilmıştır. Yıldızlaşmış çocuk oyuncuların en bilinen örneği Shirley Temple'dir. 1930'lu yılların başında tanınmaya başlayan Temple, yedi yaşındayken ilk filminde rol almış, daha çok müzikallerde oynamıştır. Temple, Oscar ödülü alan en küçük oyuncu unvanına da sahiptir. 1939 tarihli *The Little Princess* (Yön: Walter Lang), oyuncunun en çok bilinen filmlerindedir. Shirley Temple, birçok ülkede yapımcılara ilham vermiş, neredeyse her ülke sinemasında küçük kız oyuncu furyasının başlamasını sağlamıştır. Türk Sinemasındaki versiyonu olarak Zeynep Değirmencioğlu'nun oynadığı *Ayşecik* sayılabilir.

Shirley Temple gibi geniş kitlelere ulaşmış, evrensel ünü yakalamış çocuk yıldızları kısaca anmak gerekirse; Jackie Cooper, Virginia Weidler, Freddie Bartholomew, Margaret O'Brien, Philippe de Lacy, Mitzi Green, Kevin Corcoran, Sybil Jason, Bobby Breen, Jane Withers, Mark Lester, Nicole Eggert, Dakota Fanning, Misc-

ha Barton, Macaulay Culkin, Alysia Milano, Kirsten Dunst, Leonardo DiCaprio, Drew Barrymore, Mickey Rooney, Jodie Foster, Corey Feldman, Margaret O'Brien, Larisa Oleynik, Hayley Mills, Kurt Russel, Rick Schroder, Elizabeth Taylor, Natalie Wood isimleri öne çıkar. Bu oyuncuların bir kısmı yetişkin dönemlerinde de oyunculuğa devam etmiş, bir kısmı sanatın başka alanlarında varlık göstermiştir. Daha önce değindiğim gibi, bazıları için yetişkinlikle birlikte şöhretin sonu gelmiş, unutulup gitmişlerdir.

Türk sinemasında çocuk

Dünya sinemasının tersine, Türk sinemasının ilk yıllarında hiçbir filmde çocuk ögesine rastlanmaz. Türk sinemasında perdede görünen ilk çocuk oyuncu, *Aysel Bataklı Damın Kızı* (Yön: Muhsin Ertuğrul, 1934) filmiyle Ergun Kökner'dir. 1960'lı yıllara kadar yan rollerde isimsiz ve ünsüz çocuk oyuncuların kullanımı sürmüştür (<http://www.ayvakti.net/default.asp?islem=goster&sira=1035>).

Bu filmlerde çocuklar, asal karakterlerin oğlu/kızı, üvey çocuk, haşarı sokak çocuğu, asal kahramanın çocukluk hali gibi tamamlayıcı tipler olarak kullanılmıştır.

“Star sistemi”

1950'li yıllarla birlikte Türk sinemasında yeni bir dönem başlar. Bu, Yeşilçam Dönemidir ve seksenlere kadar egemendir. Bu yıllarda başlayan iki gelişme sinema alanına damgasını vurur ve Yeşilçam Sinemasını var eder. İlki, köyden kente doğru yaşanan iç göç ve beraberinde kentlerin kırılması, ikincisi kente özgü olan sinema salonlarının kırsalda hızla yaygınlaşmasıdır (Ayça, 1996: 135).

1950'li yıllar boyunca Türkiye genelinde ve özellikle Anadolu'da sinema salonu sayısında ciddi bir artış yaşanır. Bu artışa bağlı olarak yükselen talep, film üretimini de olumlu yönde etkiler. Bu dö-

nem Türk sinemasında eğlence temelli, hoşça vakit geçirmeye dönük güldürüler, kan davasını konu edinen köy filmleri, aşk ve namus hikâyeleri egemen olmuştur. Film üretimi giderek artmış ve yılda ikiyüz sayısına ulaşarak sinemamızın ileriye dönük yapılmasında belirleyici olmuştur (Kayalı, 1994: 15).

Sinemacılar Dönemi olarak adlandırılan bu on yıllık dönem, sinema dilinin anlatım aracı olarak kullanılmaya başlandığı, sinema üzerine tartışıldığı ve ilk ciddi sinema eleştirisi ve yazılarının kaleme alındığı dönemdir (Özön, 1995: 29).

Türk sinemasında çocuk oyuncuların yıldızlaşmaya, daha doğrusu yıldızlaştırılmaya başlaması ise, 1950-1960 yılları arasında sinemamızın yaşadığı nicel ve nitel değişimlerin de etkisiyle 1960'lı yılların başına rastlar.

Bu dönem Sinemacılar Döneminin ikinci yarısıdır ve 1961 Anayasasının getirdiği özgürlük ortamı içinde toplumsal konuların ve sorunların tema ve konu olarak sinemamızda daha yoğun biçimde yer almaya başladığı dönemdir (Esen, 2000: 165).

Yukarıdaki bölümlerde değindiğim gibi, dünya sinemasında çocuk yıldızların çok tutulması, yapımcılarına ciddi paralar kazandırması Türk sinemasındaki yapımcıların dikkatini çekmiş ve ilk yıldız oyuncu olarak altı yaşında iken oynadığı *Ayşecik* filmiyle Zeynep Değirmencioğlu sektördeki yerini almıştır. Değirmencioğlu, yıldızlaşmadan, yani *Ayşecik* olmadan önce, 1956 yılında çekilen *Papatya* ve 1958 yılında çekilen *Funda* adlı filmlerde çok küçük rollerde oynamıştır. Kemalettin Tuğcu'nun romanından uyarlanan *Ayşecik* filminin senaryo yazarı, Zeynep Değirmencioğlu'nun babası Hamdi Değirmencioğlu, yönetmeni Memduh Ün'dür. Filmde, hapse atılan, ancak masum olan bir babayla, onun masumiyetini ortaya çıkarıp hapisten kurtaran küçük kızının trajik hikâyesi anlatılır. İlk *Ayşecik* filmi iyi gişe yapıp seyirci tarafından benimsenince, farklı yapımcı ve yönetmenler tarafından ard arda serisi çekilmiştir. Serinin gişe yapan ve ses getiren diğer filmlerinden ba-

zıları şunlardır: *Ayşecik Şeytan Çekici*, *Ayşecik Ateş Parçası*, *Ayşecik Boş Beşik*, *Ayşecik Yuvanın Bekçileri*, *Ayşecik ve Ömercik*, *Ayşecik ve Yedi Cüceler*..Değirmencioğlu, 1974 yılına kadar *Ayşecik* serisi dahil 35 filmde oynadıktan sonra sinemadan uzaklaşmıştır.

Ayşecik serisiyle birlikte yeni çocuk yıldız arayışları hızlanmış ve çeşitli gazete ve dergilerin düzenlediği çocuk yıldız yarışmalarıyla yeni yıldız arayışlarına başlanmıştır. Bu yarışmalardan birinde, dönemin popüler dergilerinden *SES* dergisinin çocuk yıldız yarışmasında, erkekler kategorisinde, Ömer Dönmez adlı çocuk ikinci seçilir. Ömer Dönmez, ikinci olmasına rağmen eniştesi Hamdi Değirmencioğlu'nun desteğiyle *Ömercik* karakter adıyla ard arda filmler çeker ve *Ayşecik*'ten sonra ikinci çocuk yıldız unvanını alır. Ömer Dönmez, ergenlik döneminin başlarında sinemaya veda eder.

Ayşecik ve *Ömercik* serilerinin bu denli ilgi görmesi kimi oyuncu, yapımcı ve yönetmenlerin kendi çocuklarını bu kulvara sokmaya çalıştığı bir dönemi başlattı. Yapımcı Ümit Utku'nun oğlu Menderes Utku *Afacan*, Hülya Koçyiğit'in kızı Gülşah Koçyiğit *Güllüşah* ve *Gülşah*, yapımcı Türker İnanoğlu ile oyuncu Filiz Akın'ın oğlu İlker İnanoğlu *Yumurcak*, yapımcı Berker İnanoğlu'nun oğlu Sezer İnanoğlu *Sezercik* tiplerleriyle, 1970'li yılların çocuk yıldızları olarak ün yapmıştır. Çocuk yıldızlar döneminin dikkate değer diğer isimleri; *Parla Şenol Parlacık*, İhsan Küçüktepe *Çitlenbik* tiplerleriyle popülerite kazanmıştır. Bu filmler tür olarak, genellikle traji-komik türe yakındır. Mutlu son genel bir kuraldır. Bu filmlerin içerik yapısı doğrudan çocuk seyirciye yönelik değildir. Aşk, ayrılık, kavuşma, zengin/fakir taraf çelişkileri üzerine yaşanan imkânsız aşk trajedileri, yanlış anlama, ihanet ve benzeri temalar üzerine iştirilmiş çocuk tiplemesi ekseninde gelişen bu filmlerin hedef kitlesi aslında "aile"dir. Sinemanın tek popüler eğlence olduğu 1960'lı ve 1970'li yıllar, ailece sinemaya gidilen yıllardır. Bu dönemin çocuk sineması, yıldız serilerinden ibaret değil-

dir. Rüştü Asyalı'nın oynadığı *Keloğlan* serisi, masal uyarlamaları dönemin diğer örnekleridir (Pembecioğlu, 2006:168-194).

Geleneksel Yeşilçam Sineması denilen üretim modelinin önemli ayaklarından birini oluşturan çocuk yıldızlar dönemini bir bütün olarak değerlendirdiğimizde; tema ve konuların abartılı, yetişkinlere yönelik, inandırıcılıktan uzak olduğunu söylemek olasıdır. Çocuk oyuncuların tavır, konuşma biçimleri, üstesinden geldikleri olay ve olgular da inandırıcılıktan uzak, yapay ve zorlamadır. Çocuk yıldızların oynadığı haşarı, hiperaktif, sokak çocuğu, öksüz, yetim tiplerini karikatürize ve klişe olmanın ötesine geçememiştir. Bu filmlerde seyirciyi ele geçirmeye dönük duygu sömürüsü en ağdalı biçimde kendini gösterir. Yaşamda karşılığı olmayan bu *tipler* özdeşleşmeyi engellediği için tüketilip çabucak unutulmuştur. Özellikle italik yazdığım tipler betimi üzerinde durmak gerekirse; sahnede ve sinemada tip ve karakter çok farklı anlam ve hacme sahip kavramlardır. Tipler, yüzeysel, geçici, sığ ve iki boyutludur. Karakterler, tema ve konunun ana eksenini oluşturur. Derinlikli ve hacimlidir. Anlam yüklüdürler. Senaryonun veya tekstin bütününde kendilerinin hissettirirler. Merak, devamlılık ve hikâye örgüsü kavramlarının bütünleştirici ilmeklerini oluştururlar.

Çocuk yıldızların yer aldığı bu filmlerin dışında çocuk kahramanların ve çocuk hikâyelerinin yer aldığı filmlerin de yukarıda andığım biçim ve içerik özelliklerini taşıdığını söylemek yerinde olur.

Peki “yaşayan çocuklar” hangi filmlerde?

Sinemada “Gerçek” çocuklar

Türk ve dünya sinemasında, ticari sinemanın ürettiği yapay çocuk kahramanların dışında inandırıcılığı yüksek, iyi yazılmış ve oynanmış, derinlikli, yaşayan çocuk kahramanları da vardır. Ege- men Hollywood Sineması dışında yer alan Amerikan Sinemasında, Avrupa ve Üçüncü Dünya Sinemasında, çocuk imgesi çok

farklı bir yere sahiptir. Özellikle çocuk kahramanların ana karakter olarak yer aldığı filmlerde hikâye “çocuğun gözünden” aktarılır. Onun duyusuyla ve dokunuşuyla akıp gider. Bu nedenle inandırıcıdır. Gerçeğe dokunur. Anlatılan hikâye ete kemiğe bürünür.

Sosyal sınıfların, katmanların var olduğu her toplum modelinde, her ülkede çocuk hakları ihlalleri, yoksulluk, parçalanmış aileler, öksüzlük, yetimlik, eğitim, sağlık, güvenlik haklarından mahrumiyet, her türlü taciz, esaret, zorunlu ikamet, zorunlu göç, asimilasyon, savaş ortamında zorla tutulma ve benzeri binlerce sorun tartışılmaz biçimde vardır.

İşte tüm bu “gerçekliğin” sinema sanatının araçlarını ve anlatım olanaklarını abartmadan, ince bir duyarlılıkla kullanarak perdeye yansıdığı yapıtlarda “gerçek çocukları” bulabiliriz. Türk ve Dünya Sinemasından ikişer önemli örneği anımsatmakta yarar var:

Vittoria De Sica'nın 1946 yapımı *Sciuscia/Ayakkabı Boyacıları* filminde, savaştan sonra kimsesiz kalan *Giuseppe* (Rinaldo Smordoni) ve *Pasquale* (Franco Interlegghi) adlı iki çocuğun hikâyesi anlatılır. İtalyan Yeni Gerçekçilik akımının önemli filmlerinden biri olan bu yapımda yalnız, çaresiz, aç ve korku dolu çocuklar birbirlerinden güç alarak ve Amerikan askerlerinin botlarının boyayarak yaşamaya başlar. Gelecekle ilgili planları beyaz bir ata sahip olmaktan ibarettir. Ancak bu hayal, birinin yanlışlıkla öbürünün ölümüne sebep olmasıyla bir anda suya düşer (Demirbilek, 1994: 91)

François Truffaut, *400 Darbe/Les Quatre Cent Coups* (1954) filminde, mevcut düzen ve toplumsal yapıya eleştirel bir açıyla yaklaşır. *Cahiers du Cinema* dergisinde yazdığı yazılarda, Fransız sinemasını ağır bir dille eleştiren Truffaut, *400 Darbe* ile, yaptığı bu eleştirileri sinema dilinde de anlatmış ve Fransa'da yeni bir akımın doğmasını sağlamıştır. *400 darbe* “okul kırmak” anlamına gelen bir Fransız deyimidir. Ödevini yapamadığı için ceza alma korkusu ile okuldan kaçan küçük kahramanımız yolda arkadaşı ile yürürken annesini bir yabancıнын kollarında görür. Ertesi gün okula git-

tiğinde öğretmeni niçin okula gelmediğini sorar ve çocuk “annem öldü” der. Öğretmeni çocuğun ailesi ile konuşur. Ailesi ve öğretmenleri neden böyle bir yalan söylediklerini öğrenmeye çalışırlar. Daha sonra küçük çocuk ve arkadaşı, buldukları yerden kaçmaya karar verirler. Amaçları denize ulaşmak ve orada yaşamaktır; fakat hiçbir şey istedikleri gibi gitmez.

Türk sinemasının 60’lı yıllardan sonra ilgi duyduğu temalardan biri de, kentte başıboşluğa itilmiş ve sahipsiz kalmış çocuklardır (Kalkan, 1988: 146-147).

Ancak, Türk sinemasında çocuk imgesine gerçekçi olarak yaklaşan ilk film *Yusuf İle Kenan* (Yön: Ömer Kavur, 1979) adlı filmidir. Senaryosu Ömer Kavur ve Onat Kutlar tarafından yazılan filmde, Cem Davran henüz çocukluk yaşlarında rol almıştır. Ömer Kavur’un, toplumun itilmişleri arasından çekip çıkardığı iki çocuğun hikâyesini yalın ve etkili bir sinema diliyle anlattığı bu film, uluslararası arenada da kabul görmüş ve Milano Film Festivalinde Çocuk Filmleri Dalında, Büyük Ödül dâhil olmak üzere pek çok ödül kazanmıştır (Özgüç, 1985: 15).

Yusuf ve Kenan, biri 14, diğeri 9 yaşlarında, çobanlık yapan iki kardeştir. Babaları bir kan davası sonucu öldürülünce, çocuklar tek akrabaları olan amcaları Ali’yi bulmak üzere İstanbul’a kaçarlar. Ancak tüm çabalarına rağmen onu bulmayı başaramazlar. Yabancıları oldukları büyük kentin acımasız koşulları altında umutsuzluk ve çaresizliklerinin doruk noktasında, *Böcek* lakaplı bir sokak çocuğuyla tanışır. Böcek onları Çarpık lakaplı, kirli işler çeviren bir gençle tanıştır. Çarpık, Yusuf’a yanında çalışmasını önerir. Çaresiz Yusuf bu teklifi kabul eder ve Çarpık’la hırsızlık yapmaya başlar. Öte yandan daha sağlam ve tutarlı bir kişiliğe sahip olan Kenan direnir, amacı dürüst bir işte çalışıp meslek sahibi olabilmektir.

Sokak çocuklarına yönelik diğer önemli çalışma yönetmenliğini Aydın Sayman ve Ümit Cin Güven’in yaptığı *Sır Çocukla-*

rı (2001) filmidir. 10 yaşındaki *Cemil* (Halil İbrahim Aras), annesi ve kendisi üzerinde şiddet uygulayan üvey babasından kaçarak Adana'dan İstanbul'a gelir. Haydarpaşa'da karşılaştığı sokak çocuklarının yanına sığınan Cemil'i grubun lideri Velit (Fırat Tanış) yanına para vererek geri göndermek ister. Sokak çocukları, Cemil için para toplarken bir yandan da zorlu yaşam koşullarına katlanırlar. Bu arada Cemil'in annesi *Münevver* (Nur Sürer) oğlunu aramak üzere İstanbul'a gelir. Kör bir piyango satıcısının yanında bilet satan küçük kız kardeşi *Zeynep*'in (Özgül Namal) babasıyla oturduğu gecekonduya yerleşen kadın, ilk eşinin kardeşleri tarafından namus meselesi yüzünden aranmaktadır. İstanbul'a geldiği duyulan Münevver'i öldürmek üzere Anadolu'dan bir genç gelir. Adı *Reşo*'dur (Mehmet Ali Alabora). Duyarlı ve vicdanlı biri olan Reşo, Münevver'i öldüremez ve bulamadığını söyleyerek şehirde oyalanır. Bu arada Velit de piyango satıcısı Zeynep'e aşık olmuştur. Sokak yaşamına daha fazla dayanamayıp hastalanan Cemil'i arkadaşları, serseri *Şero*'nun (Aslan Kacar) kahvesinde çalışan yaşlı dostları *Dayı*'nın (Erdinç Olgaçlı) yanına yerleştirirler. Velit, Zeynep'e aşkını nasıl ifade edeceğini bulmaya çalışırken Cemil'in başına gelen olayla her şey tersine döner. Yaşamları ve kaderleri pamuk ipliğine bağlı bu insanlar için artık geri dönüş yoktur.

Çocuk hakları ihlalleri ve sinemadaki yansımaları

Türk ve Dünya sineması bağlamında, yukarıda yapılan genel değerlendirme ışığında baktığımızda, sinema tarihinde tematik yapı ve konu olarak çocuk hakları ihlalleri üzerinde yoğunlaşan film sayısı son derece azdır. Çocuk imgesinin yer aldığı filmlerin büyük çoğunluğu çocuğu sömüren, hikâyenin bir ögesi olarak kullanılmaktan öte gitmeyen, temel öznesi ve odağı çocuk olmayan yapımlardır. Bu filmlerin çocuk trajedilerini, en koyu biçimde istismar ederek bizatihi çocuk hakları ihlali yaptıklarını söylemek mümkündür.

Çocuk hakları ihlallerinin en yoğun yaşandığı; savaş iklimi, parçalanmış aile ortamı, kurumsal koruma kurumları olan yetiştirme yurtları, yetimhane, manastır gibi maddi manevi baskı ortamları, sokaklar, viraneler, ceza ve tutukevleri, filmlerde birer arkaplan işlevi görür. İhlaller gösterilir, fakat nedenleri üzerinde durulmaz ve çözüm önerilmez. Karşılaştırmalı bir örnek vermek gerekirse; Ömercik, Yumurcak ve Sezercik serilerinde, çocuk karakterlerin trajedileri gösterilir ancak nedenlerini bilmeyiz. *Sır Çocukları* (Aydın Sayman, Ümit Cin Güven, 2001) filminde ana ve yan karakterlerin sokağa düşme nedenleri ve süreci hikâyenin örgüsü içinde yer alır.

Çocuk hakları ihlali olarak sinema sanatının sömürgeci yaklaşımı, reklam ve dizi sektörü için de geçerlidir. Türk televizyonlarının yayınladığı ve çocuk imgesinin türlü biçimlerde kullanıldığı yapımlarda, sömürü ileri aşamdadır. Yakın tarihli bir örnek olarak; *Canım Ailem* (ATV TV, 2009-2010) dizisinde, anne ve babası trafik kazasında ölen üç kardeşin başına gelen trajik olaylar dizgesi, açık biçimde duygu sömürüsüne yaslanarak ilerler.

Türk ve dünya sinemasında çalışma ve üretim ilişkileri bağlamında çocuk hakları ihlalleri

Batı sinemasında, Avrupa ve Hollywood ekseninde çocuk imgesinin sinemada kullanımında tema/konu/içerik ve anlatım bağlamında çocuk öznesinin sömürüsünden söz etmiştik. Ancak güçlü bir meslek örgütlenmesi ve sendikalaşma, emek sömürüsünü önemli oranda frenlemiştir. Avrupa ve Hollywood Sinemasında başından beri çalışma koşulları/kazanç ve haklar dengesi, hem yetişkin hem çocuk oyuncular açısından olumlu bir tablo sergilemiştir.

Türk sinema ve dizi sektöründe ise, gerek başrol oyuncularının, gerekse yan rollerde oyunculuk yapan çocukların mali ve sosyal haklar bakımından da yoğun bir emek sömürüsüne maruz kal-

dıklarını söylemek mümkündür. Türk sinemasında, başlangıcından günümüze ciddi bir meslek dayanışması, emek örgütlenmesi ve sendikalaşma yoktur. Olanlar kısır çekişmelerin ve iktidar kav-galarının yaşandığı derme çatma kurumlar olmanın ötesine geçememişlerdir. Bu sorunlu yapı içerisinde, geçmişte ve günümüzde çocuk oyuncuların sağlıksız set koşullarında, günübürlük, güven-cesiz, geleceksiz çalıştırıldıkları açıktır. 2000’li yıllarda ciddi bir sıçrama gösteren, sayıları 2010 yılında bir sezonda seksene yak-laşan televizyon dizileri, çok ağır çalışma koşulları içinde üretil-mektedir. Bu yoğun üretim temposu içinde yer alan çocuk oyun-cularının durumu, sinema sektöründen farklı değildir. Dizi sektörü-nün üretme ve yayın dinamiklerindeki nicelik düşünüldüğünde, yaşanan emek sömürüsü daha da vahimdir. Türk dizi ve sinema sektöründe küçük istisnalar dışında, sağlık ve sosyal güvenceden söz edilemez. Ülkemizde yürürlükte olan yasalar açısından bakıl-dığında sinema, televizyon ve reklam sektöründe çalışan çocuk-lar için özel bir düzenleme yoktur. Ekrem Sarısu’nun konuyla ilgili değerlendirmesinde belirttiği gibi; Borçlar Kanununun 353 üncü maddesindeki; *“Bu babın hükümleri hizmet akdinin teşekkül un-surlarını havi olmakla beraber ilmi veya bedii malumatı mahsusayı haiz olanlar tarafından ücretle yapıla gelen mesai hakkındaki akit-lere de tatbik olunur”* hükmüne göre, sanatsal yönü ağır olan işler-de çalışanlar hakkında Borçlar Kanunu uygulanmaktadır. Borçlar Kanunu gereğince yapılacak hizmet sözleşmelerinde ise, belirlen-miş bir alt yaş sınırı yoktur. Bu nedenle reklam filmi, televizyon di-zisi, sinema filmi, çocuk giysilerinin sunumundaki mankenlik, ka-talog çekiminde fotomodellik, sirklerde çocukların yaptığı çeşitli gösterilerde oynayan çocuklar, ses ve söz sanatı icrası gibi, sanatsal yönü ağırlıkta olan işlerde çalışan veya görev alan çocuklar, yaş-ları ne olursa olsun, sigortalı olabilirler. Hatta 506 sayılı SSK’nın Ek 10 uncu maddesince sigortalı yaptırılmaları zorunludur (Sarı-su, 2008: 12).

Sektörün genel çalışma/çalıştırılma koşullarındaki bu çarpıklıklar, 20 Kasım 1989 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda kabul edilen ve Türkiye'nin de taraf olduğu *Çocuk Hakları Sözleşmesi*'nin özellikle 32. maddesine aykırıdır. Sözleşmenin bu maddesi, çocukların ekonomik sömürüye açık biçimde, sağlığına ve eğitimine zarar verebilecek, bedensel, zihinsel, ahlaki ve toplumsal gelişimini engelleyecek işlerde çalıştırılmamasını öngörmektedir. Aynı maddenin 2. Bendi, taraf ülkelerin 1. bentle ilgili almaları gereken önlemleri ve yapılması gereken düzenlemeleri açıkça ifade eder. 2. bentte çalışan/çalıştırılan çocukların yaş sınırlamalarını, çalışma saatleriyle ilgili düzenlemelerin yapılmasını, bunlara uyulmadığında uygulanacak cezai yaptırımların yerine getirilmesi gerektiğini ifade eder (www.unicef.org/turkey).

Sonuç

Sonuç olarak sinema, çocuk imgesini çok farklı biçim ve içerikte kullanmış, sömürdüğü, çarpıttığı karda gerçekçi yaklaşımlarla hak ettiği değeri vermiştir. Çocuk temalı/konulu filmler, çocuğun yan unsur olarak görüldüğü filmler, diziler bir yandan özne olarak çocuk imgesini sömürmüş, bir yandan sektörel anlamda çocuk oyuncuların emeğini sömürmüştür. Sinema ve dizi sektöründe ciddi bir yasal düzenleme yapılmadığı sürece çocuk oyuncuların emek sömürüsü devam edecek gibi görünmektedir.

Tema/konu bağlamında ise, sinema var olduğu sürece, hayatta karşılığı olmayan “*hayal çocuklar*” da var olacaktır, kült karakterlere dönüşen, inandırıcı, yaşayan “*gerçek çocuklar*” da var olacaktır.

KAYNAKLAR

- Abisel, N. (1995), *Popüler Sinema ve Türler*, Alan Yayıncılık, Sanat Dizisi 1, İstanbul.
- Ayça, E. (1996), “Yeşilçama Bakış”, *Türk Sineması Üzerine Düşünceler*, Yayına Haz.
- Dinçer, S. M., Doruk Yayınları, İstanbul.
- Demirbilek, A. (1994), *Dünya Sinema Tarihi*, c.1, Engin Yayınları, İstanbul.

- Esen, Ş. (2000), *80'ler Türkiye'sinde Sinema*, 2. baskı, Beta Basım Yayım A.Ş., İstanbul.
- Kalkan, F. (1988), *Türk Sineması Toplum Bilimi*, Ajans Tümer Yayınları, İzmir.
- Kayalı, K. (1994), *Yönetmenler Çerçevesinde Türk Sineması*, Ay Yıldız Yayınları, Ankara.
- Özön, N. (1995), *Karagözden Sinemaya: Türk Sinemasının Sorunları*, Kitle Yayınları, c. I, Ankara.
- Özgüç, A. (1989), *Türk Filmleri Sözlüğü*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Pembecioğlu, N. (2006), *Türk Ve Dünya Sinemasında Çocuk İmgesi*, Babil Yayınları, Ankara.
- Sarısu, E. (2008), "Çocukların İş Kanununa tabi olmayan işlerinde çalıştırılmaları II", Posta Gazetesi, 17 Nisan 2008

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

www.sinemalar.com

www.turksineması.com

www.tursak.org.tr

www.imdb.com

www.sinemabuyusu.com

www.wikipedia.org

www.unicef.org/turkey

<http://www.ayvakti.net/default.asp?islem=goster&sira=1035>

ALTINCI BÖLÜM



ÇOCUK VE MEDYA OKURYAZARLIĞI



Doç. Dr. Erol Nezih Orhon

EROL NEZİH ORHON

Doç. Dr., Anadolu Üniversitesi, İletişim Bilimleri Fakültesi

1970 yılında Ankara'da doğdu. İlk ve orta öğrenimini burada tamamladıktan sonra, lisans eğitimini Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi, Sinema ve Tv Bölümü'nde yaptı. Anadolu Üniversitesi ve Morehead State University'den aldığı iki ayrı yüksek lisans derecesinden sonra, doktorasını Anadolu Üniversitesi'nde tamamladı. Halen aynı kurumda doçent doktor olarak görev yapmaktadır. Özellikle, medya okuryazarlığı üzerine kitap bölümleri, ulusal ve uluslararası yayınları bulunmaktadır. 2009 yılında düzenlenen Birleşmiş Milletler-Medeniyetler İttifakı toplantısında medya okuryazarlığı üzerine konuşmacı olarak katılmıştır.

ÇOCUKLAR İÇİN ELEŞTİREL MEDYA OKURYAZARLIĞI

İlk akla gelen anlamıyla medya okuryazarlığı farklı biçimler içerisindeki iletişime erişme, inceleme, eleştirel bir biçimde değerlendirme ve tekrar üretebilmek olarak adlandırabiliyoruz. Medya dediğimizde aklımıza gelen, öncelikle geleneksel medya oluyor. Kitaplar, gazeteler, dergiler, radyo, televizyon ve filmler ilk aklımıza gelenlerden. Unutmayalım ki, internetin yaygınlaşması ile internetin kendisi de bu kapsama dahil oluyor. Ayrıca, videolar, billboardlar, kaydedilmiş müzik ve sesler, reklamlar, video oyunları da son dönemin en çok dikkat çekenlerinden. Özellikle, çocukların video ve internet oyunlarına olan ilgisini değerlendirdiğimizde daha da artan önem kazanıyorlar.

Temel tanımını bakımından medya okuryazarlığı, medyanın akıllı ve etkili bir biçimde kullanılabilmesini vurgulamaktadır. Medyayı teşkil eden ve içerikleri oluşturan yapılar ile bu sistemlerin siyasi yaklaşımlarını, gelişimlerini, ekonomik yapılarını, yönetim yapılarını ve kaynakları hakkında bilgi sahibi olmak demektir. Farklı kaynaklardan toplanarak aktarılan içerikler hakkında yorum yapabilme ve doğrulukları konusunda da eleştirel yaklaşabilmeyi ifade etmektedir. Özellikle içinde yaşanan toplum dikkate alındığında, bireylerin ve toplumun inançları, değerleri, tavırları ve davranışları gibi konulardaki etkisini anlamaya çalışabilmektir. Bu doğrultuda bilinç geliştirebilmektir. Medya içeriğinin üretim koşullarını dikkate alarak farklı kanlardan ve seslerden yararlanabilmeyi, dikkate almayı ve bu çoğulcu-çok seslerin varlığının

önemini kavramayı vurgular. Gelişim ve değişim içerisindeki medya alanları ve içerikleri içinde takipçi olmayı beraberinde getirir.

Medya okuryazarlığında amaçlar şu şekilde ifade edilebilir:

- Medyanın fikir, bilgi ve haberi, bir başkasının bakış açısıyla nakletmek üzere kurulduğunu anlamak.
- Duygusal etki oluşturmak için özel tekniklerin kullanıldığını anlamak.
- Kullanılan tekniklerin, amaçladıkları ve doğurdukları etkilerin farkına varmak.
- Medyanın belirli kişilerin yararına çalışabildiğini ve bazı sesleri de özellikle dışlayabildiğini hatırlamak.
- Medyadan kimlerin yararlandığı, kimlerin neden dışlandığı gibi soruları sorabilmek ve bu soruların cevaplarını tartışabilmek.
- Çok sayıda farklı ve özellikle de alternatif bilgi ve eğlence kaynakları arayabilmek.
- Medyadan kendince sonuçlar çıkartabilecek bir araç olarak da algılayabilmek.
- Medya ile ilişki içerisinde edilgen olmaktan çok etkin bir rol içerisinde bulunmak.
- Sayısal okuryazarlık ve haber okuryazarlığı gibi farklı konularda da görüşler geliştirerek derinlemesine eleştirel incelemelerde bulunabilmek. Medya içeriklerinin eleştirel değerlendirebilmesini geliştirebilmek

Bir kere daha, medya okuryazarlığı çeşitli biçimlerdeki medya metinlerine erişim olarak görülmekte, erişilen medya metinlerinin eleştirel incelenmesi ve yine medya araçlarını kullanarak bireylerin kendi mesajlarını üretebilmeleri süreci olarak tanımlanmaktadır. Medya okuryazarlığının amacı, inceleme, yorumlama, anlama, paylaşma ve kendini ifade edebilme aracılığı ile bireyle-

rin özerkliğini desteklemektir. Medya içeriklerine karşı alıcı durumunda olanları tüketici durumdan daha aktif bir konuma geçirmeyi amaçlayan, toplumun etkin üyeleri olarak varlıklarını devam ettirmelerine destek olmayı amaçlayan bir yaklaşım biçimidir.

İfade edilen amaçlara bağlı olarak medya okuryazarlığının beş temel prensibi şu şekilde ifade edilebilir:

1. Medyanın toplum üzerindeki etkisinin farkında olmak,
2. Medyayı, içinde bulunulan kültürü anlamada kullanılacak kaynaklardan biri olarak görebilmek,
3. Kitle iletişiminin işleyişine ilişkin örgülerin farkına varmak,
4. Kitle iletişim araçlarında (medya) yer alan içeriklerin incelenmesi, yorumlanması ve değerlendirilebilmesi için yaklaşımlar gerçekleştirilebilmesi,
5. Sayılan noktaların ışığında, medya içeriklerine ilişkin algılama ve yorumlama becerilerinin kazandırılabilmesidir.

Medya okuryazarlığının sürekli tekrar edilegelen tanımlarından önce, belki de söylenmesi gereken medya okuryazarlığının 'ne olmadığıdır'. Medya okuryazarlığını diğer okuryazarlık türlerinden ayıran belli özellikler, aynı zamanda onun ne olmadığı konusunda da fikir sahibi olmamıza yardımcı olmaktadır.

O halde, neler medya okuryazarlığı olarak tarif edilemez?

- Medyaya saldırmak, bir başka anlamıyla medyayı yerden yere vurmaya çalışmak, medya okuryazarlığı değildir. Bu ifadenin yanı sıra, medya okuryazarlığı ağır eleştiri getirmeyi de içerir.
- Her ne kadar medya okuryazarlığı medya içeriklerinin üretimine katılımı vurgulasa da, içerik üretiminde çok sınırlı yer almak, medya okuryazarı olmak anlamına gelmez.
- Sadece birtakım yönlendirilmiş içerikleri sergilemek, DVD veya kasetler ile sunumlarda bulunmak medya okuryazarlığı değildir; kişi aynı zamanda medyayı da anlatmalıdır.

- Tek başına politik gündeme ve içeriklere bakmak, klişeleşmiş kimlik yapılarını incelemek veya çarpıtılmış temsilleri sunmak medya okuryazarlığı değildir; bu vurgu biçimlerini ‘normal’ gibi sunan yapılar ile sistemleri de ortaya koyabilmek gerekmektedir.
- Belli bir bakış açısından medya içeriklerine bakmak veya çarpıtıldığını düşündüğümüz içerikleri incelemeye kalkmak da medya okuryazarlığı değildir; çünkü, bu çabaları üstlenen kişinin farklı-çoklu bakış açılarından ve kendini farklı konulara koyarak yaklaşabilmesi önemlidir.
- Medya okuryazarlığı ‘aman izleme’ demek değildir; daha da ötesinde ‘dikkatle izle ve eleştirel düşün’ demektir.

Medya okuryazarlığında içeriklerin incelenmesinde temel vurgu alanları da şu şekilde ifade edilebilir:

- Medyada yer alan farklı mesajlar, özellikle seçilmiş ve biçimlendirilmiş olabilir. Mesajların birçoğu farklı kurgusal yapılar içersindedir. Oluşturulmuş farklı kurgusal gereklilere ilişkin farkındalık yaratmak.
- Medyaya ilişkin bir başka nokta ise, medya içeriğini üretenler ile tüketenler arasındaki bağıdır. Bu bağ aynı zamanda, bu ortak paylaşımın ortaya koyduğu farklı algısal yorumları da vurgulamaktadır. Medya içeriğinin üretimi ve tüketimi arasındaki bağı kurabilmektir.
- Medyanın üretim koşullarından bahsetmek, üretimi gerçekleştirenlerin bakış açılarından, değer yargılarından ve en önemlisi ideolojilerinden de bahsetmek anlamına gelmektedir. Medya içeriğinin taşıdığı yargılar ve ideolojiler sergilenbilir.
- Medya içeriği gerek üretim koşulları, gerek içinde bulunduğu toplumun özellikleri bakımından farklı ipuçlarını da içinde barındırmaktadır. İçeriğin üretilmesine ilişkin sosyal ve

politik bağlar, ekonomik vurgular, teknolojinin kullanım biçimi, siyasal yanlılıklar, tarihe ilişkin bağı ve tarihe kaydı ile üretimdeki estetik tavırlar sorgulanabilmektedir.

- Medya içeriğinin nasıl bir dünya gerçekliği kurduğu, sergilediği ve içeriği tüketenleri nasıl bir dünya gerçekliğinin içine yerleştirmeye çalıştığı tartışılabilir.

Ele alınan tüm yaklaşımlar çerçevesinde medya okuryazarlığı daha katılımcı, özgürlükçü ve paylaşımcı bir demokrasinin geliştirilmesine katkı sağlayabilir. Katılımcı doğası gereği yurttaşlık bilincini pekiştirebilir, bununla beraber çoğulcu bir katılımı teşvik edebilir. Çoğulculuk çerçevesinde de ırksal, sınıfsal, etnik, dinsel ve ekonomik olarak ifade edilebilecek farklı temellere bağlı ayrımcılıkların önüne geçebilir. Daha da ötesinde her bir vurgu alanı ile ilgili değerlerin geliştirilmesine katkı sağlayabilir. Eğitimin başlı başına kendi özü bakımından düşünüldüğünde ise, eğitimin niteliğine de katkı sağlayabilir.

Örneğin, medya okuryazarlığı kapsamında üretimin üretim faaliyetlerinden haberdar olmak ve bu süreçlere katılmak ciddi bir deneyim kazandırabilir. Bu bağlamda, okullarda çıkartılan gazeteler, var olan hedeflerinin ötesinde medya okuryazarlığı bağlamında daha derinlemesine amaçlara hizmet edebilir. Belirtilen örneğe bağlı olarak okullarda çıkartılan gazeteler ile şu hedeflere ulaşılabilir:

- Okullarda yer alan basılı yayınların yanı sıra ek ve tamamlayıcı, en önemlisi de daha güncel bilgilerin derlenebilmesi;
- Çocukların gündemde yer alan konular ile ilgili olarak yorumda bulunabilmelerini sağlamak, objektif bakış geliştirme konusunda hassasiyetlerini sağlama, farklı görüşlerin varlığını kabullenme doğrultusunda çoğulcu yaşam pratikleri içersinde yer almalarını sağlayabilmek;
- Takip ettikleri farklı konular ile ilgili olarak gelen mesaj içe-

riklerini ve mesaj biçimlerini inceleyebilmeleri konusunda duyarlılık oluşturmak;

- Okulda yer alan eğitim ile birlikte farklı sentezlere ulaşabilmelerine yardımcı olmak sayılabilir.

Medya okuryazarlığının ifade edilegelen yaklaşımlarını daha derinleştirecek olursak farklı yöntemlerden yararlanan, daha boyutlu bir yaklaşımlar dizisi geliştirmiş olabiliriz. Bu doğrultuda, çocukların eleştirel medya okuryazarlığından yararlanabilmesinde belirli özel yöntemlerden yararlanılabilir. Bunlardan bazılarını şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Araştırma yöntemi

Çocukların merak ettikleri veya incelemeye aldıkları bir konuya ilişkin olarak belirli stratejileri kullanabilmeleri gerektiğini çağrıştırmış oluruz. Özellikle bu yöntem içerisinde açık uçlu sorular sorarak çocukların zihinsel olarak içinde buldukları dünyaya ilişkin katılımlarının sağlanması amaçlanır. Anlamli bir araştırma yönteminin geliştirilebilmesi ve tartışmaların yer alabilmesi için de olanak sağlamış oluruz. Sansür, haberde tarafsızlık ve popüler kültürdeki eğilimler gibi birçok konu, çocukların da ilgisini çekebilmektedir. Bu tür konulara ilişkin araştırmalar ve tartışmalar ilgi çekici gelmektedir. Sınıfta gösterilebilecek film bölümleri ve haber parçaları gibi örnekler ile ilerlenebilir.

Araştırma ve tartışmalarda konu olabilecek verileri çocukların şu şekilde toplayabilmesini ve derlemesini önerebiliriz:

- Bazı istatistik ve raporlardan yararlanabilirler.
- Filmlerin maliyetlerini inceleyebilirler; temaları, karakterler ve anlatım tarzları konusunda da eleştirel yaklaşabilirler.
- Örneğin televizyonda yer alan programların ölçümlerini-ratinglerini inceleyebilirler ve sonuçların nedenlerini tartışabilirler.

- Çocuklar medya profesyonellerine düşüncelerini, tartışmalarda dile gelen konuları ve önerilerini/şikâyetlerini yazabilirler veya anlatabilirler.

2. Eleştirel düşünme yöntemi

Bu yöntem aracılığı ile çocuklar, zihinsel beceriler geliştirebilirler ve bu becerileri kullanarak akılcı bir biçimde neye inanıp inanmayacaklarına karar verebilirler. Doğruluk, adalet, açık görüşlülük, empati, özgünlük ve kendini eleştirebilme gibi değerleri de, geliştirdikleri becerilerin ve davranış kalıplarının içersine yerleştirebilirler.

Eleştirel düşünce yaklaşımın içersinde şu noktaları görmeyi bekleyebiliriz:

- Doğrulanabilir olgular ile değer yargılarını ayırt edebilmek.
- Bir iddianın veya kaynağın güvenilirliğini belirleyebilmek.
- Doğrulanmış ve doğrulanmamış iddialar arasındaki geçerliliği belirleyebilmek.
- Ortaya konmuş veya konmamış varsayımları tanımlayarak tarafsızlıkları tespit edebilmek.
- Akla uygun olmayan tutarsızlıkları görebilmek.
- Bir iddianın güçlülüğünü belirleyebilmek.

3. Değerler eğitimi

Medyada yer alan birçok konuya ilişkin tartışmanın değerler üzerinden olduğunu görebiliriz. Televizyon programlarında, dizilerde, filmlerde, reklamlarda ve hatta farklı sansür uygulamalarında değerlerin nasıl yer aldığı düşünülebilir.

4. Medyanın farklı disiplinlerden yaklaşmak

Özellikle medya okuryazarlığının tek başına, sadece medya ile ilgili olmadığını kabul etmek gerekir. Türkçe dersleri, sosyal bilim-

ler, tarih ve coğrafya gibi farklı dallardan da yararlanılabilir. Örneğin tarih, konusu açısından tarihi karakterlerin ve konuların nasıl bir yanlılık içerisinde sunulduğu, bakış açılarının ne olduğu ve propaganda olarak sayılabilecek vurguların tespitine gidilebilir. Coğrafya açısından düşünüldüğünde ise filmlerde, programlarda ve diğer medya içeriklerinde yer alan şehirlerin, yaşam alanlarının gerçek yaşamdaki ile arasındaki farklar, o şehirlerin sunulmuş biçimleri, sosyo-ekonomik yapıları, medya içerisinde o coğrafyaların yeniden nasıl üretildiği sorgulanabilir. Gösterilenlerin yanında nelerin özellikle görünmez hale getirildiği de ayrı bir vurgu olabilir.

5. Disiplinler arası stratejiler

Gündemde olan farklı konular, gelişmeler, eğilimler ve özel olaylar, medyada sıkça yer almaktadır. Örneğin, silahlanma yarışı, bir pop yıldızının tanıtım kampanyası, reklam kampanyaları ve şiddet gibi konular sadece medyanın kendisi sorgulanarak ele alınmayabilir. Bununla birlikte tarih, edebiyat, sosyoloji, psikoloji, iletişim ve dilbilimi gibi farklı disiplinlerden de yararlanılabilir.

6. Medya ortamının incelenmesi

Her kitle iletişim aracının kendine özgü yanlılığının ve ideolojisinin olduğunu hatırlamamız gerekir. Bir kitle iletişim aracının mesajını incelemeye başladığımız anda, o aracın sadece mesaja bağlı içeriği ile değil, biçimi ile de etkileşime geçmiş oluruz. O halde soracağımız sorular sadece içeriğe ilişkin değil, aynı zamanda da o aracın doğrudan kendisine ilişkin olacaktır. Örneğin, o kitle iletişim aracı olmasaydı hayatımız nasıl olurdu? Benzer şekilde aşağıdaki sorulardan da yararlanabiliriz:

- Kitle iletişim aracı nasıl çalışıyor?
- Nasıl ve ne zaman icat edilmiş?

- Aracın kullanımı özellikle sosyal, ekonomik ve politik anlamda nasıl geliştirilmiş?
- Aracı en ilginç ve dikkat çekici şekilde kullananlar kimler? Ne tür konuları paylaşıyorlar? Nasıl yapıyorlar?
- Aracın bugünkü durumu ve önemi nedir?
- Aracın bugün için sınırlılıkları nelerdir?
- Araç, kullanıcıları nasıl etkilemektedir? Kullanıcılar aracı nasıl etkilemektedir?
- Diğer araçlar bu aracı nasıl etkilemektedir?

7. Farklı bakış açıları

Medyaya ilişkin en önemli vurgulardan ikisinin politik tavır ve para odaklılığı olduğu düşünülürse, bu iki amacın ötesinde medyayı farklı görme biçimlerinin neler olacağı değerlendirilebilir. Aynı şekilde, medya içeriğine ilişkin farklı görme ve farklı düşünce ifade etme biçimlerinin neler olabileceği de aynı şekilde değerlendirilebilir.

Bir başka eleştirel yaklaşım ise, üzerinde sıkça durulan medyada yer alan şiddete ilişkin olabilir. Medyada yer alan şiddetin çocuklar üzerindeki etkisi, belki de çocuklar ve medya üzerine yapılan çalışmalarda ilk sırayı almaktadır. Filmlerdeki, video oyunlarındaki veya şarkılardaki şiddet, çocuklar ile birlikte şu şekilde sorgulanabilir:

- Şiddeti cazip hale getiren karakterler kimlerdir?
- Gerekliliği gibi gösterilen, olumlandırılan şiddet nerelerde var?
- Gerçekmiş gibi gösterilen şiddet hangileri?
- Silahların kullanımı?
- Yoğun grafik şiddet vurguları?
- Ödüllendirilen, taçlandırılan veya özendirilen şiddet örnekleri? Cezalandırılmayan şiddet örnekleri?

- Acı veren veya zarar veren sonuçları gösterilmeyen şiddet örnekleri?
- Espri ile karışık sunulan şiddet örnekleri?

Ele alınan sorular ile birlikte çocukların korku duydukları, kendilerini rahatsız hissettikleri noktaları da vurgulamaları beklenebilir. Şiddeti gereklimiş gibi gösteren örnekleri kendi ilgi alanlarından seçmeleri istenebilir. Örneğin, son dönemde yaygınlaşan sayısal oyunlar, video ve bilgisayar oyunları, bunlar içersinde değerlendirilebilir. Aynı zamanda, çocuklar ile birlikte şiddete tanıklık ettiklerinde neden heyecana/hazza yönelik hislere sahip oldukları konusunda da görüşler paylaşılabilir.

Medya okuryazarlığının üstü kapalı kalmış bir noktasını da, bu eleştirel yaklaşım içersinde değerlendirmek gerekir. Çocukların medya ile ilişkisi bir tür aidiyetle ilgilidir. Çocukların video veya bilgisayar oyunlarının başından kalkmaması sadece görsel, işitsel, estetik, oyun, şiddet ve benzeri kavramlar ile açıklanamayabilir. Çocukların bir tür kimlik arayışının parçası olarak da görülmalıdır. Çocukların oyunların içindeki karakterlerin yerine geçtiğini düşünmesi, diğer oyuncular ile birlikte bir grup oluşturmaları, bu kimlik arayışının ifadesi olarak görülebilir. Bir kimlik sahibi olmak ve bir grubun üyesi sayılmak, çocuklar için adı konmamış geçerli nedenlerden sayılabilir.

Özellikle internet için ayrı değerlendirmelerde bulunmak gerekli olacaktır. İnternetin özellikle çocuklar ve gençler için gittikçe artan tercih edilirliliği, kendisinin daha farklı ele alınmasını gerektirmektedir. İnternete paralel olarak bir başka dikkat çeken kullanım alanı ise cep telefonlarıdır. İnternet ile benzer kullanım artışı dikkati çekmektedir. Kullanımdaki artışın yanı sıra, temel iletişim özelliği ile birlikte sosyal bağlantıların sağlanması, eğlence üreten bir araç haline gelmesi dikkat çekicidir. Müzik dinleme, oyun oynama, fotoğraf ve film paylaşma, yazılı ve görüntülü mesajları üretme, interaktif linkler aracılığı ile bağlar kurabilme, cep tele-

fonlarının her zamankinden daha farklı değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Özellikle, son dönem cep telefonlarının birçoğu internet tabanlı olarak üretilerek internetin özelliklerine de sahip olmaya başlamıştır. Bu bağlamda, internet ve cep telefonları ile ilgili medya okuryazarlığının, özellikle çocuklar ile çalışacak yetişkinlerce değerlendirmesi gerekli olacaktır.

Yetişkinlerin değerlendirmelerde bulunarak dikkate alması gereken ve gündemde sıkça tartışılabilen *internete ve cep telefonlarına ilişkin* noktalar şu şekilde ifade edilebilir:

Pornografiye ilişkin kaygılar

- Cinselliğe ilişkin içerik (çocuklar için uygun olmayan, yetişkinler için olan)
- Pornografi
- Şiddet içeren pornografi
- Çocuk pornografisi
- Arzu edilmeyen kişisel cinsel temaslar
- Cinsel amaçlarla çocuğa dostluk etmek veya yaklaşmak.
- Gerçek hayatta çocuk istismarı

Fiziksel ve zihinsel şiddete ilişkin kaygılar

- Cinsel vurguları olan dil kullanımı
- Yaygın şiddetin parçaları (kurmaca veya gerçek yaşam olabilir; örneğin işkence, infazlar, v.b.)
- Silahlara ilişkin tarifler
- Şiddet grupları
- Siber güç gösterimi
- Hoş gösterilmeye çalışılan şiddet uygulamaları (örneğin internete yüklenmiş olanlar)
- Kendini kaybetmiş izlemeler
- Diğer türlü bireyin haklarını zorlayıcı davranışlar (örneğin başkalarına zarar veren, aşağılayan ve zarar görmesine neden olacak fotoğrafları internete koymak)
- Gerçek yaşamda şiddet sömürüsü, suiistimal ve saldırı

İdeoloji ve değerlere ilişkin kaygılar

- Tarafli bilgi/çarpıtılmış bilgi.
- Her türlü ayrımcılık (örneğin cinsiyet, etnik, din, yaş, v.b.)
- Yabancı düşmanlığı, ırkçılık ve nefret vurguları
- Arzu edilmeyen politik propaganda/ideoloji vurguları
- Terörizm
- Arzu edilmeyen dini ideoloji vurguları
- İrkçı, politik ve dini sömürüler; gerçek yaşamda suiistimaller ve saldırılar

Arzu edilmeyen yaşam biçimlerine ilişkin kaygılar

- Sağlıklı olmayan vücutların sunumu ve teşviki (örneğin anoreksi, bulimi, kendine zarar verme)
- Uyuşturucular için tarifler
- Yaygın kumar
- Suça teşvik
- İntihara teşvik

Pazarlama ve ekonomiye ilişkin kaygılar

- Yaygın zorlayıcı pazarlama
- Bireysel olarak kabullenilen pazarlamanın yeni biçimleri
- Hissedilmeyen pazarlamanın yeni biçimleri
- Ekonomik dolandırıcılık ve hırsızlıklar
- Sanal hırsızlıklar
- Haklar ve fikir hakları ihlalleri
- Yasadışı dosya paylaşımı ve dosya yükleme
- Őifre çalma (şifreler, kredi kartı numaraları, v.b.)

Kontrole ilişkin kaygılar

- İnternetteki bilgiyi ve davranışı sansürleyen veya yönlendiren güçler
- İnternetteki kişisel bilgiyi ve davranışı kontrol eden güçler
- İnternetteki kişisel bilginin ve davranışın ticari olarak toplanması ve sahiplenilmesi

- Gelecekte sonuçlarının neler olacağını bilmeksizin başkasına ait kişisel bilgilerin kamuya açık olarak yüklenmesi veya yayınlanması

İnternetin bizatihi kendisini kullanılmasına ilişkin kaygılar

- Aşırı kullanım
- Soyutlanma
- Virüsler
- Spam ve istenmeyen elektronik postalar
- Diğer yeni çıkan durum ve olgular

Sonuç olarak, içinde bulunduğumuz dönemi artık tek başına bilgi çağı, internet çağı, x kuşağı veya y kuşağı olarak değerlendiremiyoruz. Bu dönemin 'ekran çağı' olarak da değerlendirilmesi gerekmektedir. Çocukların bağlı olduğu, kendini ayıramadığı araçlara ve ortamlara baktığımızda, bunların başına cep telefonları, televizyonlar, video oyunları, bilgisayar ekranları vb olduğunu görmekteyiz. Sadece medya içeriklerinin değil, bu yeni biçimlerin de eleştirel sorgulanması, başlıca ihtiyaçlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Çocukların ekranlar aracılığı ile etkileşime geçtiğini düşünecek olursak, artık durumlarının edilgen değil, aksine etken olduğunu görürüz. Her zamankinden belki de daha interaktif bir hal almaktadır. Çocukların bu yeni araç ve ortamları biçimlendirici rollerinin de olduğunu unutmamalıyız. Bu özelliği bakımıyla yeni araç ve ortamlar da, sürekli olarak yeni biçimler ve anlamlar kazanabilmektedir. O halde, çocukların araçları ve ortamları sürekli olarak biçimlendirebilen rollerinin de tartışılabilmesi gerekmektedir.

Çocukların böylesine biçimlendirici bir rol üstlendiği değişim sürecinde yeni araçların ve ortamların ötesinde çocukların medya kültürünü de biçimlendirdiğini söylememiz doğru olacaktır. O halde sorulması gereken sorular, başta da belirtilen klasik sorular ile sınırlı kalamayacaktır.

Medyada yer alan mesajları kimi ürettiği ve hedef kitlelerin

üretilen içeriğe nasıl çekildiği gibi sorulara yenileri eklenmektedir. Türkiye gibi çok kültürlü bir ülkede farklı kültürlerden veya yapılarından olanların aynı medya içeriğini nasıl anlayıp yorumlayacakları; medya içerikleri ile özellikle hangi değerlerin güçlendirildiği veya zorlandığı; kimlerin özellikle yeni medyaya erişebildiği veya erişemediği gibi yaklaşımların da incelenmesi gerekmektedir.

KAYNAKLAR

- Aufderheide, P. (1997), "Media Literacy: From a report of the national leadership conference on media literacy", In R. Kubey (Ed.), *Media Literacy in the Information Age: Current Perspectives*, New Brunswick, NJ: Transaction.
- European Centre for Media Literacy (2010). <http://ecml.pc.unicatt.it>
- Hobbs, R. (1998), "The Seven Great Debates in Media Literacy Movement", *Journal of Communication*, 48, 1.
- Orhon, E. N. (2009), "Media Education in Turkey: Toward a Multi-Stakeholder Framework", in *Mapping Media Education Policies in the World: Visions, Programmes and Challenges*. New York: United Nations-UNESCO.
- Potter J. (2005), *Media Literacy*, (3rd edition), USA: Sage Publication.
- Scheibe, C. & Rogow, F. (2004), 12 Basic Principles for Incorporating Media Literacy and Critical Thinking into Any Curriculum.
- Silverblatt, A. (1995), *Media Literacy: Keys to Interpreting Media Messages*, Westport, CT: Praeger.
- Von Feilitzen, C. (2009), *Influences of Mediated Violence: A Brief Research Summary*, Sweden: Nordicom, University of Gothenburg.



Prof. Dr.
Şermin Tekinalp



Doç. Dr.
Ayşen Akkor Gül

ŞERMİN TEKİNALP

Prof. Dr., Arel Üniversitesi, İletişim Fakültesi Dekanı

1972 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü'nden mezun oldu. 1983 yılında British Council bursu ile Birmingham Üniversitesi'nde ESP eğitimi gördü ve iletişim araştırmaları yaptı. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik ve Halkla İlişkiler Ana Bilim Dalında 1986 yılında Doktor unvanı aldı ve İletişim Bilimleri Anabilim dalında Doçent oldu. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Programında Avrupa Topluluğu'nun Sosyo-Kültürel Yapısı Anabilim Dalı programını kurdu ve orada dersler verdi, 1987-1998 tarihleri arasında Program Başkanlığını yürüttü. 1993-1997 yılları arasında UNESCO'ya bağlı IAMCR (International Association of Mass Communication Research)'ın Siyasal İletişim Bölümü Başkan Yardımcılığını yaptı. 1998'de Kocaeli Üniversitesi İletişim Fakültesine Profesör olarak atandı ve 2000-2003 yılları arasında bu fakültenin dekanlığını yaptı. 2004 yılında İstanbul Kültür Üniversitesine atandı. 2008 yılında Beykent Üniversitesine Rektör Yardımcısı ve İletişim Fakültesi dekanı olarak atandı. Şu anda Arel Üniversitesi İletişim Fakültesi Dekanıdır. İletişim Bilimleri alanında birçok ulusal ve uluslararası kitap, makale ve bildiriler yayınlamıştır.

AYŞEN AKKOR GÜL

Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi, Radyo Televizyon Sinema Bölümü Öğretim Üyesi

1985-1989 yılları arasında İstanbul Üniversitesi, İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü'nü bitirerek, 1991 yılında aynı bölümde yüksek lisans çalışmalarını tamamlamıştır. 1995-2000 yılları arasında İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Avrupa Topluluğu Anabilim Dalı'nda doktora çalışmalarını sürdürmüştür. 1992-2000 yılları arasında aynı anabilim dalında okutman statüsünde görev yapmıştır. 2001-2004 yılları arasında Kocaeli Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Radyo Televizyon Sinema Bölümünde öğretim üyesi olarak çalışmıştır. 2005 yılından itibaren görevini İstanbul Üniversitesi, İletişim Fakültesi Radyo Televizyon Sinema Bölümünde sürdürmektedir. 2007 yılında doçent unvanını alan Gül "Medya Okuryazarlığı", "Çocuk ve Gençlerin Etkileşimli Medya Kullanımı", "Avrupa Birliği'nin Görsel-İşitsel Yayın Politikaları", "Uluslararası Televizyon Yayıncılığı", "Karşılaştırmalı Yayın Sistemleri" gibi alanlarda akademik çalışmalarını sürdürmektedir.

ELEŞTİREL MEDYA OKURYAZARLIĞINDA ANAHTAR KAVRAMLAR: OKULLARIMIZDAKİ MEDYA OKURYAZARLIĞI PROGRAMI

Günümüz teknolojisi, kitle iletişim alanında devrim yaratacak nitelikteki ürünleri birbiri ardına bireylerin hizmetine sunmaktadır. Özellikle dijital teknolojilerin iletişim araçlarında kullanımı, bilgisayar, görsel-ışitsel medya ve telekomünikasyon gibi sektörlerin yeni ürün ve hizmetler vermek için bir araya gelmesine, diğer bir ifade ile “yöndeşmesi”ne neden olmuştur. Bu durum bireylerin gündelik yaşam pratiklerini ve toplumsal hayata katılım süreçlerini tamamıyla yeniden şekillendirmektedir. Günden güne çeşitlenen medya teknolojileri karşısında uzmanlar “geleneksel” ve “yeni” medya gibi sınıflandırmalar geliştirmeye gerek duymuşlardır. Radyo, gazete, sinema ve televizyon gibi araçlar “geleneksel medya” kavramı altında toplanırken, dijital kodlama sisteminde temellenen bilgisayarlar, cep telefonları, oyun konsolları ve ipod gibi araçlar ise, “yeni medya” başlığı altında ele alınmaktadır. Kuşkusuz yeni medyanın ayırt edici en temel özellikleri “etkileşimli” ve “multimedya biçimine” sahip olmasıdır (Binark, 2007: 21).

Sözkonusu hizmet çeşitliliği karşısında Avrupa Birliği, 1989 yılından beri şekillendirdiği “Sınırsız Avrupa Televizyonu Yönergesi”ni tamamen değiştirerek 2007 yılında “Sınırsız Görsel-İşitsel Medya Hizmetleri Yönergesi”ni kabul etmiştir. Yeni yönergede medya hizmetlerindeki çeşitlilik iki farklı tanımla ortaya konmuştur: “Doğrusal (linear) medya hizmetleri” ve “doğrusal ol-

mayan (non-linear) hizmetler”. Geleneksel medya olarak tanımlanan araçların verdiği hizmetler “doğrusal hizmetler” olarak kaydedilirken, yeni medyanın hizmetleri “doğrusal olmayan hizmetler” şeklinde yer almaktadır. Doğrusal olmayan hizmetlerin diğerlerinden en belirgin farkı ise, kullanıcının içeriği önemli ölçüde belirleyebilmesidir.

Çeşitlenen medya hizmetleri karşısında “bireyin”, özellikle yetişkinlere göre daha deneyimsiz olduğu yaygın bir biçimde kabul edilen “çocukların” durumu, uzmanların başlıca ilgi alanını oluşturmaktadır. Çocukların medya sunumlarından “etkilenme durumu”, kendi “mesajlarını oluşturabilme” ve doğru “enformasyona erişim” gibi konular, uzmanların, eğitimci ve politika üreticilerinin “medya eğitimi” konusuna giderek önem vermelerine neden olmaktadır. Alanyazında “medya yetkinliği” ve “medya okuryazarlığı” gibi terimler “medya eğitimi” ifadesinin yanı sıra, sıkça karşılaştığımız kavramlar arasında yer almaktadır. Aslında “medya yetkinliği” veya “medya okuryazarı” kavramları, “medya eğitiminin” sonucundaki değişimi ifade etmektedir. Avrupa Konseyi’nin raporlarında medya eğitimi alan bir kişide gelişmiş olması beklenen başlıca iki temel özellik şu şekilde sıralanmaktadır: Medya sunumlarını herhangi bir ön yargıya kapılmadan, eleştirel bir biçimde inceleyebilme; doğru iletişim aracını seçip, kendi mesajını etkin bir biçimde hedef kitleye ulaştırabilme. Türkiye dahil olmak üzere birçok ülkede “medya okuryazarlığı” terimi, söz konusu medya eğitiminin sonucunda ortaya çıkacak değişimi ifade edecek şekilde yaygın bir biçimde kullanılmaktadır. Dolayısıyla “medya okuryazarlığı” terimi, hem eleştirel bir biçimde “okumayı”, hem de aktif olarak iletişim ortamına katılımı, yani “yazarlığı-üretimi” vurgulamaktadır.

Dünya’nın birçok ülkesinde medya okuryazarlığı eğitimi anaokulundan on ikinci sınıfa kadar çeşitli şekillerde verilmektedir. Öte yandan İngiltere’de beş üniversitede bu konuda yüksek lisans

derecesi alınabilmekte; ayrıca Finlandiya, Norveç, Fransa, İsveç ve İsviçre’de medya eğitimi, eğitim fakültelerinde öğretmen adaylarına verilmektedir. Avustralya, Yeni Zelanda ve Kanada, medya eğitimi konusunda dünyada ilerleme kaydetmiş ülkeler arasında gösterilmektedir. İngiltere ise, medya eğitimi konusunda köklü bir tarihe sahiptir. Zira kitle iletişim araçlarının kullanımı ile ilgili olarak okullarda okutulmak üzere hazırlanmış, eğitim amaçlı ilk sistematik kitabın edebiyat eleştirmeni F. R. Leavis ve öğrencisi Denys Thompson tarafından İngiltere’de hazırlandığı bilinmektedir. 1933 tarihli, *Culture and Environment: The Training of Critical Awareness* başlıklı kitapta gazete, roman ve reklam örneklerinin olduğu sınıf içi egzersizler mevcuttur. Uzmanların da ifade ettiği gibi, Leavis ve takipçileri için medya eğitiminin amacı, popüler kültürün “basitliğinin” fark edilmesini sağlamak ve hedef kitlede popüler kültüre karşı “eleştirel bir farkındalık” yaratmak olmuştur. “Korumacı yaklaşım” yahut “Aşılama yöntemi” olarak da bilinen bu tarz, özellikle 1960’lı yıllardan itibaren yepyeni bir medya eğitimi anlayışının gelişmesiyle İngiltere’de ve birçok ülkede önemli ölçüde terk edilmiştir.

Medya eğitiminde ikinci aşama olarak bilinen 1960’lı yıllarda Raymond Williams (1958, 1961) ve Richard Hoggart’ın (1959) çalışmaları yeni bir kültür anlayışını gözler önüne sererken, Stuart Hall ve Paddy Whannel’in *The Popular Arts* (1964) adlı çalışması öğretmenlerin popüler kültür öğelerini farklı bir anlayış ile ele almalarını sağlamıştır. 1970’lerde “Göstergebilim”, “Yapısalcılık”, “Post Yapısalcılık”, “Psikanaliz Teorisi”, “İdeoloji” ve “Hegemonya Kuramı” gibi birçok yaklaşım medya eğitimindeki bu dönüşüme katkıda bulunmuştur. Özellikle Len Masterman’ın *Teaching about Television* (1980) ve *Teaching the Media* (1985) adlı eserleri, medya çalışmalarında “dil”, “ideoloji” ve “temsiliyet” gibi kavramların üzerinde yoğunlaşılmasına yol açmıştır. Eleştirel kuram paradigmaları içinde değerlendirilebilecek yapısalcı, post yapısalcı, gös-

terbilimsel, Marksist çalışmalarda izleyiciyi veya okuyucuyu uyarıcı özde korumacı bir yaklaşım sergilenmektedir. Bu korumacı yaklaşımın, medya okuryazarlığı eğitimindeki tüm eğitsel ve pedagojik değerlendirme süreçlerindeki gelişmelere karşın, yok olduğunu söylemek yanlış olacaktır. Örneğin, Avrupa'da "Amerikan kültürü" bir tehdit olarak algılandığından sözkonusu kültürü yansıtan içerikler karşısında eğitimcilerin yer yer korumacı yaklaşımları benimsediği bilinmektedir. Amerika Birleşik Devletleri'nde ise bu hassasiyet aşırı şiddet ve seks içeriklerinden kaynaklanmaktadır.

Öte yandan medya eğitiminin farklı ülkelerde farklı şekillerde yapıldığı bilinmektedir. Örneğin, Amerika Birleşik Devletleri'nin birçok eyaletinde korumacı bir anlayış benimsenirken, Avusturya'da popüler kültür hümanist bir yaklaşım içinde ele alınmakta; medya sunumları "semiyotik" ve "estetik" değerlendirmelere tabi tutulmaktadır. Buna karşılık İngiltere ve Latin Amerika'da medya eğitimi; "güç", "politika", "ana akım medyaya katılmak" ve "alternatif medya sunumları üretmek" ekseninde şekillenmektedir (Brown, 1998: 45).

Türkiye'de ise, Medya Okuryazarlığı eğitimi 2006'daki pilot uygulamalar değerlendirildikten sonra, 2007-2008 ilköğretim müfredat programına 6., 7. ve 8. sınıf öğrencileri için seçmeli bir ders konularak başlatılmıştır. Oysa Türkiye, bundan uzun seneler önce, 1989 yılında medya eğitimini tartışmak üzere İstanbul'da toplanan gelişmiş Avrupa ülkelerinin eğitimden sorumlu bakanlarına ev sahipliği yapmış ve medya okuryazarlığını geliştirmek için hazırlanan karara imza koymuştur (Avrupa Konseyi Parlamenterler Birliği, 2000: 7).

Bu bölüm, öncelikle eleştirel medya okuryazarlığı eğitiminde giderek önem kazanan yeni yaklaşımlara ışık tutmayı, özellikle İngiliz David Buckingham'ın eleştirel düşüncüyü teşvik etmeye yardımcı olacağı iddiası ile geliştirdiği, alanda önemli ölçüde kabul

gören ‘anahtar kavramları’ irdelemeyi hedeflemektedir. Bölüm söz konusu kavramların işleyiş pratiklerini ortaya koyarak, medya eğitimi konusunda henüz yolun başında sayılan Türk eğitimcilerine mevcut programın uygulanmasında öneriler sunmaktadır. Okullarımızda okutulan Türk Medya Okuryazarlığı Eğitim Programı ise, Radyo Televizyon Üst Kurulu ve Milli Eğitim Bakanlığı tarafından hazırlanan *İlköğretim Medya Okuryazarlığı Dersi Öğretim Programı ve Kılavuzu* (2007) ile *Medya Okuryazarlığı Öğretmen El Kitabı* (2007) bağlamında ana hatlarıyla ele alınacaktır. Kuşkusuz bu değerlendirmelerimizin ardında, geleceğimiz çocukların yeni ve geleneksel ‘medyadan yararlanma’ ve ‘medyaya katılım’ haklarının gerçekleştirilmesine yardımcı olmak yatmaktadır.

Bilindiği gibi Türkiye, 1995 yılında Çocuk Hakları Sözleşmesi’ni imzalamış ve hemen sonra, ‘çocuk haklarının’ ülke genelinde tanıtılması için bir dizi çalışma başlatmıştır. Bu bağlamda 2000 yılının Kasım ayında gerçekleştirilen Birinci Çocuk Forumu’nda, Türkiye’nin her köşesinden gelen 81 il temsilcisi çocuk, “Medyada Sorunlar” başlıklı çalışma grubunda, “Çocuklar medyada katılım hakkına ne kadar sahiptir?” sorusu doğrultusunda tartışmalar yapmışlardır. Aşağıda çocukların, tutanaklardan aktarılan bazı görüşleri yer almaktadır. Bu ifadelere bakarak, çocukların kısa bir zamanda “medyadan yararlanma” ve “medyaya katılım” hakları hakkında oldukça önemli kazanımlar elde ettiklerini söyleyebiliriz. Ne var ki, çocukların medyayı doğru biçimde ve kendi yararlarına kullanabilmeleri önemli ölçüde “eleştirel medya okuryazarlığı” eğitimine dayanmaktadır. Bu derste kazanılan bilgi ve pratikler, özellikle eleştirel medya okuryazarlığındaki “yeni yaklaşımlar” çocukların bu haklardan “doğru” bir biçimde yararlanmalarına olanak sağlayacaktır (Ertürk & Gül: 2006).

Hatay Deleşesi

RTÜK’ün vermiş olduğu cezalarla televizyon kapanıyor. Bunların yerine, bence çocuklara eğitici ve öğretici belgeseller, çizgi filmler

olabilir, kan şiddet içermeyen yayınlar olabilir. Diyorsunuz ki, ceza veriyoruz, hem yayın yapıyor. Bunun yerine, ceza yerine para cezası verilsin ve ekran kapanacağı yerde belgeseller, eğitici öğretici yayınlar yayınlanmalı.

Isparta Delegatesi

Medyada çocuk programı yapıldığı zaman biz çocuklardan fikir alınmasını istiyorum ben. Yani, ne tür bir program severseniz, ne tür program yapalım? Eğitim hakkında oyun hakkında.

İstanbul Delegatesi

Bence çocuklar için bir kanal düzenlenmeli, içinde çocukların seyredebileceği, eğitim alabileceği bir kanal olmalı. Ben şahsen, sosyetik kadınların ne yaptığını merak etmiyorum. Eğitim alabileceğim bir şeyler görmek istiyorum. Eğer bunu kendileri yaparsa, belki çok kişi izlemeyecek, ama en azından birkaç kişi yararlanabilir bundan.

Eleştirel medya okuryazarlığında yeni yaklaşımlar

Konunun uzmanları, günümüzde medya okuryazarlığı eğitiminde başarılı sayılan İngiltere, Kanada gibi ülkelerde yeni bir medya eğitimi modelinin geliştiğinden bahsetmektedir. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi, başlangıçta bu ülkelerde medya okuryazarlığı dersleri, öğrenci ve aileleri kitle iletişim araçlarının zararlı etkilerinden korumaya yönelik bir eğitim aracı olarak görülmüştür. Ne var ki, korumacı yaklaşımla istenilen başarının elde edilememesi; öte yandan, düşün ve yazın dünyasındaki gelişmeler, yıllar içerisinde yeni bir paradigmanın ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Kuşkusuz bu gelişmelerde, çocukların medya kullanımı üzerine yapılan araştırmaların etkisi büyüktür. Zira çağdaş araştırmalar çocukların düşünüldüğünden çok daha “özgün” ve “eleştirel” düşünebildiklerini ortaya koymaktadır. Çoğu uzman, elektronik çağın gençlerinin bir önceki nesle göre toplumsal farkındalık açısın-

dan da gelişmiş oldukları iddiasını getirmektedir. Ne var ki, çocukluk dönemi ile ilgili yapılan bu tarz genellemeler bizi yanlış yönlendirebilir. Zira çocukluk dönemi deneyimleri, Buckingham'ın da önemle kaydettiği gibi, "ırk", "cinsiyet", "sosyal sınıf" ve "coğrafi yerleşime" göre farklılıklar gösterebilir (2003: 13). Ancak, elektronik çağda doğmuş gençlerin yeni medyayı kullanmada ebeveynleri ile karşılaştırıldığında görece daha başarılı olduklarını söylemek yanlış olmayacaktır.

Medya Okuryazarlığı dersinin en önemli yanı çocuğa, yaratıcılık, okuduğunu, gördüğünü eleştirel aklın süzgecinden geçirebilme ve etik olanla olmayanı ayırt etme becerisini kazandırmaktır. Renee (2009), sınıflarda medya okuryazarlığı kapsamında dijital teknolojinin eser inceleme aşamasında öğretmenin ve öğrencinin işini kolaylaştırdığının, ancak teknoloji kullanılırken telif haklarının çiğnenmemesi gerektiğinin ve çocuklara da bunun öğretilmesinin önemle altını çiziyor. Dijital teknoloji, bir bakıma bu teknoloji ile yetişmiş gençlerin ve genç öğretmenlerin işini kolaylaştırırken, diğer taraftan bunun yanlış kullanılması sonucunda birtakım sorunları da beraberinde getirmektedir. Yenilikçiler, medya konusunda tutucu kesime kıyasla çok daha hoşgörülü davranmaktadır. Yeni gelişen teknolojiler ve Walt Disney gibi medya pazarları çocukların kendi oyunlarını ve mesajlarını yaratmalarına olanak veriyor (Shore, 2009).

Avrupa'da yapılan araştırmalar, elektronik medya ile yetişmiş genç eğitimcilerin önceki eğitimcilere göre, yeni medya içerikleri karşısında daha "sakin" ve "kontrollü" olduklarını ortaya koymaktadır. Söz konusu eğitimciler medyanın zararlı olduğu görüşüne katılmazken, öğrencileri iletiler karşısında "savunmasız kurbanlar" olarak da görmemektedirler. Amaç; çocukları iletilerden korumak değil, medya sunumlarının ardındaki gerçekleri kavramalarını sağlayarak çocukları yeni medya ortamına hazırlıklı hale getirmek olmalıdır. Dolayısıyla "koruma amaçlı" bir eğitimden çok,

çocukları medya sunumlarına “hazırlayan” bir eğitim anlayışı benimsenmektedir. Buckingham, yeni medya eğitimi anlayışını şu şekilde açıklamaktadır (234):

Söz konusu eğitim çocukların ‘öznel’ olan yanıtlarını ‘nesnel’ yanıtlara dönüştürme veya akılcı analizler yaparak, medyadan alınacak ‘hazı yok etme’ çabası içinde değildir. Aksine yeni yaklaşım çocuklardan medya ‘okur’ ve ‘yazarı’ olarak ‘ürettiklerini’ sınıf ortamında paylaşmalarını bekler. Böylece çok daha esnek bir eğitim-öğretim anlayışı ile çocukların etraflarında olup biteni kavramaları, ekonomik, sosyal ve politik etkenleri görmeleri sağlanır.

Her yıl yaz aylarında 3 hafta boyunca Salzburg Academy’de Media and Global Change eğitimi verilmektedir. Bu eğitimlerde bugün ABD Medya Okuryazarlığı öğretiminde geçerli yaygın anlayış ön plana çıkmış durumdadır (Mihalidis, 2009). Bu anlayış her tür iletişimi tanıma, değerlendirme ve üretme becerisini yaratma ve geleceğin vatandaşını etkin katılımcı bireylere dönüştürmeyi içermektedir. Bu kapsamda, gençlere sadece medya eleştirisi becerisi değil, medyanın geniş siyasi, sosyolojik, kültürel ve ideolojik dolaylı, dolaysız göstergeleri üzerinde düşünebilme becerisi yaratabilme önem kazanmaktadır. Salzburg Academy’sinin medya okuryazarlığını geliştirmek için ortaya koyduğu iki amaçtan birincisi “eleştirel düşünmeyi” geliştirmek; ikincisi de “özgür medyanın” sivil demokrasi için önemi ve ‘küresel vatandaşlık’ kavramlarıdır.

Söz konusu yeni yaklaşımlar, “öğrencinin” mevcut “bilgi” ve “deneyimini” eğitimin başlangıç noktası olarak görür. Eğitimciler korumacı komutlardan mümkün olduğu kadar kaçınarak, öğrencilerin arkadaşları ile kurdukları iletişime benzer, diğer bir ifadeyle “eşit düzeyde” bir iletişim ortamı yaratmaya çalışırlar. Öte yandan, çeşitli “anahtar kavramlar” ortaya atarak çocukların medya sunumları hakkında düşünmelerini sağlarlar.

Eleştirel medya okuryazarlığında anahtar kavramlar

Konunun uzmanları, çocukların medya okuryazarlığı dersleri bağlamında düşünsel gelişimini sağlayabilmek için çeşitli anahtar kavramların yararlı olacağı görüşündedir. Bu nedenle birçok uzman ve İngiliz Film Enstitüsü gibi kuruluş tarafından çeşitli kavram setleri geliştirilmiştir (Bazalgette, 1989; Grahame, 1991). Uzmanlar söz konusu farklı kavram setlerinin aslında önemli ölçüde örtüştüğünü iddia etmektedir. David Buckingham (2003: 53-69), “Üretim” (Production), “Dil” (Language), “Temsiliyet” (Representation) ve “Hedef Kitle” (Audience) şeklinde geliştirdiği dört anahtar kavramın her türlü medya ve yeni medya sunumunun incelenmesinde kullanılabileceğini kaydetmiştir. Buckingham, *Education: Literacy, Learning and Contemporary Culture* başlıklı kitabında, söz konusu anahtar kavramların kullanımı ile ilgili alt başlıklar geliştirip, örnek sorular sorarak konuyu şu şekilde özetlemektedir:

Üretim:

Bu kavram, öğrencilerin “üretim” süreci hakkında düşünmelerine yardımcı olacaktır. Medya sunumlarının kurgusal olup olmadığı, ne amaçla üretildikleri gibi sorular, üretim kavramının temel sorularıdır. Üretim hakkında düşünülebilecek diğer unsurlar ise, şu şekilde sıralanmıştır.

- *Teknolojiler:* Medya sunumlarının hazırlanması ve dağıtımında kullanılan teknolojiler nelerdir? Söz konusu teknoloji kullanımının ürüne kattıkları nelerdir?
- *Profesyonellerin katılımı:* Medya metinleri kimler tarafından hazırlanmaktadır? Kim hangi görevi üstlenmekte; üretim esnasında işleyiş nasıl gerçekleşmektedir?
- *Sanayi:* Medya sunumlarını satın alan ve satan şirketler kimlerdir? Kâr nasıl elde edilmektedir?
- *Medya ile bağlantılar:* Şirketler aynı ürünü farklı pazarlarda nasıl pazarlamaktadır?

- *Yasal düzenlemeler:* Üretim ve dağıtımı kimler denetlemektedir? Bu konuda yasal düzenlemeler var mıdır? Cevap olumlu ise, ne derece etkili?
- *Dolaşım ve Dağıtım:* Sunumlar hedef kitleye nasıl ulaşmaktadır? İzleyici, okuyucunun vs. içeriği seçme ve kontrol etme olanağı var mıdır?
- *Giriş ve Katılım:* Medyada kimlerin sesi duyulmaktadır? Kimlerinki yer almamaktadır, neden?

Dil:

Bu kavram çerçevesinde yapılacak sınıf içi tartışmalar, farklı medya içeriklerinde “anlamın” nasıl üretildiği konusunda öğrencilerde “farkındalığın” gelişmesine yardımcı olabilir.

- *Anlam:* Anlamın üretiminde dil nasıl kullanılmaktadır? Örneğin, televizyon reklamlarındaki renk ve müzik kullanımı, kamera açıları, tekrarlar, çerçeveleme gibi.
- *Genel kabul gören uygulamalar:* Dildeki çeşitli kullanımlar ne şekilde genel kabul görmeye başlamıştır? Durum komedilerindeki kahkaha efekti gibi.
- *Kodlar:* Medya dillerindeki gramer kuralları nasıl oluşturulmuştur? Bu kurallar kırıldığında nasıl bir durum ortaya çıkar? Haber spikerlerinin beden dili gibi.
- *Türler:* Farklı medya sunumlarında, örneğin haberler veya korku filmlerinde, söz konusu uygulamalar ve kodlar nasıl işler?
- *Seçenekler:* Dilin farklı kullanımları, örneğin kamera açıları nasıl etki yaratır?
- *İlişkilendirmeler:* Farklı bileşenlerin bir araya getirilmesiyle anlam nasıl yaratılır? Gazetedeki başlık ve resim kullanımı gibi.
- *Teknolojiler:* Teknoloji kullanımı anlamı nasıl etkiler?

Temsiliyet:

Buckingham'ın da önemle kaydettiği gibi, bu kavramın irdelenmesi sonucunda çocuklar, her türlü medya sunumunun “kurgulanmış” yapılar olup, “temsili bir gerçeği” yansıttığını görebilir.

- *Gerçekçilik:* Neden bazı medya sunumları diğerlerinden daha gerçekçi görünür?
- *Gerçeğin yaratılması:* Sunumlarda temsili gerçek nasıl yaratılır?
- *Varlık ve yokluk:* Medya sunumlarında var olan ve olmayanlar kimler ve nelerdir? Medya sunumlarında kimlerin görüşleri dillendirilmekte, kimlerin görüşleri yer almamaktadır?
- *Taraflı ve objektif:* Medya içerikleri sadece belirli görüşleri mi yansıtır? Ahlaki ton, politik ton vs. hakim midir?
- *Stereotipler:* Toplumdaki gruplar, kamplar hangi stereotipler ile temsil edilmektedir?
- *Yorumlar:* İzleyiciler, okuyucular vs. neden bazı medya sunumlarını gerçek, diğerlerini düzmece olarak görür?
- *Etkiler:* Medya sunumları kişilerin algısında değişikliğe yol açabilir mi?

Hedef Kitle İzleyici, Okuyucu, Kullanıcı vs.:

Bu kavramın ele alınması çocukların özellikle “hedef kitleye” odaklanmasına neden olur.

- *Hedefe ulaşma:* Medya sunumları hedef kitleye nasıl ulaşmaktadır? Hedefle hangi öğeler aracılığıyla iletişim kurulur? (Fan kulüpler, gazete yazıları, ürünler gibi). Medya sunumlarını üretenlerin hedef kitle ile ilgili tahminleri neler olabilir?
- *Dolaşım:* Medya sunumları hedef kitleye nasıl ulaşmaktadır?
- *Kullanımlar:* Hedef kitlenin gündelik hayatta medyayı kullanım şekli nasıldır? Alışkanlıkları nelerdir?

- *Anlam çıkarma*: Hedef kitle sunumları nasıl değerlendirir? Ne gibi anlamlar çıkarabilir?
- *Keyif Alma*: Hedef kitle medya sunumlarından nasıl keyif alır? Neyi sever, neyi sevmez?
- *Toplumsal Farklılıklar*: Cinsiyet, sosyal sınıf, yaş, etnik geçmiş gibi etkenler izleyici davranışını nasıl şekillendirir?

Eleştirel medya okuryazarlığında yararlanılan teknikler

Bu bölümde uzmanların eleştirel medya okuryazarlığı derslerinde sıkça kullandıkları “metinsel çözümleme” (textual analysis), “bağlamsal çözümleme” (contextual analysis), “örnek olay incelemeleri” (case studies), “çeviriler” (translations), “simülasyonlar” (simulation) ve “üretim” (production) gibi tekniklere (Buckingham, 2003: 70-85) kısaca değineceğiz.

Metinsel çözümleme: Her türlü medya sunumu bir metinmiş gibi ele alınıp tüm detaylar incelenir. Örneğin, bir reklam filmi kamera açıları, ışıklandırma, öğelerin kompozisyonu, kullanılan renkler, sözlü ve yazılı ifadeler, tonlama gibi unsurlar açısından incelenebilir. Bu süreçte “göstergebilimden” yaygın bir biçimde yararlanır. Her türlü unsur üzerinde birlikte düşündükten sonra, öğrencilerden metnin anlamını açıklamaları istenir. Bu süreçte metinler arasılık da söz konusu olabilir; yani başka bir reklam metni ile karşılaştırma yapılabilir. Son olarak, öğrencilerin metinle ilgili kişisel görüşleri alınır. Örneğin öğrenciler reklamdaki ürünün “doğal”, “bilimsel”, “evcil”, “seksi” veya kullanıldığında “kullanıcıyı mükemmelleştiren” bir ürün olarak sunulduğu yargısına varabilirler.

Bağlamsal çözümleme: Medya sunumlarının bağlamının incelenip çözümlenmesi, özellikle, üretim sürecinin ve hedef kitlenin irdelenmesi demektir. Söz konusu teknikle öğrenciler yerel ve glo-

bal pazarların nasıl işlediğinin farkına varabilirler.

Örnek olay incelemeleri: Öğrencilerden, herhangi bir medya sunumunu “üretim”, “dil”, “temsiliyet” ve “hedef kitle” açısından incelemeleri, dosyalar oluşturmaları istenir. Televizyonda gösterilen yeni bir show programı, piyasaya çıkan yeni bir gençlik dergisi veya herhangi bir konunun farklı iletişim araçlarında nasıl yazıldığı incelenebilir. Böylelikle öğrenciler seçtikleri örnek olayla ilgili her türlü detaya hakim olurken, medya gerçekliğini de kavrayabilirler.

Çeviriler: Öğrencilerden, sunumları farklı medya dillerine çevirmeleri beklenir. Örneğin, bir televizyon haberini gazete haberine çevirmek; bilgi içerikli bir reklamı kurmaca ağırlıklı bir biçime dönüştürmek gibi. Böylece öğrenciler kitle iletişim araçlarının anlam oluşturma süreçlerini daha iyi kavrayabilirler.

Simülasyonlar: Öğrencilerden belli bir rolü üstlenip oynamaları istenir. Örneğin, program yapımcısı rolünü oynayan bir öğrenciden, çekeceği dizinin senaryo taslakları ve karakter dosyalarını oluşturması, hedef kitesi ve üretim maliyetlerini belirlemesi beklenebilir. Böylelikle öğrenciler, başarının sadece orijinallikle sınırlı kalmadığını görebilir; satış, hedef kitlenin beklentileri ve pazarlama gibi unsurların ne kadar önemli olduğunu fark ederler. Ne var ki, simülasyonlar esnasında öğrenciler tercihlerinin sonuçlarını objektif bir biçimde değerlendirmede zorlanabilir ve öğretmenlerinden yardım alabilirler.

Üretim: Kimi medya eğitimcisi, çocukların medya okuryazarlığı dersi için üretmiş oldukları çalışmaların fazla bir değerinin olmadığı görüşündedir. Ne var ki, eğitimciler öğrencilerin ürettikleri sunumlara eleştirel bir biçimde bakmalarını sağlayabilirlerse, söz konusu ürünler medya gerçekleri hakkında eleştirel düşünmenin aracı olabilir.

Türk ilköğretim okullarındaki medya okuryazarlığı programına bir bakış

Türkiye’de medya eğitimi 2007-2008 ders yılını takiben, ülke genelinde 6. 7. ve 8. sınıf öğrencilerine seçmeli bir ders olarak verilmeye başlamıştır. Milli Eğitim Bakanlığı derslerin yüz üç özel eğitim almış öğretmen tarafından bir buçuk milyon öğrenci hedeflenerek gerçekleştirileceğini açıklamış ve sosyal bilgiler öğretmenleri bu görevi üstlenmişlerdir. Çalışmamızın bu bölümünde Milli Eğitim Bakanlığı ve RTÜK tarafından söz konusu öğretmenlerin kullanımı için hazırlanan *İlköğretim Medya Okuryazarlığı Dersi Öğretmen El Kitabı* (2007) ile *İlköğretim Medya Okuryazarlığı Dersi Öğretim Programı ve Kılavuzu* (2007), önceki bölümlerde tartıştığımız yeni eleştirel medya okuryazarlığı anlayışı açısından değerlendirilecektir.

İlköğretim Medya Okuryazarlığı Dersi Öğretmen El Kitabı’nda ‘Medya’, ‘Çocuk’ ve ‘Medya Okuryazarlığı’

İlköğretim Medya Okuryazarlığı Dersi Öğretmen El Kitabı, yeni medya okuryazarlığı anlayışının aksine, öğrencileri, zararlı iletiler karşısında “savunmasız alıcılar” olarak görmekte; ancak verilecek eğitim neticesinde çocukların kurtulabileceklerini vurgulamaktadır. Örneğin, söz konusu el kitabının giriş bölümü bu anlayışı yansıtan şekilde aşağıdaki gibi başlamaktadır:

Yapılan bütün araştırmalar ve bunlar üzerinde yapılan değerlendirmeler; görsel-işitsel ve yazılı medya karşısında savunmasız bir alıcı durumunda bulunan çocukların, ilköğretimden başlayarak medya karşısında bilinçlendirilmelerinin gerekliliğini ortaya koymaktadır. Böylelikle öğrenci; medya karşısında pasif bir alıcı olmak yerine, medyayı okuyabilecek, medyanın dilini çözebilecek bilinç düzeyine ulaşarak iletişim olgusunda aktif bir birey olarak yer alabilecektir.

Bu fikir, “Medya Okuryazarlığı ve Türkiye’deki Uygulama Alanları” başlıklı üçüncü üniteye ön plana çıkmaktadır. Söz konusu üniteye 1972 yılında Belçika’daki Tihange B. Üniversitesi’nde yapılan bir araştırma sonuçları bu alandaki önemli bilgi birikimine örnek olarak sunulmuş ve araştırmanın gazete yazıları ile ilgili ulaştığı bazı sonuçlar ‘korumacı anlayışla’ şu şekilde verilmiştir (36):

- Büyük başlıklardan çekinin; gerçekleri gizleyebilir.
- Başyazıları, köşe yazıları, okuyucu mektupları, hafta sonu röportajları, reklamlar aldatıcı olabilir; kapılmayın.
- Kamuoyu araştırmalarına da pek güvenmeyin, çarpıtılmış olabilir.
- Polis haberlerini becerikli muhabirler uydurmuş olabilirler, dikkat edin.

Dördüncü, beşinci, altıncı ve sekizinci ünitelerde ise, sırasıyla televizyon, radyo ve internet gibi kitle iletişim araçlarının tarihsel gelişimleri verilmiş; özellikle zararlı etkileri vurgulanmıştır. Örneğin, televizyonun zararlı etkileri “şiddet”, “cinsellik”, “kültürel yozlaşma”, “bilinçsiz tüketim”, “madde bağımlılığı” ve “kötü alışkanlıklar” gibi başlıklar altında detaylandırılmıştır. Dolayısıyla *Medya Okuryazarlığı Dersi Öğretmen El Kitabı*’nda, medyanın özellikle “olumsuz” yönlerinin vurgulandığını söylemek mümkündür. Bu durum öğretmenlerin ister istemez “korumacı” bir yaklaşım benimsemesine yol açabilir; örneğin bazı diziler, programlar, web siteleri v.s. zararlı olarak çocuklara duyurulabilir; hatta yasaklanabilir. Oysa medya okuryazarlığı konusunda gelişme kaydetmiş ülkelerde, korumacı yaklaşımlardan ziyade, medyanın zararlı olduğu görüşünü vurgulamadan, öğrencinin çeşitli kavramlar üzerinde düşünmesi sağlanarak, medya hakkında bilinçlendirme anlayışı yaygınlık kazanmıştır. Kısaca söz konusu eğitim ‘korumadan’ çok, çocukları medyaya ‘hazırlama’ işlevini üstlenmiştir.

İlköğretim Medya Okuryazarlığı Dersi Öğretmen El Kitabı’nın

genel anlamda sistematik bir biçimde hazırlandığı; ancak özellikle iletişim bilimleri alanından gelmeyen öğretmenler için bilgilerin yetersiz kalabileceği söylenebilir. Zira söz konusu el kitabı, “İletişime giriş”, “Medya kavramı ve medyanın işlevleri”, “Medya Okuryazarlığı ve Türkiye’deki uygulama alanları”, “Aile, çocuk ve televizyon”, “Televizyon”, “Radyo”, “Gazete ve Dergi” ve “İnternet” şeklinde hazırlanmış sekiz ünite ve dört serbest yazıdan oluşmaktadır. Ne var ki, ünitelerdeki bilgiler, öğretmenlerin önceki bölümlerde irdedeğimiz teknik ve kavramları derslerde kullanmalarını sağlayacak gerekli bilgiyi sunmamaktadır. Örneğin, yedinci ünite de gazetenin dünyadaki tarihsel gelişimi ve gazete ile ilgili “köşe yazısı”, “başyazı”, “manşet”, “sürmanşet”, “mizanpaj” gibi kavramların ansiklopedik tanımları verilmiştir. Ne var ki gazete dili, yani gazetede anlamın nasıl oluşturulduğu yolunda herhangi bir açıklama yapılmamıştır. Oysa öğretmenler, kitle iletişim araçlarında özellikle anlamın nasıl yaratıldığı hakkında öğrencileri düşündürmelidir. Çocukların medyayı okumaları ve kendi içeriklerini üretmeleri, uzmanların da önemle kaydettiği gibi, öncelikle “Üretim”, “Dil”, “Temsilîyet” ve “Hedef Kitle” gibi kavramların ele alınması ile başarılabilir.

Öte yandan “Medya Okuryazarlığı ve Türkiye’deki uygulama alanları” başlıklı ünite de medya okuryazarlığı kavramına değinilmiş, mevcut programın amaçları irdelenmiş; ne var ki, bu konuda Dünya’daki gelişmeler yeterince ele alınmamıştır. Örneğin, gelişmiş ülkelerde eğitimcilerin neden korumacı yöntemi bıraktıkları ve nasıl bir yöntemi tercih ettikleri açıklanmamıştır.

Medya Okuryazarlığı Dersi Öğretim Programı ve Kılavuzu’nda ‘Medya’, ‘Çocuk’ ve ‘Medya Okuryazarlığı’

Medya Okuryazarlığı Dersi Öğretim Programı ve Kılavuzu, sekiz üniteden oluşmaktadır: “İletişime Giriş”, “Kitle İletişim”, “Medya”, “Televizyon”, “Aile, Çocuk ve Televizyon”, “Radyo”, “Gazete ve

Dergi” ve “İnternet”. Ünitelerin kazanımları, etkinlik örnekleri ve açıklamaları detaylı bir biçimde verilmiştir. Dolayısıyla söz konusu kılavuzun yoğun bir çalışmanın sonucu olduğunu söylemek mümkündür. Ne var ki, *Medya Okuryazarlığı Dersi Öğretmen El Kitabı*’nda rastladığımız ‘korumacı’ yaklaşım, kılavuzda da yer yer ortaya çıkmaktadır. Örneğin, ‘İnternet’ başlıklı son ünite de her öğrenci ‘söz veriyorum’ başlıklı, on bir maddelik bir sözleşme imzalayarak, internette neler yapmayacağı konusunda söz vermektedir. Bu tip korumacı yaklaşımlar çocukların, özellikle ergenlik dönemindeki çocukların, yasaklanan şeylere yönelmelerine neden olabilir. Benzer bir biçimde, Amerika’da kullanılan v-chip uygulaması çocukların yasaklanan programı görmek isteyip chipi etkisiz hale getirmesi ile önemli ölçüde başarısız olmuştur.

Medya Okuryazarlığı Dersi Öğretim Programı ve Kılavuzu’nda öğretmenlere, öğrencilerin mevcut bilgilerine odaklanarak derse başlamaları tavsiye edilmektedir. Bu bağlamda canlandırma (ünite 1), resim gösterimi, (ünite 2 ve ünite 4), bulmaca/anket/izleme formu doldurma süreçleri (ünite 5, ünite 7, ünite 3 ve ünite 6) gibi etkinlikler sonrasında öğretmenin, çocukların görüşlerini alması beklenir. Ayrıca her üniteden önce çocuklar konuyla ilgili bir ön araştırma sürecine yönlendirilirler. Dolayısıyla sınıf içi uygulamaların öğrenci, sınıf ve öğretmen arasında karşılıklı etkileşim içinde geçtiği düşünülebilir. Ayrıca dersler, çalışma yaprakları, öz değerlendirme, akran değerlendirme, grup değerlendirme ve öğrenci ürün dosyası gibi materyaller ile sistematik bir biçimde desteklenmektedir.

“Aile, Çocuk ve Televizyon” başlıklı beşinci ünitenin kazanımlarından biri, “Bu ünitenin sonunda öğrenciler; televizyon yayınlarının sorun alanlarını belirleyerek, bunların doğuracağı olumsuzluklardan korunma konusunda önerilerde bulunur”, şeklinde özetlenmiştir. Söz konusu “korumacı yaklaşım”, “Radyo” başlıklı ünite de tekrarlanarak, “İnternet” başlıklı ünite de sözleşme ile ön plana çıkmaktadır.

Üzerinde düşünülmesi gereken bir diğer konu, kılavuzun “Aile, Çocuk ve Televizyon” başlıklı, beşinci ünitesinde karşımıza çıkar. Söz konusu ünite televizyon programlarına örnek olarak bir çizgi film, bir haber programı ve sinema filminin incelenmesi tavsiye edilir. Ancak, incelemeler aşağıdaki sorularla sınırlandırılmıştır (80):

1. İçeriği,
2. Gerçek ya da kurgusal olduğu,
3. Yanlış bilgilendirme yapıp yapmadığı,
4. Tüketimi hedefleyip hedeflemediği.

Kısıtlı bir alanı hedef alan bu sorularla çocuklarda eleştirel düşüncenin gelişebileceğini düşünmek hata olur. Buna karşılık Buckingham'ın geliştirdiği “Üretim”, “Dil”, “Temsiliyet” ve “Hedef Kitle” gibi kavramların incelemelerde uygulanması halinde, söz konusu hedefe ulaşılması olasıdır.

Öte yandan *Medya Okuryazarlığı Dersi Öğretim Programı ve Kılavuzu*'nda öğrenciler, “Haydi gazete hazırlayalım” (ünite 7) ve “Haydi poster hazırlayalım” (ünite 4) gibi yönergelerle üretime yönlendirilmişlerdir. Konunun uzmanlarının da belirttiği gibi, üretimle birlikte öğrenciler “simülasyonu” da teknik olarak kullanmalı; diğer bir ifadeyle medya alanında çalışanların yerine geçerek düşünmelidir. Kılavuzdaki yegane simülasyon örneği Ek 2'de karşımıza çıkmakta; öğrencilerden ürününü tanıtmak isteyen bir sanayici olmaları istenmektedir.

Sonuç yerine

Türkiye’de *Medya Okuryazarlığı* kavramı ve Medya Okuryazarlığı dersi İngiltere, Kanada ve Amerika Birleşik Devletleri gibi ülkelerle karşılaştırıldığında oldukça yenidir. Öte yandan MEB ve RTÜK’ün hazırlamış olduğu program neticesinde, ülkemizde medya eğitimi konusunda kısa sürede, önemli ölçüde yol ka-

tedildiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Ne var ki, gelişmiş ülkelerdeki yaklaşımlar ve tekniklerin Türk medya eğitim sisteminde benimsenmesi oldukça önemlidir. Zira söz konusu ülkeler, bugün içinde bulunduğumuz süreci bizden çok önceleri yaşamış ve deneyimler sonucunda yeni yaklaşımlar geliştirmişlerdir. Üstelik yeni yaklaşımların olumlu sonuçları yaygın bir biçimde gözlemlenebilmektedir.

UNESCO ve Avrupa Komisyonu gibi kurumlar, medya eğitiminde benimsenen yeni modellerin yaygınlaştırılması konusunda çalışmalar başlatmışlardır. David Buckingham'ın bu çalışmada anlattığımız kavram ve teknikleri, kısaca yeni eleştirel medya okuryazarlığı örneği, UNESCO'nun medya eğitimi konusunda ülkelere tavsiye ettiği *Media Education: A Kit for Teachers, Students, Parents and Professionals* (2006), başlıklı kitapta da iki bölüm şeklinde yer almaktadır. RTÜK ve MEB'in ortaklaşa hazırladığı web sitesinde (www.medyaokuryazarligi.org.tr) söz konusu kitap, medya okuryazarlığı dersinde yararlanılacak kaynaklar listesinde ilk sırada verilmiştir. Buna rağmen, *İlköğretim Medya Okuryazarlığı Dersi Öğretmen El Kitabı* (2007) ile *İlköğretim Medya Okuryazarlığı Dersi Öğretim Programı ve Kılavuzu* (2007) üzerinde yaptığımız ön çalışma, öğretmenlere yardımcı olmak amacıyla hazırlanan bu materyallerin, ana hatlarıyla tartıştığımız yeni eleştirel medya okuryazarlığı anlayışıyla önemli ölçüde örtüşmediğini ortaya koymaktadır. Özellikle medya okuryazarlığı eğitiminde benimsenen “korumacı yaklaşım”, medya okuryazarlığı eğitiminin istenilen düzeyde başarılı olamamasına yol açabilir. Yeni kavram ve tekniklerin benimsenmemesi ise, çocukların sığ eleştiriler içinde boğulmasına ve sonuç olarak, eleştirel düşüncenin yeterince gelişmemesine neden olabilir.

Öte yandan gelecek dönemlerde İletişim Fakültesi mezunlarının bu dersi verecek olması, medya okuryazarlığı eğitimi açısından alınmış çok önemli bir karardır. Ayrıca her İletişim Fakültesi

mezunu öğrencinin bir medya okuryazarı olması gerekir. Yüksek lisansda medya okuryazarlığı eğitimi almak isteyenler kadar, almayacaklar için de lisans aşamasında bu dersin öneminin, kapsamının, içeriğinin ve amacının öğretildiği bir “medya okuryazarlığı” dersinin konması iyi sonuçlar verecektir. Birçok İletişim Fakültesi’ndeki kuramsal ve uygulamalı ders içerikleri de çağdaş medya okuryazarlığı anlayışı çerçevesinde korumacı, olumsuz eleştirilerle beyni yıkanmış gençler yerine; her tür medya karşısında eleştirel düşünen, farkındalığı gelişmiş, yaratıcı, kendine güvenen bilgili gençler yetiştirmeye yönelik olmalıdır. Zira medya eğitimi konusunda donanımlı eğitimcilerin yetişmesi, çocukların “yeni” ve “geleneksel” medyadan yararlanma ve medyaya katılım hakkının gerçekleştirilmesinde en önemli etkenlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

KAYNAKLAR

- Avrupa Konseyi Parlamenterler Birliği (2000), “The Report of Committee on Culture and Education about Media Education”, Strasbourg: Avrupa Konseyi.
- Bazalgette, C. (ed.) (1989), *Primary Media Education: A Curriculum Statement*, British Film Institute, London.
- Binark, M. (ed.) (2007), *Yeni Medya Çalışmaları*, Dipnot Yayınları, Ankara.
- Buckingham, D. (2003), *Media Education: Literacy, learning and contemporary culture*, Cambridge, Polity Press.
- Ertürk, Y. D. ve Gül, A. A. (2007), *Çocuklarınızı Televizyona Teslim Etmeyin: Medya Okuryazarı Olun*, Nobel Yayınevi, Ankara.
- Grahame, J. (ed.) (1991), *The English Curriculum: Media 1* London: English anad Media Centre.
- MEB ve RTÜK (2007), *İlköğretim Medya Okuryazarlığı Dersi Öğretmen El Kitabı*, Ankara.
- MEB ve RTÜK (2007), *İlköğretim Medya Okuryazarlığı Dersi Öğretim Programı ve Kılavuzu*, Ankara.
- Mihalidis, P. (2009), “New Cultures: New Dynamics in Global Media Literacy” *Afterimage*, 37(2) 37+. Gale: <http://www.questia.com/read/5033727461>.
- Renee, H. (2009), “The Power of Fair Use for Media Education”, *Afterimage*, 3(2) 37+ Gale: <http://www.questia.com/read/5033727305>.
- Shore, A. (2009), “The New Media Literacy of Pre-School Television” *Afterimag.*, 37(2) 29+. Gale: <http://www.questia.com/read/5033727420>.



Doç. Dr. Kemal İnal

KEMAL İNAL

Doç. Dr. Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi

Diyarbakır/Dicle'den 1959 yılında İzmir'e göçen kırsal kökenli bir ailenin dördüncü çocuğu olarak 1964 yılında doğdu. İlkokul, ortaokul ve liseyi İzmir'de okudu. Ege Üniversitesi ve ODTÜ'de sosyoloji lisans ve yüksek lisans sonra, 1998 yılında doktorasını Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi'nde tamamladı. 1989-2001 yılları arasında Araştırma Görevlisi olarak A.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi'nde ve Yrd. Doç. Dr. olarak D.T.C.F. Sosyal Antropoloji Bölümü'nde çalıştıktan sonra 2001 yılında istifa edip üç yıl Fransa'da alanıyla ilgili çalışmalar yaptı. 2006 yılında yeniden döndüğü akademik hayatını Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyoloji bölümünde sürdürdü. 2007-2008 akademik yılı başında katıldığı Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi'nde çalışmalarını sürdürüyor. Kültür ve iletişim, medya okuryazarlığı, çocukluk sosyolojisi, dil ve iletişim, pedagoji ilgilendiği başlıca konular. Alanıyla ilgili yayımlanmış kitapları, makaleleri, İngilizce ve Fransızcadan yaptığı kitap çevirileri var. Geçmişte önce "Zil ve Teneffüs" adlı pedagojik dergiyi, ardından da Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi bünyesinde "Alternatif Çocuk Gazetesi"ni çıkardı ve yönetti. İki yıldır da "Eleştirel Pedagoji" dergisini çıkarmakta ve yönetmekte. Evli ve bir kız çocuk babası. Akademik çalışmalarının yanı sıra atletizm alanında bir spor kulübünün yöneticiliğini yapmakta ve veteran atlet olarak maraton koşmakta.

ÇOCUKLAR NIÇİN MEDYA OKURYAZARI OLMALI?

Giriş

15. yüzyıl, insanlık için bir dönüm noktasıdır, zira matbaa icat edildi. Matbaanın icadından bu yana, bilgi ve enformasyon hayatımıza daha çok girmeye başladı. El yazmalarından basılı materyale geçildi. Kitaplar artık az ve ulaşılmaz değildi. İnsanlar anadillerinde İncil'den başlayarak her türlü kitabı okumaya başladılar. Bilgilenme hem kolaylaştı, hem de gerekli hale geldi. Basılı materyal birçok avantaj sağladı. Okuryazarlık matbaa sayesinde arttı. Bilinç de. Giderek çocuk, artık okul ile tanımlanmaya başladı: Çünkü çocuğu okutmak için kitap, defter basmak, pahalı bir iş olmaktan çıkmıştı. Matbaa ile artık “çocuğun yeri okuldur” (Postman, 1995). Çocuklar için yeni bir hayat ortaya çıktı. Artık tarla, atölye ve fabrikalardan kurtulmaları, yani kovulmaları gerekiyordu. En azından Batı Avrupa'da böyle oldu. Zor şartlarda çocuk çalıştırmaya karşı çok çeşitli hareketler ortaya çıktı. Çocuk reformu, hayırseverinden liberaline, sosyalistinden entelektüeline değin birçok kişiyi bir araya getirdi. Marx ve Engels bile *Kapital*'de çocukların anargaryaya tabi tutulmasını eleştirdiler. Bu tür eleştiriler büyük ölçüde etkili oldu. 20. yüzyıla gelindiğinde dünyadaki çocukların yarısından çoğu okullu kılınmıştı (schooling). Artık “çocuk, okulda mı yoksa üretim alanlarında mı olmalı?” tartışması yerini çok değişik konulara bıraktı: Çocuk için en ideal öğrenim yöntemi han-

gisidir? Ebeveynin çocukların eğitimdeki rolü nasıl olmalıdır? En ideal eğitim sistemi hangisidir? Alternatif bir eğitim sistemi ne ve nasıl olmalıdır?

Bu tür soruların sayısı oldukça fazladır. Çok çeşitli yanıtlar verildi bu sorulara. Ama başka bir soru giderek daha fazla öne çıkmaya başladı: Çocukların, giderek muazzam bilgi ve haber kaynağı olan medya ile ilişkileri nasıl olmalıydı? Çocuklar medyadan nasıl ve hangi ölçüde yararlanmalıydı? Medya karşısındaki çocuk kısıtlanmalı mıydı, himaye mi edilmeliydi, yoksa tümüyle özgür mü bırakılmalıydı? Bilgisayarı filtrelemek doğru bir yaklaşım mıydı? Çocuklara iyi medya ile kötü medya arasındaki ayırım nasıl yapılmalıydı? Çocuklar kendi medyalarını, mesela alternatif gazetelerini üretmeli miydiler? Öyleyse, nasıl? Nihayetinde çocuklar için medya okuryazarı olmalıydı? Ya da böylesi bir eğitime gerek var mıydı? Acaba çocuklar, sandığımızdan daha bilgili ve bilinçli miydiler medya karşısında?

Bu soruları yanıtlayan bir dolu külliyat oluştu. Bugün çocuk ve iletişim başlıklı inanılmaz bir alan yazın söz konusudur. Konuya ilişkin kongre, konferans, dergi, kitap, CD, afiş, film, radyo ve TV programları üretiliyor; tezler yapılıyor, dersler açılıyor, raporlar hazırlanıyor. Konu çok önemli, çünkü medya, başta TV ve bilgisayar olmak üzere birçok kitle iletişim aracı, okuldaki eğitsel materyal (müfredat, ders kitabı, slayt/dia vd.) ve figürün (öğretmen, uzman vd.) yerini almaya başladı. Çocuklar artık ödevlerini ve derslerini sözlü tarih çalışması yaparak, basılı kitap ve ansiklopedi karıştırarak, konuyu mahallinde araştırarak, uzman kişilere danışarak yapmıyorlar. Artık ilk plandaki kaynak, bilgisayar ve internet; internette her türlü bilgiyi, hem de anında bulmak mümkün. Kes-yapıştır tekniğiyle, ya da internet tacirlerine para ödeyerek hazır ödev ve ders üretmek mümkün. Fakat bu tutum da haliyle çocukları kolaycılığa alıştırırken onları klasik etkinliklerden -kitap okumak, özet çıkarmak, öğrendiğini bir başkasıyla tartış-

mak, kendine özgü düşünce oluşturmak vb.-alı koyuyor. Elektronik iletişim araçları onlara yeni dünyalar, engin ufuklar, değişik bilgi ve bilinçler kazandırırken yaş ve deneyimin verdiği dezavantajdan dolayı da çok çeşitli tuzak, sömürme ve kullanılmanın nesnesi haline getiriyor. Bu gibi birçok olumsuzluk çocukların hayatında artık büyük bir yer kaplayan medya karşısındaki konumlarını sorgulamamızı gerektiriyor. Çocukların medyayı kullanmalarını engellenemeyeceğine göre, medyayı nasıl kullanacakları konusunda acaba ne yapılabilir? Çocuklar neden medya okuryazarı olmalı? Bu iki soruyu yanıtlamadan önce medya okuryazarlığını kısaca açıklayalım.

Nedir medya okuryazarlığı?

Medya okuryazarlığı çok çeşitli açılardan tanımlanmıştır. Genelde medya okuryazarlığı, çok fazla ve çeşitteki medya mesajlarına ulaşma, bunları analiz etme, değerlendirme ve iletme yeteneği olarak tanımlanabilir (Aufderheide, 1993). Fakat medya okuryazarlığı, yeni, eleştirel, alternatif ve muhalif medya mesajları üretebilme yeteneğini de içerir. Kavram, büyük ölçüde medyanın masaya yatırılıp incelenmesini ifade eder. Medya okuryazarlığı, medyanın sorgulanmasına aktif katılımı gerektirir. Haliyle çocuklar, medya konusunda teknik bilgi ve bilinç edinmekle kalmazlar, aynı zamanda eleştirel bir analiz sahibi de olurlar. Medya, bir kurum olarak öğrencilere eşsiz fırsatlar sağlar. Ama bu fırsatlar derya-deniz gibi çocukların çok fazla enformasyon saldırısı altında kalmalarına neden olup onların boğulmalarına da yol açabilir. Medya okuryazarlığı, bir bakıma pedagojik can simididir. Okullar, medya okuryazarlığı müfredatı ve ders kitapları, bu can simidinin nasıl kullanılacağını, can simidiyle nereye doğru yüzülmesi gerektiğini anlatır.

Çocukların medya okuryazarı olmasını gerektiren nedenler

1) *Çeşit ve sayı olarak artan medya (mesajı)*: İçinde yaşadığımız enformasyon çağında çocuklar çok sayıda ve çeşitte bilgi ve haber (enformasyon) ile karşılaşmaktadır. Medya kanalından yayılan bilgi ve haber, eğitim kurumunun ürettiği bilgilerden artık daha fazladır. Medya, eğitim kurumunun önüne geçmiştir. Medya, yeni eğitim biçimi ve ortamıdır. Çocuklar, hemen her gün TV, radyo, bilgisayar, internet, gazete, dergi, cep telefonu başta olmak üzere, çoklu medyayla geçmişteki çocuklara göre daha fazla zaman geçirmektedirler. Ancak çocukların bu medya bombardımanını karşısında bilmeleri gereken şeyler de vardır. Çocuklar mesajların kim tarafından, neden, nasıl ve hangi amaçla, ne tür bir içerikle gönderildiğini bilmek durumundadırlar. Enformasyon ya da bilgi ve haber edinimi, basit bir alımlama süreci değildir. Bu süreç basit bir teknik edinime indirgenemez. Çocuklar, bu çok çeşitli ve sayıdaki haber ve bilgiyi en azından kendilerine zarar vermeyecek şekilde edinmeyi sağlayacak donanıma sahip olmalıdır. Bu da onların okullarda medium (iletişim ortamı) konusunda, hem kuramsal hem uygulamalı olarak bir eğitimden geçmelerini gerektirir.

2) *Ayrımcılık*: Medya, birçok ayrımcılık türünün cirit attığı bir kurumdur. Bu ayrımcılıklar çoğu zaman ya bilerek üretilmekte, ya da bilmeden dinleyici, izleyici ve okura aktarılmaktadır. Medya kanalıyla ve medyada ne tür ayrımcılıklar olduğunu öğrenmek için medya okuryazarı olmalıdır. Malum, medyada ve medya aracılığıyla ırksal, cinsel, etnik, dinsel, sınıfsal, bölgesel, dilssel, kuşaksal, yaşsal olmak üzere birçok ayrımcılık yapıyor. Ayrımcılığın olmadığı bir dünyanın kurulmasında çocuklar, medyada yeniden üretilen ayrımcılıkların neler olduğunu bilme hakkına sahip olmalıdırlar. Özellikle çocukların yaş, deneyim ve bilgi açısından dezavantajlı konumu, onların bu ayrımcılıkları fark etmelerini engellemek-

tedir. Bu dezavantajları ortadan kaldırmak için çocuklara, örneğin uygulamalı gazetecilik pratiğiyle onları ilgilendiren haberlerde ne tür hak ihlalleri, yaş ayrımcılıkları yapıldığı öğretilmelidir.

3) *Katılımcı demokrasi*: Çocuklar, medya eleştirisiyle kalmamalı, medya üretimiyle de ilgilenererek katılımcı bir demokrasinin ana bileşenlerinden biri olmalıdırlar. Medya okuryazarlığı, çocuklara en azından bir haberin neden ve nasıl yazıldığını öğreterek onların kendilerinin demokrasinin inşa edilmesinde bir rol sahibi olduklarını hissettirebilir. Çocuklar da bir gazete, web sayfası ya da TV programı üretebilecek bir konuma getirilmelidir. Çocuk duyarlılığı, naifliği ve yaklaşımı, uygulamalı medya okuryazarlığı ile yaşam bulmalıdır.

4) *Üretim*: Medya okuryazarlığı çocuklara sözel ve yazılı dildeki her türlü medya ürününü üretebilme yeteneği sağlar. Her kitle iletişim aracında mutlaka çocukların ürettiği bir bölüm olmalıdır. Gazetede bir sayfa, radyo yayınında bir bölüm vs. Medyadaki üretime bizatihi katılım, çocukların biz yetişkinlere anlatacak pek çok şeyini iletme imkânı kazandıracaktır.

5) *Mesajın ardındaki dinamikler*: Medya okuryazarlığı, bir mesajın ardındaki dinamikleri ele alır: Bu mesajı kim üretti? Bu mesajda ilgimi çekebilmek için ne tür teknikler kullanıldı? Bu mesajı diğer insanlar benim anladığımdan farklı olarak nasıl anlamış olabilirler? Bu mesajda hangi yaşam biçimlerine, değerlere ve görüşlere yer verilirken hangileri göz ardı edilmiştir? Bu mesaj niçin gönderilmiştir? (Jols ve Thoman, 2008: 27). Jols ve Thoman'a göre, medya okuryazarlığı çocuklara bu mesajların tümünün insan yapımı olduğunu (kurgu), kendine özgü bir dilde kurgulandığını (dil), aynı mesajın farklı kişiler tarafından farklı şekillerde algılandığını (algılama), medyanın gizlenmiş değer ve görüşlerinin olduğunu (ideoloji), medyadaki mesajların büyük çoğunluğunun kazanç, ya da güç (iktidar, sermaye) elde edebilmek için düzenlendiğini öğretebilir.

6) *Tüketim Dünyası*: Günümüzde medyanın, gençlerin yanı sıra çocuklara bunca yakın ve yoğun ilgiyi göstermesinin ardında yatan nedenlerden biri de, bu iki kesimin erkenden ve olabildiğince çok para harcayacak, marka takılacak ve kendine dönük bir şekilde yaşayacak şekilde tüketim dünyasına çekilmek istenmesidir. Medya okuryazarlığı eğitiminde boşa, aşırı ve kaynak eriten tüketim çarklarının neden ve nasıl döndüğü çocuklara öğretilbilir.

7) *Etkili Kullanım*: Günümüzde çocukların interneti daha çok sörf ve chat yapmak için kullandıkları bilinmektedir. Facebook gibi paylaşım sitelerinde sörf yapan, elektronik oyunlar oynayan çocuklara, medya okuryazarlığı bilhassa gereklidir; zira internetin çocukların yararına ve nasıl kullanılacağı, sörf, chat ve paylaşım dışında şeylerin de yapılabileceği öğretilbilir. Sanal kamusal oluşumu üzerinden sosyalleştiğini düşünen çocukların aslında aktif ve pratik toplumsal ilişkilerden (canlı arkadaşlık, geleneksel oyunlar, gerçek paylaşım-fikir, yiyecek, giysi, oyuncak, kırtasiye vd.) uzak kaldıkları, medya okuryazarlığı eğitiminde mutlaka öğretilmelidir. Bu da medyayı etkili, verimli ve çocuk çıkarına uygun kullanmayı gerektirir.

8) *Temsil hakkı ve diğer haklar*: Çocuk, küçük yetişkindir. Günümüzde çocuklar, birçok medya aygıtını yetişkinlerden daha ustalıkla bir şekilde kullanabilmektedirler. Üstelik nüfusun önemli ve etkin (öğrenci, çocuk, tüketici vs.) bir kesimini oluşturmaktalar; ama medyada yetişkinlerle kıyaslandıklarında yeterince temsil edildikleri söylenemez. Fakat çocukların medyada doğru-düzgün temsilinde çocuklara göre hazırlanacak bir medya okuryazarlığının önemli bir rolü olabilir. Burada sadece medya okuryazarlığı öğretimine değil, fakat medya kuruluşlarına da büyük bir görev düşmektedir. Çünkü genelde medyanın çarpık bir çocuk temsil anlayışı vardır. Onlara medyada ne kadar çok yer verse de, sorun temsilin zamansal uzunluğu değildir. “Dolayısıyla, gelişmiş kapitalist ülkelerde çocukların medyada görünürlüğünün artması,

çoğunlukla... çocuklar haber konusu edildiğinde meydana gelen çocuk hak ihlallerinin artması anlamına geliyor” (Alankuş, 2007b: 29). Bu hak ihlalleri konusunda medya kuruluşlarının profesyonel eğitim almaları şarttır, zira birçok medya profesyoneli, onca iyi niyetine karşın çocukların zararına haber ve bilgi üretebilmektedir...

Medya kuruluşları, çocukların, Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi’nde yer alan haklarının ihlalleri ile ilgili davranışlar karşısında yasal yaptırımlardan gücünü alan koruma girişimlerine ek olarak çocukların bedensel ve ruhsal refahlarının korunması ve geliştirilmesi için üzerine düşen bütün sorumlulukları iyi niyetle ve yüksek düzeyde yerine getirmeyi bir görev bilmelidir (*Medya ve Çeşitlilik Kılavuzu*, 2006).

Medyada çocuk temsiline, çocuklar ve çocukluğa yönelik tutumlar üzerinde derin bir etkisi vardır ve bu, yetişkinlerin çocuklara yönelik davranışlarında önemli bir etkiye sahiptir. Medyadaki temsiller, çocuklar için, onların tutum ve beklentilerini etkileyerek rol modelleri sağlar. Medyanın çocukları temsil ve hatta onları önemsememe biçimi, onların adına alınan kararları ve toplumun onları nasıl gördüğünü etkileyebilir. Medya çoğu zaman çocukları sadece pasif, sessiz “kurban”lar olarak resmetmektedir. O halde, medya profesyonelleri, çocuklara kendi adlarına, umut ve korkularına, başarılarına ve yetişkin davranışlarının onların yaşamlarına olan etkisine dair konuşma fırsatları tanıyarak topluma, çocukların bireysel varlıklar olarak saygıyı hak ettiklerini hatırlatabilirler (UNICEF, 2007).

Artık tüm medya mesajları, Çocuk Hakları Sözleşmesi’ne göre hazırlanmalıdır. Çocuklara uygun bir iletişim içeriği ve biçiminin ne olduğu konusu, medya okuryazarlığı eğitiminin merkezinde olmalıdır. Bu eğitimde, medya mesajlarının çocukların yaşama, tehlikelerden korunma, düzgün gelişme ve kendilerini ilgilendiren her türlü karara katılım hakkına sahip olduğu bilgisi ve bilinci ve-

rilmelidir. Medyanın nasıl ve ne tür bir çocuk dostu personeli, ya da kadroyu istihdam edeceği, medya okuryazarlığı eğitiminde tartışılmalıdır. Bu noktada medya okuryazarlığı eğitiminde, çocuklarla ilgili haber ve bilgilerin nasıl denetleneceği de tartışılmalıdır.

Okur-izleyici-dinleyici temsilcileri (ombudsmanlar) aracılığıyla, sivil toplum örgütlerinin de katılımıyla oluşturulacak ebeveyn-okuyucu-izleyici konseyleri düzenli aralıklarla toplanarak, medya içeriği ile ilgili şikâyetleri kurum içinde ve kurum için değerlendirmelidir. Bu değerlendirmeler, medya kuruluşlarında ombudsmanların yönetiminde meslek içi eğitime dönük bir etkinliğe temel oluşturmalıdır (*Medya ve Çeşitlilik Kılavuzu*, 2006).

Günümüzde artık çocuklar sadece kâğıt, kalem, harita vs. kullanmıyorlar. Ekran görüntülerinden yazılı metinlere, afişlerden satış kataloglarına değin bir dolu medya metnine maruz kalıyorlar. Görsel, işitsel ve basılı mültimedya, sürekli mesaj üretir halindedir. Bu mesajların altında yatan “anlam”, ya da “niyet”i anlamak, okuryazarlığın odak noktası olmalıdır. Medya okuryazarlığı derslerinde yapılacak gazete haberleri analizi, TV programları incelemesi, bir afiş metni eleştirisi, bu anlam ve niyetin ortaya çıkarılmasını sağlayabilir.

Medya okuryazarlığı eğitimi, çocuklara ilişkin bilgi ve haberlerin, aslında özel bir (profesyonel) uzmanlık alanı olduğu bilgisini vermelidir. Çocukların, bu eğitimde çocuk muhabirliğinin nasıl olması gerektiği üzerine fikirlerinden yararlanılmalıdır. *Çocuk Odaklı Habercilik*, çok ciddi bir konudur ve medya okuryazarlığı eğitimi bu noktaya özel bir önem vermelidir. Çünkü yaygın medya, yoksul, kadın ve çocuk başta olmak üzere, mağdurları temsil etmiyor, haberde “öteki”ler söz konusu ise görmezden ve göstermezden yana gelebiliyor (Alankuş, 2007a: 21). Çocuklar medyada çok çeşitli sömürü, suistimal, nesneleştirme, kontrol ve disiplin altına alma süreciyle karşı karşıyadır. Sözelimi, anne-babaları tarafından, bir yerli dizi, reklam ya da sinema filminde oynar da şöhret

olur ve para kazanır diye, ellerinden tutulup oyunculuk ajanslarına yazdırılan çocukların bu konudaki tercihlerinin neden sorulmadığı ve ortaya çıkan sonuçlar (derslerin ihmal edilmesi, okuldan soğuma, erkenden yetişkinlik pozları takınma, şöhretin yarattığı psikolojik gerilimler, akran çevresiyle yaşanan sorunlar, kazanılan paranın nasıl ve nereye harcanacağına ilişkin ortaya çıkan meseleler vs.) medya okuryazarlığı dersinde mutlaka tartışılmalıdır. Çevrede varsa, medya dünyasında yer alan çocukların deneyimleri birebir, yüzyüze derste paylaşılmalıdır.

Medyanın çocuğu nasıl, doğru mu temsil ettiği, medya okuryazarlığı eğitiminin asıl amacı olmalıdır. Bugün Türkiye’de medya, çocukları haber konusu yaptığında çocuk fuhşu, organ kaçakçılığı, cinsel istismar, eğitim ve sağlık hizmetlerinden mahrum bırakma, çocuk emeği sömürsü, sokak çocukları, yakınları tarafından cinsel taciz, babanın (ensest) ya da öğretmenin cinsel tacizi gibi konularda ele almaktadır (Alankuş, 2007b: 28). Medya okuryazarlığı eğitiminde bu çarpık yetişkin tutumunun doğrusunun ne olabileceği çocuklara sorulmalıdır.

Sonuç

Günümüzde artık birçok eğitimci, çocukların küresel elektronik seyahatleri için en uygun şekilde eğitilmeleri adına eleştirel okuryazarlık becerileri, ya da enformasyon okuryazarlığının müfredatla bütünleştirilmesini gerekli görmektedir. Zira bilginin ve enformasyonun artan oranı karşısında müfredat ve ders kitapları geride kalmaktadır. (İnal, 2009:189). Bu nedenle, medya okuryazarlığı eğitimi, medyanın temel eğitim aracı olarak kullanılmasını sağlamak açısından çok değerlidir. Burada bu değer ne ve ne kadar olduğu saptanmalıdır. Çocuklar, medya temsillerini en ince-likli şekilde öğrenerek medya karşısında kurban, edilgin ve sessiz olmaktan kurtulabilirler. Unutulmamalı, medya sadece bir araçtır,

ona değer katan insan ve yaşamıdır. Çocukların medyada ve medya kanalıyla daha güzel bir hayat yaşamaları, bu aracın demokratik eğitim süzgecinden geçirilmesini gerektirir.

KAYNAKLAR

- Alankuş, S. (2007a), "BİA ve hak haberciliği Eğitim Çalışmaları Üzerine", S. Alankuş (yay. haz.), *Çocuk Odaklı Habercilik*, ss. 11-24, IPS İletişim Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Alankuş, S. (2007b), "Önsöz. Neden Çocuk Odaklı Habercilik Kitabı?", S. Alankuş (yay. haz.), *Çocuk Odaklı Habercilik*, ss.25-72, IPS İletişim Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Aufderheide, P. (1993), *National Leadership conference on media literacy*, Conference Report, DC, Apsen Institute, Washington.
- British Council ve Türkiye Gazeteciler Cemiyeti (2006), *Medya ve Çeşitlilik Kılavuzu*.
- Jols, T. ve Thoman, E. (2008), *21. Yüzyıl Okuryazarlığı. Medya Okuryazarlığına Genel Bir Bakış ve Sınıf İçi Etkinlikler*, çev. C. Elma ve A. Ketsen, Ekinoks yay, Ankara.
- İnal, K. (2009), *Medya Okuryazarlığı Elkitabı*, Ütopya Yayınları, Ankara.
- Postman, N. (1995), *Çocukluğun Yokluğu*, çev. K. İnal, İmge Yayınları, Ankara.
- UNICEF (2007), *Children's Rights and Journalism. Practice-A Rights-Based Perspective*, Dublin Institute of Technology, Dublin.